UNIVERSITATEA DE STAT DIN MOLDOVA

Cu titlu de manuscris
C.Z.U.: 327(478):061.1 UE

GAVRILUȚA LUMINIȚA

EVOLUȚIA RELAȚIILOR DINTRE REPUBLICA MOLDOVA ȘI UNIUNEA EUROPEANĂ: REALIZĂRI ȘI PERSPECTIVE

**562.04 - Teoria integrării europene,
instituții, procese și politici europene**

Teză de doctor în științe politice

Conducător științific: _____ ROȘCA Alexandru,
doctor habilitat, academician

Autor: _____

CHIȘINĂU, 2023

© GAVRILUȚA LUMINIȚA, 2023

CUPRINS

ADNOTARE (în limbile română, rusă, engleză) 4

LISTA ABREVIERILOR.....7

INTRODUCERE 9

1. REPERE ISTORIOGRAFICE ȘI ASPECTE TEORETICO-METODOLOGICE DE CERCETARE A RELAȚIILOR DINTRE REPUBLICA MOLDOVA ȘI UNIUNEA EUROPEANĂ..... 18

1.1. Istoriografia și gradul de cercetare a evoluției relațiilor dintre Republica Moldova și Uniunea Europeană 18

1.2 Aspecte teoretico-metodologice ale cercetării evoluției relațiilor dintre Republica Moldova și Uniunea Europeană 35

1.3 Concluzii la capitolul 1 47

2. PERIODIZAREA CADRULUI POLITICO-JURIDIC AL EVOLUȚIEI RELAȚIILOR DINTRE REPUBLICA MOLDOVA ȘI UNIUNEA EUROPEANĂ 49

2.1. Stabilirea și dezvoltarea relațiilor dintre Republica Moldova și Uniunea Europeană în cadrul Acordului de Parteneriat și Cooperarea 49

2.2. Schimbările calitative ale relațiilor dintre Republica Moldova și Uniunea Europeană în perioada negocierii și implementării Acordului de Asociere..... 64

2.3 Concluzii la capitolul 2 83

3. VARIETATEA INSTRUMENTELOR, PROGRAMELOR ȘI PROIECTELOR DE ASISTENȚĂ ACORDATE REPUBLICII MOLDOVA DE CĂTRE UNIUNEA EUROPEANĂ..... 85

3.1. Evoluția instrumentelor și programelor de asistență oficială pentru dezvoltare acordate Republicii Moldova de către Uniunea Europeană în perioada 1991-2023..... 85

3.2. Analiza instrumentelor UE pentru reformarea domeniului politic, economic și social al Republicii Moldova..... 99

3.3. Concluzii la capitolul 3 113

4. TENDINȚELE ȘI PERSPECTIVELE EVOLUȚIEI RELAȚIILOR DINTRE REPUBLICA MOLDOVA ȘI UNIUNEA EUROPEANĂ 115

4.1. Tendințele noi în relațiile dintre Republica Moldova și Uniunea Europeană după alegerile prezidențiale din anul 2020..... 115

4.2. Semnificația statutului de țară candidat în relațiile dintre Republica Moldova și Uniunea Europeană 130

4.3. Concluzii la capitolul 4 143

CONCLUZII SI RECOMANDĂRI 145

BIBLIOGRAFIE.....150

ANEXE.....176

DECLARAȚIA PRIVIND ASUMAREA RĂSPUNDERII ……...185

CV……..…….186

ADNOTARE

Gavriluță Luminița. Evoluția relațiilor dintre Republica Moldova și Uniunea Europeană: realizări și perspective. Teză de doctor în științe politice. Chișinău, 2023

Structura tezei: introducere, patru capitole, concluzii și recomandări, bibliografie din 414 de titluri, 9 anexe, 149 pagini de text de bază. Rezultatele tezei au fost publicate în 8 articole științifice.

Cuvinte-cheie: cooperare internațională, asociere politică, integrare europeană, extindere, periodizare, evoluție a relațiilor dintre Republica Moldova și UE, Acord de Parteneriat și Cooperare, Plan de Acțiuni UE-Moldova, Acord de Asociere, asistență oficială pentru dezvoltare, condiționalitate, Republica Moldova, Uniunea Europeană, programe și proiecte europene, asistență financiară, stat-candidat la UE.

Domeniul de studiu: științe politice

Scopul și obiectivele lucrării: *Scopul tezei* rezidă în cercetarea evoluției relațiilor dintre Republica Moldova și UE prin evidențierea principalelor realizări și perspective. *Obiectivele* formulate: a studia istoriografia și gradul de cercetare a dezvoltării relațiilor moldo-europene; a analiza aspectele teoretico-metodologice ale temei investigate; a examina stabilirea și evoluția relațiilor moldo-europene în cadrul APC; a evidenția schimbările calitative ale relațiilor de cooperare moldo-europene în perioada negocierii și implementării AA; a interpreta evoluția instrumentelor, programelor și proiectelor de asistență pentru dezvoltare acordate Republicii Moldova de către UE; a evalua instrumentele UE pentru reformarea domeniului politic, economic și social al Republicii Moldova; a elucida noile tendințe ale evoluției relațiilor dintre Republica Moldova și UE după alegerile prezidențiale din anul 2020; a determina semnificația statutului de țară candidat în relațiile dintre Republica Moldova și Uniunea Europeană.

Noutatea și originalitatea științifică constă în periodizarea evoluției relațiilor dintre Republica Moldova și UE, având ca reper gradul de implementare a cadrului politico-juridic moldo-european și schimbarea statutului Republicii Moldova față de UE. Drept urmare, au fost identificate limitele temporale ale stabilirii relațiilor de cooperare; ale negocierii, încheierii și implementării APC, PAUEM; AA/ZLSAC, obținerii statutului de țară candidată a Republicii Moldova la UE. Reieșind din varietatea instrumentelor financiare de care a beneficiat Republica Moldova din partea UE, a fost prezentată periodizarea evoluției asistenței europene oficiale pentru dezvoltare.

Rezultatul care contribuie la soluționarea problemei științifice importante rezidă în determinarea celor mai importante etape ale evoluției relațiilor dintre Republica Moldova și UE, care evidențiază schimbările calitative ale cooperării moldo-europene pe parcursul anilor 1991-2023 și identifică perspectivele începerii negocierilor de aderare a Republicii Moldova la UE.

Semnificația teoretică se exprimă prin identificarea factorilor, care au impulsionat stabilirea, dezvoltarea și aprofundarea relațiilor Republicii Moldova cu UE, fiind prezentată periodizarea evoluției relațiilor moldo-europene și periodizarea evoluției asistenței oficiale pentru dezvoltare a UE acordate Republicii Moldova pe parcursul anilor 1991-2023.

Valoarea aplicativă a lucrării constă în elaborarea unei investigații științifice cu valențe fezabile, care poate fi utilizată *ca referință* și ca *suport informațional* de către reprezentanți ai mediului academic și experți în relații internaționale, pentru a elabora cursuri universitare și a extinde direcțiile de cercetare; *ca orientare* pentru decidenții politici, pentru a formula politici, a adopta strategii și decizii importante privind integrarea europeană a Republicii Moldova.

Implementarea rezultatelor științifice va fi examinată în cadrul ședinței Departamentului Relații internaționale și Seminarului științific de profil a FRISPA, USM. Rezultatele investigației științifice au fost reflectate în tezele a 7 conferințe naționale și internaționale din Federația Rusă și România, în 8 articolele științifice publicate în revistele de specialitate din Republica Moldova.

АННОТАЦИЯ

Диссертации на соискание ученной степени кандидата политических наук. *Развитие взаимоотношений между Республикой Молдова и Европейским Союзом: достижения и перспективы*, автор Луминица Гаврилуца, специальность 562.04 – Теория европейской интеграции, учреждения, процессы и европейские политики.

Кишинев, 2023

Структура диссертации: введение, четыре главы, выводы и рекомендации, библиография из 414 наименований, 9 приложений, 149 страниц основного текста. Результаты исследования опубликованы в 8 научных статьях.

Ключевые слова: международное сотрудничество, политическое партнерство, европейская интеграция, расширение, периодизация, развитие отношений между Республикой Молдова и ЕС, Соглашение о партнерстве и сотрудничестве, План действий ЕС-Молдова, Соглашение об ассоциации, официальная помощь в развитии, условность, Республика Молдова, Европейский союз, европейские программы и проекты, финансовая поддержка, страна-кандидат в ЕС.

Область исследования: политические науки

Цель и задачи исследования: Цель диссертации заключается в исследовании эволюции отношений между Республикой Молдова и Европейским союзом путем выявления основных достижений и перспектив. *Задачи исследования*: изучить историографию и степень изученности развития молдавско-европейских отношений; проанализировать теоретико-методологические аспекты исследуемой темы; изучить становление и развитие молдавско-европейских отношений в рамках СПС; подчеркнуть качественные изменения молдавско-европейских отношений сотрудничества в ходе переговоров и реализации СА; интерпретировать развитие инструментов, программ и проектов помощи развитию, предоставленных Республике Молдова ЕС; оценить инструменты ЕС по реформированию политической, экономической и социальной сферы Республики Молдова; выявить новые тенденции в развитии отношений между Республикой Молдова и ЕС после президентских выборов 2020 г.; определить значение статуса страны-кандидата в отношениях между Республикой Молдова и Европейским Союзом.

Научная новизна и оригинальность исследования заключается в периодизации развития взаимоотношений между Республикой Молдова и ЕС, имея в качестве ориентира степень реализации молдавско-европейской политико-правовой базы и изменение статуса Республики Молдовы по отношению к ЕС. В результате были выявлены временные рамки установления отношений сотрудничества; переговоров, заключения и осуществления Соглашения о партнерстве и сотрудничестве, Плана действий ЕС-Молдова; Соглашение об ассоциации, получение статуса страны-кандидата Республики Молдова в ЕС. На основе разнообразных финансовых инструментов, которые Республика Молдова получила от ЕС, была представлена периодизация официальной европейской помощи для развития.

Результат, способствующим решению важной научной задачи, заключается в определение наиболее важных этапов развития отношений между Республикой Молдова и ЕС, что подчеркивает качественные изменения молдавско-европейского сотрудничества за годы 1991-2023 гг. и определяет перспективы начала переговоров о вступлении Республики Молдова в ЕС.

Теоретическая значимость выражается в выявлении факторов, которые способствовали установлению, развитию и углублению взаимоотношений между Республикой Молдова и ЕС, представляя периодизацию развития молдавско-европейских отношений и периодизацию эволюции официального развития ЕС. помощь, предоставленная Республике Молдова в 1991-2023 гг.

Прикладная ценность работы: результаты научного исследования могут быть использованы в качестве справочного материала для разработки университетских курсов и расширения направлений исследований; для принятия стратегий и важных решений, касающихся европейской интеграции Республики Молдова и сотрудничества с ЕС; для рассмотрения и завершения программ помощи ЕС и проектов развития, предоставленных Республике Молдова.

Внедрение научных результатов будет рассмотрено в ходе заседания Департамента международных отношений и Профильного научного семинара факультета Международных отношений, политических и административных наук, Молдавского Государственного Университета. Результаты научного исследования были отражены в докладах 7 национальных и международных конференций в Российской Федерации и Румынии, в 8 научных статьях, опубликованных в специализированных журналах Республики Молдова.

ANNOTATION

to the doctoral thesis in political science *Development of the relationships between the Republic of Moldova and the European Union: achievements and perspectives*, author Luminița Gavriluța, speciality 562.04 - European integration theory, institutions, processes and European policies. Chisinau, 2023

Thesis structure: introduction, four chapters, conclusions and recommendations, bibliography of 414 titles, 9 Appendices, 149 pages of main text. The thesis results have been published in 8 scientific articles.

Keywords: International cooperation, political association, European integration, enlargement, periodization, evolution of relations between the Republic of Moldova and the EU, Partnership and Cooperation Agreement, EU-Moldova Action Plan, Association Agreement, official development assistance, conditionality, Republic of Moldova, European Union, European programs and projects, financial assistance, candidate country for the EU.

Field of Study: political sciences

Aim and Objectives of the thesis: *The aim* of the thesis is to investigate the evolution of the relations between the Republic of Moldova and the European Union by highlighting the main achievements and perspectives. *Research objectives*: to study the historiography and research level of Moldova-European relations development; to analyse the theoretical-methodological aspects of the investigated subject; to examine the establishment and evolution of Moldova-European relations within the PCA; to highlight the qualitative changes in Moldova-European cooperation during the negotiation and implementation of the AA; to interpret the evolution of instruments, programs, and development assistance projects granted to the Republic of Moldova by the EU; to evaluate EU instruments for reforming the political, economic, and social domains of the Republic of Moldova; to elucidate the new trends in the evolution of relations between the Republic of Moldova and the EU after the 2020 presidential elections; to determine the significance of the candidate country status in the relations between the Republic of Moldova and the European Union.

The scientific novelty and originality consist in the periodization of the evolution of relations between the Republic of Moldova and the EU, based on the degree of implementation of the Moldovan-European political-legal framework and the change in the status of the Republic of Moldova towards the EU. As a result, the temporal limits of cooperation relations establishment, negotiation, conclusion, and implementation of PCA, EUAM, AA/DCFTA, and the obtaining of the candidate country status for the Republic of Moldova in the EU have been identified. Based on the variety of financial instruments received by the Republic of Moldova from the EU, the periodization of the evolution of official European development assistance has been presented.

The result contributing to solving the important scientific issue lies in determining the most important stages of the development of relations between the Republic of Moldova and the EU, highlighting the qualitative changes in Moldova-European cooperation during the years 1991-2023, and identifying the perspectives of initiating negotiations for the accession of the Republic of Moldova to the EU.

The theoretical significance and originality is expressed by identifying the factors that impelled the establishment, development, and deepening of relations between the Republic of Moldova and the EU, presenting the periodization of Moldova-European relations evolution and the periodization of the EU's official development assistance to the Republic of Moldova throughout the years 1991-2023.

The practical value of the work consists in elaborating a scientifically feasible investigation, which can be used as a reference and informational support by representatives of the academic community and experts in international relations to develop university courses and expand research directions; as guidance for policymakers to formulate policies, adopt strategies, and make important decisions regarding the European integration of the Republic of Moldova. The implementation of the scientific results will be discussed in the meeting of the Department of International Relations and the scientific seminar of MSU.

The results of the scientific investigation have been presented in the theses of 7 national and international conferences in the Russian Federation and Romania, in 8 scientific articles published in specialized journals in the Republic of Moldova.

LISTA ABREVIERILOR

AA - Acordul de Asociere
ADEPT- Asociația pentru Democrație Participativă
ANI – Autoritatea Națională de Integritate
AOD - Asistența Oficială pentru Dezvoltare
APC - Acordul de Parteneriat și Cooperare
art. – articol
BERD – Banca Europeană pentru Reconstrucție și Dezvoltare
BM – Banca Mondială
CE – Comunitatea Europeană
CECO - Comunitatea Europeană a Cărbunelui și Oțelului
CESE – Comitetul Economic și Social European
CGIE - Comisia Guvernamentală pentru Integrare Europeană
CNIE – Comisia Națională pentru Integrare Europeană
CSCE – Conferința pentru Securitate și Cooperare în Europa
CSI – Comunitatea Statelor Independente
CSM – Consiliul Superior al Magistraturii
CSP – Consiliul Superior al Procurorilor
CUA - Cadrul Unic de Asistență
ECU – Unitate Monetară Europeană
ENTSO-E - Rețeaua Europeană a Operatorilor de Sisteme de Transport a Energiei Electrice
EUBAM – Misiunea UE de Asistență la Frontiera în Moldova și Ucraina
Euroatom – Comunitatea Europeană a Energiei Atomice
FMI - Fondul Monetar Internațional
Frontex – Agenția Europeană pentru Poliția de Frontieră și Garda de Coasta
GRECO - Grupul de state contra corupției
IDIS – Institutul pentru Dezvoltare și Inițiative Sociale ”VIITORUL”
IEV – Instrumentul European de Vecinătate
IEVP – Instrumentul European de Vecinătate și Parteneriat
IMM – Întreprinderi mici și mijlocii
IPA - Instrumentul de asistență pentru preaderare
IPP – Institutul pentru Politici Publice
IPRE – Institutul pentru Politici și Reforme Europene
ISD – Investiții Străine Directe
ISPA – Instrumentul pentru Politici Structurale de Pre-Aderare
MAEIE – Ministerul Afacerilor Externe și Integrării Europene
MAI – Ministerul Afacerilor Interne
MGRES – Centrala termoelectrică de la Kuciurgan situată în orașul Dnestrovsc
Moldelectrica – Operatorul de Sistem și Dispecerizare Operativă a Sistemului Energetic al Republicii Moldova
NATO – Organizația Tratatului Atlanticului de Nord
NDICI „Europa Globală” – Instrumentul de Vecinătate, Dezvoltare și Cooperare Internațională
ODIHR – Biroul OSCE pentru Instituții Democratice și Drepturile Omului
OLAF – Oficiul European de Luptă Antifraudă

OMC – Organizația Mondială a Comerțului
ONG – Organizație neguvernamentală
ONU – Organizația Națiunilor Unite
OSCE – Organizația pentru Securitate și Cooperare în Europa
OTS – Operator de Transport și de Sistem
PaE – Parteneriatul Estic
PALV – Planul de Acțiuni pentru Liberalizarea Vizelor
PAS – Partidul Acțiune și Solidaritate
PAUEM - Planul de Acțiuni Uniunea Europeană – Moldova
PCRM – Partidul Comuniștilor din Republica Moldova
PESC - Politică Externă şi de Securitate Comună
PEV – Politica Europeană de Vecinătate
PHARE – Asistență pentru Polonia și Ungaria pentru restructurarea economiei
PIB – Produsul intern brut
PNAIAA – Planul Național de Acțiuni privind implementarea Acordului de Asociere
PNUD – Programul Națiunilor Unite pentru Dezvoltare
PSESE – Pactul de Stabilitate pentru Europa de Sud-Est
SAPARD – Programul Special de Aderare pentru Agricultură și Dezvoltare Rurală
SBG - Suport Bugetar General
SBS - Suportul Bugetar Sectorial
SEAE – Serviciul European de Acțiune Externă
SEECP – Procesul de Cooperare din Europa de Sud-Est
SEPA – Zona Unică de Plăți în Euro
SIGMA – Sprijin pentru îmbunătățirea guvernării și managementului
SMURD – Serviciul Mobil de Urgență, Reanimare și Descarcerare
StratCom – Secția comunicare strategică
SUA – Statele Unite ale Americii
TACIS – Asistența Tehnică pentru Comunitatea Statelor Independente
TAIEX – Asistență tehnică și schimb de informații
TEMPUS – Programul transeuropean de mobilitate pentru studii universitare
TEN-T – Rețeaua transeuropeană de transport
TFUE – Tratatul privind Funcționarea Uniunii Europene
TUE – Tratatul privind Uniunea Europeană
UE – Uniunea Europeană
RFG – Republica Federală a Germaniei
EPC – Comunitatea Politică Europeană
Ukrenergo – Operatorul de Sistem de Transport de Energie Electrică din Ucraina
URSS – Uniunea Republicilor Sovietice Socialiste
USAID – Agenția Statelor Unite pentru Dezvoltare Internațională
ZLSAC – Zona de Liber Schimb Aprofundat și Cuprinzător

INTRODUCERE

Actualitatea și importanța temei abordate. Studierea evoluției relațiilor dintre Republica Moldova și UE este un subiect relevant din perspectiva științelor politice, relațiilor internaționale, teoriei integrării europene și abordării strategice. Pe parcursul statalității Republicii Moldova, de la adoptarea Declarației de independență și până în prezent, Republica Moldova a manifestat un interes constant pentru integrarea europeană, fapt demonstrat prin semnarea și implementarea APC, PAUEM, AA UE-Republica Moldova și a ZLSAC. Analiza evoluției relațiilor moldo-europene prin prisma cadrului politico-juridic poate furniza un exemplu normativ de abordare a progreselor și provocărilor în procesul de integrare europeană a Republicii Moldova.

Din perspectiva geopolitică și cultural-civilizațională, Republica Moldova este un stat cu o vocație europeană, iar realizarea vectorului de integrare europeană este un obiectiv fundamental al interesului național la etapa actuală, este o oportunitate de modernizare prin democratizare și democratizare prin modernizare. Ținând cont de faptul că, Republica Moldova este situată în Sud-Estul Europei, zonă cuprinsă în prezent de procese geopolitice complexe, țara noastră încearcă să-și asigure securitatea, independența energetică, dezvoltarea economică, socială prin intensificarea parteneriatelor și cooperării cu partenerii externi, precum UE și România. Integrarea europeană este un obiectiv fundamental al politicii interne şi politicii externe a Republicii Moldova, care creează un potențial de coeziune politică şi socială a societății.

Republica Moldova a exprimat în mod repetat aspirația de a se integra în UE, de a se apropia de standardele europene și de a adopta valorile europene. Procesul de integrare europeană implică realizarea reformelor structurale profunde atât în țara asociată politic, cât și țara candidată la UE. Astfel, Republica Moldova este nevoită să introducă modificări semnificative în legislație, instituții și politici în vederea alinierii la standardele și valorile europene. Prin urmare, este important să se evalueze și să se înțeleagă esența și formele de manifestare ale procesului de integrare europeană a Republicii Moldova în cadrul dezvoltării relațiilor moldo-europene.

Odată cu începerea invaziei militare a Federației Ruse în Ucraina la data de 24 februarie 2022, Republica Moldova a fost afectată din punct de vedere economic, financiar, energetic, social, și de securitate, devenind cel mai vulnerabil vecin al UE. Pentru a susține Republica Moldova, aflată în fața valului mare de refugiați veniți din Ucraina, UE a manifestat deschidere fără precedent față de Republica Moldova, care a primit cel mai mare număr de refugiați raportat la numărul de locuitori. După obținerea la 23 iunie 2022 a statutului de țară candidată la UE, s-au intensificat relațiile dintre Republica Moldova, pe de o parte, și statele membre și instituțiile UE, pe de altă parte. În prezent agenda de cooperare moldo-europeană este determinată de consolidarea sectorului de apărare și securitate a Republicii Moldova, inclusiv de atenuarea efectelor invaziei

militare din Ucraina, de promovarea consecventă și ireversibilă a integrării europene, de lansarea și implementarea reformelor în multiple domenii, precum justiție și administrația publică locală, armonizarea legislației naționale, funcționarea instituțiilor statului și lupta împotriva corupției.

Investigarea evoluției relațiilor dintre Republica Moldova și UE prin prisma cadrului politico-juridic și de asistență financiară, suportului tehnic și schimbărilor intervenite în perioada 1991-2023 ar prezenta poziția și interesele UE față de Republica Moldova, provocările și problemele, care există în procesul de armonizare a legislației naționale cu *acquis-ul comunitar*. După semnarea cererii de aderare de către Republica Moldova și obținerea statutului de țară candidată la UE, relațiile moldo-europene evoluează într-un cadru calitativ nou de cooperare.

Reieșind din cele menționate, considerăm că tema „*Evoluția relațiilor dintre Republica Moldova și UE: realizări și perspective*" are o importanță majoră pentru mediul academic al Republicii Moldova, deoarece permite de a reflecta procesul de participare și asociere a țării noastre la politicile UE, pentru a beneficia de avantajele pieței unice europene, precum libera circulație a persoanelor, mărfurilor, serviciilor și capitalului, eliminarea barierelor comerciale și reducerea costurilor de transport, armonizarea la normele europene, dezvoltarea economică și socială. Considerăm că este necesar de a formula concluzii pertinente și recomandări practice, care ar consolida cooperarea strânsă a Republicii Moldova cu UE, pentru a beneficia de oportunitățile și avantajele oferite de statutul de țară candidată, pentru a ocupa o poziție demnă în viitor printre statele europene.

Descrierea situației în domeniu. Tema evoluției relațiilor dintre Republica Moldova și UE a fost mereu un subiect atractiv atât pentru comunitatea mediului academic, cât și pentru experții din societatea civilă sau instituțiile publice din țara noastră și de peste hotare. Evoluția relațiilor dintre Republica Moldova și Uniunea Europeană a fost analizată și interpretată de multipli reprezentanți moldoveni ai mediului academic, precum Victor Juc [201, 202, 203, 204, 205, 206, 207, 208, 209, 210], Victor Moraru [249, 250, 251] Grigore Vasilescu [398, 399, 400, 401], Constantin Solomon [361, 362], Valentin Beniuc [26, 27, 28, 33], Svetlana Cebotari [50, 51], Liliana Beniuc [29, 30, 31, 32], Cristina Morari [247, 248], Cristina Ejova [113, 114] ș.a. În acest context remarcăm că autorii au abordat cadrul normativ-juridic al relațiilor moldo-europene, calitatea de actor atipic de relații internaționale a UE și formele de manifestare a integrării europene.

Analiza aspectelor geopolitice și de securitate ale relațiilor de cooperare dintre Republica Moldova și Uniunea Europeană a fost efectuată atât de cercetători străini, cât și moldoveni, printre care îi menționăm pe Anneli Ute Gabanyi [138], Daniela Manole [230], Alexandru Burian [43], Veaceslav Ungureanu [202] și Adrian Pop [291].

Expertiza analizei suportului tehnic și asistenței macrofinanciare a fost realizată de instituțiile societății civile, care au acces la raporturile de evaluare a diferitor proiecte și programe financiare, precum Institutul pentru Dezvoltare și Inițiative Sociale ”Viitorul”, Asociația pentru Democrație Participativă - ADEPT, Institutul de Politici și Reforme Europene – IPRE și Centrul Analitic Independent Expert-Grup, Fundația Soros [86], fiind reprezentate de Igor Boțan [38, 39], Iulian Groza [161, 162, 165, 168, 169], Mihai Mogîldea [241, 242]. Analiza asistenței externe oferită Republicii Moldova a fost efectuată de autorii, precum Victoria Boian [35], Victoria Umaneț [390], Valeriu Prohnițchi [304, 305, 306, 307], Valentin Lozovanu [226], Viorel Gîrbu [153].

Rezultatele monitorizării procesului de implementare a reformelor structurale prevăzute de AA UE-Republica Moldova și a ZLSAC au fost publicate de experții societății civile din Republica Moldova și reprezentanții instituțiilor internaționale cu sediul la Chișinău, precum Evghenia Sleptsova [357], experții Iulian Groza [163, 164], Iurie Leancă [161, 162], Iulian Rusu [165], Viorel Chivriga [282], Ion Perju [282], Valeriu Prohniţchi [304, 305, 306, 307], Dumitru Vasilescu [397], Vadim Gumene [227, 228], Igor Boţan [39], Reinert Erik [326, 327].

Studii care prezintă unele lacune și deficiențe privind lipsa progreselor în urma realizării reformelor structurale în diverse domenii au fost publicate de următorii experți și emisari din Republica Moldova: Octavian Rusu [346], Nicu Popescu [293; 403], Martin Sieg [161, 162], Mathias Jopp [161, 162], experții belgieni de talie internațională, Mark Maresceau [231], Guillaume Van der Loo [394, 395], Andrew Wilson [409].

După alegerile prezidențiale din 15 noiembrie 2020 relațiile dintre Republica Moldova și UE au avansat la un nivel calitativ nou, marcat prin accederea la guvernare a președintelui pro-european și după alegerile parlamentare din 11 iulie 2021 a partidului pro-european, PAS, inclusiv obținerea statutului de țară candidată a Republicii Moldova la UE în virtutea circumstanțelor create de invazia militară a Federației Ruse împotriva Ucrainei. Sursele folosite pentru analiza acestei etape au fost avizele, recomandările, concluziile și rezoluțiile Consiliului European, Parlamentului European, Consiliul UE și Comisiei Europene**.**

Obiectul de studiu al prezentei teze este dezvoltarea relațiilor dintre Republica Moldova și Uniunea Europeană, de la momentul stabilirii relațiilor până în prezent.

Scopul tezei rezidă în cercetarea evoluției relațiilor dintre Republica Moldova și UE prin evidențierea principalelor realizări și perspective.

Pentru realizarea scopului prezentei teze, au fost formulate următoarele **obiective**:

- a studia istoriografia și gradul de cercetare a evoluției relațiilor dintre Republica Moldova și Uniunea Europeană;

- a analiza aspectele teoretico-metodologice ale cercetării evoluției relațiilor dintre Republica Moldova și UE;

- a examina procesul de stabilire și dezvoltare ale relațiilor dintre Republica Moldova și CE/UE în cadrul APC;

- a evidenția schimbările calitative ale relațiilor de cooperare dintre Republica Moldova și Uniunea Europeană în perioada negocierii și implementării AA;

- a interpreta evoluția instrumentelor, programelor și proiectelor de asistență oficială pentru dezvoltare acordate Republicii Moldova de către UE;

- a evalua instrumentele UE de asistență financiară, destinate reformării domeniului politic, economic și social al Republicii Moldova;

- a elucida noile tendințe ale evoluției relațiilor dintre Republica Moldova și UE după alegerile prezidențiale din anul 2020;

- a determina semnificația statutului de țară candidat în relațiile dintre Republica Moldova și Uniunea Europeană.

Ipoteza de cercetare a tezei de doctor susține că pe parcursul perioadei 1991-2023 relațiile dintre Republica Moldova și UE au evoluat în ascensiune prin dezvoltarea cadrului politico-juridic însoțit de asistență financiară corespunzătoare, dar și regres, marcat prin introducerea primelor condiționalități și sistare a asistenței financiare europene. Dezvoltarea sinusoidală a cooperării moldo-europene poate fi prezentată prin periodizarea evoluției relațiilor dintre Republica Moldova și UE.

Sinteza metodologiei de cercetare și justificarea metodelor de cercetare alese. Cercetarea evoluției relațiilor dintre Republica Moldova și UE necesită o abordare interdisciplinară, care se bazează pe teoria relațiilor internaționale, științele politice, dreptul UE, făcându-se uz de un sistem diferențiat de instrumente. În calitate de instrumente de investigație științifică și repere metodologice au fost aplicate concepțiile teoretice ale unor curente ale teoriei relațiilor internaționale, precum teoria cooperării internaționale, teoria integrării, teoria interguvernamentalismului, realismul politic, raționalismul și federalismul. Dintre *metodele general-științifice* au fost folosite: *metoda descriptivă,* pentru a trece în revistă cadrele normativ-juridice, care au însoțit și reglementat procesul evoluției relațiilor dintre Republica Moldova și UE, de la parteneriat și cooperare, asociere politică și integrare economică, până la obținerea statutului de țară candidată la UE; *metoda comparativă*, pentru a evidenția similitudinile și diferențele dintre Republica Moldova și țările „Trio Asociat" în procesul de creare a ZLSAC, integrare europeană și aprofundare a cooperării moldo-europene; *metoda istoriografică*, pentru a prezenta nivelul elaborării științifice a evoluției relațiilor Republicii Moldova cu UE; *metoda*

prospectivă, pentru a elabora unele ipoteze, care ar viza prognozarea evoluției relațiilor moldo-europene în termen scurt și mediu. *Metodele particular-științifice*, utilizate în procesul de investigație științifică a evoluției relațiilor Republicii Moldova cu UE, au inclus: *analiza conținutului documentelor* (e.g., APC CE - Republica Moldova; AA UE-Republica Moldova); *studiul de caz* a fost aplicat pentru cercetarea relațiilor bilaterale moldo-europene în contextul noilor realități conjuncturale instaurate după alegerile prezidențiale din Republica Moldova (2020); *analiza normativ-ipotetică*, a fost folosită pentru a studia perspectivele implementării recomandărilor Comisiei Europene în vederea pregătirii pentru demararea negocierilor de aderare a Republicii Moldova la UE. Pentru a identifica particularitățile schimbării calitative a relațiilor moldo-europene de la APC la AA UE-Republica Moldova a fost aplicat *principiul istorismului*. Pentru a formula concluzii științifice pertinente a fost respectat *principiul obiectivității,* care exclude ideologia și orice altă abordare subiectivă în procesul de interpretare a acordurilor moldo-europene.

Noutatea și originalitatea științifică a rezultatelor obținute se exprimă prin efectuarea unei cercetări științifice complexe a evoluției relațiilor dintre Republica Moldova și UE pe parcursul anilor 1991-2023, care reflectă principalele etape ale dezvoltării cooperării moldo-europene, factorii care au determinat schimbările calitative ale relațiilor, noile tendințe și perspective după obținerea statutului de țară candidată a Republicii Moldova la UE.

Noutatea științifică rezidă în periodizarea evoluției relațiilor dintre Republica Moldova și UE, având ca reper gradul de implementare a cadrului politico-juridic moldo-european. În opinia noastră, evoluția relațiilor dintre Republica Moldova și UE poate fi partajată în următoarele etape: 1991-1994 – *prima - „perioadă a incertitudinii”*, 1994-1998 – *a doua – „perioadă a sondării”*, 1998-2004 – *a treia – „perioadă a implementării APC”*; 2005-2009 – *a patra – „perioadă a realizării PAUEM în contextul APC*”; 2009-2014 –*a cincea* – „*perioada rundelor de negocieri UE-Republica Moldova privind liberalizarea regimului de vize, elaborarea AA/ZLSAC*”; 27 iunie 2014 – 1 iulie 2016 –*a șasea - „perioada aplicării provizorii a AA/ZLSAC*”; 1 iulie 2016 – 8 iunie 2019 – *a șaptea – „perioada implementării de jure a AA/ZLSAC*; 8 iunie 2019 – 12 noiembrie 2019 – *a opta – „perioada reanimării integrării europene și deblocării asistenței financiare*”; 12 noiembrie 2019 – 6 august 2021 – *a noua* - „*perioada pragmatismului strategic al UE*”, 6 august 2021 – prezent – *a zecea – „perioada aprofundării procesului de integrare europeană, obținerii și valorificării statutului de țară candidată a Republicii Moldova la UE”*.

Originalitatea științifică a lucrării rezidă în elucidarea noilor tendințe în dezvoltarea relațiilor dintre Republica Moldova și UE, în contextul obținerii statutului de țară candidată la UE.

Problema științifică importantă soluționată în domeniul științelor politice, studiilor europene și de politică externă constă în periodizarea evoluției relațiilor dintre Republica Moldova și UE pe parcursul anilor 1991-2023 în zece perioade și a asistenței oficiale pentru dezvoltare în patru perioade distincte. Schimbarea calitativă a relațiilor de cooperare dintre Republica Moldova și UE s-a realizat în perioada 2009-2014, în urma instaurării partidelor politice pro-europene la guvernare, care s-au soldat cu obținerea regimului liberalizat de vize, negocierea, semnarea și intrarea provizorie în vigoare a AA UE-Republica Moldova. Perioada, care a demarat la 6 august 2021 și durează până în prezent, este distinctă, fiind marcată de obținerea la 23 iunie 2022 a statutului de țară candidată a Republicii Moldova la UE, realizarea celor nouă recomandări ale Comisiei Europene și conformarea cu „criteriile de la Copenhaga", în vederea pregătirii pentru negocierile de aderare la Uniune.

Aprobarea rezultatelor. Constatările și rezultatele de bază obținute pe parcursul cercetării au fost expuse în cadrul a șapte conferințe naționale şi internaționale desfășurate la Chișinău, Sankt-Petersburg, Sibiu printre care:

1. Demararea relațiilor dintre Republica Moldova și UE. Conferința științifică națională „*Societatea contemporană în viziunea tinerilor cercetători: provocări, contribuții, perspective*". Chișinău, 2010.
2. Armonizarea legislației naționale cu acquis-ul comunitar. In: *International Conference of Young Researchers*, Ed. 8, 11-12 noiembrie 2010, Chișinău. Chișinău: Tipogr. Simbol-NP SRL, 2010, Ediția 8, R, p. 134. ISBN 978-9975-9898-4-8 [141].
3. Interference of Eastern Europe countries to the European Union and the North Atlantic Treaty Organization. La: International Conference „*Геополитика, международные отношения, государственная безопасность, фундаментальные и прикладные исследования"*. Russia, Sankt- Petersburg, 2011.
4. Implementarea Acordului de Asociere: principalele dificultăți și recomandări de eficientizare. La Conferința „*Integrare prin cercetare și inovare*". Științe umanistice. Științe sociale. Chișinău, Moldova, 10-11 noiembrie 2022. Manifestare științifică cu participare internațională
5. The frozen conflict in Transnistria, a major impediment for the integration of the Republic of Moldova into the European Union. La: International Conference „*Human Security. Theoretical Approaches and Practical Applications*", Sibiu 2022.
6. Conferința științifică națională „*Integrarea europeană: oportunități pentru dezvoltarea Republicii Moldova",* Chișinău 2010.

7. Simpozionul Științific „*Relațiile Internaționale în curriculumul universitar: aspecte metodico-didactice”*, Chișinău 2010.

Cele mai relevante rezultate ale cercetărilor efectuate au fost expuse în 8 articole şi teze științifice din cadrul publicațiilor periodice şi revistelor științifice:

1. Armonizarea legislaţiei naţionale cu acquis-ul comunitar. In: *International Conference of Young Researchers*, Ed. 8, 11-12 noiembrie 2010, Chişinău. Chişinău: Tipogr. Simbol-NP SRL, 2010, Ediția 8, R, p. 134. ISBN 978-9975-9898-4-8. [141]

2. Eficientizarea programelor de asistența pentru Republica Moldova în reformarea cadrului economic, politic şi social . In: *Revista de Filosofie, Sociologie şi Ştiinţe Politice*, 2013, nr. 3(163), pp. 187-197. ISSN 1957-2294 [144].

3. Beneficii şi costuri de aderare a Republicii Moldova la Uniunea Europeană. In: *Administrarea Publică*, 2013, nr. 4(80), pp. 134-140. ISSN 1813-8489 [142].

4. Repere teoretico-metodologice aplicate în cercetarea relațiilor dintre Republica Moldova și Uniunea Europeană. În: *Revista de Filosofie, Sociologie şi Ştiinţe Politice*, 2015, nr. 2(168), pp. 195-202. ISSN 1957-2294 [148].

5. Evoluția relațiilor dintre Republica Moldova și Uniunea Europeană: de la Acordul de Parteneriat și Cooperare la Acordul de Asociere. În: *Moldoscopie*, 2017, nr. 3(78), pp. 180-189. ISSN 1812-2566 [146].

6. Caracteristici definitorii ale programelor de asistență pentru dezvoltare ale Uniunii Europene în Republica Moldova. In: *Revista de Filosofie, Sociologie şi Ştiinţe Politice*, 2017, nr. 3(175), pp. 159-171. ISSN 1957-2294 [143].

7. Evaluarea implementării Acordului de Asociere: principalele dificultăți și recomandări de eficientizare. In: *Integrare prin cercetare şi inovare.: Ştiinţe umanistice. Ştiinţe sociale*, 10-11 noiembrie 2022, Chișinău. Chisinau, Republica Moldova: Centrul Editorial-Poligrafic al USM, 2022, SU, SS, pp. 230-232. ISBN 978-9975-62-470-1. [145]

8. Impactul implementării acordului de asociere dintre Republica Moldova și Uniunea Europeană în perioada 2014-2016: realități și mituri. În: Analele Ştiinţifice ale Universităţii de Studii Europene din Moldova, 2023, pp. 40-50. ISSN 2435-1114 [147].

Sumarul compartimentelor tezei. Structura tezei este compusă din introducere, patru capitole, concluzii şi recomandări, bibliografie, adnotări şi lista abrevierilor.

Introducerea cuprinde următoarele compartimente: actualitatea şi importanța problemei abordate, descrierea situației în domeniul de cercetare, problemele de cercetare, direcțiile de soluționare a problemei, scopul şi obiectivele, ipoteza, noutatea științifică a rezultatelor obținute, problema științifică importantă soluționată, aprobarea rezultatelor şi sumarul capitolelor tezei.

Primul capitol, întitulat **Repere istoriografice și aspecte teoretico-metodologice de cercetare a relațiilor dintre Republica Moldova și Uniunea Europeană** este constituit din trei paragrafe. Paragraful 1.1 *Istoriografia și gradul de cercetare a evoluției relațiilor dintre Republica Moldova și Uniunea Europeană* prezintă suportul istoriografic al evoluției relațiilor dintre Republica Moldova și UE și gradul de cercetare al factorilor, care au influențat evoluția cooperării moldo-europene. Paragraful 1.2 *Aspecte teoretico-metodologice ale cercetării evoluției relațiilor dintre Republica Moldova și Uniunea Europeană* reflectă teoriile relațiilor internaționale, interpretările exponenților curentelor teoretice ale relațiilor internaționale privind aparatul categorial al temei investigate. În paragraful *Concluzii la capitolul 1* au fost prezentate concluziile formulate în urma investigației științifice.

Capitolul doi, **Periodizarea cadrului politico-juridic al evoluției relațiilor dintre Republica Moldova și Uniunea Europeană** prezintă analiza acordurilor moldo-europene care au reglementat evoluția relațiilor dintre Republica Moldova și UE la diferite etape istorice. Paragraful 2.1 *Stabilirea și dezvoltarea relațiilor dintre Republica Moldova și Uniunea Europeană în cadrul Acordului de Parteneriat și Cooperarea* reflectă cadrul istoric al stabilirii relațiilor moldo-europene, premisele negocierii, conținutul, procesul de implementare și efectele APC CE-Republica Moldova. Paragraful 2.2 *Schimbările calitative ale relațiilor dintre Republica Moldova și Uniunea Europeană în perioada negocierii și implementării Acordului de Asociere* descrie premisele impulsionării relațiilor moldo-europene în anul 2009, obținerea regimului liberalizat de vize, esența „asocierii" și particularitățile acordului de asociere în practica europeană. În acest context au fost reflectate premisele negocierii, parafării și semnării anticipate a AA UE-Republica Moldova, inclusiv analizate cele mai importante articole care reglementează aspectele politice ale cooperării moldo-europene. Paragraful 2.3 *Concluzii la capitolul 2* prezintă cele mai relevante concluzii formulate în timpul realizării cercetării.

Capitolul 3, **Varietatea instrumentelor, programelor și proiectelor de asistență acordate Republicii Moldova de către Uniunea Europeană** prezintă o analiză a totalității instrumentelor, programelor și proiectelor accesate de Republica Moldova pe parcursul dezvoltării relațiilor cu UE. Paragraful 3.1. *Evoluția instrumentelor și programelor de asistență oficială pentru dezvoltare acordate Republicii Moldova de către Uniunea Europeană în perioada 1991-2023* expune ofertele de asistență pentru dezvoltare a Uniunii Europene, de care a beneficiat Republica Moldova la diferite etape. Totalitatea asistenței financiare a UE a fost prezentată sub formă de segmentare în perioade. Paragraful 3.2. *Analiza instrumentelor UE pentru reformarea domeniului politic, economic și social al Republicii Moldova* prezintă analiza și interpretările instrumentelor de asistență financiară în diverse domenii, prin reflectarea beneficiilor, dar și a unor

deficiențe de implementare. Paragraful 3.3. *Concluzii la capitolul 3* generalizează calitatea de donator al UE și expune lista instrumentelor și programelor utilizate de Republica Moldova.

Capitolul 4, **Tendințele și perspectivele evoluției relațiilor dintre Republica Moldova și Uniunea Europeană** analizează premisele consolidării încrederii UE în autoritățile Republicii Moldova, suportul european oferit, premisele acordării statutului de țară candidată și conținutul documentelor europene cu referire la Republica Moldova. Paragraful 4.1 *Tendințele noi în relațiile dintre Republica Moldova și Uniunea Europeană după alegerile prezidențiale din anul 2020* descrie *Planul de recuperare economică pentru Republica Moldova 2021-2024* oferit de Comisia Europeană Republicii Moldova, Programul de activitate a noului Guvern-Guvrilița al Republicii Moldova, noua Agendă de Asociere UE-Republica Moldova, avizele Comisiei de la Veneția, concluziile GRECO etc. Paragraful 4.2 *Semnificația statutului de țară candidat în relațiile dintre Republica Moldova și Uniunea Europeană* opiniile reprezentanților mediului academic și a grupurilor politice ale Parlamentului European privind oferirea statutului de țară candidată la UE a Republicii Moldova, inclusiv primele progrese obținute de Republica Moldova în urma realizării celor 9 recomandări ale Comisiei Europene. Paragraful 4.3 *Concluzii la capitolul 4* prezintă subiectele care determină conținutul, calitatea și perspectivele relațiilor Republicii Moldova cu UE.

În compartimentul **Concluzii și recomandări** au fost prezentate rezultatele finale ale investigației efectuate, fiind înaintate recomandări.

1. REPERE ISTORIOGRAFICE ȘI ASPECTE TEORETICO-METODOLOGICE DE CERCETARE A RELAȚIILOR DINTRE REPUBLICA MOLDOVA ȘI UNIUNEA EUROPEANĂ

Analiza proceselor, care au influențat formele de cooperare și evoluția relațiilor dintre Republica Moldova și UE, a constituit obiectul de studiu pentru mai mulți reprezentanți ai mediului academic autohton, precum Victor Juc, Valentin Beniuc, Victor Moraru, Constantin Solomon, Grigore Vasilescu, Liliana Beniuc, Cristina Morari etc., și al experților străini - Ben Tonra, Thomas Christiansen, Ernst Bernard Haas, Guillaume Van der Loo, Mark Maresceau etc. Fiecare autor a prezentat atât aspectele teoretice ale problemei abordate, cât și rezultatele practice ale investigațiilor științifice realizate pe parcursul perioadei 1991-2023. Factorii de ordin istoric, politic, economic și social au fost elucidați inclusiv de exponenții societății civile, precum Victor Chirilă, Igor Klipii, Anatol Gudîm, Victoria Umaneț, Victoria Boian ș.a. În paragrafele ce urmează vom scoate în evidență aspectele istoriografice și teoretico-metodologice, care servesc la descrierea evoluției relațiilor dintre Republica Moldova și UE.

1.1. Istoriografia și gradul de cercetare al evoluției relațiilor dintre Republica Moldova și Uniunea Europeană

Problema instituționalizării și evoluției relațiilor dintre Republica Moldova și UE a fost profund analizată de profesorul universitar Victor Juc în articolul „*Evoluția relațiilor dintre Republica Moldova și Uniunea Europeană de la parteneriat și cooperare, la asociere și integrare*" [205]. Conform opiniei profesorului Victor Juc, din perspectiva politico-juridică, relațiile dintre Republica Moldova și UE au evoluat în trei etape. *Prima perioadă,* 1991-1994, a fost caracterizată de clarificarea pozițiilor și lansarea negocierilor de reglementare a dialogului politic dintre părți, sub forma APC CE-Republica Moldova, recomandat statelor post-sovietice, care se deosebea de Acordul de Asociere și Stabilizare, propus statelor din Europa Centrală și de Est, prin esență și tip de acorduri, obiectiv final și spațiu de aplicare, stabilind relațiile dintre părți pe diferiți vectori și nivele.

Perioada a doua, 1994-2014, a demarat cu semnarea APC între Comunitatea Europeană și Republica Moldova la 28 noiembrie 1994 și a durat până la încheierea AA UE-Republica Moldova. Prin APC relațiile moldo-europene s-au instituționalizat la nivel de parteneriat, bazat pe valori democratice și un cadru politico-juridic avansat, pentru dezvoltarea unui dialog permanent pe multiple planuri. Profesorul Victor Juc menționează că APC nu conținea o finalitate politică clară de asigurare a integrării graduale în UE, iar includerea Republicii Moldova în PEV în anul 2004 a

diminuat perspectivele de integrare europeană, deoarece țările vecine, fiind supuse europenizării beneficiau de posibilitatea de a se apropia de UE, dar fără acces la instituțiile europene și fără perspectiva de a deveni țări candidate într-un viitor previzibil. PAUEM din 2005 a actualizat dialogul dintre părți și a extins într-o anumită măsură oportunitățile de cooperare, plasând Republica Moldova într-o perspectivă geopolitică ancorată pe conceptele de vecinătate și proximitate europeană. Lansarea PaE la 7 mai 2009 a urmărit identificarea unor noi capacități de aprofundare a relațiilor moldo-europene prin extinderea domeniilor de cooperare atât pe dimensiunea bilaterală, cât și la nivel multilateral, în baza principiilor implicării comune, diferențierii și condiționalității.

Perioada a treia, între 27 iunie 2014 până în prezent, este marcată de semnarea, intrarea în vigoare și implementarea AA UE-Republica Moldova, ce include prin Titlul V, Acordul privind ZLSAC, care a înlocuit APC, expirat la 1 iulie 2008 și prelungit anual, dacă părțile nu exprimau obiecții. Potrivit analizei profesorului Victor Juc AA UE-Republica Moldova imprimă un cadru calitativ nou relațiilor politico-juridice, care reglementează asocierea politică și integrarea economică a Republicii Moldova la UE. În această ordine de idei Victor Juc accentuează că AA UE-Republica Moldova nu constituie un impediment în calea restabilirii integrității teritoriale a Republicii Moldova, dimpotrivă permite agenților economici din stânga Nistrului să beneficieze de un regim favorabil în raport cu ZLSAC. Conform prevederilor AA UE-Republica Moldova, cadrul instituțional al dialogului politic și al cooperării moldo-europene nu lezează suveranitatea Republicii Moldova, ci determină progresele înregistrate în urma implementării acțiunilor prevăzute și angajamentelor asumate. Procesul de implementare a prevederilor AA UE-Republica Moldova, din perspectiva juridică, s-a realizat în două etape: 1) de la 1 septembrie 2014 până la 30 iunie 2016 – *etapa provizorie*; 2) de la 1 iulie 2016 până în prezent, odată cu intrarea în vigoare a AA UE-Republica Moldova, are loc *realizarea plenară a angajamentelor,* conform Agendei de Asociere și Planului Național de implementare a AA UE-Republica Moldova, care sunt periodic actualizate. În viziunea profesorului Victor Juc aplicarea condiționalităților de către UE nu reprezintă o imixtiune în afacerile interne ale Republicii Moldova, ci este un instrument de solicitare și un catalizator de promovare al reformelor structurale, în conformitate cu standardele europene. În procesul de implementare a AA UE-Republica Moldova primordialitatea aparține nu atât politicii externe, ca în perioada de pre-asociere, cât politicii interne, deoarece opțiunea de integrare europeană evoluează prin conținut și activități, de la o prioritate strategică de politică externă la un obiectiv strategic de politică internă. Evoluția situației politice a Republicii Moldova a demonstrat că relațiile cu UE sunt importante, dar calitatea lor depinde de voința elitelor, opțiunile alegătorilor și poziția instituțiilor europene.

Profesorul Victor Juc a analizat și a indicat costurile și beneficiile integrării europene, motivele tergiversării procesului de integrare europeană a Republicii Moldova, esența PEV în mai multe articole, precum „*Integrarea europeană*" [208], „*Opțiunea de integrare europeană a Republicii Moldova prin prisma interesului național*" [209], „*Edificarea relațiilor internaționale postrăzboi rece: aspect teoretico-metodologice și replieri geostrategice*" [204]. Interesul național al Republicii Moldova prin prisma integrării europene, mecanismele de asigurare și calitatea UE de furnizor de securitate pentru Republica Moldova au fost analizate de profesorul Victor Juc și cercetătorul Veaceslav Ungureanu în lucrarea „*Asigurarea securității naționale a Republicii Moldova în contextul integrării europene*" [202].

În opinia profesorului Victor Juc, principalele categorii de *costuri,* care vor fi asumate de Republica Moldova în procesul de integrare europeană ar fi: 1) costuri de adoptare a normelor politice europene; 2) costuri de armonizare și implementare a legislației naționale conform *acquis-ului comunitar*; 3) costuri de modernizare a economiei Republicii Moldova; 4) costuri provenite din asumarea calității de stat membru al UE, care presupun contribuții la bugetul UE și alte plăți de participare la exercitarea activităților în cadrul instituțiilor europene. Prin urmare, volumul costurilor este determinat de diferențele instituționale, conținutul politicilor promovate de Republica Moldova și elementele definitorii ale modelului UE. Integrarea europeană reclamă adoptarea, asumarea și implementarea modelului UE, solicitând costuri aferente de racordare a modelului național, asigurare a compatibilității și convergenței lui în raport cu standardele europene. În aspect sectorial, majoritatea costurilor provin din nivelul foarte scăzut de dezvoltare a unor sectoare, în conformitate cu exigențele UE, pe când implementarea prevederilor *acquis-ului comunitar,* incontestabil se va solda cu repercusiuni negative din cauza sporirii costurilor de aliniere și scăderii capacității de competitivitate sau chiar dispariția mai multor unități economice. Prin urmare, costurile de integrare sunt constituite din costuri bugetare, economice și sociale, în special din cheltuielile necesare pentru armonizarea legislativă, ajustarea structurală, consolidarea capacităților instituționale și pregătirea funcționarilor publici.

Beneficiile provenite în urma realizării integrării europene ar fi: 1) modernizarea statului și a societății Republicii Moldova; 2) suplimentarea și diversificarea resurselor financiare, pentru realizarea politicilor publice și consolidarea societății civile; 3) circulația liberă a cetățenilor Republicii Moldova în spațiul Schengen va contribui la dezvoltarea IMM-urilor, suplimentarea bugetului de stat și sporirea nivelului de bunăstare al populației. Beneficiile vor fi de *caracter politic,* precum ar fi participarea la procesele de adoptare a deciziilor la nivelul UE, sprijinul în consolidarea și stabilizarea sistemului și regimului politic, asigurarea securității cetățenilor; de *ordin economic*, precum accesul la circulația liberă a mărfurilor, persoanelor, serviciilor și

capitalurilor, la fondurile europene structurale și de coeziune, sporirea fluxurilor de investiții străine directe, facilitarea contractării creditelor străine; de *natură socială*, precum racordarea sistemelor de protecție socială și ocrotire a sănătății la standardele europene, asigurarea protecției juridice în baza dreptului UE, sporirea nivelului de trai și a calității vieții populației.

Analiza premiselor încheierii, particularităților implementării și efectelor APC și a Planului de Acțiuni UE-Moldova a fost elucidată de către profesorul Constantin Solomon în articolul „*Cadrul politico-juridic al relațiilor Republicii Moldova cu Uniunea Europeană*" [361]. La 1 ianuarie 1992, Comisia Europeană a prezentat Consiliului o amplă evaluare a nivelului relațiilor CE cu statele ex-sovietice, inclusiv propria viziune asupra dezvoltării viitoarelor raporturi cu aceste țări, care prevedea lansarea dialogului cu autoritățile statelor independente privind încheierea acordurilor de cooperare. La 20 iulie 1992, în urma convorbirilor întreținute cu reprezentanții statelor ex-sovietice, Comisia Europeană a prezentat Consiliului Afacerilor Generale de la Bruxelles Recomandarea privind negocierea acordurilor de parteneriat şi cooperare cu noile state independente din spațiul ex-sovietic. Noile tipuri de acorduri trebuiau să furnizeze cadrul necesar pentru dezvoltarea dialogului politic, să permită deschiderea largă a piețelor, să promoveze cooperarea în toate domeniile relevante, punându-se accent pe consolidarea societății civile. Negocierile cu Republica Moldova privind APC au început la 21 aprilie 1994 şi s-au încheiat la 26 iulie 1994, cu parafarea textului viitorului Acord. La 28 noiembrie 1994, la Bruxelles a fost semnat APC între CE şi statele lor membre, pe de o parte, şi Republica Moldova, pe de altă parte, care a intrat în vigoare la 1 iulie 1998, pentru o perioadă inițială de zece ani cu posibilitatea prelungirii acestuia. Profesorul Constantin Solomon subliniază că APC a consacrat Republica Moldova în calitate de partener direct al CE/UE, a consolidat statutul de actor internațional, a confirmat credibilitate în imaginea de stat și a inițiat prima etapă în dezvoltarea relațiilor moldo-europene, care era fundamentată pe principiile valorilor democratice şi un cadru juridic mai avansat decât cel oferit de Acordul de Cooperare Economico-Comercială încheiat de CE cu ex-URSS. Semnarea la 9 decembrie 2004 a Planului de Acțiuni UE-Moldova a semnificat trecerea la o nouă etapă a dezvoltării relațiilor moldo-europene și recunoașterea aspirațiilor europene ale Republicii Moldova. În viziunea profesorului Constantin Solomon prelungirea repetată a valabilității PAUEM, din 2008 până în 2009, demonstrează percepția UE că implementarea Planului nu a fost realizată în totalitate, restanțe fiind înregistrate în domeniile apărarea drepturilor omului, libertatea presei, independența justiției, combaterea corupției și climatul de afaceri.

Programele de activitate ale Guvernului Republicii Moldova în perioada 1994-2001 au fost analizate de expertul moldovean Igor Klipii în lucrarea „*Evoluția cadrului politic al problemei integrării europene*" [216], unde s-a constatat că însăși menționarea UE alături de CSI ca prioritate

a politicii externe a fost relevantă, dacă luăm în considerație orientarea politică a guvernanților din acea perioadă. Faptul că UE era plasată la capitolul diplomația multilaterală, în rând cu ONU și OSCE, ne sugerează că la acea etapă istorică UE reprezenta, din perspectiva guvernării anilor 1990, o instituție internațională ordinară, pentru asigurarea intereselor naționale ale Republicii Moldova. Expertul Igor Klipii ne sugerează că menționarea UE în programul Guvernului Andrei Sangheli II (31 martie 1994 – 25 ianuarie 1997) a putut fi un ecou al Reuniunii Consiliului de la Copenhaga (1993), în cadrul căruia au fost aprobate „*criteriile de la Copenhaga*" - condițiile de integrare a țărilor din Europa de Est la UE. Rezultatele alegerilor parlamentare din 22 martie 1998 au cauzat revizuirea programului de politică externă, care a coincis cu sfârșitul ratificării și intrarea în vigoare a APC CE-Republica Moldova. Titlul programului de activitate al Guvernului Ion Sturza (12 martie – 21 decembrie 1999) se axa pe dezideratul integrării europene: „*Supremația legii, revitalizarea economică, integrarea europeană*". Expertul Igor Klipii ajunge la concluzia că problema integrării în UE la sfârșitul anilor 1990 - începutul anilor 2000 a devenit linia de demarcare între trecutul sovietic și viitorul democratic al Republicii Moldova.

Diplomatul moldovean, Victor Chirilă, în articolul „*Relațiile Republicii Moldova cu Uniunea Europeană*" [57], a descris detaliat evoluția politică a Republicii Moldova în direcția integrării europene în perioada inițială de post-destrămare a URSS. Contextul politic instaurat după dispariția URSS, declararea independenței de către statele ex-sovietice și crearea CSI au fost factorii care au determinat Comisia Europeană să-și reevalueze poziția față de noile state independente. Expertul Victor Chirilă încearcă să explice de ce a durat circa doi ani dialogul de lansare a negocierilor privind semnarea unui acord amplu între CE și Republica Moldova, practic de la lansarea Recomandării de negociere a APC în vara anului 1992 și până la demararea în primăvara anului 1994. În viziunea expertului cauzele ar fi fost următoarele: a) lipsa unui dialog politic între părți; b) declanșarea conflictului transnistrean; c) instabilitatea situației interne; d) incertitudinea noului curs politic; e) insuficienta consolidare a suveranității; f) slaba dezvoltare a noilor instituții ale puterii; g) dificila identificare a actorilor politici interni, care posedau putere și ar fi importanți în adoptarea deciziilor. Activizarea relațiilor Republicii Moldova cu UE la începutul anului 1994 și impulsionarea dialogului politic au fost determinate de acreditarea la 28 ianuarie 1994 a domnului Mihai Popov în calitate de Ambasador Extraordinar și Plenipotențiar al Republicii Moldova în Regatul Belgiei. În anul 1994 Republica Moldova întrunea toate condițiile de a fi considerată „*țară în tranziție spre o societate democratică și cu o economie de piață*", pentru a fi eligibilă de a începe negocierile cu privire la încheierea APC. Desfășurarea primelor alegeri parlamentare pe bază de pluripartidism la 27 februarie 1994, în conformitate cu principiile democratice și legile noi privind alegerea legislativului, inclusiv angajamentul luat de noul

Parlament și Guvern de a continua cursul reformelor economice, democratizării şi soluționării pe cale pașnică a conflictului transnistrean au determinat UE să demareze la 21 aprilie 1994 negocierile oficiale privind APC, iar decizia finală privind semnarea APC cu Republica Moldova a fost luată de către CE doar în luna noiembrie 1994. Una din principalele concluzii ale expertului Victor Chirilă a fost că deși APC a fost un acord ambițios de care Republica Moldova avea nevoie, totuși țara noastră a trebuit să depună eforturi substanțiale, pentru a obține o perspectivă de aderare sau măcar de asociere, precum au obținut unele state din Balcanii de Vest.

Evoluția condițiilor de aderare la CE/UE a fost investigată de cercetătorii Ben Tonra și Thomas Christiansen în lucrarea „*Rethinking European Union Foreign Policy*" [382]. La nivel de cercetare empirică, UE este un cvasi-stat sau o federație inversată, care prezintă caracteristici unice, fie dacă ne referim la organizarea instituțională, fie la procedurile de adoptare a deciziilor, fie la identitatea juridică supranațională. PESC este o formă unică de cooperare internațională, dar și o formă specifică de cooperare europeană interguvernamentală. Politica externă a UE poate fi justificată doar dacă produce rezultate concrete, care corespund intereselor colective sau individuale ale statelor membre. În viziunea lui Ben Tonra și Thomas Christiansen politicile CE față de URSS, în special față de statele din Europa Centrală și de Est, au fost lansate la mijlocul anilor 1980. Dacă la etapa inițială politicile europene erau oarecum contradictorii, apoi începând cu Summitul de la Copenhaga din iunie 1993, strategiile de cooperare internațională au început să fie transformate în perspective de extindere ale UE. PSESE a fost conceput de UE, pentru a detensiona potențialele conflicte din regiunile Europei Centrale și de Sud-Est. În plus, extinderea spre Est poate fi abordată ca o inițiativă de politică externă, care a mărit semnificativ sfera de aplicare a *acquis-ului comunitar*, afectând practicile administrative în instituțiile viitorilor membri. Astfel, țările din Europa Centrală și de Est au trecut printr-un proces de tranziție – de la stat-națiune spre stat membru al UE.

Ben Tonra și Thomas Christiansen consideră că „*extinderea*" este o formă de politică externă a UE. Această idee a fost împrumutată de la Roy Ginsberg, care în anul 1989 a clasificat „extinderea" ca tip de acțiune de politică externă, care a rezultat din procesul de „*externalizare*": o opțiune de politică externă, care ar putea fi executată ca răspuns la presiunile externe din partea unor non-membri eligibili, care doresc să adere la UE. Mai mulți cercetători au remarcat că „*extinderea*" trebuie abordată mult mai larg, decât politica externă. Astfel, Ben Tonra și Thomas Christiansen îi citează pe Lykke Friis și Anna Murphy, care au susținut că extinderea are efecte interne semnificative, în special pentru dezvoltarea internă a UE și, prin urmare, asupra procesului decizional, însă acest raport nu contrazice ipoteza că politica de extindere a UE se adresează și are consecințe asupra actorilor din afara UE. Ca rezultat, „*extinderea*" este o formă de politică externă

europeană, care se dezvoltă într-o lume, în care sfera internă și cea internațională este întrepătrunsă. În acest context, autorii au precizat că extinderea din perspectiva TUE nu a fost definită în pilonul PESC, ci este o politică a UE, care acoperă toți pilonii.

Dezbaterea „*extindere versus aprofundare în cadrul UE*" a determinat adoptarea Declarației Summitului de la Copenhaga (1993). Consiliul European a decis să se extindă, ca parte a angajamentului său de a sprijini procesul de reforme din statele Europei Centrale și de Est, dar a stabilit condiții specifice, care ar trebui să le îndeplinească solicitanții. Consiliul European de la Copenhaga a declarat că statele Europei Centrale și de Est, care au încheiat Acordul de Asociere și Stabilizare sunt eligibile pentru aderarea la UE, cu condiția îndeplinii celor trei condiții: 1) *economie de piață funcțională*, cu capacitatea de a face față presiunilor competitive ale pieței în cadrul UE; 2) *stabilitatea instituțiilor*, care garantează democrația, statul de drept, drepturile omului, respectul și protecția minorităților; 3) *capacitatea de a asuma obligațiile aderării la UE*, inclusiv aderarea la uniunea economică și politică. În acest context Ben Tonra și Thomas Christiansen menționează despre o condiție suplimentară specifică, și anume, că UE trebuie să fie capabilă să absoarbă noi membri și să mențină impulsul integrării. Concluzia autorilor este că condițiile de la Copenhaga pot fi interpretate prin prisma sporului de utilitate: cu cât solicitanții au obținut mai multe progrese în ceea ce privește implementarea reformelor politice și economice, cu atât mai puține vor fi dificultățile cu care se va confrunta în viitor UE și statele sale membre.

Conform abordării cercetătorilor Ben Tonra și Thomas Christiansen o altă condiție a aderării la UE este „*buna vecinătate*", care presupune dorința de a coopera cu vecinii, dar și de a conveni asupra granițelor. Pentru prima dată condiția „bunei vecinătăți" a fost menționată în PSESE, în anul 1994-1995, pentru a încuraja solicitanții din Europa Centrală și de Est să încheie acorduri bilaterale și multilaterale, care să garanteze drepturile minorităților și frontierele. În Raportul privind extinderea, publicat în anul 1997, Comisia Europeană a declarat că consideră necesar ca solicitanții, înainte de aderare, să depună eforturi, pentru a soluționa orice dispută de frontieră nerezolvată sau care implică țări terțe, în caz contrar, solicitanții ar trebui să convină ca disputa să fie trimisă Curții Internaționale de Justiție. Consiliul European a reiterat această condiție în decembrie 1999. Ben Tonra și Thomas Christiansen menționează că modul în care UE abordează litigiile dintre state este prin cooperare și prin integrare. În această ordine de idei, a fost citată Lily Gardner Feldman, care susține că una dintre valorile fundamentale de legitimare a UE este dezvoltarea unei „*comunități de pace*", care implică reconcilierea între foștii inamici. Încurajarea cooperării regionale este un obiectiv de lungă durată al Uniunii, iar „buna vecinătate" este una dintre condițiile, pe care statele Sud-Est europene trebuie să le îndeplinească.

O abordare complexă a calității de actor internațional a UE este prezentată în monografia cercetătorilor Victor Juc și Liliana Beniuc „*Acțiunea de politică externă a Uniunii Europene*" [201]. În opinia autorilor, structura internă a Uniunii determină capacitatea de actor internațional a UE, ceea ce îi conferă calitatea *sui generis* în politica internațională, definită ca „*actor unic, atipic, internațional*". Calitatea de „actor al relațiilor internaționale" indică capacitatea de a interacționa activ cu alți actori pe arena internațională și posedarea unor calități unice de comportament. Capacitatea atipică a UE de actor internațional este determinată de lipsa monopolului asupra mijloacelor legitime de constrângere și asupra reprezentării externe, inclusiv de prezența sistemului policentric de guvernanță, care împiedică proiectarea „*puterii UE*" pe arena internațională. UE se manifestă ca actor internațional în domeniile comercial, financiar-bancar, umanitar, social și ecologic, dar nu și în sfera politico-militară. În opinia lui Victor Juc și Lilianei Beniuc, UE nu este un actor plenipotențiar în sfera politicii militare internaționale, deoarece mizează pe garanțiile de securitate ale NATO, care îi limitează capacitatea de a promova în mod independent politica pe arena internațională. În cadrul UE există un sistem sever de guvernanță, care aplică condiționalitatea politică față de partenerii săi, promovează normele sale în statele terțe, pentru a realiza anumite obiective interne, a exercita guvernanța externă și a obține avantaje de politică externă. În cadrul UE voința politică a statelor membre este supremă în procesul de adoptare a deciziilor, din cauza că posedă legitimitate politică. Statele membre au delegat UE anumite prerogative pentru a asigura cooperarea și sunt nevoite să respecte voința comună. Victor Juc și Liliana Beniuc reflectă prin prisma abordării interguvernamentalismului liberal „*cooperarea în domeniul politicii internaționale a UE*" potrivit următorului model de acțiune: 1) statele decid asupra intereselor lor; 2) negociază pozițiile lor; 3) creează sau adaptează instituțiile europene, pentru a asigura realizarea obiectivelor lor. Astfel, „*integrarea în UE*" este caracterizată ca o alegere rațională a liderilor naționali, ca răspuns la constrângerile și oportunitățile, ce decurg din interesele economice și puterea relativă a statelor, care rezultă din interdependența asimetrică și rolul instituțiilor în susținerea credibilității angajamentelor interstatale.

Victor Juc și Liliana Beniuc îi citează pe Stephan Keukeleire și Arnout Justaert, care au lansat sintagma „*diplomația structurală a UE*", pentru a descrie procesele de dialogare și negociere a UE cu statele candidate sau potențial candidate de aderare la UE, cu ajutorul cărora Uniunea încearcă să influențeze, să modeleze, să transforme structura internă a țărilor țintă în sectoarele relevante (politic, juridic, social, economic și de securitate). Instrumentele diplomației structurale ale UE sunt dialogul, instruirea, activitățile de sprijin economic, financiar și tehnic, inclusiv transpunerea *acquis-ului comunitar* în legislația națională și consolidarea statului de drept. Politica de extindere europeană face parte din politica externă structurală a UE. Victor Juc și Liliana Beniuc

consideră că în cadrul „*diplomației UE*” interacționează două sisteme – european și național, care pot crea probleme de rol și diferențe în modul de argumentare. Formele de manifestare ale diplomației UE sunt următoarele: procesul de aderare a noilor state membre; managementul vecinătății; explorarea relațiilor interregionale; dezvoltarea parteneriatelor strategice. Astfel, orice strategie a UE reprezintă produsul interacțiunii dintre diplomațiile naționale ale statelor membre și ale instituțiilor europene.

Programul „Parteneriatul Estic” este o dovada că interesele naționale ale statelor țintă nu sunt ignorate de către UE. Victor Juc și Liliana Beniuc consideră că PaE evidențiază calitățile specifice ale politicii externe a UE, determinate de metode pluraliste și colective de elaborare a deciziilor, de realizare permanentă a scopului, iar caracterul identității PaE reflectă logica comună a integrării europene, bazată pe elemente normative, ridicate la nivel de valori fundamentale. UE în cadrul PaE permanent negociază cu vecinii estici într-un format bilateral sau multilateral, păstrând posibilitatea de a se apropia selectiv de statele din Europa de Est. Ideea armonizării normative a vecinilor estici a devenit o cauză a confruntării UE cu Federația Rusă, iar PaE a transformat Rusia dintr-un participant activ al procesului de structurizare al spațiului est-european într-un actor internațional ordinar. Drept consecință, arealul est-european a obținut calitatea de „*vecinătate comună*”, în cadrul căruia UE deține drepturi similare ca și Federația Rusă, spațiu geopolitic, care a devenit unul de conflict deschis.

Esența PEV a UE a fost reflectată de cercetătorul Valentin Beniuc în lucrarea „*Politica externă, de securitate şi apărare a Uniunii Europene*” [27]. PEV reprezintă un program de colaborare de lungă durată a UE, promovat spre edificarea unei „centuri de țări prietene” și adoptat în condițiile începerii procesului de extindere a UE. Obiectivele PEV sunt de a atenua diferențele de ordin social-economic și de a stimula contactele între statele membre și țările vecine ale UE. Valentin Beniuc remarcă că PEV este administrată de Comisia Europeană, dar nu de subdiviziunile SEAE. La etapa inițială de promovare a PEV, relațiile dintre UE și statele ex-sovietice erau reglementate de APC, ceea ce constituie o dovadă că abordarea instituțională a politicii de vecinătate era conservativă. Doar în cazuri excepționale, pentru soluționarea problemelor legate de asigurarea securității europene și protecția frontierelor estice, UE crea instrumente speciale, precum Misiunea de monitorizare în Georgia (2008) cu un contingent de 200 de oameni, Misiunea UE de Asistență la Frontieră în Republica Moldova și Ucraina (2005), Reprezentantul special al UE pentru soluționarea conflictului din raioanele de Est ale Republicii Moldova (2005). Valentin Beniuc consideră că prin prisma instrumentarului aplicat, PEV are similitudini cu politica de extindere a UE și poate fi calificată ca un proces de transfer al acțiunilor și programelor europene spre statele vecine.

Obiectivele și beneficiile PEV a UE au fost analizate de cercetătorii Angela Colațchi și Valeriu Moșneaga în articolul „*Европейская политика соседства как отражение теории «разумного эгоизма*” [414, p.153-164]. PEV reprezintă o abordare pragmatică și rațională a UE față de vecini, orientată spre consolidarea relațiilor și cooperării Uniunii cu țările limitrofe din Est și Sud privind crearea zonei de securitate și bunăstare pe perimetrul frontierelor externe ale UE. Cercetătorii Angela Colațchi și Valeriu Moșneaga îl citează pe ex-prim-ministrul Franței, Edouard Balladur, care considera că spațiul limitrof al UE trebuie să devină o zonă a democrației, securității, stabilității și prosperității, iar Europa trebuie să își reglementeze relațiile cu țările vecine, dar nefiind obligată să contribuie la integrarea lor în Uniune. Principalul obiectiv al PEV este oferirea posibilității statelor-membre de a coopera mai intens cu țările-limitrofe în domeniile politic, al securității, economiei și culturii, inclusiv consolidarea stabilității și securității la frontiere. Republica Moldova se află într-o perioadă de dezvoltare turbulentă, iar orice criză lansează noi provocări societății, generând reacții creative la complicațiile apărute, indiferent de natura lor economică, politică și socio-culturală. Concluzia cercetătorilor Angela Colațchi și Valeriu Moșneaga este că eficiența cooperării Republicii Moldova cu UE depinde de rezultatele reformelor democratice realizate în țara noastră, de crearea noilor instituții democratice și a noilor stereotipuri de gândire, iar tradițiile moldovenești trebuie să fie compatibile cu normele integrării europene.

Problema vecinătății și calitatea de factor de instabilitate regională a Republicii Moldova au fost abordate de cercetătorii Ion Rusandu, Veaceslav Ungureanu și Victor Juc în articolul „*Consolidarea securității politice a Republicii Moldova: aspecte geopolitice*” [210, p.105-121]. Conform abordării autorilor, Republica Moldova, care are o frontieră comună de 684 km cu UE și NATO, constituie un factor de instabilitate regională din cauza existenței regiunii secesioniste din Est. Instituțiile europene au redefinit statutul conflictului transnistrean, transferându-l din categoria post-sovietic „eurasiatic” unde Rusia beneficia de un rol principal, ca succesoare al URSS, în „*conflict european*”, în care UE și-a atribuit un rol activ, din cauza că interesele sale sunt direct afectate. O altă cauză, care a determinat interesul UE față de soluționarea conflictului transnistrean a fost absența unor efecte decisive din calitatea de mediatori ai OSCE, Rusiei și Ucrainei. În această ordine de idei, autorii îl citează pe expertul în politică externă și actualul Viceprim-ministru și Ministru al Afacerilor Externe și Integrării Europene, Nicu Popescu, care susține că interesele de securitate ale UE și NATO sunt interconectate cu conflictul transnistrean și problemele de securitate asimetrice, precum corupția, traficul de ființe umane și armament. Schimbările de poziție ale UE s-au evidențiat în anul 2002 și pe parcursul anului 2003, când UE a adoptat pentru prima dată declarații cu privire la conflictul transnistrean (e.g., interzicerea perfectării vizelor de intrare în țările UE pentru liderii transnistreni, consultările trilaterale UE-Republica Moldova-

Ucraina privind instituirea controlului comun pe sectorul transnistrean al frontierei moldo-ucrainene). Datorită celei mai mari extinderi ale UE din 2004, atât Republica Moldova, cât și Rusia au fost incluse în cadrul comun al PEV, ceea ce a creat premisele ca relațiile moldo-ruse să fie influențate de UE, inclusiv relațiile dintre Republica Moldova și UE să fie influențate de Rusia. Relevante pentru autori a fost declarația ex-Comisarului european pentru Relații Externe, B. Ferrero-Waldner de la Summitul din 2008 consacrat conflictului georgian, care a precizat că dezvoltarea PaE și realizarea PEV demonstrează interesul UE față de această regiune; UE nu poate permite noi linii de demarcație în Europa, iar Ucraina, Georgia și Republica Moldova pot conta pe sprijinul Uniunii privind inviolabilitatea teritorială și suveranitatea lor. Concluzia autorilor Rusandu Ion, Veaceslav Ungureanu și Victor Juc este că Republica Moldova se află într-o zonă de interes geopolitic/geostrategic a Marilor Puteri, iar relațiile concurențiale dintre UE și Federația Rusă de a influența procesele de europenizare și euroatlantizare din Republica Moldova au conotații pozitive și negative.

Problema stabilității și perspectiva europeană a Republicii Moldova a fost cercetată inclusiv de profesorul Constantin Solomon în articolul „*Parteneriatul Estic şi perspectiva europeană a Republicii Moldova*” [362]. PaE este o parte componentă a PEV, un cadru de consolidare a relațiilor de vecinătate, care reprezintă o nouă abordare în cadrul relațiilor dintre UE şi vecinii săi. Profesorul Constantin Solomon remarcă că PEV nu oferea statelor din Estul Europei, statelor mediteraneene și statelor sud-caucaziene perspectiva de aderare la UE, dar permitea o relație privilegiată cu vecinii şi apropierea de standardele europene. Beneficiile oferite de PEV sunt dezvoltarea economică şi socială, obținerea accesului pe piața internă a UE şi integrarea în politicile europene, precum educația, pregătirea profesională şi tineretul, cercetarea, mediul ambiant, cultura, politica audio-vizualului. Profesorul Constantin Solomon citează studiul „*Parteneriatul Estic – instrucțiuni de utilizare. Republica Moldova ca o oportunitate*”, conform căruia Republica Moldova a fost calificată „*povestea de succes*”, pentru a oferi vizibilitate şi credibilitate PaE, deoarece fiind alături de Ucraina, Republica Moldova în perioada 2010-2014 a fost cea mai avansată țară în ceea ce privește integrarea europeană, recuperarea economică rapidă etc. Conform sondajelor sociologice, perspectiva europeană a Republicii Moldova este caracterizată de majoritatea cetățenilor ca o șansă de îmbunătățire a nivelului de viață. Profesorul Constantin Solomon apreciază liberalizarea regimului de vize, AA UE-Republica Moldova şi ZLSAC ca o condiționalitate pozitivă a UE față de Republica Moldova. AA UE-Republica Moldova nu prevede aderarea Republicii Moldova la UE, ci recunoaște aspirațiile europene ale Republicii Moldova şi realizarea unei serii de reforme politice, economice şi sociale, care vor permite o integrare graduală a țării noastre în UE.

Calitatea Republicii Moldova de vecin strategic important al UE a fost analizată de Cristina Ejova și Anastasia Eșanu în articolul „*Public diplomacy of the European Union and its reflection in the Republic of Moldova"* [114, p.43-53]. Cooperarea politică și economică dintre UE și Republica Moldova este esențială pentru ambii parteneri, dovadă servind AA și ZLSAC dintre UE-Republica Moldova, inclusiv regimul liberalizat de vize. Potrivit estimărilor autoarelor, Republica Moldova este cel mai mare beneficiar al ajutorului UE pe cap de locuitor în vecinătatea europeană, fapt ce califică Uniunea ca principal partener strategic de dezvoltare al țării noastre. Din cauza că populația Republicii Moldova este dezinformată privind proiectele concrete europene, care servesc la dezvoltarea țării și au impact pozitiv asupra vieții cetățenilor, UE este nevoită să avanseze acțiunile diplomației publice în Republica Moldova. Instrumentele diplomației publice aplicate de UE în Republica Moldova sunt monitorizarea finanțării proiectelor; sprijinirea înființării ONG-urilor și altor instituții legate de interesele Uniunii; organizarea de evenimente publice, care popularizează relațiile moldo-europene. Concluzia Cristinei Ejova și Anastasiei Eșanu este că UE investește semnificativ în diplomația publică din Republica Moldova, pentru a informa populația Republicii Moldova că UE este un partener strategic de dezvoltare credibil al țării, care implementează acțiuni de îmbunătățire a vieții cetățenilor.

Evoluția relațiilor dintre Republica Moldova și Uniunea Europeană din perspectiva dezvoltării la nivel local a fost analizată de profesorul Grigore Vasilescu și Ghenadie Cojocaru în articolul „*Calitatea integrării europene vs dezvoltarea comunitară*" [398, p.185-199]. Dialogul Republica Moldova-UE poate fi analizat din diferite perspective: cooperarea în cadrul PaE, negocierea AA UE-Republica Moldova, dialogul Republica Moldova-UE privind liberalizarea regimului de vize, Parteneriatul de mobilitate Republica Moldova–UE, ZLSAC, Acordul privind Spațiul Aerian Comun Republica Moldova - UE, participarea Republicii Moldova la programele și agențiile UE, cooperarea în domeniul energetic și cooperarea vamală. Conform autorilor Grigore Vasilescu și Ghenadie Cojocaru procesul de integrare europeană per ansamblu a cunoscut o dinamică mai activă începând cu anul 2009. Evaluarea calității integrării europene în Republica Moldova se efectuează prin prisma progreselor obținute în urma implementării reformelor în domeniile drepturilor omului, justiției, standardelor tehnice sau economice, armonizării legislației. Calitatea integrării europene la nivel local poate fi resimțită doar prin promovarea activă a dezvoltării comunitare, care presupune orice dezvoltare multilaterală a comunității prin atragerea proiectelor finanțate din fonduri interne sau de la donatorii externi. Obținerea statutului de țară candidată la UE va oferi Republicii Moldova posibilitatea de a accesa fonduri de preaderare. UE are experiența de a oferi asistență comunitară nerambursabilă, destinată pregătirii satelor, pentru aderare prin trei mari fonduri: PHARE, ISPA și SAPARD. Calitatea procesului de integrare

europeană la nivel local în Republica Moldova va fi asigurată de capacitatea comunităților de a absorbi fondurile de preaderare, atunci când vor demara negocierile de aderare la UE.

Mecanismele aplicate de Republica Moldova, pentru realizarea procesului de integrare europeană, au fost abordate de profesorul Grigore Vasilescu în lucrarea „*Sarcini şi mecanisme interne de integrare europeană a Republicii Moldova*" [400]. Potrivit viziunii autorului integrarea europeană în Republica Moldova trebuie realizată prin implementarea reformelor și soluționarea problemelor interne. Printre recomandările formulate s-a accentuat necesitatea accelerării parcursului european al țării noastre, prin punerea în practică a acțiunilor asumate împreună cu UE, dar nu prin dezbaterile geopolitice Est-Vest, CSI, NATO etc. Pentru a obține progrese în procesul de implementare a reformelor și a avansa în procesul de integrare europeană, este necesară voință politică și consolidare a capacității administrative. O abordare similară a fost prezentată de profesorul Grigore Vasilescu în articolul „*Strategii de integrare europeană pentru Republica Moldova*" [401].

Aspectele teoretico-conceptuale și viziunile diferitor reprezentanți ai curentelor teoretice ale relațiilor internaționale privind integrarea europeană au fost investigate de Grigore Vasilescu și Cristina Morari în articolul „*Procesul de integrare europeană prin dimensiunile sale externă și internă: aspecte teoretico-conceptuale*" [399]. Conform abordării autorilor, „*integrarea*" reprezintă forma supremă a interdependenței statale și constituie un fenomen răspândit în relațiile internaționale moderne. Există două forme principale de manifestare ale integrării: economică și politică. În aspect conceptual, „*integrarea*" a fost definită ca totalitate a proceselor cu caracter economic și politic, intercalate între ele și practic imposibil de separat, în baza cărora are loc unirea într-un spațiu comun a două sau mai multe state. „*Aderarea*" prevede că noul membru nu are pretenții reformatoare și acceptă regulile de funcționare în vigoare până la momentul aderării sale. O altă delimitare caracteristică unificării europene este diferența conceptuală dintre cooperare și integrare. „*Cooperarea*" se referă la statele europene, care colaborează și aprofundează relațiile, dar nu cedează prerogative la nivel supranațional, păstrându-și suveranitatea națională. „*Integrarea*" presupune coexistența pașnică în interiorul uniunii de state, care cedează o parte a suveranității sale naționale instituțiilor supranaționale, cu scopul de a realiza anumite obiective politice, economice, sociale, ce au o importanță fundamentală, pentru progresul și dezvoltarea statelor respective.

Problema suveranității statelor membre ale UE prin prisma Tratatului de la Lisabona (2007) a fost analizată de specialistul în drept internațional, Vitalie Gamurari, în articolul „*Осуществление суверенных прав государствами членами НАТО и ЕС в условиях современных интеграционных процессов*" [413, p.141-156]. Potrivit autorului încheierea

tratatului reprezintă o exprimare a suveranității, inclusiv în cazul când se limitează împuternicirile statului. Suveranitatea statului candidat la UE este în vigoare până la procedura de aderare, prin respectarea condiției că opinia publică va considera că procedura a fost discutată. O condiție importantă de integrare la UE este respectarea „*aquis-ului comunitar*", care este obligatoriu pentru statul candidat și formal limitează suveranitatea în domeniile economic și juridic. Statul candidat trebuie să accepte atât regulile prevăzute de tratatele fondatoare, cât și normele juridice, care derivă din acestea. Acest angajament este complex, din care motiv statele candidate realizează reformele necesare în perioada de pre-aderare. În acest context doctorul în drept, Vitalie Gamurari menționează că candidații de aderare la UE beneficiază de o perioadă de tranziție, adesea destul de lungă, care le permite să se adapteze din punct de vedere juridic și economic la noua situație, inclusiv le oferă oportunitatea de a rezolva anumite probleme de ordin intern.

Procesul de transformare a integrării europene a fost teoretizat de savantul american de origine germană, Ernst Bernard Haas în lucrarea „*The Uniting of Europe: Political, Social, and Economic Forces*" [175]. În viziunea lui Ernst B. Haas integrarea europeană a fost rezultatul interacțiunii dintre statele membre și instituțiile europene, a presiunilor economice și sociale, fiind stimulată de cooperarea economică și crearea unui cadru juridic comun. Un aspect cheie al lucrării lui Ernst B. Haas este teoria neofuncționalismului, care explică integrarea europeană prin prisma creării unor interdependențe economice și instituționale între statele membre. Autorul american argumentează că procesul „*spill-over*" este rezultatul presiunilor și intereselor din partea actorilor implicați în procesul de integrare. Pe măsură ce beneficiile și succesele integrării devin evidente într-un domeniu, se generează o cerere și o presiune, pentru extinderea integrării în alte domenii, în vederea obținerii beneficiilor similare. Ernst B. Haas subliniază că procesul de *spill-over* poate fi un instrument puternic în promovarea integrării europene și în depășirea obstacolelor naționale și a intereselor divergente. Cu toate acestea, el recunoaște că acest proces poate fi și o sursă de conflicte și tensiuni între statele membre și instituțiile europene, deoarece impune cerințe și schimbări, care pot afecta suveranitatea și interesele naționale. În ansamblu, conceptul de „*spill-over*" promovat de Ernst B. Haas subliniază importanța interconexiunii și interdependenței dintre diverse domenii ale integrării europene și contribuie la înțelegerea procesului dinamicii și evoluției integrării în UE.

Esența, forma și conținutul integrării regionale, problema identității europene și europenizarea au fost analizate prin prisma principiului istorismului de către profesorul moldovean Alexandru Roman în articolul „*Geneza Europei și evoluția fenomenului europenizării în context istoric*" [344, p.190-197]. *Europenizarea* este un concept analitic, folosit pentru a examina schimbările din structura și politicile interne ale statelor, care apar ca răspuns la instituționalizarea

politicilor și practicilor la nivel european. În acest context, profesorul Alexandru Roman menționează că *europenizarea* reprezintă un proces integru în care regulile, mecanismele și conceptele europene, general acceptate, interacționează cu structurile interne. *Suveranitatea,* în contextul europenizării, este definită drept un caracter suprem al puterii statale, un criteriu definitoriu al statului. *Identitatea europeană* nu poate să înlocuiască identitatea națională, care este importantă pentru cetățenii europeni. În principiu, se creează o identitate dual, în cadrul căreia conștiința națională coexistă cu cea europeană. În viziunea profesorului Alexandru Roman, prin esență, formă și conținut cel mai evoluat model de integrare regională este Uniunea Europeană, care are o structură de guvernare inedită și complexă, aflată în proces de continuă dezvoltare și instituții cu prerogative supranaționale. UE oferă statelor europene, în special celor mici și mijlocii, posibilitatea de a-și urmări interesele naționale în cadrul unei comunități economice și politice mai largi și mai influente, care poate reacționa mai eficient la provocările externe. Europenizarea reprezintă un proces gradual de reorientare a direcției și formei politicilor de o magnitudine majoră, este o componentă a organizării cadrului decizional național și european.

Perspectivele integrării europene a Republicii Moldova au fost analizate de cercetătoarele Valentina Teosa și Elena Stamatin în articolul „*Relațiile de cooperare dintre Consiliul Europei și Republica Moldova în contextul integrării europene*" [379, p.107-121]. Calitatea de membru al Consiliului Europei a devenit pentru Republica Moldova un prim pas spre integrarea europeană. Consiliul Europei joacă un rol complementar și constructiv în procesul de integrare europeană, creând calea prin elaborarea legilor și practicilor democratice spre UE pentru țările din Europa Centrală și de Est. Crearea unei Europe pe baza menținerii comune a valorilor democratice, precum libertatea de exprimare, libertatea de informare, care sunt solicitate de Consiliul Europei, favorizează capacitatea de a obține calitatea de membru al UE. Dovada acestor raționamente este demonstrată de contribuția UE la co-finanțarea Consiliului Europei.

Aspectele axiologice ale integrării europene a Republicii Moldova au fost analizate de academicianul Victor Moraru în articolele „*Republica Moldova: examenul opțiunii europene*" [250, p.45-48], „*Valențele valorilor europene*" [250, p.45-48] și „*Dimensiunea axiologică a procesului de integrare europeană"* [249, p.43-56]. În viziunea academicianului Victor Moraru valorile europene constituie pentru Republica Moldova un sprijin primordial și un reper existențial. În general, valorile europene sunt menționate în tratatele constitutive ale UE, dar Victor Moraru prezintă suplimentar alte postulate și principii, expuse de oamenii de știință E.D. Stratenschulte, B. Müller, K. Grimonprez, P. Kubicek, M. Emerson, care le precizează, în mod particular. Concluzia autorului este că documentele oficiale ale Comisiei Europene și ale Consiliului Europei definesc parțial valorile împărtășite de europeni, iar la aspectele axiologice suplimentar ar putea fi

raportate comunitatea destinului istoric și a moștenirii culturale a popoarelor Europei; dreptul națiunilor la autodeterminare; parlamentarismul; primatul legii; economia de piață, bazată pe proprietatea privată; echitatea socială; caracterul laic al societății și culturii, întemeiată pe continuitatea ideilor creștine; principiul multiculturalismului; guvernanța UE structurată pe trei niveluri (nivel supranațional, entitate națională, nivel substatal); antitotalitarism și antimilitarism în politica internă și externă; evoluția graduală a frontierelor UE. În același context, academicianul Victor Moraru îl citează pe Henri Malosse, care accentuează că nu trebuie de confundat valorile europene cu interesele, sentimentele, reprezentările și simpatiile.

Relevante pentru tema tezei supuse investigației este referința la sondajele sociologice, care indică că tabloul situației politice și al vectorilor predispoziției populației în anul 2017 era neunivoc, din cauza existenței elementelor nostalgice după trecut și totodată afirmării aspirațiilor noi pro-europene. Modelul adecvat de dezvoltare a societății Republicii Moldova întâmpină impedimente serioase, pendulând între stereotipuri ale gândirii și revelații, între anumite prejudecăți și argumente probante. Factorii care, în totalitatea lor, constituie obstacole serioase în calea integrării europene a Republicii Moldova sunt sărăcia și incapacitatea de a o înfrunta; problema propriei identități; ineficiența reformelor; problema teritoriilor estice; problema corupției. Academicianul Victor Moraru ne sugerează că capacitatea clasei politice și a mass-mediei trebuie să fie orientată spre promovarea politicii eficiente de integrare și a consensului național, prin dezbateri publice să se obțină soluții rezonabile, pentru a edifica o societate ce ar corespunde standardelor și valorilor europene.

Factorii geopolitici și geoeconomici ai integrării europene au fost identificați de către Valeriu Prohnițchi în lucrarea „*Integrarea Republicii Moldova în Uniunea Europeana. Acțiuni și implicații geoeconomice*” [306] și Oleg Serebrian în articolul „*Evaluarea stării actuale a procesului de integrare a Republicii Moldova în Uniunea Europeană*” [354]. Autorii evidențiază dificultățile pe care le întâmpina Republica Moldova la începutul anilor 2000 în procesul de asimilare a modelului european, respectând conform inerției standardele ex-URSS și având o economie și societate dependentă de CSI. Autorii au descris eforturile eșuate ale autorităților moldovene de a obține mai multe facilități de la UE, precum un AA, perspectivă de aderare la UE; inclusiv contextul geoeconomic, care l-au caracterizat drept nefavorabil, pentru integrarea europeană a Republicii Moldova la UE în prima decadă a anilor 2000; perspectivele includerii Republicii Moldova în PSESE.

Aspectul finanțării din partea UE a fost elucidat de Victoria Umaneț în lucrarea „*Politica de asistență a Uniunii Europene. Oportunități pentru Republica Moldova*” [390]. În această lucrare publicată în anul 2010, autoarea face o introducere în teoria și practica oferirii de asistență

externă și caracterizează instrumentul financiar TACIS. Pe lângă elementul de cooperare tehnică, principalele caracteristici ale acestui tip de colaborare era lipsa componentei politice a programelor, abordarea de grup, fără diferențiere, condiționalitate redusă și fonduri foarte limitate. Valeriu Prohnițchi abordează în lucrarea sa „*Asistența financiară a Uniunii Europene pentru Republica Moldova și oportunitățile de finanțare pentru autoritățile publice locale*" noile oportunități financiare ale relației actualizate a Republicii Moldova cu UE [305].

Odată cu evoluția relațiilor dintre Republica Moldova și UE de la o etapă de parteneriat și cooperare la asociere politică și integrare economică avansată, apare necesitatea de a examina esența și conținutul acestui proces. O lucrare cuprinzătoare, care ne permite să observăm caracterul evolutiv al relațiilor Republicii Moldova-UE este ghidul elaborat de Igor Boțan „*Prevederile Acordului de Asociere UE-Republica Moldova*" [39]. În această lucrare, care poate fi numită manual al integrării europene al Republicii Moldova, autorul redă într-o manieră teoretico-practică tipurile de acorduri de asociere semnate de UE de-a lungul timpului; analizează în detaliu contextul politic internațional, în care au evoluat relațiile Republicii Moldova și UE, face o comparație a AA cu celelalte acorduri, precum APC CE-Republica Moldova, dar și cu alte documente strategice, precum PAUEM etc. Pentru a înțelege mai bine specificul acordurilor pe care le semnează UE cu o țară terță, am consultat cercetările belgianului Mark Maresceau, care analizează și compară toate acordurile semnate de UE cu vecinii săi și formulează concluzii relevante, precum că acordurile semnate cu țările din PaE sunt „*orientate spre integrare*", inclusiv Acordul privind Spațiul Economic European [231].

Expertul Guillaume Van der Loo este un alt cercetător belgian, care a studiat amănunțit ZLSAC semnată de Ucraina, întrucât aceasta reprezintă o miză geopolitică mult mai mare decât Republica Moldova sau Georgia. AA și în special Acordul ZLSAC, semnate de cele trei țări ale PaE, sunt prea ambițioase pentru capacitățile lor economice și acestea vor constitui o povară. Merită atenție compararea pe care o face AA din PaE cu AA semnate în cadrul Parteneriatului Euro-mediteraneean. Expertul Guillaume Van der Loo concluzionează că AA din PaE este mai avansat și este apreciat ca un acord orientat spre integrare [395]. Alți doi autori, care la fel analizează detaliat AA, sunt ucraineanul Roman Petrov și belgianul Peter Van Elsuwege în lucrarea *„Acordul de Asociere UE-Ucraina: Evaluarea unui instrument legal inovativ"* [394].

Este necesar să menționăm tezele de doctor, care au fost susținute pe subiectul integrării Republicii Moldova în UE. Teza de doctor cu titlul *„Dimensiuni politice ale procesului de integrare europeană (cazul Republicii Moldova)*", semnată de Vasile Andrieș se referă la evoluția construcției europene și a proceselor sale de extindere și integrare. Doctorul Vasile Andrieș analizează relațiile politice dintre Republica Moldova și UE, referindu-se detaliat la imaginea țării

noastre în UE [14]. Teza profesorului universitar Svetlana Cebotari „*Politica externă a Republicii Moldova în contextul proceselor integraționiste: interese şi priorități*” analizează independent cei doi vectori principali ai politicii externe a Republicii Moldova, UE și CSI. Autoarea identifică și analizează conceptul de „politică externă a Republicii Moldova” și interesul național [51]. Doctorul Cristina Morari, în teza sa de doctor intitulată „*Dimensiunile externe și interne în procesul de integrare europeană. Cazul Republicii Moldova*” analizează experiențele de integrare europeană a țărilor din Europa Centrală și de Sud Est, Balcanii de Vest și evoluția dimensiunilor externe ale procesului de integrare europeană a Republicii Moldova până în 2009 [247].

Așadar, printre subiectele abordate în istoriografia cercetării evoluției relațiilor dintre Republica Moldova și UE se numără premisele încheierii APC CE-Republica Moldova, Planului de Acțiuni UE-Republica Moldova, AA UE-Republica Moldova și ZLSAC, esența PEV și efectele ei pentru Republica Moldova, esența europenizării, integrării europene și evoluția condițiilor de aderare la UE, calitatea UE de actor atipic al relațiilor internaționale, varietatea politicilor și formelor de interacțiune dintre Republica Moldova și UE, asistența financiară a UE acordată Republicii Moldova.

1.2 Aspecte teoretico-metodologice ale cercetării evoluției relațiilor dintre Republica Moldova și Uniunea Europeană

Problema evoluției relațiilor dintre Republica Moldova și UE, care reprezintă două entități diferite din perspectiva curentelor teoriei relațiilor internaționale, poate fi analizată prin prisma elucidării esenței conceptelor de „*cooperare*”, „*integrare*”, „*integrare europeană*”, „*europenizare*”, „*coabitare*”, „*condiționalitate*”.

Cercetarea și promovarea conceptului de „*cooperare*” s-a intensificat vizibil la începutul anilor 1970, când s-a atestat o creștere a interesului mai multor state de a-și organiza cooperare în afacerile economice și de securitate. După dezbateri îndelungate a fost agreată definiția lui Robert Keohane, potrivit căruia „*cooperarea*” este relație în care actorii își ajustează comportamentul la predilecțiile actuale sau anticipate, prin intermediul procesului de coordonare a politicilor [214]. Coordonarea politicilor presupune că acestea au fost ajustate astfel încât să reducă consecințele negative pentru alte state. Conceptul de „*cooperare*” conține două elemente de bază: 1) comportamentul fiecărui actor este orientat spre atingerea unui scop, bazat pe un interes rațional; 2) cooperare trebuie să ofere actorilor anumite câștiguri și recompense. Câștigurile pot fi de magnitudine diferită, dar este important ca să fie reciproc avantajoase. Prin urmare, fiecare parte ajută pe ceilalți actori din cadrul cooperării să-și realizeze scopurile lor prin ajustarea politicilor, pentru a anticipa propriile recompense [14].

Accepția actuală a conceptului de „*cooperare*” a fost atribuită la începutul anilor 1980 de către Michael Taylor [377] și Robert Axelrod [22], care în lucrările lor au accentuat asupra unui comportament coordonat al actorilor independenți și individualiști, care este reciproc avantajos. Potrivit lui Michael Taylor, individualismul nu trebuie să împiedice cooperarea în situații de interdependență în care bunăstarea unui individ depinde de comportamentul celuilalt; cooperarea nu necesită nici altruism, nici guvernare - ambele fiind adesea în deficit la nivel internațional [22]. În opinia noastră, această definiție a cooperării internaționale este prea generalizată atât în ceea ce privește actorii, cât și problemele.

Conform opiniei lui Thomas Schelling în procesul de cercetare a cooperării este important să abordăm inclusiv formele ei de manifestare [350]. *Cooperarea tacită* prevede că comunicarea trebuie să înceapă de la sine sau printr-un acord explicit, fiind obligatoriu comportamentul colaborativ. În literatura de specialitate internațională cea mai studiată formă de colaborare este *cooperarea negociată,* care se manifestă printr-un proces explicit de negocieri. *Cooperarea impusă* se demonstrează prin acțiunea unui actor mai puternic, care își poate forța partenerul să își revadă politicile în conformitate cu interesele celui dintâi. Dacă partenerul dominant își ajustează politicile, astfel încât să câștige și partenerul subordonat, atunci se manifestă cooperarea. Evident că recompensele nu vor fi de aceeași mărime, întrucât, cu cât mai asimetrică este balanța de putere într-o cooperare, cu atât mai inegal va fi câștigul [237]. Considerăm că definiția „*cooperării impuse*” nu contribuie la aprofundarea relațiilor dintre parteneri și nu reflectă deplin capacitatea de distribuire a beneficiilor dintr-o cooperare.

Conform autorilor Lisa Martin [233] și Daniel W. Drezner [110], cooperarea se desfășoară nu numai între indivizi, ci și între entități colective, inclusiv firme, partide politice, organizații etnice, grupuri teroriste și state-națiuni. Deși în mod tradițional teoria cooperării internaționale se referă la „*cooperarea internațională*” în termeni de state, aceasta nu exclude și ceilalți actori internaționali, precum organizațiile interguvernamentale și organizațiile neguvernamentale. Lisa Martin subliniază că totalitatea actorilor internaționali interacționează, pentru a soluționa diverse obiective într-o sferă largă de domenii: organizațiile interguvernamentale cooperează cu statele, pentru a combate problemele de mediu la nivel mondial, firmele colaborează pentru a monopoliza piețele, campania ONG-urilor pentru a soluționa diverse probleme etc. [233]. Potrivit opiniei lui Daniel Drezner cooperarea internațională nu întotdeauna are însușiri pozitive, cel puțin din perspectiva actorilor vizați și ostracizați [110]. De exemplu, adoptarea sancțiunilor internaționale prevede cooperarea statelor împotriva actorilor vizați, iar cartelurile de marfă dăunează adesea țărilor consumatoare.

Un alt element important pentru cercetarea conceptului de „*cooperare internațională*” este rolul hegemoniei în reușita cooperării. Prin prisma abordării realismului politic cooperarea în cadrul anarhiei este imposibilă fără hegemonie. Teoretizarea acestei probleme se bazează în mare măsură pe descrierea anarhiei ca joc al „*dilemei prizonierului*”, unde stimularea tuturor nu este de a coopera, chiar dacă toate ar câștiga din cooperarea reciprocă. Folosind „dilema prizonierului” care se repetă în timp, Michael Taylor răstoarnă această concluzie greșită, demonstrând că beneficiul pe termen lung al cooperării creează stimulente pentru actorii raționali de a coopera în anarhie [377]. Potrivit lui Charles Kindleberger, prezența unui hegemon este necesară pentru asigurarea cooperării în condițiile existenței unui bun public la care au acces toți actorii [215]. Charles Kindleberger a continuat analiza lui Mancur Olson privind modul în care grupurile privilegiate dominate de un actor pot soluționa problema de acțiune colectivă [267]. Cercetarea lui Charles Kindleberger a pus bazele unei noi direcții teoretice în relațiile internaționale privind „*stabilitatea hegemonică*” [215], care analizează atitudinile liderilor internaționali de a acționa fie prin bunăvoință, fie prin constrângere - reprezentând singura formă de cooperare, acceptată de adepții neorealismului.

Teoria cooperării internaționale conține multiple ipoteze pentru a specifica condițiile în care este posibilă colaborarea și modul în care regimurile și instituțiile internaționale pot facilita conlucrarea. *Prima ipoteză* a cooperării este că statele sunt în căutare de beneficii absolute, relative sau reciproce. Joseph Grieco afirmă că statele, atunci când sunt amenințate de cele două potențiale probleme ale cooperării - trișare și pierdere de beneficii reciproce - tind să se asigure că partenerii lor respectă regulile și promisiunile [159]. Pentru a asigura respectarea regulilor, statul oferă benevol concesii, pentru a impune și celuilalt partener un asemenea model. În astfel de situații se creează reciprocitatea și axarea pe beneficii relative. În opinia noastră, anume frica de a fi înșelat sau a câștiga mai puțin decât partenerul duce la echilibru și angajare reciprocă.

A doua ipoteză a cooperării internaționale se referă la numărul actorilor implicați în colaborare, potrivit căreia perspectivele cooperării sunt invers proporționale cu numărul actorilor din cadrul colaborării. Indirect, această ipoteză ne sugerează că numărul de doi actori este cel mai posibil. Avantajul participării mai multor actori este că dacă unul din ei trișează, atunci se poate focusa cooperarea pe ceilalți și astfel se creează o dependență de a acționa reciproc [272]. Cercetătorul Duncan Snidal consideră că este mai periculos de a suferi pierderi într-o lume cu mai puțini actori decât în una cu un număr mai mare de participanți, pentru că atunci când sunt mai mulți actori se creează posibilitatea de protecție prin intermediul formării de alianțe [359, p.707].

Cea de-a treia ipoteză a cooperării este cea a repetării, care se axează pe așteptările actorilor privind viitorul. Dacă actorii conștientizează că sunt nevoiți să coopereze pe o durată

lungă de timp, atunci ei vor juca onest [237]. Experiența ne demonstrează că cooperarea tradițională cu unul și același actor asigură beneficiile reciproce ale cooperării.

A patra ipoteză este administrarea eficientă a cooperării. Prin termenul de „*administrare*" înțelegem setul de norme, principii, reguli și procese de luare a deciziilor, care reglementează cooperarea. O administrare eficientă trebuie să sporească cooperarea, să asigure un schimb echitabil de informații despre actorii implicați și acțiunile lor. Statul trebuie să se asigure că nici un partener nu va trișa, iar dacă o va face, va fi pedepsit conform regulilor. Astfel se va spori încrederea și va scădea incertitudinea. Regimul de administrare eficientă poate să promoveze negocierea unor acorduri echilibrate, în care partenerii ar obține beneficii reciproce [214].

A cincea ipoteză a teoriei cooperării este cea cu privire la rolul comunităților epistemice în avansarea conlucrării. O comunitate epistemică este un grup de profesioniști, care promovează aceleași valori, percep la fel problemele și au aceleași viziuni privind soluționarea lor [283]. *Cea de-a șasea ipoteză* a teoriei cooperării sugerează că lipsa echilibrului de putere din cauza hegemoniei motivează cooperarea, condiție ce se aseamănă cu teoria stabilității hegemonice. În acest caz, statele mai puternice sunt gata să cedeze anumite beneficii, pentru a menține partenerul în relații de cooperare [112]. La acest argument putem admite inclusiv faptul că actorul hegemon este interesat în buna gestionare a cooperării, pentru a obține beneficii.

Evoluția relațiilor dintre Republica Moldova și UE poate fi caracterizată atât prin prisma categoriilor de „cooperare internațională", cât „integrare europeană". Pentru a descrie fenomenele la care a fost supusă Republica Moldova în contextul cooperării moldo-europene considerăm necesar de a aborda termenul de „integrare" și derivatele acestuia. Remarcăm că potrivit unor accepțiuni între termenii de „*integrare*" și „*cooperare*" trebuie să se facă distincție. În acest sens este relevantă opinia cercetătorului rus, Pavel Țâgankov, care consideră că acești doi termeni tot mai frecvent sunt abordați în literatura de specialitate internațională. „*Cooperarea*" se manifestă la nivel interguvernamental și nu depășește limitele suveranității, iar „*integrarea*" înseamnă transferarea unor atribuții suverane către o entitate supranațională. Totuși, adaugă Pavel Țâgankov, „integrarea" este un fenomen mai avansat decât „cooperarea" tipică și nu este un proces separat [374]. Cercetătorul moldovean Gheorghe Cojocaru subliniază că „integrarea" se distinge de „cooperare", pentru că țările coexistă într-o uniune și cedează anumite prerogative naționale, care sunt exercitate în comun, pentru ca în final să beneficieze toate statele membre [64].

Savantul ceh Karl W. Deutsch a utilizat termenul de „*integrare*" pentru a indica crearea unei atitudini a comunității şi a instituțiilor, care pot asigura schimbarea dependentă şi calmă [103]. Potrivit lui Karl W. Deutsch, principalele obiective ale integrării sunt: a) asigurarea păcii; b) îndeplinirea simultană a mai multor obiective de țară; c) realizarea unor cerințe specifice de țară;

d) crearea unor noi imagini și identități funcționale [98]. În procesul complex al globalizării integrarea consolidează poziția statelor în sistemul relațiilor internaționale în domeniul politic și cel de securitate. Astfel, Karl W. Deutsch menționează că în procesul de integrare este fundamental ca membrii să fie compatibili din punct de vedere al valorilor și identității, să fie flexibili spre adaptare și deschiși spre schimbare, ceea ce poate avea loc doar dacă există compatibilitate.

Teoreticianul american Michael Hodges prezintă „*integrarea*" drept constituire de noi sisteme politice din sisteme politice separate, definiție care poate fi aplicată pentru UE, formată dintr-un anumit număr de state, care promovează o politică comună, adoptă decizii unanime și le execută în aceeași manieră [177]. Din perspectiva științelor politice, Ernst Bernard Haas definește „*integrarea politică*" ca un proces în cadrul căruia actorii politici din diferite structuri naționale sunt convinși să-şi îndrepte loialitatea, speranțele şi activitățile politice spre un nou centru, ale cărui instituții posedă ori pretind jurisdicție asupra statelor naționale preexistente [174]. Din perspectiva economică, savantul român Emilian Dobrescu definește „*integrarea*" drept consolidare a interdependenței economiilor a două sau mai multe state, fiind motivate de mai mulți factori, cel mai important fiind progresul tehnico-științific [107].

Notăm existența unor abordări contradictorii ale teoreticienilor în domeniul studiilor europene referitor la definirea proceselor integrării. Unii interpretează „*procesul integrării europene*" ca un nivel pe care statele-națiuni îl ating şi apoi îl mențin, alții îl comentează ca un proces continuu, care este fără sfârșit. Drept urmare, unii cercetători percep „*starea integrării*" ca fiind un acord bine definit, care poate fi constatat empiric prin formarea unei uniuni, alți experți însă consideră că nu există niciun punct final al procesului de integrare [119], care ar putea să nu fie neapărat o uniune formală, ci statele ar oscila, aprofunda și extinde aperiodic nivelul lor de integrare.

Marea majoritate a lucrărilor consacrate fenomenului integrării se referă direct sau indirect la integrarea europeană. Potrivit cercetătorului român, Andrei Marga „*integrarea europeană*" reprezintă mai mult decât o cooperare strânsă între statele europene, dar mai puțin decât o federație europeană, conform ideii lui Winston Churchill [232]. Ceea ce s-a reușit în cadrul UE este împărtășirea comună a unor valori, standarde și reguli. În opinia noastră, este necesar ca integrarea europeană să prevadă stabilirea interdependenței, ceea ce va determina ca participanții la integrare să constituie un tot întreg.

În studiile consacrate relațiilor internaționale, conceptul de „*integrare*" este abordat diferit în funcție de teoria prin prisma căreia este analizat. Indicatorii teoretico-metodologici ai integrării europene şi implementările practice ale acestui proces de interes național al statelor care doresc să-l parcurgă s-au articulat în jurul diverselor școli şi curente, printre care cele mai reprezentative

le considerăm a fi realismul politic, neorealismul, interguvernamentalismul, raționalismul (cu teoriile sale: funcționalism, neofuncționalism, pluralism/tranzacționalism, consociaționalism) și federalismul.

În perioada postbelică Planul Schuman a cauzat reconcilierea Franței și Germaniei, iar eforturile ulterioare de a aprofunda relațiile economice, politice și sociale între țările Europei Occidentale au reprezentat pentru realiști o anomalie gravă [160]. Orice încercare de a înlocui sistemul politic al statului cu o altă formă de guvernare supranațională a fost considerată artificială și extrem de periculoasă, conducând în mod inevitabil la distrugerea și subordonarea sa unei noi puteri. Conform abordării realismului politic, crearea UE nu ar spori capacitatea internațională a Europei, din contra ar lipsi statul național de această capacitate [410]. Realiștii moderni, precum Kenneth Waltz [212] și John Mearsheimer [234], susțineau că procesul de integrare europeană, lansat în condițiile sistemului bipolar din perioada Războiului Rece, se va stopa odată cu căderea „cortinei de fier". În percepția altor realiști, precum savantul american Inis Claude, integrarea europeană este justificată de faptul că o organizație internațională mai integrată și mai eficientă din punct de vedere instituțional poate servi mai bine intereselor naționale [62]. În această ordine de idei, UE devine un instrument pentru statele membre de a-și atinge interesele naționale. Considerăm evident că evoluția UE pe termen lung, precum și funcționarea instituțiilor europene, sunt determinate de guvernele statelor membre, care își păstrează capacitatea de a decide dacă se integrează în continuare, păstrează *status-quo-ul* sau se retrag.

Teoria interguvernamentalismului, fiind similară cu viziunea realismului politic, oferă un rol important statelor în procesul de integrare. Conform opiniei interguvernamentaliste „*procesul de integrare europeană*" este acțiunea realizată și controlată de statele membre în funcție de puterea și propriile lor interese. Cel mai proeminent reprezentant al interguvernamentalismului liberal, Andrew Moravcsik menționează că sursa primară de integrare rezidă în interesul statelor și puterea relativă pe care fiecare o transferă Bruxelles-ului [252]. Potrivit abordării lui Andrew Moravcsik statele membre ating obiectivele lor în baza negocierilor cu alți actori interguvernamentali, iar UE este o platformă de negociere, care elaborează și adoptă deciziile politice [201].

O altă direcție științifică în teoria relațiilor internaționale este raționalismul, care a formulat patru teorii ale integrării prin prisma abordării funcționaliste, neofuncționaliste, tranzacționiste și consociaționiste. Conform teoriei funcționaliste, „*integrarea*" este o posibilitate de a preveni conflictele, a asigura bunăstarea, care se realizează prin concentrarea eforturilor, dar și delegarea unor atribuții naționale către o entitate supranațională, care are o capacitate funcțională mai eficientă [28]. Potrivit adepților teoriei funcționaliste, precum Charles Pentland și David Mutimer,

integrarea nu vizează crearea de către statele tradiționale a unui stat regional supraimpunător, care ar perpetua și ar mări scindările politice, periculoase la un nivel superior.

Obiectivul final al integrării este de a transforma statele tradiționale în țări depolitizate și cu specializări distincte, care ar putea conduce la crearea unei federații mondiale [55]. Totodată Charles Pentland precizează că definiția de „*integrare*" drept un proces prin care doi sau mai mulți actori creează un nou actor [281], ar putea fi acceptată de către funcționaliști, doar cu două rezerve: 1) actorii originali pot fi state-națiuni; 2) „actorul nou" nu trebuie sa fie un stat în sensul deplin al cuvântului. Soluția propusă de funcționaliști este de a fonda organizațiile internaționale flexibile, care ar putea satisface mai bine necesitățile umane decât statele-națiuni. În același timp, șansele apariției unui conflict internațional ar putea fi reduse considerabil [85]. În opinia noastră acest obiectiv implică scăderea treptată a puterii sistemului statal și înlocuirea acestuia cu o rețea administrativă supranațională, care ar satisface necesitățile comunității globale emergente. Funcționaliștii sunt interesați de eliminarea sistemului de stat în procesul de construire a unei societăți mondiale orientate spre bunăstare, recunoscând în același timp că, împreună cu organizațiile internaționale, statele naționale rămân entități de bază în societatea internațională. Prin urmare, idee de integrare politică este predominantă în abordarea funcționalistă.

O altă abordare raționalistă a relațiilor internaționale, neofuncționalismul, cunoscut și sub titlul de „*funcționalism federal*", cuprinde unele elemente din teoriile funcționale și cele federale. „*Integrarea*" prin prisma neofuncționalistă este definită ca un proces de creare a unei comunități politice, care se aseamănă cu statul supranațional propus de federaliști. Împreună cu federaliștii, neofuncționaliștii subapreciază „*modelul Gemeinschaft*", care reprezintă o comunitate al cărei scop este atingerea bunăstării generale și originea căreia se bazează pe loialitate comună și sentiment de datorie. În calitate de alternativă, neofuncționaliștii promovează „*modelul Gesellschaft*", care este o societate de tip pluralist, unde coexistă interese conflictuale și în care „cooperarea" și „integrarea" pot fi atinse printr-o convergență a intereselor [280]. Deși admit crearea unui stat supranațional ca rezultat final al integrării, neofuncționaliștii nu exclud formele non-federale ale sistemului politic. Pe măsură ce procesul de integrare avansează, statul-națiune nu mai constituie unitatea de bază, iar interacțiunile transnaționale, care depășesc competențele și controlul guvernelor naționale, devin tot mai frecvente [213].

Spre deosebire de principiul funcționalist universal, neofuncționalismul se concentrează pe determinarea „*integrării regionale*". Leon Lindberg consideră că integrarea într-un anumit domeniu, de exemplu, al industriei cărbunelui și a oțelului a cauzat efectul de „*spill-over*", adică s-a creat o presiune în societate și în alte sectoare, pentru a se integra reciproc. Astfel conceptul de „*spill-over*" poate fi definit drept un fenomen, în care o anumită acțiune produce o situație unde

scopul inițial poate fi asigurat numai prin realizarea unor alte acțiuni succesive, care la rândul lor creează o altă condiție și necesitate de a lansa o altă acțiune suplimentară și așa mai departe [224]. Perspectiva neofuncționalistă a fost aplicată și de profesorul moldovean Victor Juc, care a definit UE ca o structură supranațională aflată în proces de edificare a uniunii economice și monetare, dar fiind angajată în elaborarea procedurilor instituționale, pentru inițierea unificării politice, proces care a fost amânat după ratificarea Tratatului de la Lisabona. Etapele integrării europene, conform schemei pentagonale propuse de Victor Juc sunt următoarele: 1) zona de liber schimb, 2) uniunea vamală, 3) piața comună, 4) uniunea monetară și 5) unificarea politica, care se dovedește a fi îndelungată și fără precedent istoric [206]. Reieșind din cele menționate mai sus, conchidem că obiectivul inițial al integrării europene a putut fi realizat prin promovarea transferului de competențe de la statele membre la nivelul CE ulterior UE. Ernst B. Haas a aplicat conceptul de „*spill-over*" în cazul CECO, care prin crearea unei piețe comune a cărbunelui și oțelului a semnalizat necesitatea integrării întregului sector energetic al Comunității, cum ar fi energia nucleară - Euroatom. Până la sfârșitul anilor 1960 nu s-a prevăzut că integrarea economică va condiționa integrarea politică, prin fenomenul de spill-over [174].

Karl W. Deutsch, fondatorul școlii pluraliste/tranzacționaliste, determină obiectivul integrării drept realizare a unei „*comunități politice*", constituită dintr-un sistem internațional de state-națiuni dezvoltate care, deși nu au un guvern comun, se caracterizează printr-un nivel ridicat de interacțiuni și tranzacții internaționale [102]. Relațiile diplomatice și comerciale aprofundate favorizează „sentimentul de comunitate și al încrederii comune", care face războiul între membri imposibil. Caracteristica definitorie a spațiului european constă în intersectarea diferitelor „locuri", în funcție de dimensiunea analizată și supusă interesului politic, economic și cultural, iar zona de intersecție a „locurilor" poate fi denumită *regiune*. În opinia lui Karl W. Deutsch relațiile interstatale, care formează o regiune, pot fi analizate în funcție de cinci indicatori relevanți: a) multitudinea dimensiunilor de interacțiune; b) capacitatea interacțiunii; c) compatibilitatea valorilor de bază; d) importanța contactelor; e) siguranța contactelor; f) viteza interacțiunii. În opinia noastră, indicatorii menționați pot fi aplicați pentru analiza relațiilor interstatale de ordin politic, economic și cultural [101]. În viziunea pluralistă, integrarea reflectă manifestarea de apartenență la comunitate, transformând unitățile distincte și separate în componente ale unui sistem coerent, care stimulează tranzacțiile între societăți și schimbările în atitudinea publică din cadrul acestora. Conform abordării lui Karl W. Deutsch nu există nicio condiție pentru abolirea statului național și nici pentru crearea unui stat supranațional unitar [102].

Conceptul de „*consociaționalism*", lansat de politologul de origine olandeză Arend Lijphart în 1968 și reabordat de colegul sau olandez Hans Daalder în 1974, se referă la societățile

profund divizate, fiind un instrument pentru rezolvarea disputelor de natură interetnică și un nou model de integrare internațională, care a fost atribuit de Paul Taylor procesului de integrare europeană [280]. Particularitatea modelului de consociaționalism constă în capacitatea sa de a îmbina o integrare regională avansată cu păstrarea suveranităților naționale existente. UE poate fi abordată ca un caz de „*coabitare*" a statelor suverane care, deși păstrează culturile lor distinctive, înlocuiesc în mod deliberat atitudinea politică concurențială cu practica de adaptare și de compromis [59].

Federalismul reprezintă cea mai răspândită abordare a integrării europene. Integrarea este analizată ca un proces revoluționar. Deși s-au înțeles asupra obiectivului integrării europene, federaliștii nu au determinat metodele care trebuie utilizate pentru a obține o federație deplină. Contribuțiile doctrinei federaliste constau în capacitatea de a concilia procesul de integrare cu necesitatea menținerii diversității, o condiție prealabilă a oricărei forme de integrare în Europa. Prin împărțirea puterii politice între puterile centrale și cele locale, modelul federal reprezintă o strategie foarte atractivă pentru unirea grupurilor de state, care posedă diverse interese și satisface criteriile de eficiență și democrație adesea reciproc exclusive [408]. În cadrul uniunii federale, nu numai interesele naționale, dar și cele regionale și locale sunt reprezentate în mod corespunzător. Esența federalismului se află în descentralizarea puterii. Existența normelor, valorilor, legilor și chiar a monedei unice, transformă UE într-o comunitate politică și economică în care un eventual conflict armat ar fi exclus.

Politologul american Joseph Nye notează despre existența diferitor tipuri de integrare, mai cu seamă, savantul menționează despre existența integrării economice, politice şi sociale. *Integrarea economică* se manifestă printr-un nivel înalt al schimbului economic dintre entități; *integrarea socială* ar include coalizarea maselor, a grupurilor specifice şi a elitelor, în timp ce *integrarea politică* ar cuprinde o varietate de fenomene, precum deciziile negociate și adoptate la nivel internațional, poziții comune între state şi birocrații internaționale [264]. Cercetătorul rus, G. Baranovschi caracterizează *integrarea politică* drept o integrare a procesului decizional; *integrarea socio-politică* înseamnă formarea unor instrumente comune de soluționare a problemelor societale, *integrarea la nivelul politico-militar* presupune coordonarea politicii externe, militare și procesul decizional din aceste domenii [23].

Grigore Vasilescu descrie diverse tipuri de integrare europeană, precum *integrare fără aderare, integrare până la aderare, integrare continuă după aderare* [401]. Anume primul tip, *integrare fără aderare*, afirmă Grigore Vasilescu a existat în Republica Moldova începând cu 2005. Cristina Morari oferă propriile definiții ale proceselor de integrare europeană cu aderare și fără: „*integrarea cu aderare la UE*" ar putea fi definită drept adaptarea, asimilarea şi

implementarea normelor şi standardelor existente ale UE de către statul aderent, asigurându-se că statul dat este complet ancorat în instituțiile europene printr-o legătură cât se poate de strânsă, iar „*integrarea fără aderare*" presupune aceeași modernizare, dezvoltare şi asimilare a standardelor europene, însă fără o ancorare propriu-zisă la UE [247]. În urma generalizării mai multor definiții consacrate integrării, Cristina Morari a formulat următoarea definiție a conceptului de „*integrare*" ca totalitate a proceselor interconexe cu caracter economic, politic şi social, realizate prin cooperare, armonizare juridico-instituțională și transferare graduală a unor competențe naționale către un centru supranațional în vederea unificării statelor europene într-o nouă entitate politico-economică [247]. Alți autori moldoveni, precum Cristina Ejova și Alexandru Ejov, consideră că procesul de integrare europeană nu este studiat în totalitatea formelor sale de manifestare, concentrându-se pe caracteristicile de sistem unic, supranațional și bazat pe o abordare ierarhică (engl. „top-down") [113].

Un alt termen care derivă din procesul de integrare europeană menționat în literatura de specialitate este termenul de „*europenizare*", care este definit ca un proces prin care entitățile politice interne devin tot mai mult supuse influenței politicii europene. Cercetătorul italian, Claudio Radaelli definește europenizarea prin prisma celor trei componente: instituționalizare, construcție și transmitere a modului de guvernare al UE la nivel național, central și local [366]. Victor Juc și Liliana Beniuc au definit „*europenizarea*" ca o formă de guvernare externă a UE, exercitată prin recomandări și realizare graduală a *acquis-ului comunitar* de către statele vecine [201]. În opinia noastră, statele benevol acceptă europenizarea din diverse raționamente, inclusiv politice, pentru a obține unele avantaje, inclusiv fonduri europene.

Condiționalitatea reprezintă o strategia centrală a UE, pentru a determina statele nemembre să respecte principiile statului de drept [352]. Din perspectiva lui Philippe Schmitter, „*condiționalitatea*" este un instrument, care recompensează un stat atunci când îndeplinește anumite condiții, precum îndeplinirea obligațiilor politice asumate ca o condiție prealabilă pentru obținerea ajutorului economic, reducerea datoriilor, tratamentul națiunii celei mai favorizate, accesul la credite subvenționate sau aderarea la o organizație regională sau globală [330]. Autorul australian, Geoffrey Pridham afirmă că „*condiționalitatea*" este unul dintre cele mai discutate și deliberate instrumente, pentru a evalua rezultatul exigențelor impuse din exterior [140]. Cercetătoarea britanică, Heather Grabbe identifică cinci tipuri de situații în care UE folosește condiționalitatea sau funcțiile politice ale condiționalității: 1) controlul procesului de accedere ca membru; 2) accesul la negocieri și etapele ulterioare ale procesului de aderare; 3) respectarea indicatorilor și monitorizarea; 4) implementarea actelor legislative și instituționale; 5) oferirea de fonduri: ajutor și asistență tehnică, consiliere și colaborare instituțională [176].

„*Condiționalitatea PEV*” a fost definită de experta britanică Gwendolyn Sasse drept o condiționalitate ușoară în comparație cu politica de extindere, dar care implica aceeași structură instituțională de a promova reformele, având stimulente slabe [173]. Cercetătorii Victor Juc și Liliana Beniuc susțin că „*politica de condiționalitate*” a UE față de țările vecine trebuia să faciliteze venirea capitalului financiar și antreprenorial european [201]. Beneficiile oferite de PEV, cum ar fi accesul pe piață unică a UE și liberalizarea sau facilitarea regimului de vize, au fost deseori devansate de costurile interne ale reformelor solicitate, de aceea guvernele statelor incluse în PEV calculau costurile și beneficiile înainte de a se conforma condiționalității [192]. Drept exemplu, în anul 2017 Parlamentul European a votat acordarea asistenței macrofinanciare Republicii Moldova, pentru a sprijini buna gestionare a finanțelor publice, lupta împotriva corupției și spălării banilor, justiția independentă, depolitizarea administrației publice și libertatea presei. Condițiile prealabile de primire a asistenței se refereau la respectarea unor mecanisme democratice eficiente, precum sistemul pluripartidist, statul de drept și drepturile omului, Comisia Europeană beneficiind de dreptul de a suspenda sau anula temporar orice plată, în cazurile când condițiile nu erau îndeplinite [201].

Într-o analiză din 2016, publicată de Routledge, experta germană, Tanja Borzel și expertul georgian, Bidzina Lebanidze au analizat modul în care UE a aplicat condiționalitatea în cadrul PaE și vecinătatea sudică. Autorii au constatat că eșecul UE de a deveni o „*putere transformatoare*” în țările PEV a fost cauzat de lipsa perspectivei de aderare, deoarece se oferea „totul, cu excepția instituțiilor” și inconsecvenței în aplicarea altor forme de condiționalitate [36]. În contextul lipsei unei perspective clare de aderare, care este cea mai eficientă condiționalitate posibilă, UE trebuie să ofere țărilor PEV alte stimulente relevante, pentru a spori reformele structurale, cum ar fi liberalizarea regimului de vize, accesul la piața unică a UE, mai mult ajutor financiar etc. Toate aceste stimulente au fost denumite de către Tanja Borzel și Bidzina Lebanidze „*condiționalitatea vecinătății*” [36]. În prezent se poate observa că UE a renunțat la aplicarea condiționalității față de majoritatea țărilor care fac parte din PEV, din cauza complexității guvernării instituționale și divergenței de viziuni între statele membre. UE este mai deschisă să aplice condiționalități democratice atunci când nu există o dilemă de stabilitate democratică sau de securitate, însă dacă această dilemă există, atunci prevalează schimbările democratice „incerte”.

Pentru a efectua cercetarea științifică a evoluției relațiilor dintre Republica Moldova și UE au fost aplicate un șir de *metode filosofice de investigație*, care constituie sistemul de principii universale, caracteristic inclusiv profilului științific relații internaționale. *Metoda dialectică* a permis cercetarea evoluției relațiilor dintre Republica Moldova și UE în dinamică, prin prisma succedării istorice a diferitor cadre normativ-juridice și interacțiunii diverselor instituții statale și

supranaționale. *Metoda sinergetică* a oferit posibilitatea de a cerceta relațiile dintre Republica Moldova și UE ca sistem ale căror părți componente sunt interdependente, asigurând conceptualizarea și caracterizarea fenomenelor și actorilor cooperării moldo-europene, identificarea cadrelor de reglementare și stabilirea instrumentelor de interacțiune. *Metoda behavioristă* a elucidat tipurile de activități de politică externă ale Republicii Moldova și UE, realizate prin negocieri, întrevederi, acorduri, condiționalități și asistență.

În calitate de *instrumente de investigație științifică* au fost folosite concepțiile teoretice ale unor curente ale teoriei relațiilor internaționale, pentru a identifica fenomenele și procesele care au însoțit evoluția relațiilor moldo-europene: *teoria cooperării internaționale* a fost aplicată pentru a defini termenul de „cooperare", a identifica misiunea și obiectivele interacțiunii coordonate între actorii independenți (M. Taylor), inclusiv formele de manifestare a cooperării (T. Schelling) și ipotezele care generează colaborarea (J. Grieco, D. Snidal); *teoria integrării,* promovată de K. Deutsch, a fost utilizată pentru a interpreta procesul de integrare și impactul asupra participanților, prin însușirea valorilor, deschidere și adaptare spre schimbare; *realismul politic* a justificat integrarea europeană drept necesitate de a crea o organizație internațională mai integrată și mai eficientă pentru a servi mai bine intereselor naționale (I.Claude); *teoria interguvernamentalismului* permite de a evalua rolul statelor în procesul de integrare, care folosesc UE drept platformă de negociere, elaborare și adoptare a deciziilor (A. Moravcsik); *raționalismul* a formulat patru teorii ale integrării europene prin prisma funcționalistă, neofuncționalistă, tranzacționistă și consociaționistă.

Metodele general-științifice aplicate sunt: *metoda descriptivă*, fiind fundamentată pe categorii și concepte, a fost invocată pentru a trece în revistă cadrele normativ-juridice, care au însoțit și reglementat procesul de evoluție a relațiilor Republicii Moldova cu UE, de la parteneriat și cooperare, asociere politică și integrare economică, până la obținerea statutului de țară candidată de aderare la UE; *metoda comparativă* a fost utilizată pentru a evidenția similitudinile și diferențele între acordurile de asociere semnate de Republica Moldova și Ucraina, urmărind determinarea atât a trăsăturilor comune la care este supusă Republica Moldova în procesul de integrare europeană, cât și elucidarea celor specifice, identificarea repetabilității și ineditului în accesarea programelor de asistență a UE pentru Republica Moldova; *metoda instituțională* a fost folosită pentru a identifica atribuțiile și competențele instituțiilor publice ale Republicii Moldova și instituțiilor UE în procesele de cooperare moldo-europeană, soldate cu încheierea APC CE-Republica Moldova (1994) și AA UE-Republica Moldova (2014); *metoda prospectivă* a dat posibilitate de a formula unele ipoteze cu privire la perspectiva evoluției relațiilor Republicii Moldova cu UE și începerea negocierilor de aderare a Republicii Moldova și UE pe termen scurt și mediu. *Metoda*

istoriografică a fost folosită pentru a urmări evoluția relațiilor dintre Republica Moldova și UE în baza studiilor de specialitate, monografiilor și culegerilor de materiale ale conferințelor științifico-practice naționale și internaționale, buletinelor de politică externă etc.

Dat fiind faptul că totalitatea relațiilor de cooperare a Republicii Moldova cu UE cuprinde mai multe domenii, investigația efectuată a cuprins un spațiu de interferență a diferitor științe prin aplicarea *principiului interdisciplinarității*, care admite utilizarea metodelor teoriei relațiilor internaționale în domeniul altor științe, precum drept și economie, inclusiv a *principiului pluridisciplinarității*, care admite aplicarea simultană a unui sistem complex diferențiat de instrumente de cercetare, caracteristice teoriei relațiilor internaționale, dreptului internațional, economiei și sociologiei. *Principiul istorismului* a fost folosit pentru analiza etapelor schimbării calitative a relațiilor moldo-europene de la APC la AA UE-Republica Moldova. Pentru a exclude orice abordare subiectivă privind perspectiva integrării europene a Republicii Moldova și a formula concluzii științifice pertinente a fost respectat *principiul obiectivității*.

Așadar, aspectele teoretico-metodologice ale cercetării evoluției relațiilor dintre Republica Moldova și UE prevede analiza esenței și conținutului termenilor de „cooperare" și „integrare", prezentarea viziunilor reprezentanților diferitor curente teoretice ale teoriei relațiilor internaționale privind integrarea europeană și UE, inclusiv exemplificarea, caracterizarea și justificarea metodelor de cercetare. În viziunea noastră UE este un organism dinamic, care este în permanentă evoluție. Statele partenere, statele asociate și statele candidate ale UE sunt nevoite permanent să își racordeze legislația, normele și cutumele conform acquis-ului comunitar și standardelor europene. UE nu este nici confederație și nici federație, ci este o uniune *sui generis,* constituită din 27 de state membre, care și-au delegat o parte din drepturile suverane în domeniile financiar, economic, justiției instituțiilor europene.

1.3 Concluzii la capitolul 1

1. În plan istoriografic și politico-juridic, relațiile dintre Republica Moldova și UE au evoluat în trei etape: *prima perioadă*, 1991-1994, caracterizată prin precizarea pozițiilor și negocierea cadrului juridic de inițiere a dialogului politic dintre părți; *perioada a doua*, 1994-2014, marcată de instituționalizarea relațiilor dintre Republica Moldova și CE/UE, de la nivel de parteneriat și cooperare avansând până la asociere politică și integrare economică; *perioada a treia,* a început la 27 iunie 2014 prin semnarea AA UE-Republica Moldova, ce include prin Titlul V, Acordul de Liber Schimb, Aprofundat și Cuprinzător.

2. UE în cadrul PaE permanent negociază cu vecinii estici într-un format bilateral sau unul multilateral. Ideea apropierii normative și perspectiva convergenței normative a vecinilor estici a

devenit o cauză a confruntării UE cu Federația Rusă, iar PaE a transformat Rusia dintr-un participant activ al procesului de structurizare a spațiului est-european într-un actor internațional ordinar. Drept consecință, arealul est-european a obținut calitatea de „vecinătate comună", în cadrul căruia UE deține drepturi similare ca și Federația Rusă, spațiu geopolitic, care a devenit unul de conflict deschis.

3. Extinderea este o formă de acțiune de politică externă a UE, care a rezultat din procesul de „externalizare", promovată în contextul presiunilor externe din partea statelor ne-membre eligibile, care doresc să adere la UE. Mai mulți cercetători au remarcat că „extinderea" trebuie abordată mult mai larg, decât politica externă, deoarece are efecte interne semnificative, în special pentru dezvoltarea internă și procesul decizional al UE, însă acest raport nu contrazice ipoteza că politica de extindere a UE se adresează și are consecințe asupra actorilor din afara UE.

4. Evoluția relațiilor Republicii Moldova cu UE poate fi caracterizată atât prin prisma cooperării internaționale, cât și integrării europene. „*Cooperarea*" se manifestă la nivel interguvernamental și nu depășește limitele suveranității, iar „*integrarea*" înseamnă transferarea unor atribuții suverane la o entitate supranațională.

5. Integrarea europeană reclamă adoptarea, asumarea și implementarea modelului UE, solicitând costuri aferente de racordare a modelului național, asigurare a compatibilității și convergenței lui în raport cu standardele europene. În aspect sectorial, majoritatea costurilor provin din nivelul foarte scăzut de dezvoltare a unor sectoare, în conformitate cu exigențele UE, pe când implementarea prevederilor acquis-ului comunitar, incontestabil se va solda cu repercusiuni negative din cauza sporirii costurilor de aliniere și scăderii capacității de competitivitate sau chiar dispariția mai multor unități economice.

6. Integrarea europeană este principalul obiectiv strategic al Republicii Moldova, care urmează să parcurgă toate tipurile de integrare, pentru a înlătura multitudinea de restanțe la diferite capitole, atât cele economice și sociale, cât și politice. În opinia noastră, integrarea Republicii Moldova în UE se va solda cu două consecințe majore: 1) reducerea suveranității politice și 2) apariția noilor posibilități, pentru a promova interesele economice naționale, orientate către piața unică europeană.

7. Relațiile dintre Republica Moldova și UE ar putea fi analizate în funcție de cinci indicatori relevanți: a) multitudinea dimensiunilor de interacțiune; b) capacitatea interacțiunii; c) compatibilitatea intereselor și pozițiilor; d) importanța contactelor; e) viteza interacțiunii. În opinia noastră, indicatorii menționați pot fi aplicați pentru analiza relațiilor interstatale de ordin politic, economic și cultural.

2. PERIODIZAREA CADRULUI POLITICO-JURIDIC AL EVOLUȚIEI RELAȚIILOR DINTRE REPUBLICA MOLDOVA ȘI UNIUNEA EUROPEANĂ

În compartimentul ce urmează vom supune analizei factorii și conjunctura politică care au determinat stabilirea relațiilor dintre Republica Moldova și UE, încheierea APC CE-Republica Moldova, PAUEM și AA UE-Republica Moldova, obținerea regimului liberalizat de vize. Pentru a evidenția principalele probleme și realizări ale cooperării moldo-europene, vom analiza conținuturile cadrului politico-juridic al cooperării dintre Republica Moldova și UE, inclusiv vom propune propria viziune privind periodizarea evoluției relațiilor dintre Republica Moldova și UE.

2.1. Stabilirea și dezvoltarea relațiilor dintre Republica Moldova și Uniunea Europeană în cadrul Acordului de Parteneriat și Cooperarea

Republica Moldova este un stat cu vocație europeană, care și-a declarat independența față de URSS la 27 august 1991. Fiind situată la joncțiunea a trei mari regiuni – Europa, Balcani și CSI - Republica Moldova în primii ani ai independenței statale beneficia atât de unele avantaje, precum economie mică deschisă, infrastructura dezvoltată, terenuri agricole bine prelucrate, tehnică agricolă, cât și dezavantaje, precum dependența de resursele energetice livrate din exterior, prezența armatei ruse și nesoluționarea conflictului transnistrean. Fiind o țară mică cu o piață internă relativ limitată, la începutul anilor 1990 Republica Moldova încerca să păstreze relațiile economice cu fostele republici ex-sovietice, dar totodată se orienta spre Europa, prin valorificarea poziției sale geopolitice, geoeconomice și de tranzit, inclusiv prin producerea mărfurilor destinate exportului. În vederea realizării obiectivelor economice propuse, Republica Moldova avea nevoie de recunoaștere internațională, de investiții, tehnologii performante și noi piețe de desfacere.

Destrămarea URSS și conflictul iugoslav au declanșat multiple declarații de autodeterminare și independență politică în Europa, forțând CE să reacționeze. În opinia cercetătoarei spaniole Jessica Almqvist de la Universitatea Autonomă din Madrid [13], principalele instrumente internaționale, care reglementează dreptul la autodeterminare a popoarelor ca drept legal, sunt Carta ONU din 1945 și cele două pacte adoptate de către ONU la 16 decembrie 1966 – Pactul internațional cu privire la drepturile civile și politice [273] și Pactul internațional cu privire la drepturile economice, sociale și culturale [274]. La începutul anilor 1990 înțelegerea generală era că dreptul la autodeterminare a fost formulat ca un drept la statutul de stat în beneficiul popoarelor ale căror teritorii au fost colonizate, fără nicio luare în considerație a cazurilor non-coloniale [13]. Cu excepția statelor baltice ale căror drepturi suverane au fost considerate ca fiind restaurate după 50 de ani de ocupație ilegală, cele 12 republici sovietice rămase

și cele 6 republici iugoslave, care solicitau autodeterminare nu aveau temeiuri juridice internaționale solide, pentru pretențiile lor de recunoaștere a independenței. Drept urmare, demersurile de recunoaștere a independenței republicilor ex-sovietice și ex-iugoslave adresate Comunității Europene au fost repetate și interpretate ca procese *de facto* și nu *de jure*, care au fost provocate de criza politică din cadrul URSS și de dezintegrarea violentă a Iugoslaviei, evoluând astfel în marja dreptului internațional. De aceea CE în loc să insiste asupra absenței unor baze juridice clare, pentru calificarea evoluțiilor post-sovietice a noilor state independente, s-a bazat mai mult pe considerente pragmatice și raționale, mizând pe interesele legate de pace și securitate. Ideea generală a fost că obiectivele de pace și de securitate aveau șanse mai mari de a fi atinse, dacă procesele de creare a statelor, care se desfășurau la acel moment, erau mai degrabă susținute decât suprimate [13]. Ca rezultat, în conformitate cu solicitarea Consiliului European de la Maastricht din 9-10 decembrie 1991 [76], Reuniunea ministerială extraordinară a Cooperării Politice Europene a fost convocată la Bruxelles, la 16 decembrie 1991, pentru a evalua transformările din Europa de Est și URSS, inclusiv a elabora o declarație privind relațiile CE cu noile state independente. În această ordine de idei a fost prezentată disponibilitatea CE de a recunoaște, sub rezerva standardelor normale ale practicii internaționale și a realităților politice, acelea noi state, care în urma schimbărilor istorice din regiune, s-au constituit pe o bază democratică și au acceptat obligațiile internaționale corespunzătoare, s-au angajat cu bună-credință să respecte pacea și să interacționeze prin negocieri diplomatice.

Poziția comună a Cooperării Politice Europene privind recunoașterea noilor state, din 16 decembrie 1991, invoca față de noile state independente necesitatea de a respecta prevederile Cărții ONU, ale Actului Final de la Helsinki și a Cărții de la Paris referitor la statul de drept, democrația și drepturile omului; de a oferi garanții grupurilor etnice, naționale și a minorităților în conformitate cu obligațiile asumate în cadrul CSCE; de a respecta inviolabilitatea tuturor frontierelor, care nu pot fi schimbate decât prin mijloace pașnice și de comun acord; de a accepta toate angajamentele relevante în ceea ce privește dezarmarea și neproliferarea nucleară, precum securitatea și stabilitatea regională; de a-și asuma obligația de a soluționa prin acord, inclusiv prin recurgerea la arbitraj, toate chestiunile referitoare la succesiunea statelor și litigiile regionale [93]. Totodată în Declarația privind orientările de recunoaștere a noilor state din Europa de Est și din fosta URSS, adoptată la 16 decembrie 1991, s-a menționat că CE și statele membre nu vor recunoaște entitățile, care vor rezulta din agresiuni militare [93]. În opinia noastră, angajamentul CE și a statelor membre de a respecta principiile asumate în Declarația Comunității Politice Europene din 16 decembrie 1991 au asigurat temeiul juridic al recunoașterii independenței Republicii Moldova și al stabilirii relațiilor diplomatice în baza acordului bilateral.

La 1 ianuarie 1992 Comisia Europeană a prezentat Consiliului o analiză amplă a relațiilor CE cu noile state CSI. Pentru a conforma cadrul legal al relațiilor CE cu noile state CSI, Comisia Europeană a propus ca Acordul de Cooperare și Comerț dintre CE și fosta-URSS să fie înlocuit cu acorduri separate cu noile state ex-sovietice. Comisia menționa că printre statele succesoare ale URSS se numărau inclusiv unele state europene, care și-au exprimat clar dorința de asociere la CE. Autorii „*Strategiei europene a Republicii Moldova*" consideră că mențiunea Comisiei Europene poate fi apreciată ca prima recunoaștere a opțiunii europene a Republicii Moldova, chiar dacă această recunoaștere a fost indirectă și ulterior neglijată de factorii de decizie europeni [370].

CE și ulterior UE, după intrarea în vigoare a Tratatului de la Maastricht la 1 noiembrie 1993, era atractivă pentru Republica Moldova, datorită conjuncturii politice, supremației legii, protecției drepturilor omului și a minorităților, pieței unice și posibilității de a primi asistență în baza accesării fondurilor de dezvoltare destinate țărilor și anumitor regiuni. Conform opiniei analistului Igor Boțan, contextul politic regional la începutul anilor 1990 era marcat de Actul Final de la Helsinki, Carta de la Paris pentru o nouă Europă și documentul „Sfidările schimbării" a CSCE, care promovau o nouă doctrină politică, „*o nouă gândire politică*", consacrată destinderii după sfârșitul Războiului Rece [39].

Stabilirea relațiilor dintre Republica Moldova și UE s-a produs după demersurile repetate adresate de Președintele Mircea Snegur, la 1 noiembrie 1993 și 28 ianuarie 1994, președintelui Comisiei Europene, Jacques Delors, prin care se constata că Republica Moldova este unica țară din spațiul Europei Centrale și de Est, cu care UE nu și-a definit relațiile [370] și se solicita elaborarea unei baze legislative și politice ce ar reglementa relațiile de cooperare dintre Republica Moldova și UE [17].

Negocierile privind încheierea APC între CE și Republica Moldova au demarat doar după ce Comisia Europeană a constatat schimbările democratice, care au avut loc în Republica Moldova, precum au fost primele alegeri parlamentare cu participarea mai multor partide politice (27 februarie 1994), adoptarea Constituției Republicii Moldova (29 iulie 1994), liberalizarea economiei și democratizarea relațiilor din societate. În această ordine de idei este relevantă opinia cercetătorilor români Iordan G. Bărbulescu, Mircea Brie și Nicolae Toderaș, care au menționat că relațiile de cooperare între CE și Republica Moldova până la lansarea oficială a PEV, au luat forma unor relații asimetrice, bazate pe APC [24], semnat la 28 noiembrie 1994 și ratificat la 3 noiembrie 1995 de către Republica Moldova, dar care a intrat în vigoare la 1 iulie 1998, după ratificarea de către cele 12 state membre ale CE/UE. În opinia noastră, încheierea APC a semnificat recunoașterea oficială a Republicii Moldova ca partener direct de către al CE/UE, crearea primei

baze normativ-juridice pentru dezvoltarea dialogului politic de interes comun și încurajarea procesului de cooperare regională moldo-europeană, pentru o perioadă de 10 ani (1998-2008).

În Preambulul APC se menționa despre integrarea treptată a Republicii Moldova în sistemul comerțului internațional deschis, iar articolul 3 accentua că este esențial ca noile state independente apărute în urma destrămării URSS să mențină și să dezvolte cooperarea între ele în conformitate cu Actul Final de la Helsinki și ale dreptului internațional, în spiritul relațiilor de bună vecinătate [6], ceea ce ne sugerează că CE/UE trata Republica Moldova ca o țară post-sovietică, ca un teren de influență și interes geopolitic al Federației Ruse. Carolina Dodu-Savca și Victor Juc precizează că APC nu prevedea o finalitate politică clară de integrare progresivă în UE, iar Republica Moldova a fost circumscrisă într-un spațiu în care UE practic nu determinase strategii integraționiste [108].

Obiectivele APC erau de a asigura un cadru corespunzător al dialogului politic, care ar permite dezvoltarea relațiilor politice; de a promova comerțul, investițiile și relațiile economice armonioase între părți, pentru a încuraja dezvoltarea economică durabilă; de a oferi baza pentru colaborarea în domeniile legislativ, economic, social, financiar și cultural; de a susține eforturile Republicii Moldova de consolidare a democrației, dezvoltare a economiei și finalizare a tranziției la economia de piață [6]. Mariana Argint consideră că APC între CE și Republica Moldova a avut scopul de a „*europeniza*” Republica Moldova și de a apropia organizarea statală, economia și viața socială de criteriile UE stabilite la Copenhaga în anul 1993, pentru potențialii membri ai UE [17].

Dialogul politic, potrivit articolului 6 al APC, trebuia să consolideze relațiile între CE/UE și Republica Moldova și să apropie pozițiile în problemele internaționale de interes reciproc. Domeniile cooperării moldo-europene urmau să devină problemele privind consolidarea stabilității și securității în Europa, respectarea principiilor democrației, promovarea drepturilor omului și a minorităților [6]. Instrumentele de menținere a dialogului politic moldo-european, conform articolului 8 al APC, erau reuniunile regulate la nivel de înalți funcționari, canalele diplomatice, contactele bilaterale și multilaterale, schimbul de informații în problemele de interes comun privind cooperarea în Europa [6]. După cum observăm, dialogul politic nu oferea nicio garanție de aderare la UE. APC nu aborda expres problemele stringente de securitate, care erau caracteristice Republicii Moldova la începutul anilor 1990, precum soluționarea conflictului transnistrean și retragerea armatei ruse.

APC prevedea crearea Consiliului de Cooperare CE-Republica Moldova, care era împuternicit să examineze problemele de interes comun și era constituit din reprezentanții Comisiei Europene și ai Consiliului CE, inclusiv din membrii Guvernului Republicii Moldova (art. 82), președinția era deținută prin rotație (art. 83) [6]. Prima ședință a Consiliului de Cooperare CE-

Republica Moldova a avut loc la Bruxelles în iulie 1998, care a inițiat cooperarea în domeniile de armonizare a legislației, drepturile de proprietate intelectuală, activitatea vamală [333].

Conform articolului 84, Comitetul de Cooperare CE-Republica Moldova era asistat de Consiliul de Cooperare CE-Republica Moldova, fiind compus din înalți funcționari ai părților, iar Comitetul Parlamentar CE-Republica Moldova era un for de întruniri și schimburi de opinii între eurodeputații Parlamentului European și deputații Parlamentului Republicii Moldova (art. 87, 88) [39]. Prima reuniune a Comitetului Parlamentar de cooperare CE-Republica Moldova a avut loc la Strasbourg, în octombrie 1998 [332]. Relațiile economice trebuiau consolidate prin promovarea reciprocă a comerțului și investițiilor, subiecte ce făceau parte din agenda de lucru a Comitetului de Cooperare și ale celor patru subcomitete [172].

Organele create conform APC, în viziunea analistului de politică externă, Victor Chirilă aveau sarcina de a monitoriza implementarea Acordului în domeniile politic, economic, juridic, financiar, social și cultural [57], iar cercetătorii Victor Juc și Liliana Beniuc consideră că reprezentau primele forme instituționalizate ale relațiilor de cooperare între CE/UE și Republica Moldova [201]. În acest context vom preciza că în ianuarie 1998 a fost creată Direcția Integrare Europeană în cadrul MAE al Republicii Moldova, iar Direcției Generale 1A a Comisiei Europene, care era responsabilă de gestionarea relațiilor cu Republica Moldova, administra în același timp de raporturile cu Rusia, Ucraina și Belarus [203], ceea ce indica locul geopolitic și geoeconomic al țării noastre în cadrul PESC.

Conform opiniei lui Anatol Gudîm [172], primul act normativ, care a stabilit obiectivul major al politicii externe de „*integrarea treptată în Uniunea Europeană*” a fost Concepția politicii externe a Republicii Moldova, adoptată de Parlamentul Republicii Moldova la 8 februarie 1995 [191]. În opinia noastră primul pas în direcție integrării europene a Republicii Moldova a fost semnarea APC între CE și Republica Moldova.

În urma analizei programelor de activitate guvernamentală a Republicii Moldova începând cu anul 1995, am constatat că prima dată un paragraf separat consacrat integrării europene a Republicii Moldova a fost prevăzut de Programul de activitate al Guvernului Ciubuc II (22 mai 1998 - 1 februarie 1999). Premisa introducerii obiectivului de integrare europeană în programul de guvernare a Republicii Moldova a fost determinată de mesajul Președintelui Petru Lucinschi din 13 decembrie 1996 adresat Președintelui Comisiei Europene, Jacques Santer în care prima dată a fost exprimată oficial ideea asocierii Republicii Moldova la UE către anul 2000 [57]. Urmărind realizarea acestui obiectiv, la 27 octombrie 1997 Președintele Petru Lucinschi solicita repetat printr-o altă scrisoare adresată Președintelui Jacques Santer, inițierea negocierilor privind semnarea unui acord de asociere la UE, iar ministrul afacerilor externe al Republicii Moldova,

Mihai Popov adresa același mesaj Comisarului European pentru relații externe, Hans Van Den Broek, la 3 noiembrie 1997 [57]. Comisarul European ulterior a menționat că negocierile de asociere trebuie să fie precedate de implementarea APC și că nu toate statele membre ale UE ar susține favorabil propunerea Comisiei Europene de a iniția negocierile de asociere cu Republica Moldova fără a parcurge etapele prevăzute de acordurile semnate anterior cu Republica Moldova. La 2 decembrie 1997 Președintele Jacques Santer în mesajul de răspuns adresat Președintelui Petru Lucinschi a subliniat că implementarea APC și exploatarea la maximum a posibilităților de cooperare oferite de cadrul juridic existent constituie interesul prioritar al Comisiei Europene [57]. Unii lideri ai statelor membre ai UE au salutat ambițiile autorităților de la Chișinău de a iniția negocierile privind semnarea AA între Republica Moldova și UE, dar au calificat ca fiind prematură demararea unor discuții la acest subiect, în condițiile în care APC CE-Republica Moldova se afla în proces de ratificare de către statele membre ale UE.

Potrivit opiniei lui Victor Chirilă refuzul Comisiei Europene și a statelor membre ale UE de a începe negocierile AA cu Republica Moldova, fără implementarea APC, evidențiază indecizia UE în ansamblu de a trata diferențiat noile state independente, în baza propriilor merite [57]. O opinie similară a fost formulată inclusiv de Victor Juc și Liliana Beniuc, care au remarcat că UE a încheiat APC cu 12 state post-sovietice, cu scopul de a contribui la crearea unei zone de stabilitate și securitate în partea europeană a spațiului ex-URSS. Față de „noile state independente" UE promova o politică externă europeană prudentă, deoarece urmărea scopul de a obține garanții privind executarea obligațiunilor ex-URSS [201]. Totodată Victor Juc consideră că dialogul politic între Republica Moldova și UE în *prima perioada* a cooperării moldo-europene - 1991-1994 – este *perioada incertitudinii*, când relațiile moldo-europene nu se bucurau nici de permanență și nici de consecutivitate, din cauza că Republica Moldova n-a știut să se impună pe agenda europeană, pentru a fi inclusă în lista priorităților strategice ale UE, posibil datorită lipsei unor forțe politice proeuropene eficiente, consecvente și puternice în interior, care s-ar fi identificat cu integrarea europeană. În această ordine de idei Victor Juc remarcă că la etapa inițială a relațiilor moldo-europene, Republica Moldova era tratată ca un segment integru de influență și interes geopolitic al Federației Ruse [203], fiind inclusă în „*zona cenușie*" [17].

Perioada a doua a evoluției relațiilor dintre UE și Republica Moldova cuprinde anii 1994-2014, care potrivit abordării lui Victor Juc demarează cu semnarea APC (28 noiembrie 1994) și se încheie cu semnarea AA UE-Republica Moldova (27 iunie 2014) [203]. În opinia noastră, în perioada 1994-2014 este prea extinsă, în cadrul căreia UE a adoptat diverse politici, care au condiționat schimbarea caracterului relațiilor cu Republica Moldova. În acest context, am putea evidenția alte trei etape distincte: 1994-1998 – este *perioada prealabilă a implementării APC CE-*

Republica Moldova, când vectorul de vectorul de integrare europeană a fost menționat în programele de activitate ale Guvernului Republicii Moldova; 1998-2005 – *perioada implementării APC*; 2005-2008 – *perioada lansării PEV și realizării PAUEM în contextul implementării APC*; 2009-2014 – *perioada rundelor de negocieri* între Republica Moldova și UE privind liberalizarea vizelor, încheierea AA UE-Republica Moldova și Acordului ZLSAC.

În scopul realizării obiectivului de integrare europeană în UE, Guvernul Ciubuc II (22 mai 1998 – 1 februarie 1999), creat de coaliția Alianța pentru Democrație și Reforme, trebuia să elaboreze și să realizeze consecvent strategia națională de integrare în UE; să constituie un comitet interministerial pentru integrare europeană și un departament pentru integrare europeană cu atribuții de coordonare pe plan intern a procesului de integrare a Republicii Moldova în UE, inclusiv să avizeze asupra compatibilității actelor normative naționale cu cele comunitare; să realizeze prevederile APC CE-Republica Moldova; să intensifice demersurile politico-diplomatice în favoarea demarării negocierilor privind asocierea Republicii Moldova la UE [187]. Din cauza presiunilor politice și sociale cauzate de criza economică, declanșată în iulie 1998, Guvernul 1998 nu a realizat în întregime obiectivele stabilite și a demisionat în februarie 1999.

Conform opiniei lui Nicolae Cicariov, armonizarea legislației Republicii Moldova la *acquis-ul comunitar* a fost inițiată în anul 1999, cu sprijinul unui proiect al UE de asistență tehnică, pentru susținerea implementării APC [60]. *Acquis-ul comunitar* este constituit din norme juridice adoptate în baza tratatelor fondatoare ale UE, hotărâri ale Curții de Justiție a UE, declarații și hotărâri adoptate de instituțiile europene, poziții comune, convenții și tratate internaționale semnate în cadrul PESC, documente de colaborare în domeniul justiției şi al afacerilor interne [196]. Conform unor estimări pe parcursul celor peste 60 de ani de istorie ai CE și UE, *acquis-ul comunitar* este constituit dintr-un ansamblu voluminos de prevederi legale, care cuprinde circa 5000 de pagini [223].

Conceptul de „*armonizare a legislației*”, în opinia lui N. Vrânceanu, se echivalează cu termenii de „apropiere”, „aliniere”, „coordonare” și „unificare a legislațiilor”, care au fost utilizați ca sinonime la elaborarea Tratatului de la Roma (1957) [406]. Armonizarea legislației naționale cu legislația comunitară este un proces continuu, care are drept scop asigurarea compatibilității depline a normelor de drept intern cu cele comunitare, prin modificarea, completarea sau elaborarea actelor normative naționale conforme cu normele europene, care ulterior devin parte componentă a dreptului național [182]. Armonizarea legislației naționale cu cea comunitară are drept scop pregătirea pentru eventuala etapă de integrare a noilor state membre și anticiparea unor posibile prejudicii, care ar leza integritatea sistemului juridic european.

Apropierea legislativă contribuie, prin procedurile sale exigente, la identificarea și excluderea lacunelor din cadrul legislației naționale. Conform articolului 50 al APC CE-Republica Moldova s-a angajat să întreprindă măsurile necesare, pentru a asigura creșterea graduală a compatibilității legislației naționale cu *acquis-ul comunitar*, fiind o condiție pentru consolidarea relațiilor economice bilaterale, legislația vamală, dreptul societăților pe acțiuni, dreptul bancar, contabilitatea și fiscalitatea întreprinderilor, proprietatea intelectuală, protecția muncitorilor la locurile de muncă etc [6]. În opinia noastră armonizarea integrală a legislației urma să creeze un mediu normativ similar cu cel al CE/UE în domeniul comerțului, ceea ce va permite Republicii Moldova să beneficieze de cele patru libertăți de circulație a mărfurilor, serviciilor, capitalului și persoanelor. De regulă, *acquis-ul comunitar* este conceput să prevadă o reglementare limitată, o birocrație redusă, pentru a servi dezvoltarea sectorului de afaceri și influența mediul investițional național, făcându-l atractiv pentru investitorii străini, care vor găsi în Republica Moldova un mediu juridic familiar, previzibil și stabil – factor determinant pentru creșterea investițiilor străine directe. Conform Hotărârii Guvernului din 24 noiembrie 2006 armonizarea legislației Republicii Moldova cu legislația comunitară trebuia să se efectueze treptat, prioritare fiind desemnate domeniile stabilite de actele bilaterale în vigoare, care reglementează relațiile dintre CE/UE şi Republica Moldova [182]. Potrivit opiniei expertului Victor Chirilă progresul armonizării legislației în baza APC între anii 1998 și 2005 a fost unul foarte mic [57]. În contextul proiectului UE de asistență tehnică pentru susținerea implementării APC au fost elaborate 250 de avize de armonizare a legislației naționale cu *acquis-ul comunitar* [18].

Programul de activitate al Guvernului Sturza (12 martie – 9 noiembrie 1999), denumit „*Supremația legii, revitalizarea economică, integrarea europeană*” și aprobat la 8 aprilie 1999, stabilea că principalul obiectiv strategic al politicii externe va fi integrarea europeană, încheierea unui acord de liber schimb între Republica Moldova și UE, inclusiv obținerea din partea UE a unui regim de vize favorabil pentru cetățenii Republicii Moldova [186]. Guvernul Sturza își asuma obligația de a promova o politică guvernamentală coerentă de integrare în UE, urmărind cu strictețe ca angajamentele asumate pe plan extern să nu contravină orientărilor UE pentru țările aspirante la integrare. În aceeași ordine de idei subpunctul (vi) al paragrafului „*Cooperarea bilaterală*” din capitolul V, *Politica externă*, prevedea că Republica Moldova va extinde și aprofunda relațiile cu statele Europei Occidentale, în special cu Germania, Franța, Olanda, Italia și Marea Britanie, care pot sprijini eficient Republica Moldova în vederea realizării cu succes a reformelor politice, economice și integrării în structurile europene și internaționale [186]. Demiterea Guvernului Sturza la 9 noiembrie 1999 a exercitat o influență negativă asupra evoluției relațiilor dintre Republica Moldova și UE. Drept urmare, Comisia Europeană a decis să amâne atât acordarea

grantului de 15 milioane de euro pentru susținerea balanței de plăți, cât și ședința Consiliului de Cooperare Republica Moldova-UE, pentru o perioadă nedefinită, iar Consiliul European de la Helsinki a omis Republica Moldova din concluziile privind extinderea UE spre Est [370].

La 11 ianuarie 2000 Guvernul Braghiș (21 decembrie 1999 – 19 martie 2001) a aprobat Programul de activitate „*Legalitate, Consolidare și Reforme – întru Bunăstarea Națiunii*" [185], unde a determinat că va continua eforturile de integrare a țării în comunitatea internațională și în structurile europene, păstrând relațiile tradiționale cu statele CSI. În opinia noastră, integrarea concomitentă a Republicii Moldova în două structuri integraționiste diferite, precum sunt CSI și UE, este imposibilă, ceea ce demonstrează lipsa unei viziuni strategice clare privind dezvoltarea și orientarea statului, însă conform Programului de activitate al Guvernului Braghiș, la capitolul *Politică externă* se menționa că integrarea Republicii Moldova în structurile internaționale și regionale se va efectua ținând cont de interesele naționale și de securitate ale țării. Cooperarea trilaterală a Republicii Moldova cu România și Ucraina trebuia să se aprofundeze prin valorificarea oportunităților oferite de euroregiuni și zonele libere. Republica Moldova trebuia să extindă și să aprofundeze relațiile de cooperare cu statele Europei Occidentale, în special Germania, Franța, Olanda, Italia și Marea Britanie, care sprijineau reformele politice, economice și de integrare a țării noastre în structurile europene [185].

Deși în anul 2000 Republica Moldova avea statutul de partener al UE, rezultat în urma intrării în vigoare a APC CE-Republica Moldova, obiectivul strategic de integrare europeană a Guvernului Braghiș era de a intensifica demersurile politico-diplomatice, pentru demararea negocierilor privind crearea zonei de liber schimb între Republica Moldova și UE, inclusiv de integrare a Republicii Moldova în UE. Conform articolului 4 al APC primele consultări privind perfectarea unui acord de instituire a zonei de liber schimb între UE și Republica Moldova trebuiau să fie organizate în anul 1998 [6], în realitate negocierile au fost demarate în toamna anul 2009, odată cu instaurarea la Guvernului Filat.

Pentru a imprima un caracter permanent dialogului moldo-european, a sensibiliza elitele politice și a accelera promovarea politicilor de apropiere a Republicii Moldova de UE, în contextul când APC era considerat insuficient, la 10 mai 2000, a fost adoptată „*Declarația privind aderarea Republicii Moldova la Uniunea Europeană*" de către 20 de partide politice și organizații social-politice din 28 existente la acel moment în Republica Moldova, care potrivit estimărilor unor medii de informare, reprezentau 60 la sută din electoratul Republicii Moldova [294]. Printre semnatarii Declarației comune privind aderarea Republicii Moldova la UE au fost Partidul Democrat, Partidul Renașterii și Concilierii, Partidul Forțelor Democratice și Partidul Popular Creștin-Democrat. Această inițiativă însă nu a fost susținută nici de Președintele Pentru Lucinschi (1997-2001), nici

de PCRM, care aveau 40 de mandate în Parlament și alte șapte partide de stânga neparlamentară. Ion Ungureanu, șeful Direcției generale integrare europeană a MAE al Republicii Moldova, care a fost prezent la actul semnării Declarației comune privind aderarea Republicii Moldova la UE a menționat că acest document a fost foarte important, deoarece demonstra că exista un sprijin larg în rândul forțelor politice și al societății, iar pe plan extern însemna că populația Republicii Moldova sprijinea procesul de integrare graduală a Republicii Moldova în UE, ceea ce semnifica coeziune pe plan național și dovadă că Republica Moldova era hotărâtă în intențiile sale [294]. UE însă a recomandat autorităților Republicii Moldova să se concentreze pe implementarea prevederilor APC CE-Republica Moldova.

În urma analizei normative a programelor de activitate ale Guvernului Republicii Moldova, adoptate pe parcursul anilor 1998-2000 și administrate de partidele de centru-dreapta, constatăm că prin prisma obiectivului de integrare europeană era determinat caracterul relațiilor bilaterale și agenda de cooperare internațională a Republicii Moldova. Totodată remarcăm că pe parcursul anilor 1991-2000 Republica Moldova s-a aflat într-un declin economic constant, datorită intensificării crizelor în toate domeniile de activitate a societății și transformării treptate în una din cele mai sărace țări din Europa. Drept consecință, în urma alegerilor parlamentare anticipate din 25 februarie 2001, Parlamentul Republicii Moldova la 19 aprilie 2001 a aprobat Programul de activitate „*Renașterea economiei – renașterea țării*" al Guvernului Vasile Tarlev (19 aprilie 2001-19 aprilie 2005) [189], în care a fost omis paragraful consacrat integrării europene.

Capitolul IX, „Politica externă" al Programului de activitate al Guvernului Tarlev prevedea că politica externă a Republicii Moldova se va promova în funcție de influența proceselor integraționiste, care au loc în lume asupra suveranității și independenței țării. Din anterioarele programe de activitate ale Guvernelor Sturza și Braghiș, a fost reiterat obiectivul de elaborare și realizare a strategiei naționale de integrare a Republicii Moldova în CE și în alte comunități internaționale, dar totodată a fost inclusă examinarea chestiunii aderării Republicii Moldova la Uniunea Vamală a Rusiei, Republicii Belarus, Kazahstanului, Kârgâzstan-ului și ulterior a posibilității integrării în structurile economice ale Uniunii Rusiei și Republicii Belarus. În domeniul cooperării multilaterale se prevedea aprofundarea participării Republicii Moldova la organizațiile regionale, care contribuia la accelerarea integrării țării noastre la structurile europene. Considerăm că omiterea intenționată a paragrafului de integrare europeană din conținutul Programului de activitate a Guvernului Tarlev și includerea aspectului de examinare a chestiunii de aderare a Republicii Moldova la Uniunea Vamală a statelor ex-sovietice reprezintă o consecință a realizării promisiunilor electorale, dar nu o schimbare de esență a orientării statului spre UE,

fiindcă obiectivele cooperării bi- și multilaterale au menținut prevederea de integrare a Republicii Moldova în UE, prin aprofundarea participării la organizațiile regionale, precum PSESE.

Potrivit opiniei profesorului Victor Juc pasul decisiv în apropierea geopolitică și conceptuală a integrării europene, dar și marea decepție a fost acceptarea Republicii Moldova la PSESE [203], care a fost lansat de președintele SUA, Bill Clinton și alți lideri ai Summitului de la Sarajevo în iunie 1999, dar funcționa sub auspiciile OSCE, UE având principalul rol de coordonare [3]. Potrivit documentului său de constituire, adoptat la 10 iunie 1999, Pactul de Stabilitate avea obiectivul de a sprijini țările din Europa de Sud-Est în efortul lor de a asigura pacea, democrația, respectarea drepturilor omului și prosperitatea economică, în scopul realizării stabilității în întreaga regiune [365]. Interesul Republicii Moldova față de Pactul de Stabilitate era determinat de perspectiva de integrare deplină în UE, care era oferită țărilor din Europa de Sud-Est. Diplomația moldovenească definea Pactul de Stabilitate ca „*Pact pentru integrarea în Uniunea Europeană*", „*strategie de integrare în UE*", o soluție de a scoate Republica Moldova din CSI și de a se orienta spre UE, chiar dacă calea de ocolire trecea prin Balcani [392].

În opinia noastră, APC CE-Republica Moldova nu oferea o finalitatea clară, normativ-juridică de aderare a Republicii Moldova la UE, iar demersurile politico-diplomatice ale autorităților de la Chișinău adresate Bruxelles-ului privind lansarea negocierilor de încheiere a unui acord de asociere cu UE pe parcursul anilor 1997-1998 nu s-au încununat de succes. Reieșind din această ordine de idei, constatăm că insistența Republicii Moldova de a fi recunoscută ca stat sud-est european, pentru a deveni parte a PSESE era justificată anume de necesitatea obținerii unor garanții normativ-juridice de aderare la UE, dar nu a unor promisiuni politice. Articolul 20 al PSESE stipula că UE va atrage regiunea mai aproape de perspectiva unei integrări depline în structurile sale, iar în cazul țărilor care nu au încheiat acorduri de asociere cu UE, acest proces va fi realizat printr-un nou tip de relații contractuale [365]. Cu atât mai mult, că SUA au recunoscut Republica Moldova ca stat Sud-Est european, ca parte cu drepturi depline a Procesului de Cooperare din Europa de Sud-Est (SEECP) [385] și a inclus-o în Planul SUA pentru Europa de Sud-Est [407], de aceea UE nu a putut neglija această caracteristică a statului moldav.

În urma eforturilor politico-diplomatice întreprinse pe parcursul anilor 1999-2000, UE a decis în decembrie 2000 să sprijine admiterea Republicii Moldova în Pactul de Stabilitate cu următoarele două condiții: 1) să nu abordeze problema transnistreană în discuțiile din cadrul acestui for regional; 2) să nu insiste asupra unui nou acord cu UE [392]. Drept urmare, Republica Moldova a fost acceptată în Pactul de Stabilitate la 28 iunie 2001, însă nu a putut valorifica oportunitățile apărute, din cauza unor dificultăți de caracter intern, precum ineficiența instituțiilor democratice, lacunele de comunicare între ramurile puterii de stat, managementul resurselor

umane etc. Dificultățile de ordin extern erau de factură *conceptuală* (Republica Moldova nu a fost luată inițial în calcul de către autori din cauza aderării după doi ani de la inițierea PSESE), *geopolitică* (apartenența la CSI, plasarea în sfera de influență și interese geopolitice ale Federației Ruse) și *instituțională* (Republica Moldova nu a putut fi scoasă din cadrul Direcției Generale 1A a Comisiei Europene) [205]. Potrivit opiniei lui Radu Gorincioi, chiar dacă Republica Moldova a implementat proiecte importante din PSESE în domeniile drepturilor omului, minorităților etnice și mass-media, efectele lor însă au fost minime pentru încheierea unui acord de asociere [156].

La începutul anului 2003 integrarea europeană era caracterizată de autoritățile Republicii Moldova ca un proces tridimensional: 1) reintegrarea Moldovei în baza standardelor juridice contemporane; 2) modernizarea economiei țării în baza mecanismelor europene și internaționale; 3) consolidarea și dezvoltarea instituțiilor politice, reformarea administrației publice printr-o delimitare clară a funcțiilor și atribuțiilor ce ar corespunde unui stat democratic cu o economie de piață [17]. Analizând viziunea autorităților Republicii Moldova privind esența integrării europene constatăm că au fost luate ca reper prevederile TUE de aderare a unei țări la UE: statul de drept, economia de piață funcțională, standarde și politici prevăzute de *acquis-ul comunitar*.

Procesul de europenizare în Republica Moldova s-a realizat pe verticala „de sus în jos". Dovadă în acest servește Decretul Președintelui Republicii Moldova privind constituirea Comisiei Naționale pentru Integrare Europeană, emis la 13 noiembrie 2002, care avea sarcina de a elabora și a prezenta Parlamentului spre aprobare Strategia de integrare europeană a Republicii Moldova, inclusiv de a elabora, a aproba și a coordona planul de acțiuni pentru realizarea Strategiei de integrare europeană a Republicii Moldova [94]. Atitudinile în societate față de crearea CNIE au fost în majoritatea lor sceptice, deoarece pe parcursul celor 10 ani de la stabilirea relațiilor Republicii Moldova cu UE nu s-au instituționalizat relațiile moldo-europene, cu excepția creării instituțiilor prevăzute de APC: Consiliul de cooperare CE-Republica Moldova, Comitetul de cooperare CE-Republica Moldova și Comitetul parlamentar de cooperare CE-Republica Moldova. După practic cinci ani de la implementarea APC anumite progrese nu s-au înregistrat. Potrivit opiniei lui V. Gheorghiu CNIE nu putea funcționa eficient din cauza că majoritatea membrilor Comisiei (vice-președintele Parlamentului, deputați, viceprim-miniștrii și miniștrii) zilnic exercitau o serie de obligațiuni de serviciu, care nu le putea permite să participe la activitățile Comisiei [150].

La 28 februarie 2003 a fost creată Comisia parlamentară pentru integrare europeană, constituită din vicepreședintele Parlamentului și membri ai majorității comisiilor parlamentare [190]. Pe parcursul anului 2003 a fost creat Departamentul pentru integrare europeană în cadrul MAE și subdiviziuni pentru integrarea europeană în toate ministerele și departamentele din țară.

Cu un an mai târziu, în anul 2004 a fost constituit grupul interministerial pentru armonizarea legislativă și prin Hotărârea Guvernului s-a decis deschiderea misiunii diplomatice a Republicii Moldova pe lângă Comunitățile Europene [183]. Pentru a coordona mai eficient totalitatea activităților, care au tangențe cu procesul de integrare europeană a Republicii Moldova, la 21 decembrie 2004, Guvernul Tarlev a extins împuternicirile ministrului afacerilor externe, oferindu-i suplimentar calitatea de viceprim-ministru.

Odată cu lansarea PEV în anul 2004, relațiile de cooperare dintre Republica Moldova și UE au devenit mai intense, avansând la o nouă etapă calitativă [39] și trecând de la APC la un nou nivel de parteneriat, care a condus către încheierea AA UE-Republica Moldova (2014), fără însă a fi precizată perspectiva clară de stat membru, precum se întâmplase prin acordurile de asociere, încheiate între anii 1991-1993 cu statele din Europa Centrală și de Est [24]. Înainte de cea mai mare extindere a UE, Președintele Comisiei Europene, Romano Prodi în anul 2002 declara că UE are nevoie de un „cerc de prieteni cu care să interacționeze mai mult decât în cadrul unui parteneriat, dar mai puțin decât în aderare", conform formulei „totul, în afară de instituții" [296]. Drept rezultat, în anul 2003 Comisia a emis documentul „*Europa lărgită – Vecinătatea: o nouă structură pentru relațiile cu vecinii noștri din Est și din Vest*", adresat țărilor vecine ale UE, care nu oferea perspectiva de membru al UE, dar propunea să creeze „o zonă de prosperitate și vecinătate prietenoasă cu care UE să stabilească relații consolidate de pace și cooperare" [74]. Deși UE nu intenționa să semneze acorduri de asociere cu noii vecini, totuși aceste state trebuiau să fie pregătite pentru a semna asemenea documente progresiste. Profesorul Victor Juc susține că includerea Republicii Moldova în PEV a diminuat perspectivele de aderare a Republicii Moldova în UE, deoarece în această politică au fost incluse statele asiatice și cele din bazinul Mării Mediterane, care nu aveau perspectiva europeană [203].

PEV prevedea negocierea unor planuri de acțiuni separat cu fiecare stat vecin, pentru a concretiza obiectivele strategice de cooperare între părți pentru anii 2005-2008 [47]. Planul de Acțiuni UE-Republica Moldova, semnat la 22 februarie 2005, era un document politic, care trebuia să actualizeze și să completeze conținutul APC, să stabilească termene pentru realizarea unor obiective și să ofere noi instrumente financiare de implementare a 80 de obiective, 294 acțiuni în 7 domenii principale, majoritatea cărora constituiau obiecte ale responsabilității autorităților Republicii Moldova [203]. Astfel, PAUEM a reglementat următoarele domenii de colaborare între Republica Moldova și UE: securitatea, migrația, managementul frontierei, cooperarea în domeniul luptei împotriva crimei organizate, poliția și justiția. PAUEM a oferit noi instrumente de intensificare a colaborării comerciale, precum Sistemul Generalizat de Preferințe, important în negocierea preferințelor comerciale autonome pentru Republica Moldova. Potrivit opiniei lui Igor

Boțan, prin intermediul PEV și PAUEM Bruxelles-ul nu a oferit perspectiva de aderare a Republicii Moldova la UE, dar a creat oportunități de stabilire a unor noi relații contractuale [47].

Interesul sporit al UE era de a avea o vecinătate prosperă, stabilă și securizată, iar Comisia Europeană avea rolul de a evalua implementarea angajamentelor asumate de către Republica Moldova. Este relevantă în acest context opinia Svetlanei Cebotari, care afirma că PAUEM nu făcea parte din politica de extindere a UE, ci prezenta o ofertă de cooperare, parteneriat și integrare, iar Republica Moldova a fost invitată să dezvolte relații politice, economice, culturale și de securitate în programele și politicile UE [50].

În contextul implementării PAUEM cooperarea dintre Republica Moldova și UE s-a intensificat, instituționalizat și a devenit vizibilă datorită desemnării Reprezentantului Special al UE pentru Republica Moldova (martie 2005), inaugurării Delegației Comisiei Europene la Chișinău (octombrie 2005), deschiderii Misiunii UE de Asistență la Frontiera moldo-ucraineană (EUBAM, noiembrie 2005), instituirii Centrului Comun de Vize pe lângă Ambasada Ungariei în Republica Moldova (aprilie 2007). Prin urmare, datorită PAUEM s-a actualizat dialogul moldo-european, s-au extins oportunitățile de cooperare, care au plasat Republica Moldova într-un cadru geopolitic de vecinătate și proximitate europeană.

Considerăm că structura și conținutul Programului de activitate al Guvernului Tarlev II (19 aprilie 2005 – 31 martie 2008) erau determinate de PAUEM, care devenise o bază solidă pentru integrarea economică a Republicii Moldova în UE, prin implementarea regulilor și reglementărilor economice și comerciale europene, având potențialul să sporească comerțul, investițiile și dezvoltarea țării noastre. În Introducerea Programului de activitate „*Modernizarea țării – bunăstarea poporului*” al Guvernului Tarlev II [300], în prima frază se menționa că Guvernul are ferma convingere că Republica Moldova poate și trebui să se dezvolte dinamic în plan economic, social și spiritual, pentru a ocupa un loc demn între țările CE. Printre prioritățile fundamentale ale Guvernului Tarlev II au fost menționate integrarea europeană; ajustarea politicilor monetar-creditare și fiscal-bugetare la normele și standardele CE. Integrarea europeană a fost menționată drept cel de-al treilea obiectiv principal al activității Guvernului Tarlev II, căruia i-a fost consacrat un paragraf separat, care stabilea că Guvernul Republicii Moldova va continua să construiască cu UE relații politice, de securitate și culturale eficiente, să promoveze cooperarea transfrontalieră și să-și asume responsabilitatea, pentru prevenirea și soluționarea conflictelor. La toate tipurile de politici guvernamentale au fost incluse aspecte de adaptare la practicile și standardele UE conform PAUEM, ceea ce reprezintă de fapt „europenizarea” Republicii Moldova. În calitate de dovezi, vom prezenta unele prevederi ale programului: 1) Obiectivul reformei cadrului de reglementare al mediului de afaceri rezidă în alinierea la practica legislativă și administrativă a UE și la practica

internațională de evaluare a conformității produselor; 2) Stimularea înființării pe baza modelului UE a cooperativelor pentru valorificarea produselor agroalimentare; 3) Armonizarea standardelor administrației publice cu cele ale UE. 4) Elaborarea și realizarea programului complex de acțiuni privind interconexiunea sistemelor electroenergetice și de gaze ale Moldovei cu cele ale UE. Conform Programului de activitate al Guvernului Tarlev II, obiectivele politicii externe urmau să reflecte aspirațiile europene ale Republicii Moldova, iar integrarea europeană și integritatea teritorială a țării au fost declarate ținte prioritare în politica externă.

Obiectivul imperativ de integrare în UE a fost calificat ca politică prioritară, care trebuia să fie promovat de Guvernul Tarlev II prin realizarea PAUEM și a Programului național de implementare a acestuia, care se baza pe politicile de integrare. În viziunea autorilor Cristian Ghinea și Victor Chirilă, în timpul guvernării PCRM (2001-2009), Republica Moldova a înregistrat un caz specific, care poate fi denumit „*europenizare doar pe față*", fiind caracterizat ca un procedeu atipic de armonizare a legislației naționale la *acquis-ul comunitar* și creare de noi instituții cu scopul de a obține beneficii de la Bruxelles, în timp ce procesul de lansare și implementare a reformelor a fost subminat. Potrivit opiniei cercetătorului belgian Raul Hernadezi Sagrera, oficialii din cadrul UE considerau drept „inimaginabil" întreținerea unui dialog cu Republica Moldova, în cazul dacă Vladimir Voronin continua să conducă cu țara [148].

APC CE-Republica Moldova crea perspective promițătoare pentru comerț și cooperarea economică moldo-europeană, stipulând în Declarația Comună semnată după încheierea APC, că dacă se vor înregistra progrese în domeniul reformelor economice, părțile vor putea considera oportun de a începe negocierile privind crearea unei zone de liber schimb pentru toate produsele [92]. Astfel, la sfârșitul anului 2006, Comisia Europeană a anunțat despre intenția de a negocia cu vecinii săi acorduri privind ZLSAC, pentru toate produsele și serviciile, care să conțină prevederi cu caracter juridic obligatoriu în domeniul economic și al comerțului [73]. Considerăm că această inițiativă a fost special prevăzută pentru Ucraina, deoarece negocierile ucrainiano-europene privind ZLSAC, ca parte a revizuirii APC, au fost lansate în luna martie 2007 [394], iar în cazul Republicii Moldova negocierile au fost inițiate abia în luna ianuarie 2012 și finalizate provizoriu după 7 runde de negocieri, în iulie 2013 [258], în contextul elaborării AA UE-Republica Moldova.

APC CE-Republica Moldova oferea oportunități standard similare oricărui acord semnat cu un stat partener. În pofida obținerii clauzei națiunii cele mai favorizate din partea CE, Republica Moldova nu a fost tratată în mod special și nu a dispus de facilități substanțiale asemănătoare statelor membre, precum accesul la uniunea vamală, crearea zonei de liber schimb, avantajele Acordului General pentru Tarife și Comerț, inclusiv facilitățile traficului de frontieră. Articolul 11 al APC prevedea tranzitul liber al mărfurilor, dar totodată nu excludea aplicarea regulilor speciale,

în deosebi privind transporturile sau produsele. În opinia noastră, integrarea economică a Republicii Moldova în UE a fost minimă până în anul 2005, când a fost semnat PAUEM, drept dovadă ar putea servi volumul comerțului între Republica Moldova și CE în perioada 1998-2006, care a constituit doar 1/3 din comerțul total al Republicii Moldova [146].

Așadar, APC CE-Republica Moldova a fost un acord cu prevederi generale, care se limita doar la cooperare și europenizare, dar nu oferea perspectiva clară de integrare europeană. Relațiile de cooperare dintre Republica Moldova și CE/UE pe parcursul anilor 1991-2009 au fost îngreunate de nesoluționarea conflictului transnistrean, prezența trupelor ruse pe teritoriul Republicii Moldova, exportul preponderent în Federația Rusă, insuficiența investițiilor europene în economia moldovenească, europenizarea minimă a sistemului politic, justiției, economiei și domeniului social. Cu privire la implementarea PAUEM, constatăm că s-au atestat unele realizări pozitive la capitolul armonizării legislației naționale cu *acquis-ul comunitar*, dar au fost lacune privind transpunerea în practică a noii legislații. Dacă la capitolul relații economice și cooperare comercială s-au înregistrat unele progrese privind aplicarea noilor reguli, atunci în unele sectoare considerate „sensibile", cum ar fi drepturile omului, mass-media, combaterea corupției, independența justiției, au fost identificate sporuri mici. PAUEM a contribuit la instituționalizarea relațiilor de cooperare dintre Republica Moldova și UE, iar pe termen lung se prevedea elaborarea unui acord de liber schimb aprofundat și cuprinzător, oferirea regimului de liberalizare a vizelor și crearea perspectivelor de asociere la UE.

2.2. Schimbările calitative ale relațiilor dintre Republica Moldova și Uniunea Europeană în perioada negocierii și implementării Acordului de Asociere

Procesul de europenizare a Republicii Moldova s-a amplificat la 25 septembrie 2009, când Parlamentul Republicii Moldova a acordat vot de încredere Guvernului Filat (25 septembrie 2009 – 14 ianuarie 2011) și a aprobat programul de activitate „*Integrarea Europeană: Libertate, Democrație, Bunăstare*" [302]. Guvernul Filat și-a început activitatea în condiții de profundă criză economică, cu o societate antagonizată și divizată, izolată în plan extern și cu relații înghețate cu partenerii de dezvoltare [318].

În programul de activitate al Guvernului Filat, integrarea europeană era caracterizată ca un deziderat fundamental al politicii interne și politicii externe a Republicii Moldova, iar asumarea și implementarea angajamentelor față de UE reprezentau o modalitate de a realiza modernizarea țării din perspectiva politică, economică și socială. Printre aspectele inovative în domeniul integrării europene se enunțau următoarele obiective: valorificarea plenară a oportunităților oferite de PaE; încheierea AA cu UE; promovarea integrării economice cu UE prin încheierea Acordului privind

ZLSAC; demararea dialogului cu UE în domeniul liberalizării regimului de vize; aderarea la piața energetică europeană; conectarea Republicii Moldova la rețelele de transport european; sporirea rolului UE în soluționarea conflictului transnistrean. Pentru a promova efectiv integrarea europeană, programul de activitate al Guvernului Filat menționa necesitatea de a pregăti un grup de negociatori al noului acord dintre Republica Moldova și UE, inclusiv de a antrena societatea civilă în formularea unor strategii și documente pragmatice de politică externă [302]. În prezenta teză vom elucida principalele aspecte, care au contribuit la schimbarea calitativă a relațiilor de cooperare dintre Republica Moldova și UE.

Extinderea domeniilor de cooperare și aprofundare a relațiilor dintre Republica Moldova și UE urma să se realizeze în cadrul PaE, care a fost lansat în cadrul Summitului extraordinar de la Praga, la 7 mai 2009. PaE este un cadru de apropiere politico-diplomatică între UE și șase republici ex-sovietice (Armenia, Azerbaidjan, Belarus, Georgia, Moldova și Ucraina), prin sporirea susținerii financiare și a cooperării, dar fără acordarea perspectivei de membru al UE. Potrivit opiniei cercetătorilor Victor Juc și Lilianei Beniuc, PaE trebuie evaluat „c*a un nivel superior*" al relațiilor UE cu vecinii săi estici, obiectivul principal fiind accelerarea asocierii politice și aprofundarea integrării economice [201]. În cadrul PaE statele-partenere urmau să obțină regimul liberalizat de vize, regimul liberalizat de comerț, noi programe de schimburi culturale și de asistență, în baza continuării reformelor politice și economice [278].

În pofida percepției generale că PaE face parte din PEV, că are drept scop consolidarea dimensiunii estice a PEV, autoritățile Republicii Moldova în februarie 2009 au criticat inițiativa de creare a PaE, declarând că este o tentativă de încercuire a Rusiei și de creare a unui CSI-nou sub controlul UE [405]. Din perspectiva UE relațiile cu fiecare stat-partener trebuiau să fie diferențiate și dezvoltate conform principiului „*mai mult pentru mai mult*" – principiu, care prevedea stimularea țărilor vecine pentru performanțele obținute, acordat statelor profund angajate în realizarea reformelor și care au obținut progrese în domeniul consolidării „unei democrații profunde și durabile" [24].

La 15 iunie 2010 Republica Moldova a fost inclusă în „*Dialogurile UE privind liberalizarea vizelor*", care erau conduse de către Direcția generală pentru migrație și afaceri interne a Comisiei Europene și fundamentate pe Planul de Acțiuni pentru Liberalizarea Vizelor [199]. Scopul Dialogului privind liberalizarea vizelor era de a pregăti terenul prin derogarea de la obligația de a deține viză de ședere scurte pentru cetățenii moldoveni, care călătoresc în spațiul Schengen. Comisia Europeană a fost responsabilă de aplicarea progresivă a PALV și de prezentarea concluziilor în rapoartele periodice adresate Parlamentului European și Consiliul UE. PALV era constituit dintr-o lista de patru blocuri de reforme, care trebuiau implementate timp de

3 ani: 1) ordinea publică și securitatea; 2) securitatea documentelor, inclusiv biometrică; 3) managementul frontierelor, migrația și azilul; 4) relațiile externe și drepturile fundamentale [178]. Remarcăm că PALV a constituit un element fundamental, care a asigurat asocierea politică dintre Republica Moldova și UE, inclusiv integrarea economică a Republicii Moldova în UE.

În opinia noastră, regimul liberalizat de vize a fost un exemplu reușit al UE, prin intermediul căruia s-au obținut reforme concrete în schimbul unui beneficiu important, palpabil și imediat oferit Republicii Moldova. În viziunea cercetătoarei Natalia Albu, regimul liberalizat de vize poate fi interpretat fie ca un moment crucial de intrare într-o lume liberă și mai sigură, fie ca un risc, care sporește starea de insecuritate a Republicii Moldova [10]. Aceste raționamente se bazează pe faptul că țara noastră este dependentă de factorul extern, iar acordurile Republicii Moldova cu UE au fost calificate de Federația Rusă drept instrumente de ieșire din propria zonă de control și intrarea în sfera de influență a UE și ulterior a NATO.

Comisia Europeană la 15 noiembrie 2013 a declarat că Republica Moldova a îndeplinit toate condițiile stabilite în cele patru blocuri de reforme, printre care vom menționa următoarele: a finalizat cu succes reforma de demilitarizare a MAI, a continuat cooperarea judiciară în materie penală cu statele membre ale UE și cooperarea polițienească internațională, inclusiv a pus în aplicare un cadru solid pentru aprofundarea cooperării cu Ucraina în domeniul gestionării frontierelor. În această ordine de idei remarcăm că autoritățile moldovene au depus eforturi substanțiale pentru adoptarea Legii cu privire la asigurarea egalității, a Planului național de acțiune privind drepturile omului, inclusiv au consolidat Biroul Avocatului Poporului [69].

În baza evaluării efectuate și ținând cont de relațiile de cooperare dintre UE și Republica Moldova, Comisia Europeană a propus transferarea Republicii Moldova pe lista țărilor terțe ale căror cetățeni, titulari ai pașaportului biometric, au fost scutiți de obligațiile de viză [71]. Drept urmare, la 28 aprilie 2014 a intrat în vigoare regimul liberalizat de vize, care a reprezentat un pas important în apropierea relațiilor dintre Republica Moldova și UE, fiind un exemplu de progres înregistrat al Republicii Moldova în cadrul PaE. Potrivit declarației MAEIE al Republicii Moldova în perioada 2014-2022 peste 2,4 milioane de cetățeni ai Republicii Moldova au călătorit peste 9 milioane ori în statele membre ale UE [271].

Dialogul Republicii Moldova cu UE privind substituirea APC au fost inițiate în anul 2008, însă mandatul pentru negociere cu UE și proiectul AA între Republica Moldova și UE au fost aprobate prin Hotărârea Guvernului nr. 680 din 13 noiembrie 2009 [188]. Comisia Europeană a fost autorizată de către Consiliul UE să demareze negocierile pentru încheierea unui acord consolidat între UE și Republica Moldova la 15 iunie 2009. Negocierile AA între UE și Republica Moldova au început la 12 ianuarie 2010, fiind determinate de necesitatea de a elabora un nou cadru

normativ-juridic al relațiilor de cooperare dintre Republica Moldova și UE, pentru a înlocui APC. Spre deosebire de APC CE-Republica Moldova, care era un acord-cadru propus de CE celor 11 republici ex-sovietice și expirat la 1 iulie 2008, AA UE-Republica Moldova este un acord amplu și cuprinzător, încheiat de către UE și un stat terț, care din punct de vedere material este constituit din dialogul politic, liberalizarea comerțului și cooperarea sectorială. Spre deosebire de alte tipuri de acorduri, AA este cel mai ambițios tip de acord încheiat de UE cu o țară terță într-o anumită zonă geografică, care prevede o abordare diferențiată și include angajamente ample în ceea ce privește integrarea economică și armonizarea legislativă.

Conform unui studiu al funcționarilor europeni, AA stabilesc un cadru juridic și instituțional pentru dezvoltarea relațiilor privilegiate pe termen lung de cooperare politică și economică, inclusiv prevăd înființarea unor instituții comune cu capacități decizionale, pentru a permite dezvoltarea dinamică a „*asocierii*", care trebuie concepută mai degrabă ca un proces decât un scop în sine [381]. Limitele privind aplicabilitatea formulei de asociere se referă la drepturile procedurale și instituționale ale țărilor asociate, care nu pot beneficia de niciun drept de reprezentare sau de luare a deciziilor în cadrul instituțiilor UE. Potrivit analizei lui Igor Boțan trăsăturile caracteristice ale unui AA sunt următoarele: 1) UE poate încheia AA cu una sau mai multe țări terțe sau organizații internaționale, pentru a crea o asociere bazată pe drepturi și obligații reciproce, acțiuni comune și proceduri speciale [302]; 2) AA stabilește relații speciale de cooperare politică și economică; 3) AA creează organe comune de monitorizare a implementării, care pot adopta decizii obligatorii pentru ambele părți semnatare, care interacționează în domeniul comerțului conform clauzei „*națiunea cea mai favorizată*". Primele AA au fost semnate de CE cu Grecia (1961) și Turcia (1963) [39].

În practica europeană pot fi identificate diverse tipuri de „*asociere*" și prin urmare AA, precum „*asociere ca statut de preaderare*", „*asociere ca alternativă la apartenență*" și „*asociere ca statut privilegiat al țărilor non-europene*" [381]. În opinia profesorului Marc Maresceau, AA încheiate de UE cu țările PaE ca tip de acorduri sunt rar practicate de către Uniune și pot fi calificate drept acorduri „*orientate spre integrare*" [146]. În acest context este relevantă opinia experților Guillaume Van der Loo, Peter Van Elsuwege și Roman Petrov, care remarcă că AA ale Ucrainei, Republicii Moldova și Georgiei au trei caracteristici definitorii și distincte: *complexitate*, *condiționalitate* și *comprehensivitate* [394].

AA UE-Republica Moldova, conform interpretării oficiale a MAEIE al Republicii Moldova, stabilește un nou cadru juridic pentru avansarea relațiilor dintre Republica Moldova și UE spre o treaptă calitativ superioară, cea a asocierii politice și integrării economice, inclusiv se fundamentează pe o abordare inovativă și ambițioasă, care prevede crearea ZLSAC [258]. Drept

urmare, AA negociate de UE cu Republica Moldova, Ucraina și Georgia au un conținut mai ambițios și mai avansat în comparație cu alte acorduri de asociere, precum sunt acordurile euro-mediteraneene și acordurile de stabilitate și asociere, semnate de UE cu țările mediteraneene și din Balcanii de Vest, deoarece includ prevederi de orientare spre integrare graduală în piața internă a UE. Conform comunicatului de presă al Președintelui Consiliului European, Herman van Rompuy, AA UE-Republica Moldova are scopul de a îmbunătăți relațiile politice și economice, inclusiv să integreze treptat Republica Moldova în piața internă a UE [75]. Din perspectiva factorilor de decizie moldoveni, asocierea politică dintre Republicii Moldova și UE a fost apreciată ca un pas decisiv de realizare a integrării europene [201].

Negocierile AA UE-Republica Moldova s-au desfășurat în 15 runde plenare și s-au finalizat provizoriu la 23 iunie 2013, iar tratativele privind ZLSAC între Republica Moldova și UE, ca parte a AA UE-Republica Moldova, au fost inițiate în ianuarie 2012 și s-au finalizat provizoriu după 6 runde de negocieri în iulie 2013 [258]. Parafarea integrală a AA UE-Republica Moldova, care semnifică încheierea negocierilor asupra textului Acordului, a avut loc în cadrul Summitului PaE de la Vilnius, din 29 noiembrie 2013 [82], după care a urmat procedura tehnică de verificare a conformității juridice și traducerea Acordului în toate limbile părților, iar aprobarea pentru semnare de către Consiliul UE a avut loc la 27 iunie 2014, la Bruxelles.

Conform Rezoluției din 17 aprilie 2014 privind presiunea exercitată de Rusia asupra țărilor din PaE, în special destabilizarea Ucrainei de Est, Parlamentului European a declarat că AA cu țările din PaE nu constituie obiectivul final al relațiilor acestora cu UE, care în conformitate cu articolul 49 al TUE au perspective europene și pot să devină membre ale UE, cu condiția aderării la principiile democrației, respectării libertăților fundamentale, drepturilor omului, drepturilor minorităților și a statului de drept [341]. În acest context Parlamentul European a solicitat Consiliului UE să semneze AA dintre UE și Republica Moldova, dar totodată a aprobat decizia Consiliului UE privind aplicare provizorie a AA UE-Republica Moldova imediat după semnarea acestuia.

În opinia noastră, este relevant să menționăm că Parlamentul European a propus simplificarea procedurilor de notificare ulterioară semnării AA, astfel încât aplicarea provizorie a Acordului să aibă loc cât mai curând posibil după semnare, iar ratificarea în întregime a AA UE-Republica Moldova să aibă loc în cel mai scurt timp, înainte de expirarea mandatului Comisiei Barroso (22 noiembrie 2004 – 1 noiembrie 2014), fiind solicitată asistența financiară suplimentară necesară [341]. În Decizia Consiliului UE din 12 iunie 2014 cu privire la adoptarea unei recomandări privind punerea în aplicare a Programului de asociere UE-Republica Moldova se menționează că din cauza evoluțiilor îngrijorătoare din Ucraina și a eventualelor efecte asupra altor

țări din regiune, semnarea AA, care inițial era stabilită pentru toamna anului 2014, a fost devansată pentru luna august și ulterior pentru luna iunie 2014 [88].

Pregătirea și facilitarea punerii în aplicare a viitorului AA, inclusiv prioritățile cooperării moldo-europene în perioada 2014-2016 au fost stabilite de Agenda de Asociere UE-Republica Moldova, care a înlocuit PAUEM și a fost adoptată la 26 iunie 2014. *Agenda de Asociere UE-Republica Moldova* este un program de asociere, adoptat de Consiliul de Cooperare instituit prin APC, care cuprinde circa 257 de priorități ale cooperării politice, economice și comerciale între părți pentru punerea în aplicare a AA UE-Republica Moldova, cu termen de implementare [169]. Scopul Agendei de Asociere era de a pregăti și a facilita punerea în aplicare a AA, prin crearea unui cadru practic de realizare a obiectivelor generale de asociere politică și integrare economică [15]. Activitățile comune incluse în Agenda de Asociere 2014-2016 au fost stabilite în baza structurii AA și trebuiau să fie implementate în spiritul respectării principiilor transparenței, răspunderii și incluziunii, angajamentului ambelor părți, pentru a atinge rezultate tangibile și bine definite, prin aplicarea mijloacelor politice, tehnice și financiare, corespunzătoare și suficiente. UE urma să sprijine Republica Moldova prin oferirea expertizei și consilierii, schimbului de bune practici, know-how și informații, prin consolidarea capacităților și instituțiilor.

Progresul intermediar al implementării Agendei de Asociere urma să fie evaluat de Comisia Europeană. Primul Raport privind progresul intermediar al Republicii Moldova a fost publicat în luna martie 2015, în baza evaluării efectuate până la 31 decembrie 2014. Deși în ansamblu Comisia Europeană a constatat un oarecare progres în special în prima jumătate a anului 2014, marcat prin lansarea regimului liberalizat de vize (28 aprilie 2014) și semnarea AA UE-Republica Moldova (27 iunie 2014), totuși experții europeni au scos în evidență mai multe restanțe privind lupta cu corupția, stabilitatea sectorului financiar-bancar, asigurarea unui climat investițional propice, reforma procuraturii [199].

În opinia profesorului Victor Juc, semnarea la 27 iunie 2014 a AA UE-Republica Moldova a marcat începutul celei de-*a treia perioade distincte a evoluției relațiilor de cooperare dintre Republica Moldova și UE* [203], caracterizată prin implementarea AA și ZLSAC. În acest context menționăm că AA a intrat în vigoare la 1 iulie 2016 după ratificarea sa deplină de către Parlamentul Europeană și organele legislative ale tuturor statelor membre ale UE, dar unele prevederi, mai ales cele privind comerțul și ZLSAC (Titlul V) au fost aplicate provizoriu începând cu 1 septembrie 2014. În Decizia Consiliului UE din 12 iunie 2014 cu privire la adoptarea unei recomandări privind punerea în aplicare a Programului de asociere UE-Republica Moldova s-a făcut precizarea că AA nu poate intra în vigoare decât după ratificarea sa de către toate părțile semnatare (UE, statele membre și Republica Moldova), care ar putea dura câțiva ani, prin urmare aplicarea provizorie a

anumitor părți, în special al Titlului V din AA, ar fi posibilă, deoarece Constituția Republicii Moldova permite aplicarea provizorie directă, fără ratificarea prealabilă [88].

AA UE-Republica Moldova în comparație cu APC este mult mai complex, fiind constituit dintr-un Preambul, șapte titluri, 465 de articole, 35 Anexe și patru Protocoale [221]. În Preambul AA se recunosc aspirațiile europene ale Republicii Moldova, angajamentul de promova și implementa valorile care inspiră la integrarea europeană. În special, AA stabilește principiile de bază ale relațiilor moldo-europene (Titlul I), reglementează cooperarea politică și de securitate (Titlul II), cooperarea în domeniul instituțiilor de drept (Titlul III), cooperarea economică și sectorială (Titlul IV). Cea mai mare parte a AA este rezervată ZLSAC, care face parte din Titlul V, asistența financiară este reglementată de Titlul VI, iar aspectele instituționale sunt reflectate în Titlul VII. Anexele completează prevederile AA, făcând referință la *acquis-ul comunitar,* în special la Directivele Consiliului UE și ale Parlamentului European, ce urmează să fie transpuse în legislația națională timp de 10 ani conform unui calendar precis de implementare [82].

Responsabil de implementarea AA UE-Republica Moldova este Guvernul Republicii Moldova, iar de monitorizarea și coordonarea procesului de punere în aplicare a AA/ZLSAC este realizată de CGIE, condusă de prim-ministrul Republicii Moldova. Secretariatul CGIE este asigurat de MAEIE, care în colaborare cu Ministerul Economiei și Cancelaria de Stat a Guvernului Republicii Moldova coordonează procesul de implementare a AA/ZLSAC. Ministrul Afacerilor Externe și Integrării Europene al Republicii Moldova deține și funcția de Viceprim-ministru responsabil de integrarea europeană. În acest context menționăm că MAEIE realizează coordonarea generală inter- și intra-ministerială a implementării AA în cooperare cu Ministerul de Economie, care este responsabil de implementarea ZLSAC [169].

Pe lângă Ministerul Justiției funcționează Centrul de armonizare a legislației, care asigură coordonarea procesului de armonizare a legislației naționale la tratatele fondatoare ale UE (TUE, TFUE), Conform Regulamentului privind armonizarea legislației Republicii Moldova cu legislația UE, în procesul de armonizare a legislației se respectă următoarele principii: 1) armonizarea progresivă; 2) armonizarea dinamică; 3) ireversibilitatea [184]. Remarcăm că armonizarea legislației Republicii Moldova cu legislația UE este un proces continuu, care are drept scop integrarea în ordinea juridică internă a legislației UE, în conformitate cu angajamentele asumate de Republica Moldova în cadrul acordurilor bilaterale încheiate cu UE, al planurilor de acțiuni ale Guvernului și al agendei Parlamentului.

Cancelaria de Stat a Guvernului Republicii Moldova coordonează asistența externă din partea UE. În cadrul MAEIE și Ministerului Economiei există direcții speciale, abilitate cu sarcini de monitorizare și coordonare a implementării AA/ZLSAC, precum Direcția Generală Integrare

Europeană (MAEIE) și Direcția coordonare a politicilor economice europene și ZLSAC (Ministerul Economiei). În fiecare minister al Guvernului Republicii Moldova la etapa inițială de implementare a AA existau unități specializate de coordonare în domeniul integrării europene, unde activau experți, coordonatori și membri ai grupurilor de lucru inter- și intra-ministeriale. Comisia parlamentară pentru politica externă și integrare europeană are competența de a asigura controlul parlamentar în procesul de implementare a angajamentelor, care derivă din AA UE-Republica Moldova [169].

Obiectivele politico-juridice ale AA UE-Republica Moldova se referă la promovarea asocierii politice prin intensificarea participării Republicii Moldova la politicile, programele și agențiile UE; fortificarea cadrului politic în domeniile de interes comun; consolidarea democrației și stabilității politice; promovarea păcii și stabilității pe dimensiunea regională și internațională. În domeniul securității și dreptului AA prevede consolidarea statului de drept, respectarea drepturilor și libertăților fundamentale, a mobilității și contactelor interumane; armonizarea legislației naționale la standardele europene. În legislația Republicii Moldova conform AA urmează să fie incluse 395 de directive și regulamente [6], ceea ce constituie 70% din *acquis-ul comunitar* conform unor estimări ale experților Iulian Groza, Iurie Leancă, Iulian Rusu, Martin Sieg și Mathias Jopp [162]. Drept urmare, implementarea completă a AA ar putea atrage mai multe investiții directe străine, ar stimula creșterea economică și bunăstarea cetățenilor Republicii Moldova.

Conform articolului 3 al AA *dialogul politic* între Republica Moldova și UE în domeniile de interes comun va aprofunda respectarea și promovarea principiilor suveranității, independenței, integrității teritoriale și inviolabilității frontierelor, supremației legii și a bunei guvernări; consolidarea cooperării în materie de securitate și apărare, administrare a crizelor și provocărilor la nivel global și regional pe baza „*multiculturalismului efectiv*", principiu enunțat în Strategia de Securitate a UE (2003). Prin articolul 7 al AA s-a reglementat participarea Republicii Moldova în operațiunile civile și militare de gestionare a situațiilor de criză conduse de UE [6]. Conform interpretării cercetătorilor Maria Diacon, Victor Juc și Valentin Constantinov, participarea Republicii Moldova la operațiunile civile și militare ale UE nu contravin statutului de neutralitate a Republicii Moldova din cauza că UE nu este o organizație politico-militară și desfășoară numai operațiuni post-conflict, de menținere a păcii, iar AA nu înseamnă integrare politică și nici nu oferă calitatea de stat candidat [105].

Remarcăm că în AA ale Republicii Moldova și Georgiei există prevederi detaliate cu privire la integritatea teritorială spre deosebire de AA al Ucrainei, care până în anul 2013 nu era afectată de problema Crimeii și conflictul din Estul țării. În articolul 8 al AA UE-Republica

Moldova se reiterează angajamentul părților de a identifica o soluție durabilă față de problema transnistreană, respectând pe deplin suveranitatea și integritatea teritorială a Republicii Moldova, inclusiv de a facilita în comun reabilitarea post-conflict [6]. Cercetătorul moldovean Nicolae Afanas exprimă încrederea că AA prevede angajamentul UE de a oferi asistență Republicii Moldova, pentru a suporta costurile de reintegrare, atunci când soluția pentru conflictul transnistrean va fi găsită prin aplicarea mecanismelor internaționale stabilite [8]. Peter Van Elsuwege și Roman Petrov precizează că UE în AA nu și-a asumat angajamente de tip militar, financiar sau tehnic față de Republica Moldova în caz de escaladare a conflictului militar [284].

Cercetătorii Valentin Beniuc și Liliana Beniuc consideră că *problema transnistreană* constituie unul dintre principalele subiecte de pe agenda dialogului politic bilateral și a cooperării moldo-europene, precum și în dialogul Republicii Moldova cu alți actori internaționali [26]. În comparație cu OSCE, UE beneficiază de unele avantaje privind soluționarea conflictului transnistrean, deoarece poate crea un mecanism de „motivare" politico-economică a Tiraspolului și Chișinăului, pentru a menține integru statul Republica Moldova. În opinia lui Valentin Beniuc și Lilianei Beniuc, factorii care înclină balanța în favoarea implicării UE în reglementarea transnistreană sunt: 1) interesul UE de a elimina riscurile de securitate ce proliferează în condițiile de instabilitate și au drept sursă regiunea transnistreană; 2) UE este un actor important, care deține multiple capacități politice, economice, sociale și de securitate, pentru a susține reglementarea pe termen lung a conflictului transnistrean; 3) UE are voință politică de a-și asuma misiuni de securitate în Europa, inclusiv în raioanele de Est ale Republicii Moldova; 4) UE are experiență și capabilități civile necesare, pentru a asigura securitatea în raioanele de Est ale Republicii Moldova; 5) calitatea UE de putere civilă, nu ar trezi asociații negative în rândul populației din stânga Nistrului, precum ar fi în cazul NATO [32, p. 12].

Reieșind din cele menționate, precizăm că UE a participat în calitate de observator la formatul de negociere „5+2" până la declanșarea agresiunii militare a Federației Ruse în Ucraina (24 februarie 2022), iar obiectivul strategic al UE era de a promova măsuri de sporire a încrederii ca parte a strategiei „*pașilor mici*", care a fost propusă de părți în procesul de reglementare transnistreană la începutul anului 2010. În anul 2019 expertul IPRE, Mihai Mogîldea a concretizat într-o notă analitică, că strategia „pașilor mici" nu este deocamdată un proiect de reîntregire a țării, din cauza lipsei „*pașilor de întâmpinare*" din partea autorităților de la Tiraspol, care mai mult încearcă să profite de o anumită legitimitate „diplomatică" în procesul de reglementare [261].

Nicolae Afanas susține că ZLSAC ar putea constitui unul dintre mecanismele de reintegrare a Republicii Moldova [8], iar Maria Diacon menționează că AA permite agenților economici din stânga Nistrului să beneficieze de un regim favorabil în raport cu ZLSAC [105]. Reintegrarea

economică a Republicii Moldova se poate realiza prin includerea mediului de afaceri din regiunea transnistreană în economia națională a Republicii Moldova [8]. În opinia noastră, ZLSAC ar putea fi caracterizată ca un instrument *soft power* al UE, deoarece pentru a beneficia de anumite facilități comerciale, regiunea transnistreană s-a angajat să asigure condiții preferențiale de acces mărfurilor și serviciilor ce provin din UE, iar dacă vor fi necesități și solicitări, UE manifestă deschiderea de a oferi asistență raioanelor de Est ale Republicii Moldova în implementarea măsurilor de facilitare a comerțului [89]. Conducerea Guvernului Republicii Moldova a solicitat instituțiilor responsabile ale statului să trateze cu responsabilitate și deschidere întreprinderile transnistrene în cadrul stabilit de regulile de comerț liber, inclusiv să ofere informații corecte și la timp agenților economici transnistreni în legătură cu procedurile puse la dispoziția lor, pentru activitatea comercială cât mai favorabilă cu partenerii din UE [411].

Potrivit analizei lui Vadim Gumene, ex-director de program Expert-Grup, ZLSAC urmărește eliminarea graduală a taxelor vamale de import și export în comerțul produselor între Republica Moldova și UE, iar regiunea transnistreană este scutită de taxe de milioane de dolari datorită AA. Doar în anul 2017 produsele agricole transportate din raioanele de Est ale Republicii Moldova au beneficiat de scutire de circa 18 milioane de dolari pe când produsele non-agricole industriale de circa 8 milioane de dolari [362]. Începând cu anul 2019, potențialul de export al producătorilor de pe malul stâng al râului Nistru în UE este fortificat cu ajutorul proiectului PNUD „*Dezvoltarea capacităților de export pe malurile Nistrului*" (AdTrade), cu susținerea financiară a Suediei [362]. În opinia noastră, crearea asociațiilor între companiile din sectorul agricol de pe ambele maluri ale Nistrului, ar putea consolida eforturile de export al produselor moldovenești în UE și ar contribui la instaurarea încrederii, care este importantă pentru soluționarea conflictului transnistrean.

Cooperarea pe dimensiunea de securitate între Republica Moldova și UE se realizează la nivel bilateral, prin intermediul a trei instrumente: 1) *Delegația UE*, care coordonează toate politicile UE în Republica Moldova, inclusiv cele legate de securitate; 2) *Misiunea UE de Asistență la Frontieră în Moldova și Ucraina (EUBAM)*, instituție, care exercită rolul tehnic de îmbunătățire a capacității de securitate și management al frontierelor de stat, inclusiv atribuții de soluționare a conflictului transnistrean, prin asistarea la măsurile de consolidare a încrederii; 3) *Misiunea Înalților Consilieri UE*, lansată în anul 2016 și alcătuită din 23 de experți, care colaborează cu oficialii de rang înalt dintr-o serie de instituții și agenții guvernamentale [83]. Înalții consilieri efectuează expertiza tehnică și oferă asistență în proiectarea politicilor publice și în avansarea reformelor sectoriale din Republica Moldova.

Monitorizarea implementării AA este realizată de instituții speciale, precum Consiliul de Asociere, Comitetul de Asociere, Subcomitete, Comitetul Parlamentar de Asociere și Platforma societății civile - capacitățile cărora reflectă avansarea substanțială a relațiilor Republicii Moldova cu UE în comparație cu APC, fără a avea nevoie de negocierea și semnarea unui nou acord. Diferențele instituționale dintre APC și AA sunt indicate în Anexa 1.

Consiliul de Asociere este format din reprezentanți ai Consiliului UE, Comisiei Europene și Guvernului Republicii Moldova, fiind împuternicit să monitorizeze implementarea AA, inclusiv să examineze orice alte chestiuni și probleme de interes comun. De regulă, Consiliul de Asociere se reunește la nivel ministerial cel puțin o dată pe an, dar și la necesitate, în funcție de tematica abordată. În comparație cu Consiliul de Cooperare al APC care emitea doar recomandări, Consiliul de Asociere are dreptul de a adopta decizii obligatorii, pentru ambele părți semnatare în chestiunile reglementate de AA. Potrivit analizei lui Igor Boțan Consiliul de Asociere are competența de a modifica anexele Acordului privind ZLSAC. În opinia noastră, deciziile Consiliului de Asociere sunt formulate în dependență de nivelul de implementare a prevederilor AA și de armonizare a legislației naționale la *acquis-ul comunitar*. La 16 martie 2015 a avut loc prima ședință a Consiliului de Asociere UE-Republica Moldova, care a evaluat progresul intermediar al implementării AA. Cea de-a doua reuniune a Consiliului de Asociere UE-Republica Moldova a avut loc la 14 martie 2016, în cadrul căreia autoritățile Republicii Moldova au raportat despre lichidarea unor restanțe în procesul de realizare a AA prin promovarea și adoptarea unor legi importante privind sectorul energetic, reforma procuraturii, extinderea implementării ZLSAC în regiunea transnistreană.

Comitetul de Asociere este constituit din funcționari de nivel înalt al părților, fiind abilitat să ofere asistență Consiliului de Asociere în exercitarea atribuțiilor sale cu caracter obligatoriu. Comitetul Parlamentar de Asociere, format din eurodeputați și parlamentari moldoveni, poate face interpelări Consiliului de Asociere privind implementarea AA. În acest context este relevantă opinia lui Victor Juc și Lilianei Beniuc, care menționează că organele instituționalizate conform AA nu lezează suveranitatea Republicii Moldova, deoarece nu au un caracter supranațional și nu beneficiază de prerogative suverane, iar componența lor se constituie pe bază de paritate numerică ale ambelor părți [201]. Funcțiile atribuite instituțiilor create în baza AA se referă exclusiv la evaluarea progreselor înregistrate în realizarea acțiunilor, aplicarea măsurilor prevăzute și asumate. Maria Diacon precizează că Republica Moldova nu cedează drepturi suverane și nici nu deleagă prerogative suverane, dar se conformează unor reguli și proceduri negociate, acceptate și asumate, potrivit cutumei de participare la alte foruri și instituții multilaterale de cooperare [105]. Observăm că la capitolul asociere politică, AA nu prevede diferențe mari în comparație cu APC și

PAUEM, deoarece se păstrează un cadru instituțional, caracteristic cooperării dintre un stat și o organizație internațională, iar domeniile sau obiectivele nu sunt extinse.

Prima reuniune a Comitetului de Asociere UE-Republica Moldova a avut loc la 5 martie 2015 și a fost consacrată comerțului [169]. Cea de-a doua reuniune a Comitetului de Asociere UE-Republica Moldova (19 octombrie 2015) a analizat dinamica realizării AA, a confirmat necesitatea de a consolida reforma în sectorul justiției, de a fortifica sistemul de prevenire și combatere a corupției, de a întări sistemul financiar-bancar al Republicii Moldova [166]. Cu ocazia vizitei Comisarului UE pentru comerț Cecilia Malmstrom în Republica Moldova, la 22-23 octombrie 2015 a fost organizată cea de-a treia reuniune a Comitetului de Asociere UE-Republica Moldova în domeniul comerțului, unde a fost evaluat progresul realizării ZLSAC și s-a constatat că în perioada ianuarie-august 2015 exporturile de mărfuri destinate țărilor UE au constituit 61,9%, iar importurile au înregistrat 49,1%, fiind într-o ușoară descreștere în comparație cu anul 2014 [166]. Reieșind din acest context, menționăm că primele reuniuni le Comitetului de Asociere UE-Republica Moldova aveau un caracter de evaluare a calității implementării obiectivelor asumate conform AA și de estimare a volumului de sarcini realizate.

Pe parcursul anului 2015 au avut loc primele reuniuni ale Subcomitetului măsuri sanitare și fitosanitare (12 martie 2015), Subcomitetul vamal al asocierii în domeniul vamal, Subcomitetul de asociere pentru justiție, libertate și securitate (9 iunie 2015), Subcomitetul de asociere UE-Republica Moldova pentru comerț și dezvoltare durabilă (8 iulie 2015) [169]. La 24 noiembrie 2022 a avut loc cea de-a 8 reuniune a Subcomitetului vamal UE-Republica Moldova, în cadrul căreia s-au reunit reprezentanți ai Comisiei Europene, Delegației UE în Republica Moldova, EUBAM, Ministerului Finanțelor, Ministerului Economiei, MAEIE. Participanții la Reuniune au trecut în revistă realizările obținute pe parcursul anului 2022 în implementarea Agendei vamale a AA și anume faptul că începând cu 1 noiembrie 2022 toți operatorii economici autorizați din Republica Moldova au fost recunoscuți de toate cele 27 de state membre ale UE [340], ceea ce demonstrează aprofundarea considerabilă a integrării economice a Republicii Moldova în UE.

Platforma Societății Civile UE-Republica Moldova a fost creată la 10 mai 2016 cu scopul de a permite organizațiilor societății civile din ambele părți să monitorizeze implementarea AA și să elaboreze recomandări pentru Consiliul de Asociere; Comitetul de Asociere și Comitetului Parlamentar de Asociere [288]. Din partea UE, la Platforma Societății Civile UE-Republica Moldova participă membrii CESE și reprezentanții rețelelor societății civile europene (e.g., Forumul European al Serviciilor, Confederația Internațională a Sindicatelor etc.), iar din partea Republicii Moldova participă Transparency International Moldova, Expert Grup, IPRE etc. Prima reuniune a Platformei Societății Civile UE-Republica Moldova a avut loc la 10 mai 2016, la

Bruxelles, cu genericul „*Statul de drept și buna guvernare în Republica Moldova*”. Pentru consolidarea statului de drept și a bunei guvernări în Republica Moldova, Platforma Societății Civile UE-Republica Moldova a considerat necesar consolidarea independenței CNA; analiza competențelor CNA și ale ANI; clarificarea Legii nr.178 din 2014 privind răspunderea disciplinară a judecătorilor [367]. La 31 martie 2023 a avut loc cea de-a 11 Reuniune a Platformei Societății Civile UE-Republica Moldova, la Bruxelles, în cadrul căreia au fost abordate și discutate detaliile celor 9 recomandări ale UE și importanța acestora pentru lansarea negocierilor de aderare a Republicii Moldova la UE [338].

Obiectivele de *integrare economică* se referă la susținerea eforturilor Republicii Moldova de a dezvolta potențialul economic prin cooperarea internațională, prin crearea condițiilor favorabile pentru integrarea graduală pe piața internă a UE, prin formarea zonei de liber schimb, care constituie cea mai ambițioasă componentă a AA [6]. Analistul politic Igor Boțan consideră că integrarea economică contribuie la înlesnirea competitivității economice și are loc gradual, realizându-se treptat prin crearea zonei comerțului preferențial, zonei de liber schimb, uniunii vamale, pieței unice, uniunii economice și monetare [39]. Remarcăm că Republica Moldova, împreună cu Ucraina și Georgia, a evaluat de la zona de comerț preferențial direct la ZLSAC. Expertul român Ion Mușchei menționează că ZLSAC oferă Republicii Moldova cadrul necesar pentru modernizarea relațiilor economice și o bază solidă pentru dezvoltarea economică prin eliminarea progresivă a tarifelor și cotelor vamale, printr-o armonizare extinsă a legilor, normelor și reglementărilor în diverse domenii și sectoare comerciale [256]. ZLSAC presupune o liberalizare treptată a comerțului, care ar putea dura până la 10 ani din momentul semnării AA.

Profesorul georgian Emir Eteria susține că Acordul privind ZLSAC este un instrument important pentru stimularea comerțului, în special a exporturilor către UE, dar totodată oferă sprijin pentru crearea unui sistem economic compatibil cu UE în statele-partenere prin convergența reglementărilor și armonizarea legislativă, care ar crește atractivitatea țării și ar stimula investițiile din statele membre ale UE [118]. Autoritățile moldovenești s-au angajat astfel să se conformeze, să asimileze treptat, dar și să excludă diferențele în ceea ce privește reglementările tehnice, standardele de acreditare, metrologia și evaluarea conformității, angajându-se să urmeze principiile și practicile stabilite în *acquis-ul comunitar* [39]. Potrivit abordării lui Guillaume Van der Loo, UE condiționează aprofundarea relațiilor de cooperare în schimbul avansării reformelor democratice, statului de drept, respectării drepturilor omului etc. Instrumentul de condiționalitate este utilizat la maxim de către UE, atunci când se intenționează de a obține un acces suplimentar al Republicii Moldova pe piața internă a UE, numită „*condiționalitate de acces la piață*” [146].

Accesul adițional al Republicii Moldova la piața UE va fi garantat doar după o evaluare a apropierii legislative și implementare adecvată a acesteia [284].

Emir Eteria menționează că politica comercială a UE față de vecinii estici s-a bazat mai degrabă pe considerații politice [118] decât pe criteriile economice prevăzute de strategia comercială a UE „*Global Europe: Competiting in the world*" (2006) [154], potrivit cărei UE ar trebui să promoveze o liberalizare mai rapidă și mai cuprinzătoare a comerțului în relațiile sale bilaterale, să negocieze noi acorduri comerciale bilaterale cuprinzătoare cu țările/grupurile de țări selectate pe baza criteriilor economice (piețe competitive, deschidere economică, bariere netarifare, acces la resurse, noi sectoare de creștere). Prin urmare, crearea ZLSAC cu Republica Moldova indică prezența unor rațiuni politice, care determinau baza politicii comerciale a UE în vecinătatea estică. În acest context considerăm relevant să prezentăm asumpția Sieglinde Gstöhl și Dominik Hanf potrivit căreia UE urmărește scopul de a combina interesele economice, strategiile politice și alte norme în relațiile sale externe, fără a face vreo prioritizare între aceste obiective [170].

UE caracterizează ZLSAC doar în lumină pozitivă, ca fiind o necesitate de a îmbunătăți buna guvernare și a consolida statul de drept, pentru o mai bună integrare în piața unică europeană [355], fiind totodată un rezultat al implementării regulilor OMC [319]. Din perspectiva UE, ZLSAC este mai mult decât un simplu regim de liber schimb, care presupune încorporarea *acquis-ului comunitar* în legislația națională [395], fără a prezenta dificultățile de implementare, în comparație cu zona simplă de liber schimb. În cadrul ZLSAC, UE și Republica Moldova s-au angajat să elimine taxele vamale de import, pentru majoritatea bunurilor comercializate și să asigure un acces amplu reciproc la comerțul cu servicii. În urma efectuării unor cercetări de către Banca Mondială, în anul 2016, s-a ajuns la concluzia că în primii doi ani ai implementării AA UE-Republica Moldova impactul liberalizării comerțului cu bunuri a fost relativ mic pentru economia națională din cauza următorilor doi factori: 1) Republica Moldova deja beneficiase de acces preferențial la piața UE, pentru majoritatea bunurilor sale înainte de instituirea ZLSAC; 2) Republica Moldova promova deja o politică comercială foarte liberală [307].

Pentru o serie de produse agro-alimentare și de origine animalieră, stipulate în Anexa XV a AA, UE nu a liberalizat complet piața internă, ci a stabilit anumite cote, numite *contingente tarifare*, pe care Republica Moldova le poate exporta cu scutire de taxă. Unele din aceste cote au fost valorificate la 100%, iar altele mai puțin, ceea ce înseamnă că se poate exporta și mai mult fără a renegocia cotele. De exemplu, în anul 2016 exportul de struguri către UE a crescut semnificativ și cota de 100 de tone a fost valorificată complet; cea de prune a fost valorificată în proporție de 75%, pe când exportul de mere în UE a atins doar 0,1% din cota stabilită de 40 000

tone [313]. Observăm că ZLSAC exercită impact benefic asupra economiei Republicii Moldova și reprezintă o alternativă a pieţelor tradiționale de export moldovenesc.

Inaugurarea gazoductului de interconectare a sistemelor de transport a gazelor dintre România și Republica Moldova pe traseul Iași-Ungheni, la 27 august 2014, a reprezentat primul pas în vederea consolidării independenței și securității energetice a Republicii Moldova, finanțat cu suportul României și a Comisiei Europene prin programul de cooperare transfrontalieră. Construcția conductei de gaz Iași-Ungheni a fost realizată conform Programului Operațional Comun România-Ucraina-Republica Moldova (2007-2014), obiectivul căruia era de a asigura un nivel înalt de securitate energetică a Republicii Moldova și a părții de Nord-Est a României prin diversificarea surselor de livrare a gazelor naturale. Impactul estimativ al proiectului viza ameliorarea dezvoltării sociale și economice în regiunile de frontieră ale Republicii Moldova și ale României, consolidarea infrastructurii energetice în aceste regiuni prin implementarea tehnologiilor moderne și amplificarea cooperării transfrontaliere [149]. Construcția conductei de gaz pe teritoriul Republicii Moldova a fost finalizată în august 2020, iar lucrările de extindere pe teritoriul României au fost finalizate la începutul lunii octombrie 2021. În prezent gazoductul Iași-Ungheni-Chișinău are o lungime de aproximativ 150 km, dintre care 110 km se află pe teritoriul Republicii Moldova. Noua conductă de gaz are capacitatea de a transporta anual circa 2,2 miliarde de metri cubi de gaz în Republica Moldova din România, satisfăcând astfel aproximativ 75% din necesitățile Moldovei (inclusiv regiunea transnistreană) în sezonul de vară și 60% în sezonul de iarnă. Finalizarea proiectului înseamnă unirea pieţelor statelor membre ale UE cu țările PaE și asigurarea securității de aprovizionare cu gaze a regiunii [149]. Originea gazelor naturale este din Azerbaidjan, Irak, Siria, Turcia și Algeria, transportate prin diverse gazoducte din Europa și procurate de la distribuitorii europeni [335].

Conform Hotărârii Guvernului Republicii Moldova nr. 808 din 7 octombrie 2014, MAEIE trebuie să prezinte Guvernului la data de 15 iulie și 15 decembrie a fiecărui an raportul privind executarea PNAIAA, adoptat în *primă redacţie* la 24 iunie 2014. Ministerul Economiei, care asigura coordonarea implementării de către Republica Moldova a angajamentelor derivate din Titlul V al AA privind crearea ZLSAC, trebuia să prezinte trimestrial, până la data de 10 a lunii următoare, raportul privind realizarea măsurilor prevăzute de Planul Național de Acțiuni [178]. A *doua redacţie a* PNAIAA a fost realizată prin Hotărârea Guvernului Republicii Moldova nr. 713 din 12 octombrie 2015, conform căreia PNAIAA a fost modificat și completat, prin legalizarea platformei de raportare online www.monitorizare.gov.md, pentru a înregistra progresele obținute în urma realizării acțiunilor prevăzute de PNAIAA de către instituțiilor guvernamentale [180].

La începutul anului 2016 UE își exprima îngrijorarea față de instabilitatea politică și sistemică din Republica Moldova, care s-a instaurat după alegerile parlamentare din 30 noiembrie 2014. Pentru comparație, dacă până la sfârșitul anului 2014 Republica Moldova era calificată drept o „*istorie de succes*" a PaE, atunci către sfârșitul anului 2015 din cauza fraudei bancare, Republica Moldova a fost stigmatizată pe interior și în exterior cu calificativul de „*stat-capturat*" [167]. Pe parcursul anului 2015 implementarea AA UE-Republica Moldova a fost influențată de crizele guvernamentale continue, fiind înregistrate mai multe restanțe în domenii importante, iar imaginea Republicii Moldova, în general și credibilitatea Guvernului, în special față de partenerii UE, au fost puternic afectate. În aceste condiții Parlamentul European a reiterat necesitatea de a depune eforturi suplimentare, pentru a combate corupția, a crea un sistem de justiție independent și depolitizat, a elimina fenomenul de „*acaparare a statului*" și a stabiliza economia Republicii Moldova [343]. Din cauza instabilității politice, care predomina în instituțiile Republicii Moldova și a funcționării ineficiente a acestora, în anul 2015 au fost suspendate plățile de sprijin bugetar.

Cercetătoarea Natalia Albu susține că sprijinul pentru integrarea europeană în primii ani ai implementării AA UE-Republica Moldova a fost erodat inclusiv din cauza efectelor evenimentelor din Ucraina (anexarea Crimeii și declanșarea conflictelor în regiunile de Est), propagandei rusești, inclusiv a compromiterii partidelor pro-europene, care au mimat angajamentul față de reforme și au gestionat ineficient mai multe dosare, precum concesionarea Aeroportului Chișinău, criza din sistemul bancar, legalizarea magazinelor *duty-free* din regiunea transnistreană. Capacitatea de luare a deciziilor de către guvernanții Republicii Moldova s-a diminuat continuu, fapt demonstrat de insuccesul de a se opune embargourilor economice ale Federației Ruse și stagnarea procesului de realizare a reformelor europene. Natalia Albu admite că alte cauze, care au trenat reformele solicitate de UE au fost gradul înalt de coruptibilitate și rezistența internă extrem de mare a sistemului. Astfel, în noul context geopolitic instaurat după anexarea Crimeii, Republica Moldova riscă de a deveni o „*periferie a excluderii și confruntării*", iar raioanele de Est – într-un cap de pod al intereselor strategice rusești [10].

La 15 februarie 2016 UE pentru prima dată a formulat *condiționalități* privind acțiunile prioritare pe termen scurt în Concluziile Consiliului UE privind Republica Moldova, în care într-un limbaj fără echivoc, au fost trasate o serie de condiționalități: depolitizarea instituțiilor de stat și reforma administrației publice; combaterea corupției sistemice; reforma sectorului financiar-bancar; consolidarea independenței și eficienței justiției etc. Consiliul UE a solicitat autorităților din Republica Moldova să se asigure că cazurile de fraudă bancară din anul 2014 vor constitui obiectul unei anchete aprofundate și imparțiale, în vederea recuperării fondurilor deturnate și aducerii celor responsabili în fața justiției. În viziunea Consiliului UE Parlamentul Republicii

Moldova ar trebui să adopte toate inițiativele legislative adecvate, inclusiv să realizeze alinierea la legislația UE a cadrului juridic de combatere a spălării banilor, pentru a reduce riscul altor fraude bancare [77].

Ca reacție la concluziile Consiliului UE din 15 februarie 2016, Guvernul și Parlamentul Republicii Moldova au adoptat la 11 martie 2016, în ajunul reuniunii ordinare a Consiliului de Asociere UE-Republica Moldova, „*Foaia de parcurs privind agenda de reforme prioritare*", care conținea, preponderant, măsuri de caracter legislativ în vederea depășirii provocărilor constatate în concluziile Consiliului UE pentru Afaceri Externe [205]. Autorii celui de-al treilea Raport alternativ privind implementarea AA, Iulian Groza, Iulia Rusu și Andrei Lutenco însă menționează că *Foaia de parcurs privind agenda de reforme prioritare*, cu termin limită de realizare până la 31 iulie 2016, nu reflecta în totalitate condițiile menționate în Concluziile Consiliului UE din 15 februarie 2016, făcând referință la lipsa acțiunilor concrete privind depolitizarea instituțiilor publice [167]. Unicul domeniu unde UE a atestat un oarecare progres viza aderarea Republicii Moldova la Acordul multilateral al OMC privind achizițiile publice și Convenția regională cu privire la regulile de origine preferențiale pan-euro-mediteraneene.

Prin Hotărârea Guvernului nr. 1472 din 30 decembrie 2016 a fost aprobat un nou PNAIAA pentru perioada 2017-2019. Noul Plan Național de Acțiuni constituia cea *de-a treia redacție* a activităților de implementare a AA și a fost elaborat cu participarea MAEIE, impactul căruia a fost introducerea unor noi elemente constitutive, precum „*măsurile de implementare*", „*indicatorii de performanță*", „*instituțiile responsabile*", „*planul anual de armonizare a legislației*", „*legi de transpunere*", „*acte subordonate legilor*", „*acte de transpunere subordonate legii*", „termenele de implementare", „costuri estimative" și „sursa de acoperire a cheltuielilor" [181]. În acest context menționăm că PNAIAA este un document cuprinzător, elaborat în urma consultărilor cu societatea civilă, cu grupurile țintă vizate și cu echipa tehnică implicată în procesul de coordonare și raportare a rezultatelor implementării AA/ZLSAC [67].

Revizuirea PEV de către Comisia Juncker (2014-2019) a marcat începutul unei noi etape de cooperare a Republicii Moldova cu UE, pentru a permite aprofundarea responsabilității din partea ambelor părți. În vederea susținerii și consolidării rezilienței, inclusiv a stabilității Republicii Moldova prevăzute de Strategia Globală pentru politica externă și de securitate a UE (iunie 2016) [404], urmărind totodată realizarea unei asocieri politice mai strânse și a unei integrări economice mai profunde, UE și Republica Moldova au convenit să stabilească un nou set de priorități pentru perioada 2017-2019, pentru a înlocui Agenda de Asociere, adoptată la 26 iunie 2014. Principiile, care au stat la baza implementării Agendei de Asociere 2017-2019, au fost următoarele: 1) acțiunile întreprinse trebuiau să se realizeze în spiritul obiectivelor de asociere

politică și integrare economică; 2) prioritățile Agendei de Asociere reflectau responsabilitatea UE și a Republicii Moldova de a pune în aplicare totalitatea prevederilor AA; 3) ambele părți trebuiau să respecte principiile de responsabilitate, transparență și incluziune; 4) rezultatele obținute în cadrul Agendei de Asociere trebuiau să reprezinte o contribuție în realizarea priorităților pentru anul 2020, care urmau să fie stabilite la reuniunea la nivel înalt a PaE de la Bruxelles; 5) prioritățile Agendei de Asociere urmau să fie sprijinite prin mijloace de ordin politic, tehnic și financiar; 6) punerea în aplicare a Agendei de Asociere trebuia să fie monitorizată, raportată anual și evaluată, în cadrul reuniunilor instituțiilor bilaterale, create conform AA UE-Republica Moldova [320]. Agenda de Asociere 2017-2019 urma să fie implementată în perioada august 2017 – decembrie 2019, fiind posibilă modificarea sau actualizarea în orice moment, cu acordul Consiliului de Asociere UE-Republica Moldova.

Experții IPRE au constatat pe parcursul anului 2017 un progres redus în implementarea AA, în special au menționat reforma administrației publice, realizată prin adoptarea noii Legi cu privire la Guvern, conform căreia a fost micșorat numărul de ministere de la 16 la 9 [9]. Adoptarea Legii privind activitatea băncilor și a societăților financiare nebancare a fost apreciată favorabilă de către Comisia Europeană în contextul programului de cooperare cu FMI. În anul 2017 procesul de transpunere în legislația primară a Pachetului III energetic a fost finalizat, însă nu s-a reușit respectarea în totalitate a cerințelor față de achiziții în sectorul energetic. Negocierile Memorandumului de înțelegere cu UE, a acordurilor de împrumut și grant privind asistența macrofinanciară de 100 milioane euro oferite Republicii Moldova au fost influențate de promovarea reformei electorale, în cadrul căreia au fost ignorate apelurile de amânare ale societății civile și ale instituțiilor europene, din cauza lipsei de consens larg și a riscului de afectare a instituțiilor democratice. Drept consecință, pentru prima dată debursarea tranșelor de asistență macrofinanciară a fost condiționată de o evaluare a situației în domeniul funcționării sistemului multipartidist, statului de drept și drepturilor omului, fiind adăugată celor 28 de condiții tehnice și legislative. Astfel, în anul 2017 Republica Moldova nu a obținut nicio tranșă în cadrul programelor de suport bugetar, iar Comisia Europeană, în premieră, a anulat ultima tranșă din anul 2017 a suportului bugetar pentru sectorul justiției [9].

La 28 martie și 23 iunie 2018 au fost operate modificări și actualizări ale PNAIAA II, adoptat la 30 decembrie 2016. Termenii de implementare au fost extinși pentru anii 2018-2019, din caua acumulării unor restanțe pe parcursul anului 2017. Reducerea numărului de ministere, care s-a soldat cu disponibilizarea funcționarilor publici, a influențat calitatea implementării acțiunilor prevăzute de PNAIAA, manifestată prin alterarea procesului de realizare, monitorizare și publicare întârziată a acțiunilor, ceea ce a complicat procesul de evaluare de către societatea

civilă. În pofida faptului că în anul 2018 s-a atestat un grad de implementare de 46,3% din acțiunile planificate, a fost operaționalizată activitatea ANI, au fost implementate decizii protocolare de reintegrare a țării, inclusiv alte realizări, aceste acțiuni nu au fost suficiente pentru a constata un progres calitativ, din cauza răcirii și practic încetinirii dialogului politic UE-Republica Moldova în urma anulării rezultatelor alegerilor locale din mun. Chișinău, neadoptării legii cu privire la organizațiile comerciale, restanțelor în domeniul reformei justiției, lipsei progresului în investigarea fraudelor bancare, lipsei unei viziuni integrate privind reintegrarea țării. Dialogul politic UE-Republica Moldova la nivel oficial a intrat într-o fază de incertitudine, existând un risc sporit pentru ca relațiile UE-Republica Moldova la nivel oficiale să fie înghețate până la alegerile parlamentare ordinare din 24 februarie 2019 [164].

Relațiile de cooperare UE-Republica Moldova au fot reanimate în iunie 2019, odată cu constituirii unei noi majorități în urma alegerilor parlamentare din februarie 2019 și învestirii Guvernului Maia Sandu (8 iunie – 12 noiembrie 2019) cu o agendă clară de restabilire a instituțiilor democratice și de promovare a reformei justiției. În domeniul drepturilor omului a fost promovat un nou Plan Național în domeniul Drepturilor Omului 2018-2020, a fost consolidat rolul Avocatului Poporului, a fost creat Consiliul Național pentru Drepturile Omului și Consiliul de Egalitate. În anul 2019 Republica Moldova s-a aliniat la majoritatea declarațiilor UE și Deciziilor PESC (aproximativ 71%), a participat la Misiunile UE de gestionare a crizelor (Mali), a consolidat rolul EUBAM în domeniul asistenței în gestionarea frontierei moldo-ucrainene. La sfârșitul lunii august 2019 a fost inițiată reforma în sectorul justiției, care va fi întreruptă în toamna anului 2019 și relansată în august 2021, odată cu instaurarea Guvernului Natalia Gavriliță (6 august 2021-16 februarie 2023) [228].

În noiembrie 2019 cooperarea UE-Republica Moldova a fost marcată de neîncredere din cauza demisiei Guvernului Maia Sandu și instaurării Guvernului Ion Chicu (14 noiembrie 2019-23 decembrie 2020). În februarie 2020 UE a prezentat noi condiționalități vizând statul de drept și respectarea drepturilor omului, însă din cauza pandemiei Covid-19, UE a fost determinată să adopte o atitudine de „*pragmatism strategic*” în raport cu autoritățile moldovenești, atitudine axată prioritar pe acordarea ajutorului de urgență în gestionarea pandemiei Covid-19 și efectelor negative asupra situației social-economice din țară. Dialogul la nivel înalt a fost rezervat, fiind realizat la nivel ministerial [165].

Criza pandemică a afectat relațiile economice ale Republicii Moldova cu UE, iar exporturile de mărfuri destinate UE în anul 2020 au deținut o pondere de 66,7% din totalul exporturilor [65]. Dacă în anul 2019 s-a înregistrat tendința pozitivă în dinamica exporturilor de produse non-agricole, cota cărora a constituit 70% din totalul exporturilor spre UE, cu o valoare

record de 1,24 miliarde de dolari, atunci în anul 2020 volumul exportului a scăzut dramatic din cauza pandemiei și reducerii activității industriei auto din UE, ceea ce a afectat nemijlocit industria cablajelor din Republica Moldova [270]. Republicii Moldova exportă preponderent pe piața UE doar șapte categorii de mărfuri: circuite electrice, articole textile, semințe oleaginoase, părți de scaune, cereale, fructe și vin, ceea ce în perspectivă ar necesita diversificarea portofoliului produselor exportate, mizând pe produsele cu o valoare adăugată mai mare. Totodată menționăm că în pofida integrării progresive a exporturilor Republicii Moldova în sistemul comercial al UE, are loc concentrarea excesivă a mărfurilor exportate pe criteriu geografic, unde 70% din totalul exporturilor spre UE este direcționat doar pentru patru state membre: România (40%), Italia, Germania și Polonia.

Așadar, extinderea domeniilor de cooperare și aprofundarea relațiilor dintre Republica Moldova și UE în perioada 2009-2020 s-a realizat în cadrul PEV, pe dimensiunea PaE. Regimul liberalizat de vize a fost un beneficiu important, palpabil și imediat acordat Republicii Moldova. În această ordine de idei remarcăm că autoritățile moldovenești au depus eforturi substanțiale pentru implementarea condiționalităților UE în domeniul drepturilor omului. AA UE-Republica Moldova este principalul acord, care apropie Republica Moldova de UE; un acord amplu și cuprinzător pe termen lung, care are un conținut ambițios și avansat în comparație cu APC CE-Republica Moldova, deoarece include prevederi de integrare graduală în piața internă a UE și este bazat pe complexitate, condiționalitate și comprehensivitate. Asocierea politică între UE și Republica Moldova se realizează prin colaborarea în sectorul politicii externe și de securitate. Cooperarea în domeniile securității și justiției se fundamentează pe drepturile omului și respectarea libertăților fundamentale. ZLSAC poate constitui un avantaj pentru dezvoltarea și modernizarea economiei Republicii Moldova, prin implementarea unor reforme aferente infrastructurii calității și alinierii la standardele europene. Totodată ZLSAC ar putea deveni în perspectivă un mecanism de reglementare a conflictului transnistrean. UE optează pentru soluționarea pașnică și cuprinzătoare a conflictului transnistrean, sprijinind suveranitatea și integritatea teritorială a Republicii Moldova, cu un statut special pentru raioanele de Est.

2.3 Concluzii la capitolul 2

1. Temeiul stabilirii relațiilor de cooperare dintre CE și Republica Moldova a fost Declarația Cooperării Politice Europene din 16 decembrie 1991 privind orientările de recunoaștere a noilor state din Europa de Est și din fosta URSS. Negocierile de încheiere a APC CE-Republica Moldova au început în urma constatării schimbărilor democratice care au avut loc, precum organizarea primelor alegeri parlamentare pluripartidiste (27 februarie 1994), adoptarea

Constituției Republicii Moldova (29 iulie 1994), liberalizarea economiei și democratizarea relațiilor din societate. Semnarea APC la 28 noiembrie 1994 a semnificat recunoașterea oficială a Republicii Moldova ca partener direct de către CE/UE, crearea primei baze normativ-juridice pentru dezvoltarea dialogului politic de interes comun și încurajare a procesului de cooperare regională moldo-europeană.

2. Extinderea domeniilor de cooperare și aprofundarea relațiilor dintre Republica Moldova și UE în perioada 2009-2020 s-a realizat în cadrul PEV, pe dimensiunea PaE. Regimul liberalizat de vize a fost un beneficiu important, palpabil și imediat acordat Republicii Moldova. AA UE-Republica Moldova este principalul acord, care apropie Republica Moldova de UE; un acord amplu și cuprinzător pe termen lung, care are un conținut ambițios și avansat în comparație cu APC CE-Republica Moldova. Asocierea politică între UE și Republica Moldova se realizează prin colaborarea în sectorul politicii externe și de securitate. ZLSAC constituie un avantaj pentru dezvoltarea și modernizarea economiei Republicii Moldova, prin implementarea unor reforme aferente infrastructurii calității și alinierii la standardele europene.

3. Evoluția relațiilor dintre Republica Moldova și UE poate fi partajate în următoarele perioade: 1991-1994 – *prima perioadă a incertitudinii*, când relațiile moldo-europene erau sporadice; 1994-1998 – *a doua perioadă a sondării*, când autoritățile Republicii Moldova încercau să negocieze atât APC, cât și AA; 1998-2004 – *a treia perioadă a implementării APC*; 2005-2009 – *a patra perioadă, lansarea PEV* și realizarea PAUEM în contextul APC; 2009-2014 – *perioada a cincea perioadă, rudele de negocieri UE-Republica Moldova* (PALV, AA, ZLSAC); 27 iunie 2014 – 1 iulie 2016 – *perioada a șasea*, marcată de semnare și aplicarea provizorie a AA și ZLSAC; 1 iulie 2016 – 8 iunie 2019 – *perioada a șaptea*, caracterizată de intrarea în vigoare a AA și ZLSAC, dar și declin a integrării europene a Republicii Moldova din cauza „furtului miliardului" și evenimentelor din Ucraina; 8 iunie 2019 – 12 noiembrie 2019 – *perioada a opta*, caracterizată de reanimarea integrării europene și relansarea asistenței macrofinanciare a UE; 12 noiembrie 2019 – 6 august 2021 – *perioada a noua*, denumită „*perioada pragmatismului strategic al UE*", determinată de necesitatea oferirii și acceptării suportului de urgență în gestionarea Covid-19.

3. VARIETATEA INSTRUMENTELOR, PROGRAMELOR ȘI PROIECTELOR DE ASISTENȚĂ ACORDATE REPUBLICII MOLDOVA DE CĂTRE UNIUNEA EUROPEANĂ

În acest compartiment vom supune cercetării științifice instrumentele și programele de asistență oficială pentru dezvoltare ale UE acordate Republicii Moldova în diferite perioade, precum TACIS, instrumentele Politicii Europene de Vecinătate (IEVP, IEV), programele Twinning, TAIEX, NDICI – „Europa Globală". Efectele implementării programelor și proiectelor europene în domeniile reformării administrației publice, justiției și sectorul energetic vor fi prezentate prin prisma planurilor și raporturilor oficiale ale UE și celor de alternativă, ale reprezentanților societății civile.

3.1. Evoluția instrumentelor și programelor de asistență oficială pentru dezvoltare acordate Republicii Moldova de către Uniunea Europeană în perioada 1991-2023

UE este cel mai mare donator de asistență financiară și un lider mondial în domeniul dezvoltării, care oferă peste 50% din AOD la nivel internațional în baza „*consensului de la Monterrey*", aprobat la Conferința internațională de la Monterrey, Mexic, la 18-22 martie 2002. „Consensul de la Monterrey" prezintă un nou tip de parteneriat, bazat pe responsabilitatea comună între țările dezvoltate și cele în curs de dezvoltare, conform căruia AOD trebuie să se axeze pe principiul de condiționalitate, care are la bază două angajamente: pe de o parte, statul beneficiar se obligă să asigure buna guvernare și să realizeze reforme profunde; pe de altă parte, țara dezvoltată promite să ofere asistență, pentru a reduce sărăcia, a promova pacea și progresul [358]. În anul 2006 UE a oferit AOD în valoare de 48 miliarde de euro, ceea ce reprezintă 0,42% din PIB [211]. În pofida acestor rezultate pozitive, Comisia Europeană a solicitat tuturor statelor membre ale UE să își mobilizeze fondurile programabile, pentru a-și îndeplini obiectivele individuale de asistență oficială pentru dezvoltare.

La 20 decembrie 2005, președinții Comisiei Europene, Parlamentului European și Consiliului UE au semnat Declarația privind politica de dezvoltare a UE, denumită „*Consensul european*", care definește principiile comune ale UE și statelor membre de implementare a politicilor de dezvoltare într-un spirit de complementaritate. Potrivit viziunii UE, lupta împotriva sărăciei prevede realizarea unui echilibru între activitățile, care vizează dezvoltarea umană, protecția resurselor naturale, creșterea economică și crearea resurselor în beneficiul celor săraci. „Consensul european" stabilește principiile și activitățile de cooperare pentru dezvoltare, cum ar fi, asumarea și parteneriatul, dialogul politic aprofundat, participarea societății civile, egalitatea de

gen și angajamentul continuu pentru prevenirea vulnerabilității statului. În acest context Mitchell Sussex afirmă că țările în curs de dezvoltare poartă responsabilitate pentru propria lor dezvoltare, dar UE își asumă obligația pentru eforturile comune întreprinse în parteneriat [371].

„*Noul consens european privind dezvoltarea*" a fost adoptat la 7 iunie 2017 de către Consiliul UE, pentru a crea un cadru comun de cooperare europeană în domeniul dezvoltării și eradicării sărăciei. Pentru prima dată a fost prevăzut ca „*Noul consens european pentru dezvoltare*" să integreze pe deplin dimensiunile economice, sociale și de mediu ale dezvoltării durabile, fiind stabilit să fie aplicat în întregime de către toate instituțiile UE și statele membre, în vederea implementării Agendei 2030 pentru dezvoltare durabilă [263].

Potrivit abordării Victoriei Umaneț, în cadrul UE există două viziuni privind modurile de oferire a AOD: *prima*, asistența externă trebuie să fie alocată de către Comisia Europeană în numele întregii Uniuni, *cea de-a doua* – de a promova modelul individual al fiecărui stat membru de acordare a asistenței externe [390]. În practică cel mai răspândit mod s-a dovedit a fi oferirea AOD de către Comisia Europeană, în pofida criticilor, care s-au formulat: lipsa de identitate a fondurilor, birocrația excesivă, costurile mari administrative (până la 75%), eficiență redusă în comparație cu programele SUA.

Asistența financiară acordată de UE pentru Republica Moldova poate fi segmentată în patru perioade distincte, fiind oferite diverse instrumente de finanțare. *Prima perioadă* este 1991-2008, caracterizată de implementarea programului TACIS, acronimul Asistenței Tehnice a Comunității Statelor Independente. *A doua perioadă* cuprinde anii 2004-2014, când a fost aplicat Instrumentul European de Vecinătate și Parteneriat. *A treia perioadă* între 2014-2020, a fost marcată de actualizarea IEV și lansarea programelor de asistență ale UE pentru implementarea AA UE-Republica Moldova [143]. *A patra perioadă* este 2021-2027, caracterizată de aplicarea Instrumentului de vecinătate, dezvoltare și cooperare internațională „Europa Globală" (NDICI-„Europa Globală") [290]. Republica Moldova beneficiază de programe de acțiune regională și multinaționale finanțate prin intermediul NDICI-„Europa Globală". Pentru perioada 2021-2024 alocarea UE pentru Republica Moldova se estimează la 260 milioane de euro [120], oferită sub forma de programe de acțiune de țară.

TACIS a fost primul program de asistență tehnică, elaborat după ședința Consiliului European din decembrie 1990. Principalul obiectiv al programului TACIS la etapa inițială de lansare era de a susține tranziția la economia de piață și de a oferi suportul necesar, pentru consolidarea democrației în 12 republici ex-URSS, inclusiv Mongolia. După destrămarea URSS, la 14 septembrie 1992 Comisia Europeană a revizuit obiectivele programului TACIS, mizând pe necesitatea de a încuraja crearea unei societăți democratice pluraliste, de a dezvolta o economie

de piață funcțională și eficientă în cele 12 republici ex-sovietice. Drept urmare, TACIS a devenit un mecanism ambițios de asistență tehnică, bugetul inițial de finanțare a căruia a crescut de la 400 milioane de ECU în anul 1991 la 450 de milioane de ECU în anul 1992 [299].

Bazele programului TACIS au fost definite în Regulamentul CEE și Euratom din 15 iulie 1991, care a identificat cinci domenii prioritare de alocare a fondurilor, precum: educație, energie, transport, servicii financiare, distribuire de alimente. Principiile care guvernau programul TACIS erau următoarele: 1) de a contribui la crearea unei infrastructuri, care ar permite dezvoltarea economiei de piață și instituționalizarea societății civile în CSI; 2) de a acorda asistență în materie de orientare politică, creare de instituții, elaborare a unui cadru legal de reglementare și educație; 3) de a asigura finanțare pentru procurarea echipamentelor tehnice necesare. Unul din primele proiecte finanțate de programul TACIS în cele 12 republici ex-sovietice a fost consilierea factorilor de decizie politică cu privire la implementarea reformelor, cu un buget de 9 milioane ECU [299].

În fiecare republică ex-sovietică, inclusiv în Republica Moldova, au fost desemnați coordonatori naționali ai operațiunilor TACIS. Biroul TACIS la Chișinău a fost inaugurat la 4 noiembrie 1999, activitatea căruia a fost coordonată de Delegația UE din Ucraina, cu sediul la Kiev, deoarece Delegația UE în Republica Moldova lipsea, fiind deschisă în anul 2005 [391]. Programul TACIS din 1992 a fost semnat separat cu fiecare stat independent al CSI, având scopul de a îmbunătăți eficacitatea asistenței tehnice prin legături sectoriale sau regionale. Sectoarele prioritare pentru cooperare erau următoarele: resurse umane; producție și distribuție de alimente; rețele: energie, transport, telecomunicații; ajutor pentru afaceri; securitate nucleară. În plus, au fost rezervate fonduri pentru un program regional interstatal în următoarele domenii: asistența politică guvernelor, parlamentelor și oricărei alte instituții interesate în problemele legate de relațiile economice dintre state și valută, reforme fiscale, proceduri și tehnici bugetare [299].

Fondurile TACIS au fost oferite sub formă de donații, care nu erau rambursabile, fiind repartizate conform unei formule, care lua în calcul următorii indicatori: produsul intern brut, demografia, starea reformelor și capacitatea de absorbție a ajutorului financiar. Potrivit articolelor 78 și 79 al APC, CE acorda asistență financiară pentru măsurile prevăzute de programul TACIS, iar Republica Moldova urma să beneficieze de o asistență financiară temporară din partea Comunității prin intermediul asistențe tehnice sub formă de donație, cu scopul de a accelera procesul reformării economice [6]. Conform studiului lui Anatol Gudîm, în anul 1994 din contul programului TACIS Republica Moldova a beneficiat de asistență financiară în valoare de 60 milioane euro, pentru susținerea balanței de plăți [171].

În opinia noastră, deși relațiile de cooperare dintre Republica Moldova și CE/UE au fost stabilite contractual în anul 1994 prin semnarea APC CE-Republica Moldova, care reglementa

inclusiv programul de asistență tehnică TACIS, UE în anii 1990 manifesta un interes redus față de Republica Moldova. O supoziție similară a prezentat și cercetătoarea Victoria Umaneț, care consideră că programul TACIS a fost similar cu asistența acordată de CE/UE celor 160 de țări din Asia, Caraibe și Oceanul Pacific, fără abordare de grup, fără diferențiere, cu condiționalitate redusă și fonduri foarte limitate [390]. Simon Taylor în cotidianul Politico din 1998 menționa că cele 13 țări TACIS au criticat programul, din cauza tratării echivalente necorespunzătoare, precum că republicile ex-sovietice ar avea același nivel de dezvoltare, fiind lipsit criteriul de diferențiere [378]. De exemplu, în anul 1998 performanța economică varia considerabil de-a lungul regiunii, de la Uzbekistan, unde 90% din economie funcționa la nivelul anului 1989, până la Republica Moldova, unde produsul intern brut constituia 40% din PIB-ul anului 1989, potrivit unui studiu al BERD [16]. Profesorul Victor Juc a manifestat inclusiv rezerve față de programul TACIS din cauza absenței perspectivei de integrare europeană, în comparație cu programul PHARE, care dispunea de un buget de 1,5 miliarde euro, oferea asistență în reformarea economiei și crea premise de integrare economică [208].

Oficialii Comisiei Europene de asemenea recunoșteau că TACIS era fragmentat, dar au accentuat că „proiectele mari au mai mare vizibilitate politică și sunt mai ușor de gestionat” [378]. Considerăm că programul TACIS avea următoarele aspecte geopolitice: 1) UE era interesată în a susține doar tehnic dezvoltarea noilor state independente, dar nu la nivel de reformare și transformare fundamentală, precum a fost în cazul țărilor Europei Centrale și de Sud-Est; 2) UE denumea și trata statele beneficiare în contextul păstrării configurației ex-URSS/CSI, ceea ce semnifica indirect că UE în anii 1990 recunoștea zona sferelor de interese ale Federației Ruse și nu tindea să integreze aceste state sau să le asocieze, precum a fost în cazul statelor baltice și celor din Europa Centrală și de Sud-Est (Polonia, Ungaria, Cehia, Slovacia, Bulgaria și România).

Efectele pozitive ale programului de asistență tehnică au fost remarcate de Liliana Beniuc și Victor Juc, care consideră că prin realizarea programului TACIS, CE/UE a urmărit stabilizarea periferiei apropiate prin consolidarea cooperării regionale și transfrontaliere, a creat premise economice și politice în vederea soluționării conflictelor existente, iar interesul UE față de Republica Moldova a fost motivat de necesitatea menținerii păcii, stabilității regionale și respectării sferei de interese a Federației Ruse, marcată de prezența pe malul stâng al râului Nistru a forțelor militare ruse [201].

Cercetătoarele Laure Delcour și Elsa Tulmets au calculat sprijinul financiar și tehnic al UE oferit Republicii Moldova prin programul TACIS, în perioada 1991-2006 și au estimat valoare de 320 de milioane de euro [95]. În anii 1999-2003 valoarea totală a suportului din partea UE acordată Republicii Moldova a fost de 253,3 milioane de euro, dintre care 73,1 milioane de euro erau din

contul programului TACIS [391]. Asistența financiară TACIS a fost oferită pentru realizarea reformelor în sistemele de administrație publică și justiție, tranziția de la economia planificată la economia de piață, suportul pentru mediul de afaceri privat etc.

Potrivit expertei Victoria Boian programul TACIS a fost aplicat în funcție de prioritățile CE/UE și de necesitatea implementării prevederilor APC CE-Republica Moldova [35]. Expertul în politică externă, Victor Chirilă susține aceeași opinie, că odată cu intrarea în vigoare a APC CE-Republica Moldova, TACIS a devenit instrument al procesului de implementare integrală a obiectivelor Acordului, care a cuprins domeniile de armonizare legislativă; standardizare și certificare; transport; dezvoltare a sectorului privat, IMM-urilor și resurselor umane; cooperare industrială, vamală, socială; educație și instruire profesională; consolidare instituțională; aderare la OMC [57]. Datorită suportului TACIS și implementării prevederilor APC, Republica Moldova a reușit să adere la OMC, a progresat în sfera liberalizării comerțului și a îmbunătățit condițiile pentru atragerea investițiilor străine.

Primul proiect finanțat cu suportul programului TACIS a fost lansat în anul 1998, pentru a elabora „*Ghidul pentru implementarea APC*" și a demara procesul de armonizarea legislativă. Cel de-al doilea proiect, implementat în anul 1999, s-a referit la consolidarea capacităților instituționale și diseminarea informațiilor, rezultate din crearea Centrului European de Documentare, publicarea a 15 studii și rapoarte comparative privind armonizarea legislației naționale cu *acquis-ul comunitar*. Obiectivele celui de-al treilea proiect TACIS au fost instruirea experților din Republica Moldova; dezvoltarea sistemului de informare privind APC-ul și politicile UE. Al patrulea proiect TACIS a fost consacrat elaborării a 19 cursuri universitare de către profesorii universitari specializați în materii comunitare, în rezultatul căruia în octombrie 2001 au fost prezentate 21 de monografii, care interpretau 21 de sectoare-cheie ale APC, prin compararea politicilor și cadrului legislativ al Republicii Moldova cu politicile și legislația UE [171].

Victor Chirilă susține că programul TACIS a servit inclusiv la promovarea dialogului, cooperării și încrederii între cele două maluri ale râului Nistru prin reconstruirea în anul 2000 a podului de la Gura Bâcului, distrus în timpul operațiunilor militare din 1992, pentru care UE a alocat circa 2 milioane de euro [57]. Conform Raportului de implementare a TACIS pentru anul 1998, obiectivele UE erau de a sprijini dezvoltarea economiei și a îmbunătăți condițiile de trai a populației de pe ambele maluri ale Nistrului, dar totodată a constituit un semnal politic, care ar fi trebuit să favorizeze avansarea negocierilor privind reglementarea conflictului transnistrean, înghețat la acea etapă, deoarece părțile percepeau un interes economic redus față de soluționare. În acest context remarcăm, că podul rutier de la Gura Bâcului, care a fost reparat din fonduri

europene în anul 2000, a fost redeschis doar la 18 noiembrie 2017 [158], micșorând astfel distanța spre orașul-port internațional Odesa (Ucraina) și devenind un coridor atractiv european [58].

În perioada 2000-2003 programul TACIS a susținut lansarea reformelor în următoarele domenii prevăzute de APC: 1) sectorul administrativ, legislativ și instituțional; 2) sectorul privat și asistența pentru dezvoltare economică; 3) depășirea efectelor sociale ale perioadei de tranziție [369]. Experta Victoria Boian susține că în perioada 2000-2003 programul TACIS a avut un buget de 2,5 milioane de euro, ceea ce indică reducerea numărului de proiecte finanțate și scăderea nivelului de implementare a APC [35]. Biroul TACIS a declarat că banii pentru anii 2002 și 2003 nu au fost alocați pe motiv că Guvernul Tarlev a îndeplinit doar două dintre cele trei condiții stabilite anterior [391]. În opinia noastră, dezinteresul UE față de implementarea APC în Republica Moldova a putut fi determinat inclusiv de orientarea de stânga a Guvernului Tarlev.

În anul 2004, în contextul lansării PEV, au fost extinse obiectivele de finanțare ale programului TACIS, fiind suplimentate cu eradicarea sărăciei, sprijinul bugetar direct, accesul Republicii Moldova la programul Twinning, susținerea cooperării transfrontaliere, pentru a integra Republica Moldova în rețeaua transeuropeană de transport. În acest context prezentăm remarca expertei Victoria Boian, care susține că programul TACIS pentru cooperare transfrontalieră, începând cu anul 1996, avea un buget de 30 milioane de euro pe an, fiind prevăzut pentru finanțarea proiectelor de ocrotire a mediului ambiant în regiunile de frontieră și dezvoltarea infrastructurii la punctele vamale Leușeni și Ungheni [35].

În Anexa 7 constatăm că în perioada 1999-2006 UE a acordat cea mai mare asistență financiară Republicii Moldova prin intermediul instrumentului TACIS. În opinia experților Valentin Lozovanu și Viorel Gîrbu, asistența financiară UE a fost oferită sub forma de proiecte de dezvoltare instituțională a autorităților publice centrale, instruirea funcționarilor publici, armonizarea legislației, schimbul de experiență instituțională [226]. Un alt aspect este că aceste proiecte presupun o entitate, care implementează activitățile proiectului, care necesită cheltuieli aferente. După cum observăm din Anexa 7, SBS este absent ca abordare de asistență până în anul 2006.

Datorită programului TACIS Republica Moldova a beneficiat inclusiv de alte programe de finanțare, precum a fost TEMPUS, care a promovat mobilitatea transeuropeană în învățământul superior. Originile programului TEMPUS datează din anul 1990, fiind destinat pentru țările din Europa Centrală și de Sud-Est. Republica Moldova a aderat la programul TEMPUS în anul 1994, când au fost incluse republicile ex-sovietice, beneficiare ale programului TACIS în urma semnării APC. La etapa inițială de implementare, obiectivele programului TEMPUS erau de a eficientiza managementul universitar, a perfecționa curriculum-urile și a instrui cadrele didactice. În acest

context menționăm că pe lângă programul TEMPUS Republica Moldova inclusiv a mai participat la un șir de alte programe, precum: Comenius, COPERNICUS, FP6, INTAS, MRDA, Alianța Franceză, DAAD etc. În opinia noastră cooperarea internațională interuniversitară contribuie la perfecționarea, modernizarea, acumularea de cunoștințe și schimbul de experiență în domeniile științifice, culturale și spirituale [137].

În ceea ce urmează vom evalua IEV, care a fost lansat în contextul PEV, pentru a sprijini statele vecine rapid, flexibil și diferențiat. Conceptul „*Instrumentul European de Vecinătate*" prevede acordarea asistenței oficiale pentru dezvoltare statelor vecine în baza principiului „*mai mult pentru mai mult*", ceea ce contribuie la diferențiere și stimulare a performanțelor, obținute în urma adoptării reformelor și realizării progreselor în domeniul consolidării democrației profunde și durabile [24]. La 26 octombrie 2006 Parlamentul European și Consiliul UE au aprobat Regulamentul privind dispozițiile generale de stabilire a IEVP. Noul instrument financiar – IEVP, a fost motivat politic să creeze forme avansate de cooperare, precum cooperarea transfrontalieră, programele TAIEX și Twinning, inclusiv să transforme relațiile dintre UE și statele vecine, de la asistență tehnică la cooperare deplină [325]. IEVP trebuia să fie mai flexibil decât programul TACIS și să crească asistența financiară cu 32% [19]. IEVP a fost susținut de un mandat ambițios al BEI, care trebuia să ofere un suport mai mare statelor din vecinătate. Astfel, asistența UE față de Republica Moldova urma să crească considerabil, de la 14 milioane în perioada 2004-2006 până la 40 de milioane începând cu anul 2007 [19].

În anul 2006 informația despre mărirea asistenței financiare a fost anunțată la reuniunea donatorilor, care s-au angajat să ofere Republicii Moldova un grant de 45 de milioane de euro drept asistență macrofinanciară pentru anul 2007-2008, prin intermediul asistenței bugetare directe, care reprezenta o experiență nouă pentru statele din vecinătatea estică [308]. Conform opiniei politologului sloven, Marcin Kosienkowski și expertului american William Schreiber, bugetul Republicii Moldova în perioada 2007-2010 a fost estimat la 209,7 milioane de euro, ceea ce a determinat calitatea Republicii Moldova de a fi primul beneficiar al IEVP dintre țările Europei de Est [217]. Pentru perioada 2011-2013 Republica Moldova urma să primească de 273,14 milioane de euro din contul IEVP [257].

În vederea implementării priorităților PEV, în perioada 2007-2013, asistența financiară a UE a fost orientată spre dezvoltarea democrației și a bunei guvernări, realizarea reformei regulatorii și dezvoltarea capacităților administrative, reducerea sărăciei și creșterea economică [304]. În anul 2009, odată cu lansarea PaE, UE propune o componentă financiară adițională, destinată special celor șase state-partenere. Deși inițiativa PaE a fost separată de alocările financiare deja existente ale UE, totuși Comisia Europeană a debursat un supliment de fonduri în

valoare de 350 de milioane de euro [72], pentru consolidarea instituțională, dezvoltarea regională, serviciile de consiliere ale experților UE oferite factorilor de decizie la nivel înalt, schimbul de personal în cadrul proiectelor Twinning. Fondurile europene adiționale alocate de Comisia Europeană, inclusiv cele atribuite inițial PaE au condiționat ca cele șase state-partenere să beneficieze în perioada 2010-2013 de circa 600 milioane de euro [72]. Constatăm că aceasta sumă a fost nesemnificativă în comparație cu necesitățile țărilor PaE, pentru a realiza reforme profunde și transformări fundamentale în domeniile democrației, economiei de piață, culturii politice, drepturilor omului și libertăților fundamentale. Expertul roman Cristian Ghinea a prezentat o explicație a distribuirii fondurilor europene oferite statelor-partenere: 350 de milioane de euro - pentru dimensiunea multilaterală; 175 de milioane de euro - pentru reforme interne (e.g., programe de reformă instituțională cuprinzătoare); 75 de milioane de euro - pentru programe-pilot de dezvoltare regională [152].

Experții „IDIS – Viitorul", Corina Gaibu, Leonid Litra, Valentin Lozovanu, Viorel Gîrbu au constatat că în perioada 2001-2009 cooperarea Guvernului Republicii Moldova cu donatorii străini a variat de la suspendarea temporară a relațiilor cu FMI și susținerea bugetară din partea BM la o cooperare relativ bună în perioada 2007-2009, cu înrăutățirea relațiilor la începutul anului 2009, când FMI și UE au suspendat semnarea noului Memorandum, iar UE a amânat acordarea suportului bugetar [139]. În urma evaluării de țară din anul 2007, experții europeni au sugerat că Republica Moldova nu este întotdeauna un partener ușor în ceea ce privește cooperarea tehnică și financiară. Deși asistența CE a contribuit la avansarea semnificativă a elaborării politicilor în domeniile cheie ale PAUEM, precum justiția și afacerile interne, dezvoltarea IMM-urilor, comerțul și promovarea investițiilor străine directe, acest progres a fost cu greu egalat de rezultate tangibile, dar dezamăgitoare, precum ar fi, dezvoltarea sectorului privat, un potențial de export subdezvoltat către Europa în creștere, ISD modeste, puține realizări în domeniul mediului și persistența corupției [257].

Începând cu septembrie 2009 relațiile dintre Republica Moldova și UE s-au intensificat, inclusiv din cauza învestirii Guvernului Filat (25 septembrie 2009 – 27 decembrie 2010), fapt ce a determinat mărirea suportului financiar al UE pentru reformele planificate. La reuniunea donatorilor din anul 2010 s-a adoptat angajamentul de a oferi Republicii Moldova pentru perioada 2011-2013 o sumă marcantă de 2,6 miliarde de euro, dintre care 52% erau granturi, 48% împrumuturi cu dobânda ce varia de la zero la maximum 1,2% cu termene de grație de la 5 la 10 ani. Donatorii cei mai mari în realizarea programului „*Relansăm Moldova*" au fost UE – 550 milioane de euro, statele membre ale UE – 187,57 milioane de euro, din care 102 milioane de euro grant din partea României [56]. În opinia noastră, ajutorul oferit a fost important pentru Republica

Moldova, care avea un buget de stat anual de circa 1,3 miliarde de euro (2012). Suportul donatorilor a fost un sprijin bugetar și împrumut acordat direct pentru Guvernul Vlad Filat și programul "Relansăm Moldova", expus la Bruxelles la 24 februarie 2010 [305].

În anul 2010 Comisia Europeană a aprobat Planul Anual de Acțiuni pentru Republica Moldova, care urma să fie implementat din anul 2011, conform căruia se prevedea alocarea sumei de circa 78 de milioane de euro, pentru finanțarea reformelor în domeniile: justiție și organe de drept; energetic; măsuri de sporire a încrederii pe ambele maluri ale Nistrului; suport pentru negocierea AA [324]. În perioada 2011-2013 Republicii Moldova i-au fost alocate circa 273 milioane de euro din contul IEVP, pentru următoarele priorități: reabilitarea drumurilor, agricultură, aprovizionare cu apă și salubrizare, sănătate, sectorul energetic, serviciul public eficient, dezvoltarea regională, protecția socială, educație, reforma de descentralizare, dezvoltarea businessului și eficientizarea guvernării [48].

Pe parcursul perioadei 2007 – 2013, Republica Moldova a fost eligibilă la următoarele programe și instrumente europene: *Programul de Cooperare Transnațională pentru Sud-Estul Europei (2007-2013),* care dezvolta parteneriate transnaționale în domeniile strategice pentru părți, însă sferele de activitate trebuie să respecte Agenda de la Lisabona: suport pentru inovații și antreprenoriat, protecția mediului, dezvoltarea sinergiilor transnaționale cu potențial economic; *Programul Operațional Comun România-Ucraina-Moldova (2007-2013),* care dezvolta potențialul economic în zona de frontieră și avea trei priorități: 1) creșterea productivității și competitivității afacerilor; 2) protecția mediului; 3) consolidarea capacităților de a acționa în situații de urgență. În acest program, Republica Moldova nu a utilizat toate oportunitățile și a avut o participare redusă [356]; *Programul Operațional Comun pentru Bazinul Mării Negre (2007-2013 / 2014-2020),* care promova creșterea economică în regiune prin intermediul cooperării, fiind deschis pentru autoritățile publice locale, cu o capacitate de absorbție a proiectelor de o valoare minimă de 50 de mii de euro; *Programul Cadru (PC 7) al Comunității Europene pentru cercetare, dezvoltare tehnologică și activități demonstrative (2007-2013),* care prevedea asocierea la Spațiul European de Cercetare, ceea ce înseamnă că entitățile moldovenești puteau aplica la programele UE de cercetare, începând cu 2017. Acest program însă implică și cotizații bugetare din partea Republicii Moldova. Bugetul PC 7 pentru 2007-2013 a fost de 53 miliarde de euro [52]. Societatea civilă din Moldova are acces la următoarele programe de finanțare: Facilități pentru Societatea Civilă, *European Endowment for Democracy*, *Black Sea Trust for Regional Cooperation* și *Black Trust for Democracy etc.* [305].

În anul 2011 PEV și IEVP au fost evaluate și supuse unor modificări. Drept urmare, IEVP a fost substituit cu un alt instrument financiar, conformat la conjunctura politică și economică

regională - *Instrument European de Vecinătate*. Deși IEV a fost propus în urma evaluării din anul 2011, dar Regulamentul UE de implementare a IEV a fost adoptat doar în anul 2014, fiind în vigoare până în anul 2020. Noul instrument PEV, *Instrument European de Vecinătate (2014-2020)* prevedea respectarea principiului „*mai multă asistență în schimbul mai multor reforme realizate*"; coerența între implementarea programelor prevăzute de Instrument și alte activități ale UE; necesitatea de a eficientiza indicatorii de măsurare a progresului [309]. Potrivit Regulamentului UE de implementare a IEVP, respectarea principiului „*mai mult pentru mai mult*", diferențierea și stimulentele acordate de UE trebuiau să țină cont de următoarelor aspecte: 1) necesitățile țării, în funcție de numărul populației și nivelul de dezvoltare a țării; 2) corelația între angajamentul și progresele înregistrate la implementarea obiectivelor politice, economice și sociale convenite de comun acord; 3) corelația între angajamentul și progresul în edificarea unei democrații profunde și durabile; 4) nivelul de ambiție pentru parteneriatul cu UE; 5) capacitatea de absorbție și impactul potențial al sprijinului acordat de Uniune. Capacitatea financiară totală a IEV pentru perioada 2014-2020 a fost de 15,4 miliarde de euro.

Experții „IDIS – Viitorul", Corina Gaibu, Leonid Litra, Valentin Lozovanu, Viorel Gîrbu în anul 2011 au încercat să calculeze capacitatea de absorbție a Republicii Moldova și au estimat că Guvernul Republicii Moldova a reușit să contracteze 1,2 miliarde euro din 1,8 miliarde euro anunțate la conferința donatorilor în Republica Moldova la 24 martie 2010, pentru susținerea bugetară directă, exprimat procentual acest raport valora 65% [139]. Prin urmare, s-a concluzionat că capacitatea reală de absorbție a proiectelor concrete, care urmează să fie implementate în procesul de integrare europeană ar varia între 40-50% (+/- 10%). Constrângerile pentru absorbția fondurilor europene și capacitatea de a beneficia de un volum mai mare de asistență a Republicii Moldova se vor crea din necesitatea de a consolida capacitățile instituționale administrative, pentru a pregăti instituțiile de absorbție a instrumentelor financiare ale UE.

În perioada 2007-2015 asistența financiară a UE acordată Republicii Moldova a reprezentat 74%, fiind oferită sub formă de *suport bugetar general* (SBG) și *suport bugetar sectorial* (SBS), acordat prin acorduri de finanțare [125]. Comisia Europeană a oferit asistență tehnică specifică, pentru a ajuta administrația publică a Republicii Moldova în implementarea SBS, care este orientat pentru dezvoltarea capacităților administrative. De regulă, asistența tehnică începe cu câteva luni mai târziu decât programul de bază, dar nu cu 12 sau chiar 25 de luni. Aceste întârzieri au avut un impact negativ asupra implementării SBS pentru sistemul de sănătate și SBS pentru alimentarea cu apă, deoarece capacitatea administrativă națională a fost insuficientă pentru gestionarea programelor [125]. În acest context remarcăm că SBS susține anumite politici sectoriale și este oferit prin transferul bani către Trezoreria Națională de către donator sau creditor, iar autoritățile

statului utilizează sistemele naționale de finanțare și achiziții. SBG a contribuit la implementarea Strategiei Naționale de Dezvoltare (2012-2020), care a fost armonizată cu strategiile UE [139]. SBG și SBS ale UE valorează între 40 și 60 de milioane de euro [312], Uniunea fiind preocupată de lipsa unei monitorizări eficiente a procedurilor de SBS.

Suportul bugetar al UE implică transferul de fonduri către țara parteneră în funcție de respectarea condițiilor de plată convenite. Respectarea acestor condiții este o cerință esențială pentru suportul bugetar, un principiu cunoscut sub numele de „*condiționalitate*". Tranșele fixe sunt plătite, dacă sunt îndeplinite criteriile de eligibilitate. Sprijinul bugetar al UE trebuie să corespundă următoarelor patru criterii de eligibilitate: 1) un cadru macroeconomic stabil, 2) o bună gestionare a finanțelor publice, 3) transparență, supraveghere a bugetului și politicii, 4) reforme relevante și credibile la nivel național/sectorial. Valoarea tranșelor depinde de progresele înregistrate în urma îndeplinirii condițiilor specifice [125]. În Republica Moldova AOD din partea UE sunt transferate prin intermediul a două căi: 1) începând cu anul 2007, suport bugetar și 2) proiecte investiționale.

În perioada 2007-2017, UE a oferit Republicii Moldova asistență financiară în valoare de circa 782 de milioane de euro [161]. Eficiența fondurilor UE și a angajamentului de a promova reformele structurale în Republica Moldova au fost analizate de mai multe instituții și experți din UE. Efectul limitat al programelor finanțate de UE în Republica Moldova a fost constat în Raportul special al Curții Europene de Conturi nr. 13/2016 privind asistența UE pentru consolidarea administrației publice din Republica Moldova, în care s-a menționat că Republica Moldova primește cel mai mare ajutor UE per locuitor dintre toți vecinii estici europeni [363]. Eșantionul de evaluare a acoperit patru programe de suport bugetar în sectoarele justiție, finanțe publice, sănătate publică și alimentare cu apă, fiind suplimentar incluse alte 20 de proiecte ale diferitor autorități publice. În comunicatul de presă „*Moldova: doar dovezi limitate privind progresele înregistrate cu suportul UE*", membrul Curții de Conturi, Hans Gustaf Wessberg a declarat: „UE se confruntă cu provocări semnificative în ceea ce privește punerea în aplicare a asistenței pentru Republica Moldova. Conjugarea instabilității politice cu cea macroeconomică, slaba guvernare și administrația publică reduc semnificativ demersul Comisiei Europene de a încuraja reformele" [125]. Drept urmare, Raportul Curții Europene de Conturi a scos în evidență că asistența UE a contribuit doar parțial la consolidarea administrației publice a Republicii Moldova, din cauza unor deficiențe în conceperea și punerea în aplicare a programelor și proiectelor auditate.

În Raportul Curții Europene de Conturi se mai menționează că Comisia Europeană ar fi putut răspunde mai rapid atunci când riscurile asociate cu asistența UE s-au adeverit și materializat. Programele europene nu au fost suficient aliniate la strategiile moldovenești. Potențialul progres

în urma implementării programelor europene a fost redus prin faptul că Comisia Europeană nu a utilizat pe deplin capacitatea sa de a stabili precondiții pentru debursare. Anumite reforme, care au fost îndeplinite înainte de a fi condiționate, nu au fost evaluate corespunzător. Astfel, Comisia Europeană nu a fost suficient de exigentă la evaluarea pre-condițiilor. În același context s-a constatat că acordarea de fonduri suplimentare bazate pe stimulente nu a fost pe deplin justificată. A fost identificată lipsa unor motive clare de a aplica principiul „*mai mult pentru mai mult*", care a suplinit sprijinul UE pentru Moldova cu 93 de milioane de euro pentru perioada 2012-2014 [125].

Raportul PEV din anul 2013 evalua Republica Moldova în prima jumătate a anului ca având „*cea mai profundă criză politică din ultimii ani; o criză instituțională; dăunătoare pentru credibilitatea instituțiilor democratice din Republica Moldova*" [193]. În opinia noastră, aprecierea Comisiei Europene nu poate fi înțeleasă drept progres, dar principiul „*mai mult pentru mai mult*" a fost totuși a fost aplicat. Adițional, rezultatele implementării programelor europene nu au fost întotdeauna durabile din cauza lipsei voinței politice și a altor factori externi.

Începând cu anul 2013, UE acordă Republicii Moldova SBS în baza semnării unor acorduri sectoriale de reformă, denumite anterior „*Programe de susținere a politicilor sectoriale*" [125], care conțin angajamente și condiționalități de ambele părți, care sunt implementate prin diverse planuri de acțiuni. Potrivit analizei experților Corina Gaibu, Leonid Litra, Valentin Lozovanu, Viorel Gîrbu, dimensiunea justiției și afacerilor interne a fost în totalitate inclusă în PALV, care a fost divizat în planuri sectoriale detaliate [139].

Pentru a ilustra proiectele pe care UE le-a susținut în Republica Moldova și sumele de bani alocate pentru fiecare dintre ele, prezentăm Anexa 3, care evidențiază programele finanțate prin metoda de SBS. Reieșind din datele Anexei 3 observăm că UE acordă o atenția deosebită reformei sectorului de justiție, pentru care a alocat 58 de milioane de euro în 4 ani [312]. În ceea ce privește proiectele mari de investiții, se utilizează sistemele de achiziții ale țării sau ale instituției, care oferă credite, implicând costuri de tranzacție și putere redusă de control instituțiilor publice în care sosesc banii.

Potrivit economistului norvegian, Erik S. Reinert, abordarea AOD a UE este „paliativă", fiindcă se bazează mai curând pe simptomele „bolii" decât pe cauze [326]. Expertul și cercetătorul moldovean, Dumitru Vasilescu împărtășește aceeași opinie și adaugă că accentul asistenței trebuie pus, în primul rând, pe condițiile favorabile pentru dezvoltarea afacerilor mici si mijlocii și atragerea investițiilor străine [397]. Acest raționament a fost confirmat inclusiv de negociatorul șef al delegației României în procesul de aderare la UE, Vasile Pușcaș: „În timp ce grupul de la Visegrád a folosit fondurile de pre-integrare pentru infrastructură și dezvoltare a instituțiilor de piață, România, între 1993-2000, a folosit aceste fonduri pentru dezvoltare democratică - 70% și

pentru dezvoltarea instituțiilor de piață și infrastructură - 30%. Din 2000, procentele s-au inversat" [292]. Concluzia ar fi că schimbările democratice au nevoie de o bază economică reformată.

O abordare similară față de Republica Moldova a prezentat inclusiv Banca Mondială, care potrivit datelor furnizate pe parcursul colaborării cu Republica Moldova, a constatat că 46% din asistența financiară a fost acordată pentru dezvoltarea politicilor și doar 8% - pentru dezvoltarea sectorului financiar și privat [226]. În acest sens, AOD oferită de SUA ar putea servi drept exemplu pentru o finanțare sustenabilă. Conform graficului prezentat în Anexa 4, în anii 2014 și 2015, SUA au fost cel mai mare donator al Republicii Moldova. Cu toate acestea, SUA nu au putut depăși fondurile UE, care au fost mai mari în anii precedenți. Asistența SUA acordată Republicii Moldova a fost asigurată prin două fundații principale: Corporația Provocările Mileniului și USAID.

În anul 2010, prin intermediul Corporației Provocările Mileniului, SUA s-au angajat să sprijine Republica Moldova cu 262 milioane de dolari în cadrul unui program de 5 ani. Sectoarele pe care s-a axat programul erau agricultura și reabilitarea drumurilor. Respectiv, programul a avut două proiecte: 1) Proiectul de tranziție la agricultura de valoare adăugată (101,70 milioane dolari SUA); 2) Proiectul de reabilitare a drumurilor (132,80 milioane dolari SUA) [287]. Prin intermediul USAID, în anul 2015 s-au desfășurat următoarele programe: 1) Pilonul de creșterea economică - 59 milioane de dolari; 2) Pilonul Buna Guvernare și Democrație - 36 milioane de dolari; 3) Altele - 19 milioane de dolari [312]. În ansamblu, constatăm că SUA se concentrează mai mult pe reformele mari de infrastructură, pe reformele importante și ireversibile pentru economie. De exemplu, dacă un drum este construit într-un mod adecvat, acesta nu va fi afectat dacă guvernul devine unul mai puțin axat pe reforme. Mai mult decât atât, va fi un atu important în atragerea investițiilor străine, creșterea productivității, îmbunătățirea calității vieții etc.

În anul 2015, AOD, oferit de partenerii de dezvoltare ai Republicii Moldova, a scăzut cu 26% față de 2014, constituind circa 330 de milioane de euro. Din această sumă 247 de milioane de euro au fost destinate Guvernului, iar 57% din tranșă au fost acordați sub formă de grant [312]. AOD pentru Republica Moldova constituie 7% din PIB și 16% din bugetul național (2015). Dacă vom compară valoarea AOD cu suma remitențelor, vom constata că AOD este de 3 ori mai mică, ceea ce ne sugerează următoarele raționamente: *în primul rând*, economia Republicii Moldova (PIB, bugetul de stat) este dependentă de remitențe și AOD; *în al doilea rând*, AOD deocamdată nu constituie o sumă considerabilă. În acest context remarcăm că Republica Moldova reprezintă o țara prioritară pentru AOD din partea Republicii Cehe, iar în perioada 2001-2023, cu sprijinul partenerilor cehi au fost realizate circa 50 de proiecte în valoare de 14 milioane de euro [348].

În anul 2020 Republica Moldova a fost printre principalii beneficiari ai AOD acordat de România, în valoare de 226,65 milioane lei, dintre care 208 milioane lei au fost transferați în

domeniul educației și al formării profesionale, pentru burse de studiu oferite de Ministerul Educației și MAE, inclusiv pentru finanțarea cursurilor de pregătire organizate de Ministerul Apărării și MAI [317]. În contextul pandemiei Covid-19, România a sprijinit Republica Moldova prin acordarea asistenței financiare în valoare de 17,27 milioane lei, în scopul combaterii efectelor din domeniul sanitar și cel socio-economic; inclusiv 16,5 milioane de lei au fost alocați Ministerului Sănătății al Republicii Moldova în sprijinul prevenției și tratării afecțiunilor asociate Covid-19. În vederea bunei organizări a alegerilor prezidențiale din toamna anului 2020 din Republica Moldova, România a efectuat un transfer de expertiză, pentru participarea unor experți români din partea MAE în calitate de observatori electorali [317]. În Anexa 6, care indică distribuirea AOD a UE pentru Republica Moldova pe domenii, se poate observa că cele mai multe fonduri europene au fost distribuite pentru domeniile transport și agricultură, iar reformelor din sectorul public, cum ar fi justiție, le revin doar câte 9%.

Pe parcursul perioadei 2014-2020, Republica Moldova a beneficiat de asistență financiară din partea UE în cadrul următoarelor instrumente: 1) IEV, care este principalul instrument financiar utilizat începând cu 2014; 2) Programul de integrare și cooperare a PaE, care aplică principiul „*mai mult pentru mai mult*”; 3) NDICI-„Europa Globală”, orientat spre cooperare pentru dezvoltare și cooperare internațională. Pentru perioada 2014-2020, UE a acordat celor 16 țări din PEV - 15,4 miliarde de euro. S-ar putea menționa că această sumă este nesemnificativă în comparație cu Instrumentul de asistență pentru preaderare, care oferea celor 6 state mici din Balcani 11,5 miliarde de euro (2007-2013) [122]. În acest context remarcăm că UE transferă asistență financiară către toate țările PEV, prin intermediul Cadrului Unic de Asistență, un instrument de suport bugetar direct, care este încheiat de UE și statul beneficiar, pentru realizarea unor reforme importante.

Pentru Republica Moldova, în anii 2014-2017, CUA avea scopul de a sprijini agenda ambițioasă de reforme, de a consolida statul de drept, de a promova diversificarea economiei și de a se apropia de UE [236]. În cadrul IEV, UE s-a angajat să sprijine Republica Moldova cu 335-410 milioane de euro în perioada 2014-2017 [236]. În continuare vom indica prioritățile UE de asistență financiară pentru Republica Moldova au fost următoarele în anii 2014-2017: 1) Suport pentru implementarea Agendei de Asociere; 2) Suport pentru implementarea strategiilor sectoriale relevante; 3) Strategia Națională de Dezvoltare „Moldova 2020”; 3) Suport pentru implementarea programelor: reforma administrației publice, agricultură și dezvoltarea rurală, reforma poliției și gestionarea frontierelor.

În ianuarie 2020, UE a lansat la Cahul și la Ungheni noul program „*EU4Moldova: Focal Regions*”, pentru a stimula dezvoltarea inteligentă, incluzivă, durabilă, economică în aceste două

zone, fiind alocată suma de 23 de milioane de euro. Datorită asistenței financiare a UE a fost promovat turismul rural durabil, grădinițele au fost dotate cu echipamente *smart*, au fost renovate parcurile și stațiile de așteptare a transportului public, au fost susținute afacerile existente: dotarea cu echipament modern a brutăriilor, avicolelor sau mini-întreprinderilor de lactate, în total au beneficiat 26 de comunități rurale. În prezent, în Republica Moldova sunt înregistrate 32 de Grupuri de Acțiune Locală care constituie 35% din zonele rurale [129].

La 25 mai 2020, Consiliul UE a acordat asistență macrofinanciară Republicii Moldova în valoare de 100 de milioane de euro sub formă de *împrumut*, scopul căruia a fost de a depăși dificultățile de finanțare externă, de a fortifica rezerva valutară a țării și a atenua efectele pandemiei Covid-19 [5]. În această ordine de idei menționăm că Republica Moldova ar putea beneficia de sprijin pentru dezvoltarea serviciilor de sănătate publică, bună guvernanță a cooperării și frontierei mai sigure, conectivitate, sprijin pentru IMM-uri și antreprenoriat, educație, cercetare, programe de incluziune socială și formare profesională prin intermediul programelor europene NEXT 2021-2027, pentru care au fost alocate 1,1 miliarde de euro din Fondul European de Dezvoltare Regională, NDICI-„Europa Globală" și Instrumentul de asistentă pentru preaderare [134]. Programele de cooperare ale UE cu statele vecine cuprind 184 de regiuni, 260 de milioane populație în 33 de state, amplasate de-a lungul frontierelor externe ale UE.

Rezultatul alegerile parlamentare din iulie 2021 a contribuit la reluarea dialogului FMI cu autoritățile Republicii Moldova, părțile ajungând la un acord privind lansarea unui program în cadrul mecanismului lărgit de creditare și finanțare extinsă în valoare de 564 de milioane de dolari. Programul respectiv a fost adoptat prin decizia Consiliului director al FMI la 20 decembrie 2021 și urmărește scopul de a sprijini redresarea economică a Republicii Moldova, a consolida transparența și responsabilitatea, a remedia politicile publice, a fortifica instituțiile financiare și a promova reglementările economice.

În urma cercetării efectuate, concluzionăm că UE este un partener strategic al Republicii Moldova, care îi oferă suport economic în vederea realizării reformelor și obiectivelor trasate, care au scopul de a moderniza și dezvolta țara noastră. Mai mult decât atât, UE și statele membre sunt alături de Republica Moldova și o susțin în depășirea celor mai acute crize, cum ar fi pandemia Covid-19 sau criza refugiaților.

3.2. Analiza instrumentelor UE pentru reformarea domeniului politic, economic și social al Republicii Moldova

Fondurile europene alocate Republicii Moldova oferite pe parcursul perioadei 1991 – 2023 au fost alocate pentru a consolida capacitățile instituțiilor autorităților publice centrale și locale, a

sprijini reformele sectorului public, tranziția de la economia planificată la economia de piață și statul de drept. Republica Moldova are acces la programele europene Twinning și TAIEX [305], care au fost lansate de către experții europeni, pentru a instrui funcționarii publici [375]. În mare parte, aceste programe au fost destinate pentru a oferi sprijin adițional la suportul bugetar sectorial și se axa pe asistența tehnică [125].

Proiectul Twinning este un instrument al UE, care facilitează crearea instituțiilor în statele-partenere conform modelului și standardelor europene, contribuie la dezvoltarea unei administrații moderne și eficiente, fortifică resursele și capacitatea de armonizare și de implementare a *acquis-ul comunitar* [125]. Potrivit Curții Europene de Conturi, proiectul Twinning este un catalizator în realizarea reformelor în statele-candidate, reunind specialiști din statele membre şi administrațiile țărilor candidate, pentru a promova *acquis-ul comunitar* [42]. La modul practic, proiectul Twinning se desfășoară prin „*înfrățire instituțională*" a două sau mai multe instituții similare, care au aceleași prerogative, din cadrul UE și din țara-parteneră. Impactul palpabil al proiectului Twinning nu se realizează doar prin seminare, ci inclusiv prin transfer direct de experiență și expertiză, pe termen scurt de la 1 la 3 ani, pentru a obține rezultate și a consolida cooperarea interinstituțională.

Începând cu anul 2004, în cadrul PEV, au fost lansate peste 220 de proiecte Twinning în 12 țări, cu o valoare totală de 245 milioane de euro [42]. În accepțiunea noastră, programul Twinning oferă o posibilitate reală de a avansa la un nou nivel de dezvoltare instituțională, în urma adoptării și implementării bunelor practici europene. Atestăm faptul că începând cu anul 2017, Delegația UE în Republica Moldova a implementat 7 proiecte Twinning, care făceau parte din Planul Anual de Acțiuni UE-Republica Moldova, valoarea totală a cărora a constituit 6,85 milioane de euro [384]. MAEIE susține că pe parcursul perioadei 2014-2017 Republica Moldova a beneficiat de 31 de proiecte Twinning, prin intermediul cărora trebuiau să fie îndeplinite obiectivele prevăzute de AA UE-Republica Moldova. Datorită proiectelor Twinning au fost asigurate resurse financiare și oferite strategii de consolidare a capacităților instituționale a organelor publice centrale, ceea ce trebuia să condiționeze progrese în diverse domenii și obținerea anumitor rezultate [384].

Potrivit Curții Europene de Conturi, Cancelaria de Stat a Guvernului Republicii Moldova nu a reușit să-și îmbunătățească capacitățile de scriere a proiectelor și să gestioneze eficient resursele, chiar dacă a beneficiat de fonduri europene. Drept dovadă a acestui raționament servește capacitatea mică de absorbție a proiectelor Twinning (vezi Anexa 8). O sesiune de instruire a funcționarilor publici ai Cancelariei de Stat a fost organizată în martie 2014, în cadrul unui proiect de asistență tehnică, care valora 40 000 de euro. Formarea, care a avut loc în decursul a 6 zile și

de care au beneficiat 24 de funcționari, a evidențiat că persoanele implicate în gestionarea programelor SBS aveau o insuficientă înțelegere privind semnificația proiectelor, ceea ce a determinat lipsa unui semnificativ progres, deoarece scorurile participanților în testele inițiale și finale au crescut de la 3,2 la 3,9 puncte din 10 [125]. În virtutea acestei stări de lucruri, coordonarea proiectelor europene din partea UE a fost transferată de la Cancelaria de Stat la MAEIE al Republicii Moldova, care fie din cauza disponibilizărilor, fie a rotației frecvente, fie din alte motive, nu a păstrat memoria instituțională, expertiza și experiența acumulata de-a lungul anilor de către Cancelaria de Stat. În consecință, peste puțin timp se planifica transferarea funcției de coordonare a proiectelor europene înapoi la Cancelaria de Stat, după ce o parte a funcționarilor a fost concediată în anul 2013 [125].

În ceea ce urmează vom prezenta rezultatele implementării proiectului Twinning „*Consolidarea capacităților Parlamentului Republicii Moldova în procesul de armonizare a legislației naționale cu legislația UE*", realizat în perioada 16 septembrie 2017 - 15 decembrie 2019, care a avut scopul de a optimiza procedurile interne și de a consolida capacitățile personalului Secretariatului Parlamentului Republicii Moldova, pentru o mai bună apropiere a legislației naționale de legislația UE. Astfel, pe parcursul celor 27 de luni de implementare a proiectului Twinning au fost organizate 126 de misiuni de asistență ale experților în cadrul a 70 de activități, cu participarea a 66 de experți pe termen scurt din Republica Cehă, Slovacia, Ungaria, Polonia, Letonia, Franța și Belgia. Activitățile au prevăzut elaborarea de orientări, recomandări, evaluări ale capacităților sub formă de seminare, ateliere de lucru, evaluări ale compatibilității proiectelor de lege cu *acquis-ul comunitar*, pregătirea formatorilor și organizarea meselor rotunde.

În urma implementării proiectului Twinning 2017-2019 au fost elaborate propuneri de modificare a Regulamentului Parlamentului Republicii Moldova în vederea consolidării funcțiilor legislativă și de control ale Parlamentului în procesul de armonizare a legislației, care au fost incluse în proiectul Codului de reguli și proceduri parlamentare, înregistrat la 2 noiembrie 2018. Totodată au fost desfășurate 50 de exerciții de evaluare a 21 de proiecte de lege din 10 capitole ale *acquis-lui comunitar*, ceea ce a intensificat schimbul de informații dintre Centrul de armonizare a legislației din cadrul Cancelariei de Stat și Secretariatul Parlamentului Republicii Moldova [80].

Proiectul TAIEX este instrumentul de asistență tehnică și schimb de informații al Comisiei Europene, care sprijină administrațiile publice în ceea ce privește armonizarea legislației naționale și punerea în aplicare a legislației UE, prun facilitarea schimbului de bune practici ale UE. TAIEX este determinat de necesitatea de a oferi expertiza adecvată și personalizată pe termen scurt în trei moduri: 1) *ateliere de lucru*, în cadrul cărora experții statelor membre ale UE prezintă domeniile specifice ale legislației UE unui număr mare de funcționari beneficiari; 2) *misiuni de experți*, prin

intermediul cărora experții europeni sunt trimiși la administrațiile beneficiare, pentru a oferi consiliere aprofundată cu privire la includerea și punerea în aplicare a unei anumite părți a legislației UE; 3) *vizite de studiu*, organizate pentru grupuri formate din cinci practicieni dintr-o administrație beneficiară, pentru a se familiariza cu administrația unui stat membru al UE [376].

În Republica Moldova, cea mai activă instituție la capitolul implementare a proiectelor TAIEX este MAI, care a beneficiat de 80 de proiecte în perioada 2008 – 2012 [42]. La nivel regional, Republica Moldova împreună cu Ucraina și Georgia sunt cele mai active, iar cele mai populare domenii sunt: justiția, libertatea şi securitatea (132 de proiecte), legislația pieței interne (127 de proiecte), politicile agricole, domeniul veterinar şi fitosanitar, energia, transportul şi mediul (53 de proiecte) [42]. Drept urmare, proiectul TAIEX sprijină Guvernul Republicii Moldova în planul său de reformare a sectorului justiției. În luna septembrie 2019 experții Comisiei Europene și ai statelor membre ale UE s-au aflat la Chișinău, pentru a împărtăși expertiza *peer-to-peer* privind responsabilitatea judiciară, independența, integritatea și evaluarea performanței, în prezența prim-ministrului Republicii Moldova și ministrului justiției [376].

Republica Moldova este eligibilă pentru programele UE de susținere, de îmbunătățire a guvernanței și managementului (SIGMA). Un alt proiect european este „*Misiunea UE de consiliere la nivel înalt*", care se concentrează mai mult pe consilierea strategică și conceptuală, decât pe expertiza actelor normative sau consilierea tehnică. „*Programul de consolidare a instituțiilor cuprinzătoare"* a PaE a fost destinat pentru crearea instituțiilor responsabile de elaborarea și implementarea AA UE-Republica Moldova. Dacă *Programul de consolidare a instituțiilor* ar fi eșuat sau implementarea ar fi întârziată, fondurile europene alocate trebuiau să fie realocate integral sau parțial altor programe. Totodată menționăm că Comisia Europeană acordă o atenție sporită politicii de coeziune în Republica Moldova, pentru care în perioada 2011-2013 au fost alocate 6,98 milioane de euro [257]. Conform Planului Indicativ Național al IEVP, obiectivele politice comune trebuie să fie atinse în baza parteneriatului dintre Republica Moldova și UE.

În perioada 2007-2010 obiectivul principal al AOD a UE pentru Republica Moldova era de a sprijini relațiile de cooperare între UE și Republica Moldova în contextul PEV și în baza obiectivelor politice definite de APC și PAUEM. IEVP a oferit asistență financiară pentru trei domenii prioritare, precum: 1) *Dezvoltarea democratică și buna guvernare*, care cuprindea următoarele direcții: reforma administrației publice și managementul finanțelor publice; statul de drept și reforma judiciară; drepturile omului, dezvoltarea societății civile și administrația publică locală; educația, știința și schimburile interpersonale; 2) *Reforma reglementării și consolidării capacității administrative*, cu obiectivul de a promova comerțul reciproc, a îmbunătăți climatului

investițional și a consolida reforma socială; 3) *Reducerea sărăciei și creșterea economică*, constituită din domeniile sănătate, infrastructură regională/municipală și dezvoltare economică.

Reieșind din conținutul Planului Indicativ Național al Republicii Moldova [257], care este parte a IEVP, sprijinul domeniului prioritar „*Dezvoltare democratică și buna guvernare*" era justificat de necesitățile înalte ale donatorilor, care erau activi în domeniul reformei administrației publice și al managementului finanțelor publice, constituind elementele esențiale în îmbunătățirea capacității instituționale, a transparenței și răspunderii publice a structurilor de stat și administrative la toate nivelurile, iar elementele majore erau lupta împotriva criminalității, a corupției și a răspândirii ilicite a armelor de calibru mic și a armelor ușoare. Pentru a asigura independența sistemului judiciar, o urmărire penală imparțială și eficientă, a fost alocată asistența suplimentară pentru reforma judiciară. Sprijinul domeniului prioritar *Reforma reglementării și consolidării capacității administrative* realiza obiectivul de aliniere a Republicii Moldova la regulile pieței interne a UE prin armonizarea legislației, normelor și standardelor moldovenești cu standardele europene, iar progresele înregistrate ar fi putut avea un impact pozitiv asupra climatului investițional, prin asigurarea unei reglementări transparente, previzibile și simplificate. Domeniul prioritar *Reducerea sărăciei și creșterea economică* din cadrul Planului Indicativ Național al IEVP a fost determinat de statutul Republicii Moldova de cea mai săracă țară din Europa, cu un venit pe cap de locuitor de 880 USD în anul 2005 [245].

Între anii 1999-2005 rata sărăciei Republicii Moldova a scăzut de la 73% la 28,5% [315], marcând cea mai mare scădere a sărăciei în Europa și Asia Centrală în această perioadă. Începând cu anul 2004 reducerea sărăciei pare a fi stagnat în ciuda creșterii economice continue. Profilul sărăciei la începutul anilor 2000 era grupurile rurale și grupurile mai puțin educate, iar gospodăriile rurale conduse de femei se confruntau cu rate de sărăcie mai scăzute decât cele conduse de bărbați. De aceia donatorii considerau necesar de a sprijini măsurile de dezvoltare și implementare a programelor la nivel regional și local de comunitate, având ca scop îmbunătățirea furnizării și accesului la servicii de calitate în ceea ce privește educația, sănătatea și infrastructura regională/ municipală.

În Planul Național Indicativ al IEVP pentru anii 2011-2013 s-a prevăzut alocarea unui procent țintă de 15% din întregul buget măsurilor de consolidare a încrederii între malurile stâng și drept ale râului Nistru, în vederea soluționării conflictului transnistrean. În acest context remarcăm că măsurile de consolidare a încrederii nu constituiau o prioritate separată a Planului Național Indicativ, ci erau propuse să fie tratate în cadrul tuturor priorităților sectoriale, potrivit următoarei scheme: fondurile europene vor fi alocate acțiunilor din cadrul priorităților sectoriale și de consolidare a capacităților instituționale, iar raionale de Est ale Republicii Moldova trebuiau

să fie incluse în toate sectoarele de cooperare prin invitarea la discuții a autorităților *de facto* de la Tiraspol. În conținutul Planului Național Indicativ a fost făcută precizarea că proiectele de politici trebuiau să fie elaborate astfel încât plățile către Guvernul Republicii Moldova să nu depindă de acțiunile autorităților *de facto* de la Tiraspol, iar guvernul *de facto* de la Tiraspol să fie exclus din sprijinul bugetar, respectând pe deplin suveranitatea și integritatea teritorială a Republicii Moldova. Pentru a realiza măsurile de consolidare a încrederii, Planul Național Indicativ sugera implicarea femeilor în procesele de pace, precum a fost prevăzută de Rezoluțiile 1325 și 1820 ale Consiliului de Securitate al ONU privind „Femeile, Pacea și Securitatea" [25]. În opinia noastră, sporirea atractivității modelului instituțional al Republicii Moldova ar putea contribui la soluționarea conflictului transnistrean. În plus, o reformă de succes în domeniul sănătății ar atrage cetățenii moldoveni din Transnistria, în măsura în care sistemul de sănătate al regiunii transnistrene este complet deteriorat din cauza absenței investițiilor publice.

Potrivit Programului Indicativ Național 2011-2013 al IEVP reformele sunt esențiale pentru a combate corupția, a îmbunătăți mediul de afaceri și investițiile, a consolida coeziunea socială și a crea un mediu propice dezvoltării economice ca răspuns la criza economică și financiară. Raportul de progres PEV 2008 a subliniat necesitatea de a consolida în practică instituțiile democratice existente în Republica Moldova, democrația locală și descentralizarea, statul de drept și respectarea drepturilor omului. Autorii Iulian Groza, Mathias Jopp, Iurie Leancă, Iulian Rusu și Martin Sieg consideră că UE nu a solicitat rezultate intermediare stabile și periodice în schimbul angajamentelor financiare asumate, inclusiv nu aplică condiționalitatea pentru a promova reforme solide. Spre exemplu, sprijinul pentru reforma Procuraturii nu a fost condiționat sever cu cele mai importante/de top noțiuni ale reformei [162].

Pentru a înțelege mai bine specificul asistenței UE prin intermediul SBS, vom detalia un sector, și anume unul dintre cele mai importante, dar și controversat, suportul bugetar sectorial pentru implementarea Strategiei de reformare a sectorului justiției. Această alegere inclusiv a fost determinată de volumul mare și variat de analize ale experților internaționali, care au evaluat atât Strategia de reformă, cât și aspectele strict legate de finanțare. Astfel, vom analiza în continuare prevederile documentului „*Acord de finanțare, condiții speciale, suport pentru reformele sectorului justiției*". Cercetând acest document, am observat că principalele instrumente de monitorizare a cheltuielilor bănești și implementare a Strategiei de reformare a justiției sunt într-un mod semnificativ lăsate în competența autorităților moldovenești. De exemplu, „*să verifice regulat ca operațiunile finanțate din fondurile europene au fost implementate corect și să adopte măsuri / remedii adecvate*". Dacă nu se va adopt măsurile adecvate, Comisia Europeană va putea decide asupra măsurilor de recuperare a resurselor financiare alocate de UE prin orice mijloace.

Curtea de Conturi a Republicii Moldova a prezentat un raport de evaluare privind eficiența utilizării banilor destinați implementării Strategiei de reformare a sectorului justiției. Investigând cele mai semnificative 89 de acțiuni (din totalul de 489), s-a constatat că există „bănuieli rezonabile că s-au utilizat neconform și ineficient o sumă de circa 135,9 milioane de lei, ceea ce reprezintă 41,5% din banii care au servit drept subiect de audit“ [229].

Ministerul Justiției al Republicii Moldova este responsabil de monitorizarea și implementarea tehnică și financiară Strategiei de reformare a justiției. Îndeplinirea completă a condițiilor pentru viitoarele debursări este monitorizată de un Comitet Director, cu funcția de coordonare, condus de Ministrul Justiției al Republicii Moldova și care a inclus reprezentanți ai UE. Comitetul Director asigură ca Guvernul să trimită către UE toate documentele necesare pentru implementarea programului, cum ar fi: declarațiile bancare relevante pentru transfer; declarații de cheltuieli; rapoarte privind execuția bugetului etc. În acest context este important să prezentăm art. 20 al Acordului de finanțare dintre Guvernul Republicii Moldova și UE privind Programul de suport al justiției, care oferă mai multe detalii despre ceea ce se întâmplă în cazul în care autoritățile moldovenești nu iau măsuri adecvate: OLAF și Curtea Europeană de Conturi pot efectua controale la fața locului sau, dacă este necesar, pot efectua un audit complet. Dintre criteriile de debursare a următoarei tranșe de finanțare, cele mai semnificative sunt: politicile și reformele sectoriale – „progrese satisfăcătoare” în implementarea *Strategiei de reformă a sectorului justiției (2011-2016)*; cadrul macroeconomic stabil; eficiența judiciară prin schimbări funcționale și procedurale; semne/dovezi de independență și responsabilitate în activitățile de investigare și urmărire penală, semne/dovezi ale diminuării corupției și creșterii integrității profesionale [5]. Calificativul „*progres satisfăcător*” poate fi un exemplu de rigurozitate insuficientă în evaluarea condițiilor de debursare, criticată mai sus de către Curtea Europeană de Conturi. Trebuie de subliniat faptul că printre condițiile de suspendare a Acordului de finanțare (articolul 23) au fost luați în considerare și factorii politici: „Comisia Europeană poate suspenda Acordul de finanțare în cazul în care beneficiarul încalcă o obligație referitoare la respectarea drepturilor omului, principiile democratice și statul de drept, inclusiv în cazuri grave de corupție” [5].

Cercetătorul român Anita Sobják a oferit o explicație de ce SBS în domeniul justiției nu a funcționat eficient în Republica Moldova și de ce a eșuat implementarea reformelor. Nefinalizarea reformelor din anul 2015 în domeniul justiției potrivit concluziilor Anitei Sobják au fost determinate de următoarele cauze: 1) lipsa voinței politice; 2) condițiile inadecvate din partea UE, care erau prea extinse, prea ambițioase și prea numeroase; 3) costurile prea mari; 4) capacitatea joasă a administrației naționale; 5) acordarea tardivă a asistenței tehnice din partea UE; 6) mecanismul de monitorizare a implementării reformelor a fost unul necorespunzător [360]. În

opinia noastră observațiile Anitei Sobják sunt aproape identice cu cele menționate de Curtea Europeană de Conturi. În această ordine de idei experții IPRE consideră că UE va regândi probabil mecanismul de susținere directă a reformelor în domeniul justiției [168].

În anul 2015, cercetătoarea sârbă, Marina Matic Boskovic a elaborat studiul analitic „*Instrumentele și cadrul politicilor de reformă a sectorului justiției în Republica Moldova*" [37], în care au fost evidențiate punctele slabe ale Strategiei de reformă a sectorului justiției 2011-2016 [222], ceea ce reprezintă un element important în eficacitatea suportului financiar al UE. În opinia noastră, aspectele negative sunt comune și nu se referă doar la Strategia de reformare a justiției, ci pot fi valabile și pentru alte strategii de reformă, care au beneficiat de suport bugetar sectorial.

Potrivit analizei Marinei Matic Boskovic, Republica Moldova a adoptat în anul 2011 Strategiei de reformă a sectorului justiției (2011-2016) ca o abordare „*sectorială*", ceea ce înseamnă că a fost „*cuprinzătoare*" și a cuprins câteva sfere importante ale sectorului de aplicare a legii, precum ar fi: sistemul judiciar, sistemul anti-corupție, drepturile omului și penitenciare. Din perspectiva Consiliului Europei, Strategia de reforme a justiției a fost apreciată cu calificativul de „*strategie ambițioasă*", iar Marina Matic Boskovic a caracterizat-o ca un plan de activitate ambițios, cu termene-limite reduse, cu lipsă de coerență în activitățile realizate de piloni diferiți ai strategiei, cu identificare necorespunzătoare a instituțiilor responsabile și estimare inițială necorespunzătoare a costurilor [37]. În opinia noastră, lacunele Strategiei de reformare a justiției au fost alimentate de un proces relativ scurt de consultare, care a afectat calitatea documentului, iar abordarea la nivel de sector este binevenită în special pentru țările în proces de aderare, care dispun de mai multe fonduri.

Reieșind din ultima experiență a Balcanilor de Vest constatăm că dificultățile de aplicare a abordării sectoriale sunt determinate de următorii factori: 1) capacități reduse ale instituțiilor guvernamentale de a implementa și gestiona reforma justiției; 2) lipsa unei capacități adecvate pentru a asigura responsabilitatea, riscul politic datorat schimbării administrației după alegeri; 3) întârzierile la implementarea activităților prioritare etc. Experta sârbă Marinei Matic Boskovic subliniază că exista o nevoie stringentă de prioritizare a obiectivelor și trebuia pus accent pe mai puține obiective, dar mai realiste [37]. Cu cât este mai extins un program, cu atât este mai dificilă atribuirea responsabilităților instituționale. În urma interviurilor efectuate, Marina Matic Boskovic a observat că funcționarea grupurilor de lucru a fost formală, deoarece doar ocazional au fost organizate discuții privind activitățile necesare. O altă problemă conceptuală a fost că unii membri ai grupurilor de lucru, care au evaluat progresul, erau reprezentanți ai instituției supuse reformei și trebuiau să voteze realizarea activităților Strategiei de către instituția din care fac parte. Această observație este similară cu cea făcută de Curtea Europeană de Conturi, citată anterior.

În opinia noastră, cercetătoarea sârbă, Marina Matic Boskovic în studiul analitic „*Instrumentele și cadrul politicilor de reformă a sectorului justiției în Republica Moldova*" [37] s-a referit la sistemul de evaluare a indicatorilor, atât în Acordul financiar, cât și în cadrul Strategiei. Se poate observa că Acordul de finanțare dintre Guvernul Republicii Moldova și UE privind Programul de suport al reformei în sectorul justiției conține indicatori tehnici de performanță. De exemplu, măsurarea indicatorului „*mecanismul de consultare și cooperare cu societatea civilă, sindicate și donatori*" este „*procesul-verbal al reuniunii*". Alte tipuri similare de măsurare a indicatorilor sunt „*amendamentele adoptate*" sau „*legea adoptată*", care, de asemenea, nu măsoară impactul real al reformei. Expertul Andrei Lutenco susține că activitățile din Strategie nu au un sistem de indicatori adecvat, pentru evaluarea rezultatelor implementării și a impactului, iar Strategia nu a fost concepută pentru a „*măsura rezultatul activității implementate*" [229]. De exemplu, activitatea „*modificări la lege*" are un indicator precum „*legea adoptată*", dar nu permite evaluarea calității schimbării și a impactului cauzat [37]. Conform unei analize comune a UE din anul 2016, principala provocare a sectorului justiției a fost că fază de implementare și de adoptare nu era „*un indicator al succesului în acest sector*" [298]. Ministrul Justiției a recunoscut că realizările înseamnă „*îndeplinirea indicatorilor planului de acțiuni*", ceea ce nu reprezenta imediat o implementare eficientă, deoarece acest indicator nu își propune scopul dat [229].

Un alt punct slab atât al Strategiei de reformă a sectorului justiției (2011-2016), dar și ale programelor de bază ale UE este lipsa mecanismelor eficiente de monitorizare și evaluare a programelor și proiectelor din Republica Moldova. Nu există competențe directe ale anumitor instituții de a evalua implementarea proiectelor efectuate pe banii externi. Astfel, considerăm că sunt oportune următoarele propuneri de îmbunătățire promovate de Victoria Boian: 1) Continuarea pregătirii personalului Cancelariei de Stat, dar și din alte instituții cu privire la gestionarea programelor UE, dar și evaluarea lor; 2) Reevaluarea și restructurarea mecanismelor existente de evidență și evaluare a programelor UE; 3) Atribuirea clară a competenței de evaluare, atât unei instituții de bază, cât și funcționarilor din instituțiile, care implementează proiecte europene [35].

Experta Marina Matic Boskovic subliniază necesitatea elaborării unui program pe termen lung, care să susțină rapoartele alternative de evaluare a implementării Strategiei [259]. În practică au existat câteva rapoarte de evaluare făcute de ONG-urile de sector (e.g., raporturi alternative la Raportul anual al Ministerului de Justiție), fiind elaborate cu sprijinul ad-hoc al donatorilor.

UE beneficiază de o gamă variată de mijloace de evaluare a asistenței oferite statelor PaE, precum sunt: 1. *Suport bugetar sectorial sau Suportul bugetar general*, prin intermediul cărora UE poate să monitorizeze modul cum sunt utilizați banii; 2. *Negocierile UE cu PNUD*, pentru a gestiona întregul program/proiect, deoarece nu dispune de personal suficient, pentru administrarea

proiectelor, dar în același timp Uniunea tinde să diversifice implementarea; 3. *Licitațiile pentru proiecte mari*, care valorează câteva milioane de euro, pentru care aplică statele, organizațiile, consorțiile, agențiile de consultanță etc. De fapt, aceste licitații sunt câștigate, de obicei, de firmele de consultanță de la Bruxelles, care sunt familiarizate cu detaliile specifice de scriere a proiectelor de acest gen. În final, din suma totală de bani, prin intermediul acestor intermediari, beneficiarii finali primesc doar 70% sau mai puțin, iar acesta nu este scopul exact al Comisiei Europene. În opinia noastră, opțiunea de suport bugetar direct pentru UE rămâne varianta optimă în acest moment, dar care trebuie îmbunătățită.

Paradigma UE de a promova schimbările prin intermediul asistenței externe, potrivit cercetătorului bielorus Ryhor Nizhnikau, se face pe verticală, în mare parte „*de sus în jos*" [259]. În practică aceasta înseamnă că UE oferă suport financiar în schimbul adoptării de către țara dată a modelului UE. În opinia noastră, asemenea abordare neglijează specificul societății și al instituțiilor din republicile ex-sovietice, care în multiple situații sunt controlate politic și corupte. Din cauza că specificul local deseori este neglijat, efectul nu este unul scontat. În opinia profesorului american, Peter Evans „impunerea unor noi seturi de reguli formale fără a schimba puterea, care stătea la baza aranjamentelor instituționale anterioare, este o strategie dubioasă din perspectiva economiei politice" [130]. Deci, UE trebuie să privească dincolo de aranjamentele instituționale formale și să-și calculeze cu atenție strategia și modul în care aceasta va influența funcționalitatea de bază a sistemului.

Ryhor Nizhnikau clasifică strategiile UE pentru promovarea schimbărilor instituționale în două categorii: 1) orientate spre rezultate și 2) orientate spre proces. Strategia „*orientată spre rezultate*" este o strategie severă, care urmărește adoptarea și punerea în aplicare a regulilor pre-selectate și a schimbărilor instituționale, care se realizează prin îndeplinirea unei liste de verificare. Această abordare este legată de prioritizarea de către UE a consolidării capacităților instituțiilor de stat. În opinia noastră, regimurile semi-democratice au mai multe capacități de a folosi instituțiile statului în avantajul lor, chiar și pentru îndeplinirea unei foi de reforme, dar acestea nu vor permite reformarea instituțională completă. Strategia *„orientată spre proces*" este flexibilă în adaptarea la specificul local și este deschisă spre schimbarea mecanismelor de implementare și de monitorizare, respectând o regulă comună, care ia în considerare cunoștințele locale, pentru a găsi soluții instituționale mai bune. Pentru această reglementare comună, UE împuternicește și angajează mai mulți actori nestatali, să fie implicați și să coparticipe la procesul de adoptare a deciziilor, ceea ce reprezintă un exercițiu democratic și mai reprezentativ. Actorii nestatali sunt asociațiile neguvernamentale, religioase și de afaceri, grupuri influente etc [259].

Cercetătorul ucrainean, Piotr Oleksy menționează că în Republica Moldova se poate observa o mare diferență între politica promovată de UE și de SUA. Washington-ul are o abordare geopolitică de menținere a Republicii Moldovei într-o direcție „pro-vestică", în timp ce UE este preocupată mai mult de procesele de europenizare, de realizare a reformelor în conformitate cu standardele europene. Piotr Oleksy și-a formulat raționamentele, făcând referință la cazul de suspendare a asistenței UE din cauza furtului miliardului în Republica Moldova [265].

Începând cu anul 2016, abordarea UE s-a schimbat ușor. Comisia Europeană a propus Parlamentului European și Consiliului UE un proiect de lege, pentru o nouă asistență bugetară macrofinanciară acordată Republicii Moldova în valoare de 100 de milioane de euro. Avizul Comisiei Europene prezenta Republica Moldova într-o lumină destul de pozitivă, deși, ulterior, odată cu modificarea sistemului electoral fără a ține cont de recomandările Comisiei de la Veneția, UE a decis să întârzie acest împrumut/grant sau chiar să-l condiționeze prin anularea modificărilor la Codul electoral.

După eșecul promovării transformărilor democratice în țările Africii de Nord din cadrul PEV, UE a înțeles importanța menținerii dimensiunii de securitate puternică și să respecte principiul de „*realpolitik*". Profesorul român de la Universitatea din Oradea, Mircea Brie consideră că forma actuală a PEV nu mai corespunde realităților geopolitice de la frontierele UE [40]. Profesorul belgian, Erwan Lannon sugerează că primele propuneri de schimbare ale PEV pot fi regăsite în concluziile Consiliului UE din 2014 privind cele patru priorități ale PEV: 1) diferențiere, 2) focusare, 3) flexibilitate, 4) apartenență și vizibilitate. *Focusarea* înseamnă că UE trebuie să prioritizeze parteneriatele cu vecinii în următoarele domenii: reforma sectorului de securitate, prevenirea conflictelor, combaterea terorismului, anti-radicalizarea, migrația ilegală, traficul de ființe umane și contrabandă. Aceste viziuni au schimbat abordarea din anul 2011, când obiectivul principal era „*o asociere politică aprofundată și o integrare economică cuprinzătoare*", dar acest interes rămâne în vigoare pentru guvernele, care au voință politică să facă reforme profunde [219]. *Flexibilitatea* se manifestă prin condiționalitatea UE, care va fi mai adaptată la nivel bilateral. *Diferențierea* reprezintă absența unui singur set de rapoarte de progres pentru toate țările, iar UE va dezvolta un nou stil de evaluare, concentrându-se pe îndeplinirea obiectivelor convenite cu partenerul în cauză [197]. Noua abordare în contextul PEV din anul 2016 stabilea „securitatea, în primul rând" pentru vecinii din Sud, iar în cazul PaE a fost adoptată formula mai ușoară de „stabilitatea, în primul rând".

Balázs Jarábik, cercetător asociat la Fundația Carnegie, susținea în anul 2015 că UE era preocupată să nu „*scape*" Republica Moldova către Federația Rusă, tolerând indirect corupția și politizarea instituțiilor publice centrale, inclusiv celor de drept [266]. Iulian Groza, directorul

executiv al IPRE, susținea că până în anul 2014, UE a avut o „*abordare integraționistă*” față de Republica Moldova, dar în anul 2015 această abordare a pierdut din intensitate [167]. Ulterior UE a început să trateze cooperarea moldo-europeană într-un mod mai pragmatic, asumându-și rolul de garant al securității și stabilității în Republica Moldova.

În septembrie 2017, Facilitatea de Investiții pentru Vecinătate a devenit parte integrantă a Fondului European pentru Dezvoltare Durabilă ca Platformă de Investiții de Vecinătate. Lansată oficial în anul 2008, Facilitatea de Investiții de Vecinătate este un mecanism care vizează mobilizarea de fonduri suplimentare, pentru finanțarea proiectelor de infrastructură cu capital intensiv în statele-partenere ale UE, în sectoare, precum transportul, energia, mediul și dezvoltarea socială. Din contul Facilității de Investiții de Vecinătate a fost aprobată în anul 2012 finanțarea proiectului de reabilitare a rețelei de transport Moldelectrica [7], care este operatorul de transport de stat a Republicii Moldova, în vederea consolidării interconexiunilor regionale și dezvoltării comerțului cu energie electrică regională. Reabilitarea substațiilor și liniilor de transport trebuia să contribuie la îmbunătățirea securității rețelei de transport și la eficiența energetică de aproximativ 30%, reducând emisiile la 15.000 tone de CO_2 [7]. Proiectul Moldelectrica urmărea scopul de a consolida legăturile Republicii Moldova cu sistemul electric european, deoarece facilita asocierea la Tratatul privind Comunitate Energetică. În urma implementării proiectului de reabilitare a Moldelectrica, rețeaua de transport energetic a Republicii Moldova a obținut posibilitatea de a se integra în Rețeaua Europeană a Operatorilor de Sisteme de Transport a Energiei Electrice (ENTSO-E), care este cea mai mare rețea electrică interconectată din lume, fiind constituită din 39 de operatori de sisteme de transport de energie electrică, care reprezintă 35 de țări [325].

În baza AA UE-Republica Moldova, după alegerile prezidențiale din Republica Moldova din noiembrie 2020, a fost intensificat dialogul în domeniul politicii externe, securității și apărării cu UE. La 22 martie 2021 UE a lansat Instrumentul European pentru Pace, pentru a finanța acțiunile PESC în domeniile militar și al apărării, cu scopul de a preveni conflictele, de a promova pacea, de a consolida securitatea și stabilitatea internațională. Prin intermediul IEP, Republica Moldova a primit asistență financiară, pentru a procura echipamente de supraveghere aeriană, mobilitate și transport, logistică, comandă și control, de apărare cibernetică, provizii și servicii neletale pentru unitățile Forțelor Armate ale Republicii Moldova [132]. În vederea sprijinirii Republicii Moldova în procesul de recuperare și sporire a rezilienței, UE urmează să ofere aproximativ 3,4 miliarde de euro prin intermediul Planului economic și de investiții din cadrul PaE. Banii alocați vor fi redirecționați sub formă de investiții publice și private pentru cinci direcții strategice în Republica Moldova: 1) susținerea IMM-uri, 2) favorizarea comerțului, 3) eficiența energetică, 4) conectivitate și 5) dezvoltarea capitalului uman.

UE a trimis în Republica Moldova o echipă de experți în protecția civilă, pentru a consulta și coordona asistența de urgență, a oferi servicii de consiliere factorilor de decizie. În condițiile crizei umanitare declanșate în Republica Moldova după 24 februarie 2022, NDICI-„Europa Globală" a oferit un buget de 8 milioane de euro [121], pentru a consolida rezistența la situația de criză, a sprijini eforturile de sporire a securității cibernetice a țării și a rezilienței spațiului informațional, oferind totodată asistență incluzivă pentru Guvern și populație în gestionarea fluxului de refugiați din Ucraina. Pentru a diminua efectele negative ale războiului de agresiune a Rusiei împotriva Ucrainei, în noiembrie 2022, UE a aprobat grantul de 50 milioane de euro [121].

Pentru a ajuta Republica Moldova să gestioneze mai bine frontierele interne și să asigure securitatea, din cauza traversării granițelor de către un număr impresionant de refugiați ucraineni, la 17 martie 2022, Consiliul European a adoptat decizia de a semna Acordul bilateral între UE și Republica Moldova privind activitățile operaționale desfășurate de Frontex, care permite să sprijine Republica Moldova în gestionarea frontierelor. Astfel echipele europene oferă suportul necesar autorităților moldovene în realizarea unor proceduri, precum înregistrările și verificările la frontieră [336]. La 25 martie 2022 Republica Moldova a solicitat asistență de la UE pentru gestionarea fluxurilor migraționale, ca rezultat 19 state membre și Norvegia au oferit asistență de urgență prin intermediul Mecanismului de Protecție Civilă al UE, care include livrările de echipamente pentru adăposturi, consumabile, generatoare de energie și alte articole esențiale.

În iunie 2022, UE a manifestat susținere față de Republica Moldova, pentru a rezista în urma pierderii principalelor sale piețe de desfacere a produselor agricole și centre de tranzit, prin extinderea listei produselor scutite de taxe vamale, care nu au fost liberalizate în temeiul ZLSAC UE-Republica Moldova. Astfel, au fost semnate acorduri între UE, Ucraina și Republica Moldova privind transportul rutier, care ar trebui să asigure securitatea lanțurilor de aprovizionare și securitatea alimentară. În vederea modernizării căilor ferate, care vor încorpora Republica Moldova în rețeaua TEN-T, va fi oferit un grant în valoare de 20 milioane euro [121].

La 18 iulie 2022 a intrat în vigoare Programul de asistență macrofinanciară, unul dintre cele mai importante suporturi financiare de care a beneficiat Republica Moldova din partea UE în valoare de 150 de milioane de euro, care, fiind disponibil pentru 2,5 ani este oferit în trei tranșe. Comisia Europeană a virat prima tranșă de 50 de milioane euro de asistență microfinanciară în august 2022. Programul de asistență macrofinanciară este parte a unui pachet mai mare de sprijin atât al UE cât și al altor donatori externi, oferit la 5 aprilie 2022, în cadrul unei Platforme de sprijin interministerial [79]. A fost prevăzut faptul ca asistența macrofinanciară din partea Uniunii să fie însoțită de implementarea operațiunilor de sprijin bugetar în cadrul NDICI-„Europa Globală" (2021-2027), adoptat prin Regulamentul 2021/947 al Parlamentului European și al Consiliului UE,

la 17 decembrie 2021 [323]. NDICI-„Europa Globală”, spre deosebire de celelalte instrumente financiare adoptate anterior, are un caracter global, care servește UE pentru a demonstra capacitatea de a acționa la nivel mondial, de a consolida rolul Europei ca ancoră a păcii și stabilității în vecinătatea europeană și întreaga lume, de a aborda obiectivele esențiale în materie de politică externă europeană, de la promovarea dezvoltării durabile, la schimbările climatice [194]. Făcând o analiză a bugetului UE pentru perioada exercițiului financiar 2021-2027, constatăm că în această perioadă Republica Moldova poate accesa până la 11,6 miliarde de euro asistență macrofinanciară sub formă de împrumuturi și un maxim de 350 milioane de euro sub formă de granturi [90]. Asistența macrofinanciară din partea UE are ca obiectiv să sprijine politica externă a UE față de Republica Moldova. Pentru a dirija și a oferi coerența acțiunilor de politică externă ale UE, Comisia Europeană și SEAE trebuie să conlucreze în ansamblu pe parcursul operațiunii de asistență macrofinanciară [87].

În pofida agresiunii militare ruse împotriva Ucrainei, Republica Moldova este ferm angajată să își atingă obiectivele clare de reformă în următoarele domenii: justiție, administrație publică și modernizare a economiei. În Avizul Comisiei Europene la cererea de aderare a Republicii Moldova la UE, care a fost depusă la 3 martie 2022, se recomandă ca Republicii Moldova să i se acorde statutul de candidat în condițiile în care se finalizează reforma cuprinzătoare a sistemului de justiție în toate instanțele judecătorești și de urmărire penală, pentru a le asigura independența, integritatea, eficiența, responsabilitatea și transparența. Următoarea condiție menționată de Comisia Europeană se referă la remedierea deficiențelor identificate de OSCE, Consiliul Europei și Comisia de la Veneția. Republica Moldova și-a asumat angajamentul de a lupta împotriva corupției la toate nivelurile, efectuând investigații proactive și urmări penale credibile, soldate cu condamnări. Pentru a elimina influența excesivă a intereselor oligarhice în viața economică, politică și publică, Republica Moldova a acceptat obligația de a „dezoligarhiza” țara prin adoptarea cadrului legal [269].

În vederea obținerii Avizului favorabil din partea Comisiei Europene, pentru a începe negocierile de aderare la UE, Republica Moldova urmează să crească capacitatea de realizare a reformelor și de a oferi servicii publice de calitate, prin intensificarea implementării reformei administrației publice, prin evaluarea și actualizarea strategiei de reformă a administrației publice; prin finalizarea reformei managementului financiar public, inclusiv prin îmbunătățirea achizițiilor publice la toate nivelurile. Progresul Republicii Moldova în îndeplinirea celor 9 recomandări este monitorizat de către Comisia Europeană, care prezintă evaluarea detaliată a țării [269].

Pe termin mediu și lung, UE va continu să coopereze cu Republica Moldova pentru implementarea Planului Economic și de Investiții. UE sprijină Republica Moldova cu investiții

concrete pentru a ajuta la redresarea post-pandemie și pentru a îmbunătăți viața cetățenilor moldoveni. În cadrul Planului Economic și de Investiții, UE va mobiliza aproximativ 3,4 miliarde de euro în investiții publice și private pentru cinci proiecte emblematice, care au fost identificate împreună cu autoritățile moldovenești: 1) sprijin direct pentru 50.000 de întreprinderi mici și mijlocii din Republica Moldova; 2) construcția unui terminal de marfă interioară în Chișinău; 3) Reabilitarea sistemelor de termoficare a clădirilor rezidențiale din Chișinău și Bălți; 4) conectarea Republicii Moldova la rețeaua transeuropeană de transport; 5) modernizarea infrastructurii școlare [121].

Așadar, UE este cel mai mare furnizor de asistență financiară pentru Republica Moldova. Asistența UE se bazează pe o condiționalitate strictă și este legată de progresele satisfăcătoare în urma implementării reformelor și de respectarea statului de drept, a mecanismelor democratice eficiente și a drepturilor omului. Pe parcursul anilor 2014-2020, Republica Moldova a beneficiat de peste o jumătate de miliard de euro sub formă de granturi și a avut acces la 200 milioane de euro suplimentare, oferite sub formă de împrumuturi și granturi în cadrul asistenței macrofinanciare. În contextul crizei energetice, declanșate de invazia militară a Rusiei împotriva Ucrainei, Republica Moldova a beneficiat de asistența UE, a făcut primele achiziții de gaz și electricitate din UE, iar la 16 martie 2022 rețeaua electrică a Republicii Moldova a fost sincronizată cu Rețeaua Continentală Europeană, ceea ce asigură stabilitate sistemului energetic și constituie o premisă istorică pentru relația UE-Republica Moldova. UE a oferit asistență financiară Republicii Moldova pentru a ajuta la atenuarea consecințelor socio-economice ale prețurilor ridicate la energia electrică a cetățenilor cei mai vulnerabili și la atenuarea presiunilor economice rezultate din găzduirea și sprijinirea refugiaților.

3.3. Concluzii la capitolul 3

1. Evoluția asistenței financiare a UE pentru Republica Moldova poate fi partajată în patru perioade distincte: *prima perioadă* - 1991-2008, caracterizată de implementarea programului TACIS; a *doua perioadă* - 2004-2014, aplicarea Instrumentului European de Vecinătate și Parteneriat a PEV; a *treia perioadă* - 2014-2020, marcată de actualizarea IEV și lansarea programelor de asistență ale UE pentru implementarea AA UE-Republica Moldova și ZLSAC; a *patra perioadă* - 2021-2027, caracterizată de realizarea Instrumentului de Vecinătate, Dezvoltare și Cooperare Internațională „Europa Globală” (NDICI-„Europa Globală”).

2. TACIS a fost primul program de asistență tehnică de care a beneficiat Republica Moldova din parte CE/UE. Fondurile TACIS au fost oferite sub formă de donații nerambursabile, calculate conform formulei, variabilele căreia erau PIB, indicatorul demografic, randamentul

reformelor și capacitatea de absorbție a ajutorului financiar. Datorită suportului TACIS și implementării prevederilor APC, Republica Moldova a reușit să adere la OMC, a progresat în sfera liberalizării comerțului, a îmbunătățit condițiile pentru atragerea investițiilor străine, a reparat podul rutier de la Gura Bâcului.

3. În cadrul unor evaluări de țară, experții europeni au constat că Republica Moldova nu este întotdeauna un partener ușor în cooperarea tehnică și financiară. Deși asistența financiară a UE a contribuit la implementarea APC, PAUEM, AA, ZLSAC, realizarea reformelor în domeniile administrației publice, justiției, afacerilor interne, liberalizarea regimului de vize, dezvoltarea IMM-urilor și accesul la piața unică europeană, aceste progrese nu au exclus deocamdată insecuritatea energetică, prețurile record ale resurselor energetice, investițiile limitate, mediul de afaceri neuniform, persistența corupției.

4. IEVP, lansat în contextul PEV, a transformat relațiile de cooperare dintre UE și Republica Moldova din asistență tehnică în cooperare deplină, lansând noi forme de interacțiune, precum cooperarea transfrontalieră, programele TAIEX, Twinning etc., care contribuie la reformarea instituțiilor conform standardelor europene și acquis-ului comunitar, la fortificarea și dezvoltarea resurselor umane.

5. Pe termen scurt și mediu, UE va continua să ofere asistență politică, financiară, tehnică Republicii Moldova, pentru a o ajuta să accelereze reformele demarate, să depășească provocările și riscurile de insecuritate din cauza războiului din Ucraina, să consolideze reziliența prin crearea unor echipe-pilot de sprijin a factorilor de decizie și ministerelor-cheie, să promoveze economia verde.

4. TENDINȚELE ȘI PERSPECTIVELE EVOLUȚIEI RELAȚIILOR DINTRE REPUBLICA MOLDOVA ȘI UNIUNEA EUROPEANĂ

În capitolul patru vom elucida noile tendințe și perspective, care s-au conturat în urma a două scrutine electorale – alegerile prezidențiale din noiembrie 2020 și iulie 2021 – care au confirmat sprijinul de integrare europeană a Republicii Moldova, prin votul masiv al populației. În vederea reflectării noilor caracteristici ale evoluției relațiilor dintre Republica Moldova și UE vom prezenta obiectivele programelor de activitate ale Guvernului Republicii Moldova (2021-2023), Agendei de Asociere UE-Republica (2021-2027), rolul Comisiei de la Veneția și GRECO în consolidarea statului de drept și prevenirea corupției. Noul context regional de securitate, instaurat după 24 februarie 2022, a determinat depunerea cererii de aderare a Republicii Moldova la UE și revizuirea agendei de cooperare moldo-europene în contextul implementării AA UE-Republica Moldova, dar și recomandărilor Comisiei Europene.

4.1. Tendințele noi în relațiile dintre Republica Moldova și Uniunea Europeană după alegerile prezidențiale din anul 2020

După o perioadă de instabilitate politică și de declin a procesului de integrare europeană, alegerile prezidențiale din 15 noiembrie 2020 au fost câștigate de candidatul pro-european, Maia Sandu, care au influențat relațiile de cooperare dintre Republica Moldova și UE prin înregistrarea unui salt calitativ, marcat de tendințe noi, de consolidare a încrederii comunității internaționale în instituția președinției a Republicii Moldova și de intensificarea implementării AA UE-Republica Moldova și a ZLSAC.

La 1 iunie 2021 Comisia Europeană a aprobat Planul de recuperare economică pentru Republica Moldova, pentru perioada 2021-2024, în valoare de 600 milioane de euro [286]. Banii urmau să fie oferiți sub formă de granturi, asistență macrofinanciară și investiții. Condițiile enunțate pentru alocarea banilor se refereau la continuarea reformelor în sectorul justiției, combaterea corupției, progresul în investigarea furtului miliardului, dar totodată instaurarea unui Parlament și a unui Guvern orientat spre reforme structurale, în urma alegerilor, care urmau să aibă loc în iulie 2021. Conform Programului indicativ multianual (2021-2027) Republica Moldova are nevoie de reforme structurale privind statul de drept, reforma justiției și combaterea corupției, pentru a debloca redresarea economică durabilă a țării [254].

Potrivit Planului de recuperare economică a Republicii Moldova, 230 milioane de euro urmează să fie direcționați spre dezvoltarea infrastructurii, interconectarea energetică cu România și conservarea râului Nistru; alte 220 milioane de euro vor fi alocați pentru gestionarea finanțelor

publice, iar 100 milioane de euro vor fi transferați pentru dezvoltarea IMM-urilor și a comunităților locale. Pentru domeniul educației și reforma justiției au fost prevăzute câte 25 milioane de euro. Conform Declarației președintelui Republicii Moldova, doamna Maia Sandu, Republica Moldova a fost singura țară din PaE, care a beneficiat de o susținere substanțială din partea Bruxelles-ului, pentru a combate criza economică și efectele pandemiei Covid-19 [286].

Parcursul european al Republicii Moldova a fost reconfirmat la 11 iulie 2021, când în urma alegerilor parlamentare Partidul Acțiune și Solidaritate, pro-european, de orientare centristă, a obținut dreptul de a crea majoritatea parlamentară pro-reformă din 63 de mandate din cele 101 locuri în Parlamentul Republicii Moldova [11], astfel PAS și-a asumat un mandat hotărâtor, pentru un program ambițios de reforme structurale în vederea realizării vectorului european, prin combaterea corupției, îmbunătățirea sistemului de justiție și combaterea sărăciei [198].

La 6 august 2021 a fost aprobat Programul de activitate al Guvernului Gavriliță (6 august 2021 – 16 februarie 2023) „*Moldova vremurilor bune*" [297], unde prioritatea de integrare europeană a fost menționată la capitolul Politica externă, care urma să fie implementată prin avansarea și aprofundarea relațiilor politice și economice cu UE, prin consolidarea relațiilor de cooperare cu statele membre ale UE în baza AA UE-Republica Moldova și ZLSAC, cu scopul de a moderniza statul și societatea, de a spori calitatea vieții populației și a apropia Republica Moldova de perspectiva de aderare la UE.

Guvernul Gavriliță și-a asumat responsabilitatea de a asigura buna funcționare a sistemului de interacțiune cu instituțiile UE, în special în cadrul Consiliului de Asociere UE-Republica Moldova, de a îndeplini angajamentele asumate prin AA UE-Republica Moldova, în special cele privind implementarea *reformelor structurale*, consolidarea statului de drept, asigurarea independenței justiției și combaterea corupției, care corespund principiului „*condiționalității stricte*", prevăzute de asistența financiară a UE. În acest context remarcăm că progresul reformelor structurale este evaluat prin prisma respectării statului de drept, a mecanismelor democratice, a egalității de gen și a drepturilor omului [254].

La 6-7 aprilie 2022 a avut loc cea de-a 11 Reuniune a Comisiei de Asociere UE-Republica Moldova, unde europarlamentarii au luat act de hotărârea Președintelui Republicii Moldova, majorității parlamentare și a Guvernului Republicii Moldova de a pune în aplicare în mod riguros Agenda de Asociere UE-Republica Moldova, pentru a aduce beneficii concrete vieții populației Republicii Moldova [316]. Agenda de Asociere UE-Republica Moldova (2021-2027) a fost actualizată, pentru a pune în aplicare AA/ZLSAC, inclusiv pentru a programa sprijinul financiar al UE, ținând cont de Comunicatul Comun „*Politica Parteneriatului Estic post-2020: consolidarea rezilienței – un Parteneriat Estic, care dă rezultate pentru toți*" [198].

Adoptarea Agendei de Asociere UE-Republica Moldova a avut loc la 22 august 2022, fapt ce a marcat intensificarea procesului de implementare a AA UE-Republica Moldova, prin includerea măsurilor legislative de transpunere *acquis-ului comunitar* în legislația națională. Obiectivele generale ale cooperării UE-Republica Moldova în perioada 2021-2027 sunt următoarele: 1) economii rezistente, durabile și integrate; 2) instituții responsabile, statul de drept și securitatea; 3) reziliența la mediu și climă; 4) transformare digitală rezistentă; 5) societăți rezistente, echitabile și incluzive. Prioritățile definite în Agenda de Asociere sunt în concordanță cu obiectivele politice pe termen lung, menționate în Comunicatul Comun „Politica Parteneriatului Estic post-2020: consolidarea rezilienței - un Parteneriat Estic care dă rezultate pentru toți" [198].

UE oferă asistență financiară pentru realizarea priorităților definite în Agenda de Asociere UE-Republica Moldova (2021-2027) prin intermediul NDICI – „Europa Globală". Implementarea Agendei de Asociere va fi supusă monitorizării, raportării anuale, inclusiv a evaluării prin referire la indicatori și date prevăzute de proiectele finanțate de UE [20]. În acest context menționăm că textul Agendei de Asociere UE-Republica Moldova (2021-2027) servește la realizarea AA, iar cooperarea moldo-europeană se bazează pe interese comune identificate împreună. Astfel, UE și Republica Moldova consideră că punerea în aplicare a AA UE-Republica Moldova și a Agendei de Asociere (2021-2027) constituie o prioritate esențială, pentru consolidarea și promovarea valorilor comune ale democrației, respectării drepturilor omului și libertăților fundamentale, inclusiv a statului de drept. În conformitate cu Agenda de Asociere și Comunicatul Comun al PaE post-2020, UE sprijină consolidarea statului de drept și a instituțiilor printr-o abordare bazată pe stimulente („*mai mult pentru mai mult*" și „*mai puțin pentru mai puțin*"). Reformele structurale trebuie să se bazeze pe recomandările organismelor internaționale relevante, cum ar fi Comisia de la Veneția și Grupul de state împotriva corupției (GRECO).

Comisia de la Veneția emite avize juridice consultative în domeniul legislației constituționale, care nu pot fi aplicate coercitiv, însă țara care respinge opiniile Comisiei de la Veneția riscă să se izoleze de celelalte democrații europene [12]. Deci, Comisia de la Veneția nu impune soluții, ci adoptă o abordare non-directivă bazată pe dialog. În această ordine de idei menționăm că după instaurarea în august 2021 a Guvernului Gavriliță, Legea cu privire la Procuratură (2016) a fost primul act normativ supus analizei Comisiei de la Veneția, care a adoptat Avizul în cadrul celei de-a 129 sesiuni plenare, din 10-11 decembrie 2021 [268]. În viziunea majorității parlamentare pro-europene necesitatea reformării Procuraturii Republicii Moldova a fost determinată de lipsa încrederii publice, a integrității și a independenței, ceea ce a determinat adoptarea modificărilor la 24 august 2021 a Legii cu privire la Procuratură (2016).

În Avizul Comisiei de la Veneția privind Legea Procuraturii (24 august 2021) au fost prezentate atât poziția criticilor reformei Procuraturii, cât și a susținătorilor ei. Autorii Avizului au remarcat că problema adoptării în grabă a reformelor instituționale în urma schimbării majorității de guvernare nu este exclusivă pentru Republica Moldova, însă democrația guvernată de statul de drept prevede deliberare și un schimb semnificativ de opinii între majoritatea parlamentară, opoziție și societatea civilă. Comisia de la Veneția și-a exprimat regretul că primul proiect amendat de majoritatea parlamentară pro-europeană a fost adoptat în grabă, fără a fi precedat de o dezbatere transparentă, care să implice părțile cointeresate și experții în domeniu [268].

Pentru a preveni toate tipurile de comportament corupt, Agenda de Asociere (2021-2027) recomandă toleranță zero față de corupție. Corupția politică trebuie să fie abordată în conformitate cu recomandările GRECO, iar principiile bunei guvernanțe și controlul eficace al activelor trebuie să asigure integritatea sectorului public. La 3 decembrie 2021 GRECO a publicat Raportul de evaluare a rundei a patra privind Republica Moldova, care se referă la „*Prevenirea corupției parlamentarilor, judecătorilor și procurorilor*". Evaluatorii au constatat că autoritățile în practică ridică imunitatea parlamentarilor, dar nu există un cod adoptat de reguli și proceduri parlamentare, care să includă procedura de ridicare a imunității parlamentarilor [321]. Drept urmare, GRECO a încurajat autoritățile să adopte un cadru legal clar privind ridicarea imunității parlamentare, pentru a stabili criterii obiective, care să ghideze procedura și deciziile parlamentare. Anumite restanțe au fost constatate referitor la componența CSM și activitatea CSP. Concluzia GRECO din decembrie 2021 a fost că Republica Moldova a implementat într-un mod satisfăcător doar 6 dintre cele 18 recomandări cuprinse în Raportul de evaluare a rundei a IV; dintre recomandările rămase, 9 au fost parțial implementate și 3 nu au fost deloc implementate [1].

UE constant și-a reafirmat sprijinul ferm, pentru suveranitatea și integritatea teritorială a Republicii Moldova în cadrul frontierelor recunoscute la nivel internațional. În pofida faptului că la moment formatul „5+2" de reglementare a conflictului transnistrean nu este funcțional, UE susține soluționarea cuprinzătoare, pașnică și durabilă a conflictului, pe baza suveranității și integrității teritoriale a Republicii Moldova și a dispozițiilor ministeriale a OSCE din decembrie 2020 [321]. Remarcăm că soluționarea conflictului transnistrean este unul dintre subiectele principale de pe ordinea de zi a dialogului politic și a cooperării dintre Republica Moldova și UE. În contextul incidentelor de la sfârșitul lunii aprilie 2022 produse în regiunea transnistreană, care amenințau securitatea și stabilitatea Republicii Moldova, UE a făcut apel la actorii responsabili să evite destabilizarea situației. Înaltul Reprezentant al Uniunii pentru afaceri externe și politica de securitate, Josep Borrell a salutat reacțiile moderate ale autorităților Republicii Moldova, care ajută la menținerea calmului în țară. UE și-a reiterat sprijinul neclintit pentru suveranitatea și integritatea

teritorială a Republicii Moldova în cadrul granițelor recunoscute internațional și cu un statut special pentru regiunea transnistreană [246].

În opinia experților IPRE, pe parcursul anului 2021-2022 UE a continuat să susțină proiectele de consolidare a măsurilor de încredere dintre cele două maluri ale Nistrului, inclusiv în domeniul gestionării pandemiei Covid-19, iar situația drepturilor omului în regiunea transnistreană s-a înrăutățit considerabil, fiind restricționată libera circulație a persoanelor. Progres la inițierea procedurilor de distrugere a muniților de la depozitul militar de la Cobasna nu s-a înregistrat [163]. Pentru a diminua efectele pandemiei Covid-19, inclusiv pentru a extinde asistența și investițiile UE în economia moldovenească, Guvernul Gavriliță și-a asumat sarcina de a implementa Planul de recuperare economică, propus la 1 iunie 2021 de Comisia Europeană. În această ordine de idei, o soluție pe timp de criză economică, necesară pentru a conecta Republica Moldova de UE și a impulsiona relațiile comerciale moldo-române, a fost inaugurarea podului de pontoane Leova-Bumbăta, la 23 mai 2023 [220], care totodată servește la transportarea mărfurilor din Ucraina.

Consiliul de Asociere UE-Republica Moldova din 28 octombrie 2022 a evidențiat importanța inițiativelor emblematice pentru Republica Moldova în cadrul Planului Economic și de Investiții pentru PaE, care vor transpune prioritățile de politică în proiecte de investiții tangibile cu impact și vizibilitate ridicate [198]. UE a subliniat importanța esențială a progresului susținut și eficace al reformelor în cadrul PaE și a reamintit că sprijinul financiar al UE, inclusiv în cadrul Planului Economic și de Investiții, va fi condiționat de pași concreți de reformă.

În vederea consolidării rezilienței energetice și de securitate, Guvernul Gavriliță trebuia să lanseze dialogul la nivel înalt cu UE privind problemele de securitate energetică [297]. Asigurarea securității energetice a Republicii Moldova trebuie să se realizeze în cadrul cooperării sectoriale cu UE, prin conectarea la infrastructura energetică europeană și rețelele regionale de transport. În acest context remarcăm că UE a oferit sprijin Republicii Moldova în contextul declanșării acutei crize de aprovizionare cu gaze, care s-a produs la sfârșitul lunii septembrie 2022, ca urmare a neprelungirii contractului pe termen lung de gaze cu compania Gazprom a Federației Ruse. Sprijinul UE a fost oferit sub formă de consultanță de specialitate, pentru a dezvolta opțiuni și scenarii privind diversificarea surselor și rutelor de aprovizionare cu gaze. UE a subliniat importanța separării transportului și distribuției de gaz și electricitate ca mijloc de consolidare a rezilienței Republicii Moldova. În acest context înalții reprezentanți ai UE și ai Republicii Moldova au subliniat importanța rezistenței împotriva oricăror potențiale eforturi ale terților de a folosi energia ca pârghie geopolitică [198].

Pentru a consolida concurența și transparența în sectorul energetic al Republicii Moldova, Consiliul de Asociere din 28 octombrie 2022 a reamintit despre importanța reformei continue a pieței energetice. UE a îndemnat Republica Moldova să realizeze reforma sectorului energetic prin respectarea deplină a *acquis-ului comunitar* privind energia și în conformitate cu cel de-al Treilea Pachet energetic al UE. Astfel, UE a confirmat sprijinul față de Republica Moldova de a sincroniza rețeaua electrică cu Rețeaua Europeană Continentală a ENTSO-E, reprezentând un pas important spre integrarea în sistemul și piața energetică a UE [198].

Cu scopul de a promova interesele și vizibilitatea Republicii Moldova pe agenda instituțiilor europene, Guvernul Gavriliță și-a asumat angajamentul de a sensibiliza statele interesate în vederea relansării Grupului pentru Acțiunea Europeană a Republicii Moldova. Pentru a realiza obiectivele de asociere politică și integrarea economică, instituțiile responsabile trebuie să intensifice armonizarea legislației naționale cu *acquis-ul comunitar* și să se alinieze la standardele europene.

Guvernul Gavriliță și-a stabilit un obiectiv ambițios de a identifica noi direcții de cooperare cu UE și statele sale membre, pentru a completa și dezvolta prevederile AA UE-Republica Moldova în asemenea domenii, precum securitatea statului, securitatea cibernetică, protecția mediului ambiant digitalizarea economiei și liberalizarea continuă a comerțului cu UE în sfera serviciilor, care ar oferi accesul la zona unică de plăți în euro – SEPA, inclusiv în domeniul telecomunicațiilor, pentru a elimina tarifele la roaming cu statele UE, țările PaE și cele din Balcanii de Vest.

UE constituie principalul donator de asistență financiară a Republicii Moldova. Astfel, Guvernul Gavriliță a reconfirmat deschiderea de a implementa condiționalitățile Acordului de asistență macro-financiară „*Omnibus*" și de a negocia un nou Acord de asistență macrofinanciară cu UE. În același context Guvernul Gavriliță și-a asumat angajamentul de a acorda suportul necesar producătorilor autohtoni, pentru a facilita accesul la noile piețe de desfacere și a implementa standardele UE, inclusiv de a susține și încuraja transformările structurale profunde necesare, pentru a ridica competitivitatea economiei naționale. În opinia noastră, implementarea efectivă a AA UE-Republica Moldova și a ZLSAC contribuie la crearea condițiilor favorabile, pentru consolidarea relațiilor economice și comerciale cu UE, care ar asigura continuitate integrării graduale a Republicii Moldova în piața internă europeană.

În vederea realizării obiectivului de integrare economică, la 24 august 2021 Republica Moldova a adoptat noul Cod Vamal, care a transpus parțial regulamentele Parlamentului European, Consiliului UE și Comisiei Europene privind Codul Vamal al UE [63], a continuat negocierile privind încheierea Acordului de recunoaștere reciprocă a operatorilor economici autorizați, după

ce Republica Moldova va corespunde tuturor criteriilor. În acest context remarcăm că UE și-a exprimat îngrijorarea cu privire la noile prevederi ale Legii comerțului interior, care contrazice angajamentele Republicii Moldova privind nediscriminarea în temeiul ZLSAC, obligațiile sale în cadrul OMC și a îndemnat factorii de decizie moldoveni să abordeze această chestiune de urgență.

Potrivit Legii comerțului interior, din 1 iulie 2021, centrele comerciale din Republica Moldova au fost obligate să asigure o cotă de raft de nu mai puțin de 50% pentru produsele autohtone [81]. Această prevedere a fost interpretată de reprezentanții Consiliului UE ca încălcare a angajamentelor asumate de Republica Moldova prin AA UE-Republica Moldova și ZLSAC. Orice limitare a mărfurilor poate fi calificată drept barieră în implementarea ZLSAC, încălcare a principiului libertății comerțului, principiului libertății contractuale a părților. Drept urmare, producătorii moldoveni, pentru a supraviețui și a-și salva afacerile, sunt nevoiți fie să apeleze la autorități după asistență și adoptare a cadrului legal, fie să producă asemenea categorii de mărfuri, care nu au echivalente cu cele importate, pentru a-și asigura accesul pe rafturi.

Pentru realizarea obiectivului de integrare europeană a Republicii Moldova, Guvernul Gavriliță și-a confirmat interesul de a consolida parteneriatul strategic cu România, prin dezvoltarea în continuare a relațiilor speciale privilegiate, bazate pe istorie, cultură și limbă, prin desfășurarea ședințelor comune ale celor două guverne și lansarea unor mecanisme de interacțiune bilaterală, având scopul de a prelua experiența și expertiza României în materie de integrare europeană, de a liberaliza spațiul economic comun, de a realiza unele proiecte comune în domeniul infrastructurii energetice, transportului și comunicațiilor, de a promova proiecte comune în sfera socială, culturală și educațională [297]. În acest context este relevant să menționăm că la 23 noiembrie 2021, la București miniștrii afacerilor externe ale celor două țări în prezența președinților Maia Sandu și Klaus Iohannis au semnat „*Foia de parcurs privind domeniile prioritare de cooperare dintre Republica Moldova și România*", care este un document amplu, menit să accelereze procesul de integrare europeană al Republicii Moldova, prin asigurarea dezvoltării economice și sociale în beneficiul direct al cetățenilor ambelor țări [238].

Acțiunile prevăzute de Foaia de parcurs a cooperării Republicii Moldova cu România sunt următoarele: 1) *interconexiunea energetică*: exploatarea gazoductului Iași-Ungheni-Chișinău și realizarea interconexiunilor în domeniul energiei electrice; 2) *încheierea unui nou Acord interguvernamental* privind implementarea programului de asistență tehnică și financiară în baza unui ajutor financiar nerambursabil acordat de România Republicii Moldova, care ar substitui Acordul expirat la 28 martie 2021; 3) *infrastructura de transport:* construcția podului rutier Ungheni (România) - Ungheni (Republica Moldova), consolidarea podului rutier Galați-Giurgiulești, reabilitarea podului feroviar Galați-Giurgiulești; 4) *comunicații și societatea*

informațională: reducerea tarifelor pentru apelurile internaționale și pentru serviciile de roaming; 5) *cooperarea în domeniul securității cibernetice*; 6) *cooperarea regională și teritorială*; 7) *protecția mediului, apelor și pădurilor*; 8) *educație și cercetare*; 9) *cultură*; 10) *sănătate*: menținerea capacității de intervenție a serviciilor de urgență profesioniste (SMURD) în zona transfrontalieră România-Republica Moldova etc.

În cadrul celei de-a 6-a Reuniune a Consiliului de Asociere UE-Republica Moldova, părțile au convenit să lanseze un Dialog Politic și de Securitate la nivel înalt în conformitate cu AA UE-Republica Moldova, pentru a discuta despre provocările globale, securitatea și cooperarea regională, amenințări hibride și securitate cibernetică. Primul Dialog Politic și de Securitate la nivel înalt a avut loc la Chișinău la 18 martie 2022 între viceprim-ministrul și Ministrul Afacerilor Externe și Integrării Europene al Republicii Moldova, Nicu Popescu și Secretarul General Adjunct pentru Afaceri Politice/Directorul Politic al Serviciului European de Acțiune Externă, Enrique Mora [388]. În cadrul întâlnirii, au fost discutate căi concrete pentru consolidarea rezilienței Republicii Moldova, în special securitatea cibernetică, lupta cu dezinformarea și fortificarea cooperării în cadrul Instrumentului European pentru Pace, combaterea amenințărilor hibride.

Odată cu începutul invaziei militare a Federației Ruse împotriva Ucrainei la data de 24 februarie 2022, Republica Moldova a fost afectată din punct de vedere economic, social, financiar și de securitate, fiind cel mai vulnerabil vecin. Pentru a susține Republica Moldova aflată în fața valului mare de refugiați veniți din Ucraina, Consiliul European a decis, la 4 aprilie 2022, să ofere o tranșă de asistență macrofinanciară în valoare de 150 de milioane de euro, care constă din împrumuturi și granturi în beneficiul Republicii Moldova. Din suma totală, aproximativ 120 de milioane de euro s-au furnizat sub formă de credite, iar 30 de milioane de euro din suma totală constituiau granturile, direcționate în trei rate, care urmau să fie deblocate în perioada 2022-2024 și se înscriau în noul program al FMI, pentru perioada 2021-2025 [329].

Invazia militară a Federației Ruse împotriva Ucrainei a vulnerabilizat regiunea, dar a solidarizat-o în același timp. Pentru prima dată în ultimii ani, UE s-a consolidat fără echivoc în condamnarea ostilităților Rusiei, adoptând sancțiuni severe împotriva țării agresoare. În același timp, comunitatea europeană a demonstrat o deschidere fără precedent față de Ucraina, dar și față de Republica Moldova, care a primit cel mai mare număr de refugiați raportat la numărul de locuitori. Potrivit MAI al Republicii Moldova, în jur de 600.000 de refugiați din Ucraina au trecut granița în primele luni de la începutul invaziei militare rusești [349]. Marea majoritate a persoanelor strămutate, care au trecut granița au fost femei și copii de origine ucraineană, inclusiv minori neînsoțiți, ceea ce a cauzat o serie de îngrijorări privind protecția și securitatea lor [389].

După 24 februarie 2022, Republica Moldova a demonstrat că este unul dintre partenerii UE în contextul războiului din Ucraina. Gestionarea organizată a fluxului de refugiați către statele membre ale UE, asigurarea tranzitului transportului comercial și umanitar din UE către Ucraina, dar și respectarea regimului de sancțiuni financiare al UE împotriva Federației Ruse sunt exemple, care demonstrează contribuțiile autorităților Republicii Moldova de a susține Ucraina.

În opinia noastră, noul context regional de securitate, instaurat după 24 februarie 2022, din cauza invaziei militare a Federației Ruse împotriva Ucrainei și aspirațiile europene ale Republicii Moldova au constituit factorii, care au determinat semnarea Cererii de aderare la UE, la 3 martie 2022 de către Președintele Parlamentului, Igor Grosu, Prim-ministra, Natalia Gavriliță și Președintele Republicii Moldova, Maia Sandu [295]. Expertul IPRE, Mihai Mogîldea consideră că decizia autorităților Republicii Moldova de a depune Cererea de aderare la UE a fost dictată inclusiv de necesitatea de a urma exemplul partenerilor din cadrul „Trio Asociat" (Ucraina și Georgia), dar mai puțin de agenda internă de reforme, aflată la un stadiu incipient de implementare [241]. La 5 martie 2022, șefa Misiunii Republicii Moldova pe lângă UE, Daniela Morari a transmis Cererea de aderare a Republicii Moldova la UE Ambasadorului, Philippe Léglise-Costa, Reprezentant Permanent al Republicii Franceze pe lângă UE, deoarece Franța deținea Președinția Consiliului UE (1 ianuarie – 30 iunie 2022) [54].

Remarcăm că procesul de aderare a Republicii Moldova la UE va fi de lungă durată, deoarece pentru a deveni stat membru al Uniunii, țara noastră va trebui să parcurgă mai multe etape: 1. să îndeplinească chestionarele Comisiei Europene; 2. Comisia Europeană să evalueze gradul de pregătire a Republicii Moldova pentru aderarea la UE, rezultatele cărora vor fi prezentate Consiliului UE; 3. să obțină disponibilitatea UE de a lansa negocierile de aderare după armonizarea întregii legislații naționale cu *acquis-ul comunitar*, care va semnifica închiderea celor 33 de capitole de negociere; 4. să ducă negocieri cu toate statele membre privind susținerea aderării Republicii Moldova la UE. 5. Parlamentul European își va exprima acordul prin intermediul votului europarlamentarilor; 6. Consiliul European trebuie să voteze unanim statutul de membru al Republicii Moldova la Uniunea Europeană. 7. Să semneze Tratatul de Aderare la UE a Republicii Moldova cu reprezentanții UE și celor 27 de state membre. Doar în urma parcurgerii etapelor menționate, Republica Moldova va putea deveni un stat membru al UE [126].

Depunerea Cererii de aderare a Republicii Moldova la UE a marcat realizarea primului pas în direcția obținerii statutului de țară candidată, după care la diferite etape vor fi efectuate mai multe evaluări, negocieri și armonizări a cadrului legal și procedural cu *acquis-ul comunitar*. Conform abordării expertului Mihai Mogîldea, Republica Moldova va trebui să obțină rezultate convingătoare pe două dimensiuni: 1) *politică,* care se referă la sustenabilitatea interacțiunii cu

guvernele statelor membre și 2) *tehnică*, a cărei sarcină este de a asigura convergența standardelor de bună guvernare, stabilitate economică și respectare a drepturilor omului în conformitate cu criteriile de la Copenhaga (1993) [241].

După semnarea la 3 martie 2022 a Cererii de aderare a Republicii Moldova la UE, Consiliul UE a invitat Comisia Europeană la 7 martie 2022 în cadrul Reuniunii informale a șefilor de stat și de guvern ai UE de la Versailles să își prezinte Avizul cu privire la cererile de aderare ale Ucrainei, Georgiei și Republicii Moldova. Chestionarul Comisiei Europene privind criteriile politice și cele economice de aderare la UE a fost înmânat Viceprim-ministrului, Ministrului Afacerilor Externe și Integrării Europene al Republicii Moldova de către Comisarul pentru vecinătate și extindere al Comisiei Europene la 11 aprilie 2022, iar chestionarul privind capacitatea Republicii Moldova de a-și asuma obligațiile, care decurg din calitatea de membru al UE a fost transmis la 19 aprilie 2022 [70]. Comisia Europeană avea nevoie de o imagine clară a nivelului de corespundere cu domeniile-cheie incluse în cele 33 de capitole de negociere privind accederea la UE. În baza răspunsurilor la chestionar, Comisia Europeană urma să prezinte o opinie cuprinzătoare referitor la îndeplinirea și respectarea criteriilor de la Copenhaga de către Republica Moldova.

Cercetătoarea Cristina Morari a comparat chestionarul Republicii Moldova cu chestionarele statelor candidate din Balcanii de Vest și a ajuns la următoarea concluzie: Chestionarul de aderare a Republicii Moldova este mai concis, format din două blocuri de întrebări – 369 de întrebări oferite în prima parte și circa 1900 de întrebări - în cea de-a doua parte. În cazul Serbiei chestionarul a inclus 2483 de întrebări, Muntenegru – 2178 de întrebări, Albania – 2280 de întrebări, Macedonia de Nord – 4000 de întrebări. Concluzia Cristinei Morari a fost că această diferență se datorează implementării obligațiilor prevăzute de AA UE-Republica Moldova, ZLSAC, care cuprind părți semnificative din *acquis-ul comunitar* [248]. Remarcăm că chestionarul s-a axat pe culegerea informațiilor despre funcționarea instituțiilor statului, justiție, statul de drept și economie. Datorită alinierii graduale a Republicii Moldova la normele și standardele UE și contribuției Platformei Naționale a Forumului Societății Civile a PaE, completarea chestionarului nu a întâmpinat mari dificultăți. În opinia expertului Mihai Mogîldea, Guvernul Republicii Moldova a mobilizat rapid resursele necesare, pentru a formula răspunsurile la chestionare, demonstrând hotărâre și voință de a valorifica oportunitatea creată [242]. Pentru comparație, vom remarca că Albania și Macedonia de Nord au avut nevoie de patru luni, pentru a transmite răspunsurile la chestionarul de aderare, iar în Bosnia acest proces a durat 14 luni. Ca rezultat, autoritățile Republicii Moldova au transmis Comisiei Europene răspunsurile la chestionare la 22 aprilie și, respectiv, la 12 mai 2022.

În urma unui șir de evenimente și măsuri concrete întreprinse de către Republica Moldova, la data de 5 mai 2022 Parlamentul European a votat o Rezoluție prin care a solicitat Consiliului European și Comisiei Europene să ofere Republicii Moldova statutul de stat candidat la UE. În opinia noastră, Rezoluția Parlamentului European a fost cel mai perseverent document privind Republica Moldova adoptat vreodată de o instituție a UE [310]. Rezoluția Parlamentului European a reprezentat un impuls puternic atât pentru Comisia Europeană, cât și pentru Consiliul UE, care au urgentat procedura de evaluare a Chestionarului de aderare. Astfel, la 17 iunie 2022, Comisia Europeană a prezentat la solicitarea Consiliului UE avizele sale privind cererile de aderare la UE depuse de Ucraina, Georgia și Republica Moldova, în care recomanda Consiliului European să confirme perspectiva Ucrainei, a Republicii Moldova și a Georgiei de a deveni membre ale UE.

Avizele Comisiei Europene conțineau evaluarea ralierii Republicii Moldova, Ucrainei și Georgiei la criteriile politice, criteriile economice și capacitatea țării de a-și asuma obligațiile, care decurg din calitatea de stat membru al UE. Referitor la Republica Moldova, Comisia Europeană a recomandat Consiliului European să acorde Republicii Moldova statutul de țară candidată la UE, cu rezerva că Republica Moldova va implementa cele 9 recomandări, menționate în Avizul Comisiei, pentru a lansa negocierile de aderare. În această ordine de idei menționăm că la compartimentul „*Criteriile politice*”, Avizul menționează că Republica Moldova dispune de o bază solidă, pentru a asigura stabilitatea instituțiilor, care garantează democrația, statul de drept, drepturile omului, respectarea și protecția minorităților [133]. Referitor la „*Criteriile economice*”, Comisia Europeană notează că Republica Moldova a implementat politici macroeconomice solide și a înregistrat progrese în ceea ce privește consolidarea sectorului financiar și a mediului de afaceri, dar este necesar de a întreprinde reforme economice esențiale, pentru a îmbunătăți climatul investițional, prin continuarea alinierii la *acquis-ul comunitar* [66].

În opinia noastră, în perspectivă Republica Moldova ar trebui să depășească blocajele existente, pentru a atrage mai multe investiții atât private, cât și publice în domeniile cheie, cum ar fi infrastructura strategică, inovarea și cercetarea, inclusiv educația. Alte criterii importante, care ar contribui la o mai bună funcționare a economiei de piață și ar necesita îmbunătățire se referă la combaterea corupției, implementarea reformei justiției, dezvoltarea unui mediu de afaceri propice, inclusiv reformarea sectorului întreprinderilor publice. Republica Moldova trebuie să ridice nivelul securității energetice și să sporească gradul de eficiență energetică, să reducă gradul de epuizare a forței de muncă și să creeze o piață de muncă mai robustă, pentru a condiționa competitivitatea produselor moldovenești pe piața unică europeană [269].

În urma analizei evaluării Comisiei Europene privind capacitatea Republicii Moldova de a îndeplini criteriile de aderare la UE, menționăm că țara noastră a armonizat legislația națională cu

acquis-ul comunitar la multiple capitole și în cadrul mai multor etape, dat fiind faptul că acest proces a fost lansat în perioada aplicării APC CE-Republica Moldova, apoi a continuat în perioada negocierii regimului liberalizat de vize și a fost realizat cu mai mare amploare în cadrul implementării AA UE-Republica Moldova și ZLSAC. În calitate de dovadă prezentăm estimările IPRE, făcute în noiembrie 2021, care au înregistrat o rată de aproximativ 65-70% de transpunere în legislația națională a *acquis-ului comunitar*, prevăzut de AA UE-Republica Moldova, ceea ce constituie circa 500 din peste 680 de directive și regulamente UE transpuse total sau parțial [163]. Drept rezultat, procesul de implementare a AA UE-Republica Moldova a fost apreciat în noiembrie 2022 cu calificativul „*satisfăcător*" de către Comisia Europeană [269].

În Avizul Comisiei Europene privind Cererea de aderare a Republicii Moldova la UE au fost menționate următoarele 9 recomandări:

1.Republica Moldova trebuie să finiseze reforma justiției, care cuprinde întregul sistem de justiție, inclusiv cel de urmărire penală, asigurând independența, transparența, corectitudinea, integritatea tuturor actorilor implicați, astfel încât să fie oferită supravegherea eficientă și democratică. Consiliul Superior al Magistraturii trebuie să suplinească în regim de urgență posturile vacante.

2.Republica Moldova trebuie să remedieze toate lacunele identificate de OSCE/ODIHR, de Consiliul Europei și Comisia de la Veneția în domeniul justiției;

3.Republica Moldova trebuie să combată corupția existentă la toate nivelurile, prin investigații și urmărire penală, care se vor solda cu condamnarea celor găsiți vinovați. Recomandările Centrului Național Anticorupție trebuie să fie preluate și implementate;

4.Lupta cu fenomenul de „oligarhizare" prin suprimarea influențelor personale în domeniile economice, politice și publice;

5.Republica Moldova trebuie să înregistreze progrese semnificative în lupta împotriva criminalității organizate, prin intermediul cooperării strânse cu partenerii europeni, regionali sau internaționali; prin punerea în aplicare a unui pachet de legi, care vizează recuperarea activelor și a unui cadru normativ comprehensiv în ceea ce privește lupta împotriva fraudelor financiare și a spălării banilor. Republica Moldova trebuie să asigure armonizarea legislației naționale la standardele Grupului de acțiune financiară privind combaterea spălării banilor;

6.Îmbunătățirea prestării serviciilor publice și implementarea reformei administrației publice, prin revizuirea și actualizarea strategiei cu privire la reforma administrației publice;

7.Finalizarea reformei managementului financiar public și perfecționarea procesului de achiziții publice la toate nivelurile guvernamentale;

8.Implicarea constantă a societății civile în procesele decizionale;

9.Consolidarea protecției drepturilor omului și a persoanelor vulnerabile, sporirea egalității de gen, a drepturilor persoanelor cu dizabilități și combaterea violenței împotriva femeilor.

Comisia Europeană a notat faptul că va monitoriza atent progresele înregistrate de Republica Moldova în îndeplinirea recomandărilor înaintate și va elabora un raport cu privire la evoluțiile înregistrate, până la sfârșitul anului 2023. În această ordine de idei remarcăm că în Concluziile Consiliului European privind cererile de aderare ale Ucrainei, Republicii Moldova și Georgiei, Balcanii de Vest, din 23 iunie 2022, s-a menționat că progresul fiecărei țări candidate la UE va depinde de propriul merit în îndeplinirea criteriilor de la Copenhaga, ținând cont de capacitatea UE de a absorbi noi membri [123].

Procesul de aderare a oricărui stat candidat la UE are la bază criterii și condiții prestabilite, care urmează să fie îndeplinite de orice stat european, care tinde să devină parte a Uniunii. Astfel, Republica Moldova are șansa să se modernizeze și să progreseze în baza propriilor merite, ținând cont în același timp că apropierea sau îndepărtarea momentului lansării negocierilor de aderare la UE depinde de viteza îndeplinirii recomandărilor de aderare ale Comisiei Europene [243]. În acest context menționăm faptul că Republica Moldova a reușit să primească statutul de țară candidat la UE într-un timp record, de doar câteva luni de la depunerea cererii de aderare. Astfel, Republica Moldova a reușit din start să reducă procesul de aderare, iar deschiderea și închiderea negocierilor de aderare vor depinde de tempoul Republicii Moldova de a îndeplini angajamentele asumate și reformele prevăzute, dar și de situația geopolitică regională, care poate fi un factor important în determinarea vitezei de aderare, atât a Republicii Moldova, cât și a Ucrainei.

Între perioada depunerii Cererii de aderare și aprobarea statutului de țară candidată, Republica Moldova a fost vizitată de peste 30 de delegații ale înalților oficiali din statele membre ale UE, iar la 5 aprilie 2022 a fost lansată „*Platforma de sprijin pentru Moldova*”, la inițiativa Franței, Germaniei și României [345], ceea ce a sporit interacțiunea dintre Republica Moldova și statele membre, pentru a obține mai multă asistență externă în redresarea situației social-economice complicate, cauzate de invaziei militare a Rusiei împotriva Ucrainei. Analizând evoluția relațiilor dintre Republica Moldova și UE din punct de vedere economic menționăm faptul că agresiunea nejustificată a Federației Ruse împotriva Ucrainei a avut repercusiuni severe asupra întregului continent european, dar mai ales asupra Republicii Moldova, care are o economie afectată de criza pandemică și de criza financiară [106].

Din punct de vedere economic, Republica Moldova a fost afectată în mod disproporționat de invazia militară a Rusiei împotriva Ucrainei, din cauza pierderii oportunităților de import și export, a creșterii rapide a prețurilor la energie, a costurilor de transport mai mari, precum și a unei volatilități macroeconomice mai mari. În această perioadă dificilă, UE a oferit un suport

considerabil Republicii Moldova, pentru a depăși provocările create de fluxul mare de refugiați ucraineni și a fortificat reziliența generală a țării noastre.

Primele eforturi ale UE de a ajuta Republica Moldova s-au materializat prin oferirea asistenței financiare imediate în valoare de 13 de milioane de euro, pentru programele umanitare, urmată de o sumă suplimentară de 15 de milioane de euro, pentru gestionarea migrației. La fel, a fost alocată suma de 15 milioane de euro, pentru a consolida EUBAM. În iunie 2022, Consiliul European a adoptat o măsură de asistență în cadrul Instrumentului European pentru Pace în valoare de 40 de milioane de euro, care avea misiunea de a consolida capacitatea Forțelor Armatei Naționale a Republicii Moldova prin furnizarea de echipamente, provizii și servicii neletale [195]. Ținând cont de importanța combaterii securității cibernetice, a dezinformării și a promovării coeziunii sociale, UE a alocat 8 milioane de euro, care are drept scop consolidarea rezistenței Republicii Moldova la situația de criză cu care se confruntă. Acest sprijin a fost suplinit cu 6 milioane de euro prin intermediul Stratcom, în vederea combaterii dezinformării, prin susținerea mass-mediei independente și a Consiliului Audiovizualului a Republicii Moldova [364].

În urma evaluării impactului asupra Republicii Moldova a invaziei militare a Rusiei împotriva Ucrainei în plan umanitar, economic și social, la 5 mai 2022 UE a acordat țării noastre 52 de milioane de euro, alocată din Programul anual de sprijin pentru anul 2022. Ajutorul avea scopul de a promova reziliența, redresarea și realizarea reformelor pe termen lung. Banii au fost oferiți inclusiv pentru a susține implementarea obiectivelor cheie stipulate în Planul Economic și de Investiții al UE, pentru partenerii din vecinătatea estică, inclusiv pentru realizarea AA UE-Republica Moldova [387].

Începând cu 23 mai 2022, prin intermediul Mecanismului UE de protecție civilă, 18 state membre și Norvegia au răspuns solicitării Republicii Moldova de a livra capacități de adăpost, asistență medicală, ambulanțe, generatoare de energie și combustibil. O echipă de experți europeni în protecția civilă și logistică au desfășurat acțiuni în Republica Moldova între 6 martie și 8 aprilie 2022, pentru a consilia autoritățile și pentru a coordona asistența primită din partea Mecanismului de protecție civilă al UE [311].

În pofida legăturilor comerciale cu Ucraina, care au crescut în principal datorită reexportului de produse petroliere, Republica Moldova a pierdut piețe importante, cum ar fi cea a Federației Ruse și a Republicii Belarus. Pentru a compensa comerțul extern, dar și pentru a fi solidară cu Ucraina, Republica Moldova a operaționalizat benzi de solidaritate, pentru tranzitul cerealelor și combustibililor, facilitând astfel transportul de mărfuri între cele două țări. UE a sprijinit aceste benzi de solidaritate prin sistemul feroviar moldovenesc cu un grant de 20 de milioane de euro, combinat cu un împrumut BERD de 12 milioane de euro [34]. Situația s-a

îngreunat și mai mult odată cu decizia Federației Ruse de a interzice importurile de produse agricole din 31 de regiuni ale Republicii Moldova, acest lucru afectând suplimentar economia și finanțele țării noastre. În plus, secetele severe din timpul verii anului 2022 au cauzat o recoltă slabă, în special a porumbului și a florii-soarelui. Scăderea producției agricole a Republicii Moldova a dus la sporirea insecurității alimentare regionale și a contribuit la o presiune inflaționistă tot mai mare. Creșterea prețurilor la produsele de primă necesitate au sărăcit mai mult de jumătate dintre cetățenii moldoveni. Pentru a ajuta Republica Moldova, la 5 iulie 2022, Parlamentul European a adoptat o rezoluție privind măsurile temporare de liberalizare a comerțului, care dublează cotele de export, pentru șapte categorii de produse agricole moldovenești printre care: prunele, strugurii și alte produse. Considerăm că în acest mod UE a manifestat solidaritate și sprijin Republicii Moldova, ajutând-o să reducă pierderile înregistrate din cauza blocajelor existente pe principalele piețe de comercializare a produselor agricole [276].

Pentru a reduce din vulnerabilitatea energetică a Republicii Moldova și a Ucrainei, la data de 16 martie 2022 OTS de energie electrică din UE au realizat sincronizarea de urgență a Sistemului de Energie Continental European al ENTSO-E cu sistemele electroenergetice ale Ucrainei și Republicii Moldova. Procesul sincronizării de urgență a rețelelor de transport de energie electrică Ukrenergo și Moldelectrica s-a realizat cu aprobarea Consiliului UE și sprijinul financiar al Comisiei Europene, al statelor membre și al autorităților de reglementare [325]. Sincronizarea sistemului ucrainean și a celui moldovean de electricitate la sistemul european ENTSO-E va contribui la ridicarea securității energetice a celor două state vecine și la menținerea sistemului de electricitate mai stabil. Menționăm că sincronizarea acestor sisteme de electricitate a avut loc într-o perioadă cu cel puțin 3 ani mai scurtă decât preconizau experții [337]. În opinia noastră, UE în condițiile crizei energetice acute, cauzate de atacurile sporite ale Rusiei asupra infrastructurii critice energetice a Ucrainei, a sprijinit Republica Moldova și a contribuit la aprovizionarea stabilă cu electricitate și gaz.

Republica Moldova s-a bucurat de două suporturi bugetare directe din partea UE pe parcursul a 8 luni. Primul pachet de asistență a UE a fost adoptat în decembrie 2021 constituind 60 milioane de euro, iar al doilea grant de sprijin bugetar a fost în valoare de 75 de milioane de euro și a fost transmis Republicii Moldova în baza unui Contract de consolidare a statului și rezilienței. Astfel, cele două granturi în valoare de 135 milioane de euro au avut obiectivul de a atenua consecințele socio-economice ale prețurilor mari la gaz și electricitate, care lovesc în pătura cea mai vulnerabilă a cetățenilor. Grantul trebuia să contribuie la sporirea securității energetice, redresarea socio-economică și tranziția energetică [386].

Președinta Comisiei Europene, Ursula von der Leyen a declarat în cadrul conferinței de presă de la Chișinău din 10 noiembrie 2022, că numai pe parcursul anului 2022 UE a sprijinit Republica Moldova cu aproximativ 840 de milioane de euro, sub formă de granturi și credite [91]. Președinta von der Leyen a asigurat cetățenii Republicii Moldova de faptul că, Comisia Europeană face tot posibilul pentru a susține Republica Moldova să facă față crizei energetice legată atât de furnizarea, cât și de procurarea la prețuri rezonabile a gazului și a electricității. Astfel, Comisia Europeană a propus un pachet suplimentar de 200 de milioane de euro dintre care 100 milioane de euro granturi și 100 milioane de euro împrumut cu scopul de a acoperi nevoile de aprovizionare cu energie [121]. Banii alocați se preconiza să fie disponibili din ianuarie 2023. De asemenea, Comisia Europeană a cooperat strâns cu Secretariatul Comunității Energetice în vederea stabilirii unei Scheme de Salvare Energetică pentru Republica Moldova, care are drept scop facilitarea sprijinului de achiziție de energie de către donatori. Este încurajator faptul că Președinta Comisiei Europene a subliniat că Republica Moldova este vecin, prieten, stat candidat la UE [91].

Așadar, în urma analizei evoluției relațiilor dintre Republica Moldova și UE în plan politic și economic observam că Republica Moldova pentru prima dată în istoria statalității sale s-a bucurat de o deschidere și susținere atât de mare din partea UE. Într-o perioada scurtă de timp țara noastră a fost vizitată de cei mai importanți lideri ai UE, printre care Președinta Comisiei Europene, Președintele Consiliului European, Președinta Parlamentului European, Comisari Europeni, președinți de țară și șefi de guverne ale statelor membre ale UE. Solidaritatea europeană a culminat cu acceptarea Cererii de aderare depusă de Republica Moldova și oferirea statutului de țară candidată la UE. Sprijinul socio-economic în valoare de mai mult de 800 milioane de euro numai pe parcursul anului 2022 demonstrează că UE este un partener sigur, care este gata să sprijine Republica Moldova atunci când aceasta are cea mai mare nevoie, deși UE se confruntă cu mari provocări la etapa actuală. Considerăm că evoluția relațiilor dintre Republica Moldova și UE depinde în continuare de tempoul realizării reformelor asumate și celor 9 recomandări menționate în Avizul Comisiei Europene privind cererea de aderare a Republicii Moldova la UE.

4.2. Semnificația statutului de țară candidat în relațiile dintre Republica Moldova și Uniunea Europeană

Consiliul European la 23 iunie 2022 a aprobat statutul de țară candidată a Republicii Moldova pentru aderarea la UE, fapt ce a marcat lansarea unei noi etape strategice în relațiile moldo-europene și a constituit cea mai importantă realizare în relațiile dintre Republica Moldova și UE. Astfel, Republica Moldova, după mai bine de 24 de ani de aspirații europene și tentative de asociere, a reușit să obțină calitatea de stat-candidat la UE. Expertul Laurențiu Plesca a remarcat

faptul că rolul de avocat al Republicii Moldova în obținerea statutului de stat-candidat la UE l-a jucat Franța, România și Germania [289]. Expresia de „*stat-candidat la UE*” desemnează statutul statului european, aflat în procesul de aderare la Uniune, aprobat de Consiliul European prin vot unanim în urma avizului Comisiei Europene și depunerii cererii de aderare. Orice stat european, care corespunde „criteriilor de la Copenhaga” și respectă valorile comune ale statelor membre, precum pluralism, nediscriminare, toleranță, justiție, solidaritate și egalitate între femei și bărbați, poate solicita să devină membru al UE, conform articolul 49 al TUE [383]. Parlamentul European trebuie să fie informat cu privire la depunerea cererii de aderare.

Republica Moldova a semnat Cererea de aderare la UE la 3 martie 2023, în urma începerii invaziei militare a Federației Ruse împotriva Ucrainei. La 10-11 martie 2022 a fost adoptată Declarația de la Versailles în cadrul Reuniunii informale a șefilor de stat și de guvern a statelor membre ale UE, pe parcursul căreia Consiliul European a invitat Comisia Europeană să își prezinte avizele cu privire la cererile de aderare depuse de Republica Moldova și Georgia [339]. În această ordine de idei menționăm că, chiar dacă un stat a depus cerere de aderare la UE și a primit statutul de țară candidată, aderarea nu este imediată, ci depinde atât de pregătirea adecvată a țării candidate, cât și de capacitatea UE de a se extinde și a integra un nou membru. Există astfel o perioadă de preaderare de durată diferită, în care țara candidată își adaptează instituțiile, standardele și infrastructura, pentru a avea capacitatea de a îndeplini toate obligațiile survenite din noua sa poziție de stat membru.

Calitatea de „*stat membru al UE*” înseamnă că țara candidată a atins stabilitatea instituțiilor, care garantează democrația, statul de drept, drepturile omului, respectul și protecția minorităților; are economie de piață funcțională, capabilă de a face față presiunii concurențiale ale pieței interne europene, de a asuma obligațiile legate de calitatea de membru, de a adera la obiectivele uniunii politice, economice și monetare [70]. În acest context considerăm relevantă opinia doctorului André Härtel, expert german privind Rusia, Europa de Est și Asia Centrală, care menționează că în cadrul UE nu au avut loc dezbateri suficiente despre potențialele efecte economice, instituționale și geopolitice ale aderării Ucrainei și al Republicii Moldova la Uniunea [131].

Din perspectiva intereselor germane, autoritățile RFG nu au oferit nicio explicație clară cu privire la motivul de ce Ucraina și Republica Moldova ar trebui să devină membre ale UE și de ce le-a fost oferit statutul de candidat la Uniune, care nu are componenta de securitate. Drept urmare, constatăm că acordarea statutului de candidat Ucrainei și Republicii Moldova a fost o decizie politică, care a marcat lansarea unui proces tehnic de lungă durată, însoțit de negocierea celor 33 de capitole. Statutul de țară candidat la UE nu semnifică intrarea într-o alianță, nu există garanție de securitate, iar clauza de solidaritate din Tratatul de la Lisabona nu este comparabilă cu articolul

5 din Tratatul NATO. Reieșind din cele menționate concluzionăm că acordarea statutului de candidat Republicii Moldova și Ucrainei nu are o semnificație substanțială, pentru politica de securitate și apărare comună a UE [131].

Din perspectiva Grupului Partidului Popular European, care este cel mai mare grup politic din Parlamentul European, extinderea aduce beneficii nu numai țărilor candidate, ci și UE, deoarece Uniunea devine mai puternică. Conform opiniei europarlamentarului Andrius Kubilius, prin extindere UE își poate păstra credibilitatea și relevanța geostrategică, iar extinderea este cel mai important instrument geopolitic al UE, fiindcă constituie singura modalitate de a lărgi zona democrației, stabilității și prosperității, inclusiv singurul mod de a asigura pacea pe termen lung pe continentul european [218]. În același timp, Grupul PPE susține că extinderea ulterioară necesită reforme interne în cadrul UE privind revizuirea procedurilor de adoptare a deciziilor și reforme în statele candidate.

Un indicator important al sprijinului european, pentru accelerarea procesului de aderare a Republicii Moldova și Ucrainei la UE îl reprezintă votarea de către Parlamentul European, la 23 noiembrie 2022, a Noii Strategii de Extindere a UE, care menționează că „*extinderea*" este cel mai eficient instrument de politică externă a UE și una dintre politicile cele mai de succes ale Uniunii, fiind o investiție geopolitică, strategică, orientată spre viitor, pace, securitate, stabilitate și prosperitate pe continentul european, iar din cauza amenințărilor tot mai mari ale Rusiei la adresa păcii, securității și stabilității europene, politica consolidată de extindere constituie cel mai puternic instrument geopolitic de care dispune UE [127].

În viziunea Parlamentului European „*extinderea*" constituie cel mai eficient instrument de politică externă a UE; un proces reciproc avantajos; un instrument pentru stimularea reformelor necesare atât în interiorul, cât și în exteriorul UE - în cadrul țărilor candidate, contribuind la încurajarea transformărilor democratice din Europa; este o investiție strategică în stabilitatea și prosperitatea continentului european [127]. Politica de extindere a UE este bazată pe criterii și standarde clare, pe principiul meritocrației.

Comisarul european pentru politica europeană de vecinătate și negocieri de extindere, Olivér Várhelyi caracterizează „*extinderea*" ca un interes geostrategic al UE, o prioritate geopolitică a Uniunii și a aliaților ei [104]. Ideea de aderare la UE este interconectată cu necesitatea de reformă, libertate, securitate și stabilitate. În consecință, politica de extindere se bazează pe condiționalitate strictă, dar echitabilă, iar principiul meritelor proprii va trebui să prevaleze.

Din cauza că UE nu a reușit să își respecte promisiunile față de statele din Balcanii de Vest, privind începerea negocierilor de aderare a Macedoniei de Nord și Albaniei, care au fost de multiple ori amânate în perioada 2009 - iulie 2022, eficacitatea extinderii a fost diminuată.

Europarlamentarul Urmas Paet susține că UE trebuie să sporească atenția asupra imaginii sale în țările candidate, prin diseminarea informațiilor despre sprijinul Uniunii și rezultatele obținute în beneficiul oamenilor [104]. În opinia noastră, „*politica de extindere a UE*" este un proces politic, administrativ și tehnocratic, orientat spre exterior, deoarece negocierile de aderare implică transferul progresiv al valorilor, standardelor și politicilor UE în țările candidate. În acest context remarcăm că UE sprijină și ajută țările candidate, care împărtășesc valorile comune europene.

Inițiativa comună a Germaniei, României și Franței din anul 2022 de a organiza conferințe ale donatorilor la Berlin, București și Paris a avut un succes semnificativ, rezultând cu acumularea unui sprijin financiar, care depășește 1,43 miliarde de euro [109]. Sprijinul și asistența financiară a comunității internaționale au fost acordate Republicii Moldova, pentru a face față multiplelor crize declanșate pe parcursul anului 2022, precum le vom enumera: 1) *criza economică*, marcată de o rată a inflației de 35% [117]; 2) *criza de securitate*, cauzată de efectele agresiunii militare a Rusiei împotriva Ucrainei și de căderea rămășițelor de rachete pe teritoriul său; 3) *criza gazelor*, rezultată din prețurile exorbitante și furnizarea limitată de gaz rusesc; 4) *criza energetică*, cauzată de rezilierea contractului de furnizare a energiei de la Centrala MGRES, situată în zona necontrolată din Estul Republicii Moldova.

În opinia noastră, sprijinul financiar internațional a demonstrat angajamentul partenerilor europeni ai Republicii Moldova de a ajuta țara la nevoie, inclusiv a contribuit la abordarea provocărilor economice, de securitate și energetice, promovând astfel stabilitatea și reziliența în Republica Moldova, care se află la frontiera Sud-Estică, prin extensie a UE. La 19 aprilie 2023 Parlamentul European a invitat UE și statele sale membre să ofere în continuare sprijin politic, economic și umanitar Republicii Moldova, inclusiv prin intermediul „*Platformei de sprijin pentru Moldova*", să susțină promovarea statului de drept, a democrației și reformelor în țara noastră, să intensifice asistența financiară și tehnică, pentru a asigura o integrare rapidă și eficientă a Republicii Moldova în UE și solicită acordarea de asistență financiară Republicii Moldova sub formă de sprijin bugetar direct [342].

În ciuda resurselor sale modeste, Republica Moldova a demonstrat vocația sa europeană în contextul crizei refugiaților, când a gestionat fluxul de peste 100.000 de refugiați ucraineni [289]. În urma procesării datelor refugiaților, s-a constatat că Republica Moldova a primit cei mai mulți refugiați ucraineni pe cap de locuitor în comparație cu restul Europei, inclusiv a furnizat hrană, adăpost și servicii medicale, ceea ce a sporit reputația Republicii Moldova și a evidențiat angajamentul față de valorile europene.

UE pentru Republica Moldova la etapa actuală este principalul partener strategic, cel mai important partener comercial, furnizor de investiții și asistență financiară prin intermediul NDICI-

„Europa Globală” și al asistenței macrofinanciare [322]. Suportul politic, tehnic și financiar european este un catalizator important, pentru realizarea progresului în îndeplinirea cerințelor stabilite de aderare. În opinia noastră asistența de preaderare trebuie să fie coerentă, eficientă, vizibilă și transparentă, care să reflecte clar prioritățile în domeniile fundamentale, care sunt susținute din fondurile europene.

UE oferă țărilor candidate suport financiar prin Instrumentul de Asistență pentru Preaderare. Comisia Europeană și statele membre sprijină administrațiile publice ale țărilor candidate, prin asistență tehnică și financiară, pentru alinierea și punerea în aplicare a legislației UE, facilitează schimbul de bune practici. Suportul financiar se oferă țărilor candidate în baza progreselor obținute în realizarea reformelor sau foii de parcurs, inclusiv prin intermediul instrumentelor TAIEX/Twinning, misiuni de experți și vizite de studiu. Deocamdată, în aspect financiar, Republica Moldova nu a beneficiat de schimbări majore, deoarece negocierile pentru aderare nu au demarat și țara noastră nu a fost integrată în IPA III. Potrivit „*Noii strategii de extindere a UE*”, în perspectivă se va stabili un cadru de cooperare între Parchetul European și țările candidate, pentru a facilita cooperarea strânsă și urmărirea penală privind utilizarea abuzivă a fondurilor UE [104].

Revizuirea NDICI-„Europa Globală” și IPA III ar putea produce modificări la pachetul financiar alocat Republicii Moldova. În opinia noastră, este relevantă poziția europarlamentarului român Eugen Tomac, care a remarcat că Republica Moldova și Ucraina pot primi mulți bani, însă nu vor putea supraviețui economic, dacă nu vor avea frontieră comună cu zona Schengen, pentru a putea să se integreze economic rapid [104]. Astfel, România încearcă să își condiționeze votul de susținere a aderării Republicii Moldova și Ucrainei la UE, prin convingerea Austriei și Olandei de a nu se opune integrării României și Bulgariei în spațiul Schengen.

Pentru a susține autoritățile Republicii Moldova, a impulsiona absorbția fondurilor europene și a prelua bunele practici de accesare a asistenței de pre-aderare, Universitatea „Aurel Vlaicu” din Arad în parteneriat cu Primăria Municipiului Arad, Consiliul Județean Arad, în noiembrie 2022 au organizat un forum internațional la Arad, la care a participat delegația din Republica Moldova, constituită din reprezentanți ai mediului academic universitar, rectori, prorectori, cadre didactice ai mediului preuniversitar, președinți de raioane și funcționari publici ai Cancelariei de Stat, directori ai instituțiilor medicale, primari, ziariști și oameni de afaceri [393]. Republica Moldova este eligibilă, pentru finanțare în cadrul programelor tematice ale UE, precum este Instrumentul European pentru Democrație și Drepturile Omului, dar la moment nu se alătură acestor proiecte din cauza lipsei de capacitate [120].

Condițiile prealabile esențiale și non-negociabile, pentru obținerea progreselor în perioada de preaderare la UE sunt următoarele: transformarea democratică și statul de drept; independența judiciară; buna guvernanță; combaterea corupției, a traficului de persoane, a dezinformării, a spălării banilor și a criminalității organizate; eradicarea influenței necorespunzătoare a oligarhilor asupra autorităților, mass-mediei și economiei; promovarea drepturilor omului și a drepturilor minorităților; egalitatea de gen; libertățile fundamentale și libertatea mass-mediei [322]. În acest context remarcăm că *reziliența democratică* este consolidată prin statul de drept, instituțiile democratice, independente și puternice, prin libertatea mass-mediei și societatea civilă dinamică. Alte condiționalități ar putea fi aplicarea regimului de sancțiuni al UE în materie de drepturi ale omului și pentru infracțiunile de corupție. Condiționalitățile UE față de țara candidată, în opinia europarlamentarului Tonino Picula, trebuie să fie clare, aplicate strategic, bazate pe progres, dar și o reacție la regresie sau lipsa persistentă de progres [262].

Parlamentul European este un partener de încredere al Republicii Moldova și un susținător al procesului de extindere, care a facilitat realizarea reformelor instituționale și socio-economice în beneficiul cetățenilor. Conform „*Noii strategii de extindere a UE*" politica de extindere trebuie să fie actualizată, pentru a deveni mai flexibilă, mai dinamică și mai avantajoasă, ținând seama de realitățile politice, noul context geopolitic creat de agresiunea militară a Federației Ruse împotriva Ucrainei, dar păstrând procesul de aderare pe bază de merit. În același context, menționăm despre necesitatea alinierii Republicii Moldova la PESC a UE. Astfel, aderarea la UE înseamnă mai mult decât fonduri europene și coridoare de transport ale UE, ci reprezintă solidaritate, poziții și acțiuni comune, valori și principii importante.

„*Noua strategie de extindere a UE*" prevede că Republica Moldova se confruntă cu provocări generate de ingerințe străine, răuvoitoare și de campanii de dezinformare externe, iar evoluțiile din trecut au demonstrat că neextinderea UE este o lacună strategică gravă, care poate submina securitatea și stabilitatea pe continentul european. Depunerea cererii de aderare la UE a Ucrainei, Republicii Moldova și Georgiei exprimă dorința popoarelor de a trăi în țări libere și democratice, ferm ancorate în familia europeană. Conform Strategiei Globale a UE din 2016 politica de extindere constituie o investiție strategică în securitatea și prosperitatea Europei, contribuind astfel la instaurarea păcii [2].

Reieșind din conținutul „*Noii strategii de extindere a UE*", menționăm că fiecare țară implicată în procesul de aderare ar trebui să fie evaluată în baza meritelor individuale, iar pentru a deveni eficientă, politica de extindere a UE trebuie să se bazeze pe aspectele fundamentale – statul de drept, standardele democratice, reformele economice, drepturile și libertățile fundamentale – cu introducerea treptată a țărilor candidate în diverse sectoare ale integrării în UE, îndreptându-le

în mod vizibil și constant către aderarea cu drepturi depline, pentru a susține impulsul de reformă în țările candidate [127].

În recomandarea Parlamentului European se menționează că Republica Moldova și Ucraina beneficiază de tot sprijinul necesar, pentru a deveni state membre ale UE, subliniindu-se oportunitatea și nevoia urgentă de sprijin financiar substanțial al UE, pentru investiții în interconectivitate energetică durabilă pe termen lung cu UE, diversificare energetică și autonomie strategică [127]. În opinia europarlamentarului, Siegfried Mureșan, Republica Moldova reușește să implementeze într-un tempo rapid recomandările expuse de Comisia Europeană în Avizul emis în luna iunie 2022 cu privire la acordarea statutului de țară candidat, chiar dacă Republica Moldova se confruntă cu o criză energetică și economică cauzată de situația regională [277]. Astfel, Republica Moldova manifestă determinare de a parcurge procesul de integrare europeană într-un ritm accelerat, iar UE trebuie să asigure sprijin financiar suplimentar, inclusiv fonduri europene nerambursabile, pentru a susține procesul de aderare a Republicii Moldova [255].

Procesul de aderare implică respectarea „*criteriilor de aderare de la Copenhaga*" (1993), inclusiv adoptarea și implementarea *acquis-ului comunitar* [368]. Drept urmare, dacă un stat candidat îndeplinește suficient criteriile politice, Comisia Europeană recomandă deschiderea negocierilor de aderare, care vor demara atunci, când toate guvernele statelor membre vor fi de acord în unanimitate, cu lansarea dialogului de negocieri, inclusiv cu cadrul acestora. În conținutul „*Noii strategii de extindere a UE*" (23 noiembrie 2022), europarlamentarul Tonino Picula, a sugerat ca aprobarea deciziei privind începerea negocierilor de aderare, deschiderea și închiderea capitolelor individuale, să se realizeze prin votul *majorității calificate* [104].

Cadrul de negociere stabilește principiile și liniile directoare pentru negocierile de aderare cu fiecare stat candidat aparte. Proiectele de cadre sunt împărțite în trei părți: 1) principiile care guvernează negocierile de aderare; 2) obiectul negocierilor și 3) procedura de negociere. Comisia Europeană, în urma deciziei Consiliului UE, elaborează un proiect-cadru de negociere. Odată ce statele membre au adoptat cadrele de negociere, președinția rotativă a Consiliului UE va prezenta poziția generală convenită a UE în cadrul primei conferințe interguvernamentale, marcând începutul oficial al negocierilor de aderare. Cadrele de negociere urmează să fie făcute publice la această etapă [135]. Europarlamentarul Tonino Picula susține că pentru fiecare țară candidată trebuie să se desemneze câte un negociator-șef din parte UE, care ar asigura transparență procesului, în timpul comunicării cu cetățenii țărilor candidate [104].

Referitor la durata procesului de negociere, menționăm că nici o instituție nu poate anticipa cât pot dura tratativele. Viteza negocierilor de aderare a statului candidat la UE depinde de progresul reformelor și alinierea la legislația UE. Astfel, durata negocierilor poate varia de la țară

la țară, iar demararea negocierilor de aderare concomitent cu o altă țară sau cu mai multe țări nu este nicidecum o garanție de finalizare în același timp. Totuși, europarlamentarul Tonino Picula, care a fost raportorul „*Noii strategii de extindere a UE*" (23 noiembrie 2022) în cadrul Parlamentului European, a sugerat ca termenul limită, pentru încheierea negocierilor cu țările candidate, să fie până la sfârșitul acestui deceniu [262].

Pentru a putea analiza progresul anual înregistrat de către țările candidate, Comisia Europeană adoptă „*Pachetul privind extinderea*", care include o evaluare oficială a țărilor candidate în conformitate cu mecanismul și raportul UE privind statul de drept și Tabloul de bord al justiției UE, folosind aceeași indicatori, care se aplică statelor membre, pentru a preveni lipsa de progres, deficiențe grave și regresie [104]. În rapoartele individuale, Comisia Europeană prezintă evaluarea detaliată a situației în fiecare țară candidată, ceea ce a fost realizat în ultimul an sau eșecurile înregistrate și stabilește orientări privind prioritățile reformelor. Evaluările se bazează pe monitorizarea periodică de către Comisia Europeană a situației din țara candidată, aportul delegației UE din țara respectivă și dintr-o varietate de alte surse, precum informațiile din partea statelor membre ale UE, rapoartele Parlamentului European, comunicatele din partea guvernului țării și informațiile de la diferite organizații internaționale și neguvernamentale, care au relații cu această țară. Pe baza acestor evaluări, Consiliul UE va decide cu privire la următoarele acțiuni, ce trebuie îndeplinite pe parcursul negocierilor de aderare.

Întregul proces de negociere se încheie definitiv doar după ce fiecare capitol va fi închis. Astfel, atunci când Consiliul UE va adopta o decizie pozitivă de admitere a solicitantului în UE pe baza unui ultim raport pozitiv al Comisiei Europene, țara candidată și reprezentanții tuturor statelor membre trebuie să semneze și să ratifice Tratatul de Aderare la UE, document care fundamentează apartenența statului la UE. Tratatul conține termenii și condițiile detaliate de aderare, toate aranjamentele tranzitorii și termenele limită, inclusiv detaliile despre aranjamentele financiare și orice clauze de salvgardare.

După semnarea Tratatului de Aderare la UE, statul candidat devine o „*țară în curs de aderare*", ceea ce semnifică perioada de așteptare, pentru a deveni membru cu drepturi depline al UE la data prevăzută de tratat, cu condiția că tratatul va fi ratificat de toți actorii, conform TUE [383]. Integrarea în piața unică europeană și în alte domenii se bazează pe o condiționalitate strictă și pe progrese concrete privind reformele, sancționând în timp orice regres sau întârziere nejustificată în procesul de reformă, în special în domeniul democrației, al libertății mass-media, al combaterii corupției, al drepturilor omului și al statului de drept. Posibilitățile țărilor candidate de a monitoriza activitatea instituțiilor UE și de a participa la ședințele plenare au fost extinse. Astfel, introducerea treptată a țărilor candidate în politicile, inițiativele și piață unică europeană,

inclusiv accesul la fondurile UE, vor permite cetățenilor să exploreze beneficiile aderării la UE, pentru a recompensa progresul durabil.

După cum se precizează în Avizul privind cererea de aderare a Republicii Moldova la UE, faptul că AA UE-Republica Moldova, inclusiv ZLSAC cuprinde o parte substanțială din *acquis-ul comunitar* cu un calendar detaliat de implementare, care variază de la 3 la 7 ani, apropie deja țara noastră de Uniune în ceea ce privește alinierea reglementărilor. Republica Moldova are un istoric satisfăcător de implementare, deși progresele sunt inegale și întârzierile în îndeplinirea termenelor ambițioase din AA/ZLSAC au fost frecvente [21]. Conform Raportului oficial din 2020 privind implementarea PNAIAA (2017-2019), reiese că obiectivele propuse au fost realizate în proporție de 71,56% [314], în ceea ce privește transpunerea *acquis-ului comunitar* în legislația națională. Potrivit datelor Centrului de Armonizare a Legislației, 224 de acte normative naționale din totalul de 420 au fost armonizate cu legislația UE. Conform acestor date concluzionăm că Republica Moldova se află la o jumătate de drum în procesul de preluare a legislației UE. Potrivit AA UE-Republica Moldova evaluarea implementării și funcționalității noii legislații armonizate reprezintă aspectul esențial pentru deschiderea negocierilor de aderare.

În viziunea Viceprim-ministrului, ministrului afacerilor externe și integrării europene, Nicu Popescu, implementarea celor 9 recomandări din Avizul Comisiei Europene privind cererea de aderare la UE a Republicii Moldova nu înseamnă neapărat demararea negocierilor de aderare, deoarece la multiple capitole Republica Moldova se află la *nivel începător de pregătire*, la *un anumit model de pregătire* și *un nivel moderat de pregătire* [293]. În acest context menționăm că la 2 februarie 2023 Comisia Europeană a publicat cea de-a doua parte a Opiniei Comisiei Europene privind cererea de aderare a Republicii Moldova la UE [68], care evaluează situația aferentă a 33 de capitole ale legislației UE, care completează prima parte a Opiniei publicate, difuzată la data de 17 iunie 2022, care a evaluat criteriile politice și criteriile economice de aderare.

Conform celui de-al doilea Raportul analitic al Comisiei Europene din 2 februarie 2023, care reflectă situația existentă în iunie 2022, Republica Moldova s-a situat **la nivel începător de pregătire** pentru aderare la UE în următoarele 12 domenii: Capitolul 5: *Achiziții publice*, Capitolul 32: *Controlul Financiar,* Capitolul 2: *Libera Circulație a muncitorilor,* Capitolul 6: *Dreptul societăților comerciale,* Capitolul 9: *Servicii financiare,* Capitolul 16: *Impozitarea,* Capitolul 19 *Politica socială și ocuparea forței de muncă,* Capitolul 27: *Mediul și schimbările climatice*, Capitolul 11: *Agricultura și dezvoltarea rurală,* Capitolul 13: *Pescuitul,* Capitolul 22: *Politica regională și coordonarea instrumentelor structurale,* Capitolul 33: *Dispoziții financiare și bugetare*.

Un anumit nivel de pregătire a Republicii Moldova pentru aderare la UE s-a atestat în 17 domenii, după cum urmează: Capitolul 24: *Justiție, libertate și securitate*, Capitolul 18: *Statistică*, Capitolul 1: *Libera circulație a bunurilor*, Capitolul: 3 *Dreptul de stabilire și libertatea de a presta servicii*, Capitolul: 4 *Libera circulație a capitalului*, Capitolul: 7 *Legea proprietății intelectuale*, Capitolul 8: *Politica concurențială*, Capitolul 28: *Protecția consumatorilor și a sănătății*, Capitolul 10: *Transformare digitală și media*, Capitolul 17: *Politica economică și monetară*, Capitolul 20: *Politica de întreprindere și industrială*, Capitolul 26: *Educație și cultură*, Capitolul 29: *Uniunea vamală*, Capitolul 14: *Transportul*, Capitolul 15: *Energia*, Capitolul 21: *Rețele transeuropene*, Capitolul 12: *Siguranța alimentară, politica veterinară și fitosanitară*.

Un nivel moderat de pregătire a Republicii Moldova pentru aderarea la UE s-a constat doar în 3 domenii, precum: Capitolul 25: *Știință și cercetare*, Capitolul 30: *Afaceri externe*, Capitolul 31: *Politica externă, securitate și apărare* [403].

Progresele, care au fost atestate după aprobarea statutului de țară candidată la UE, vor fi reflectate de Comisia Europeană în Raportul privind politica de extindere a UE, care va fi publicat în luna octombrie 2023 și va prezenta evaluarea progreselor înregistrate de Republica Moldova în urma implementării celor 9 recomandări, care ar putea fi completat cu un set nou de recomandări. La 19 aprilie 2023 autoritățile Republicii Moldova au trimis primul raport de circa 1000 de pagini, în care au fost prezentate detaliat progresele înregistrate absolut în fiecare domeniu și gradul de ajustare a legislației naționale a Republicii Moldova la legislația UE. Pentru a elabora primul raport de progres al Republicii Moldova au fost create 33 de grupuri de lucru, constituite din circa 600 de funcționari publici [97].

În continuare vom prezenta contribuțiile Republicii Moldova la Pachetul de Extindere al UE pentru anul 2023, gradul de implementare a celor 9 recomandări ale Comisiei Europene menționate în Avizul la cererea de aderarea a Republicii Moldova la UE. *Prima recomandare* se referă la cel mai important domeniu - justiția, reformele căruia se implementează și va mai dura în timp. *A doua recomandare*, care vizează deficiențele identificate de OSCE și Comisia de la Veneția, a fost îndeplinită. *Recomandarea a treia* se referă la respectarea angajamentului de luptă împotriva corupției la toate nivelurile, în rezultat au fost efectuate mai multe ajustări legislative. *A patra recomandare*, implementarea angajamentului de dezoligarhizare, s-a realizat prin reinstaurarea controlului asupra gestionării Aeroportului Internațional Chișinău. Autoritățile Republicii Moldova urmează să întreprindă acțiuni concrete privind lupta împotriva corupției (*recomandarea cinci*) și să realizeze reforma administrației publice locale până în anul 2030 (*recomandarea a șasea*), pentru a oferi servicii publice de calitate. *Recomandarea a șaptea* se referă la finalizarea reformei managementului finanțelor publice, implementarea căreia s-a

demonstrat prin adoptarea noii Strategii privind dezvoltarea managementului finanțelor publice (2023-2030). *Recomandarea opt* privind implicarea societății civile în procesul de luare a deciziilor, s-a materializat prin supunerea a 1046 proiecte de legi consultărilor publice. *Cea de-a noua recomandare*, care prevede consolidarea protecției drepturilor omului, a fost realizată. Viceprim-ministrul, ministrul afacerilor externe și integrării europene, Nicu Popescu la 7 iunie 2023 a declarat că până la 21 iunie 2023 Republica Moldova va transmite completări și informații actualizate pentru raportul Comisiei Europene privind politica de extindere a UE, care va constitui prima evaluare a Republicii Moldova în calitate de candidat la aderare la UE. Dacă evaluarea va fi pozitivă, Republica Moldova ar putea începe negocierile pentru aderare la UE înainte de sfârșitul anului 2023 [275].

La 16 februarie 2023 Parlamentul Republicii Moldova a acordat vot de încredere Guvernului Dorin Recean și a aprobat Programul de activitate „*Moldova prosperă, sigură, europeană*" [301]. Deschiderea negocierilor pentru aderarea la UE și accelerarea procesului de integrare europeană constituie primul obiectiv al Programului de activitate al Guvernului Recean. Printre cele mai importante repere ale integrării europene au fost menționate următoarele: 1) de a realiza cele 9 recomandări ale Comisiei Europene din Avizul cu privire la cererea de aderare la UE; 2) de a transpune legislația europeană în legislația națională, de a asigura un nivel bun de pregătire la toate capitolele de negocieri și de a operaționaliza grupurile de lucru pentru negocierile cu UE [301]. În domeniul politicii externe a Republicii Moldova vectorul integrării europene se va manifesta prin realizarea următoarelor sarcini: 1) de a promova consecvent obiectivele de aderare la UE la nivel internațional în cooperare cu actorii guvernamentali și neguvernamentali; 2) de a implementa prevederile AA UE-Republica Moldova și Agendei de Asociere, inclusiv alte acorduri moldo-europene; 3) de a aprofunda cooperarea cu UE în domeniul PESC prin valorificarea platformelor de dialog și a instrumentelor de asistență (IEP); 4) de a spori participarea la misiunile UE de gestionare a crizelor; 5) de a mobiliza expertiza europeană, pentru consolidarea rezilienței, creșterea nivelului de convergență cu UE în sfera politicii externe.

La 28 februarie 2023 Guvernul Republicii Moldova a aprobat Planul de acțiuni al Guvernului pentru anul 2023, care prevede raportarea lunară, până la data de 5 a lunii a ministerelor și altor autorități administrative privind executarea acțiunilor de corespundere cu criteriile politice și cele economice de aderare la UE, și până la data de 15 a lunii, Cancelaria de Stat va raporta Guvernului informația despre progresul înregistrat în realizarea Planului. În opinia noastră, termenele de realizare a acțiunilor asumate sunt stabilite pe trimestre, fără a indica date calendaristice fixe, ceea ce sugerează o activitate lejeră, în virtutea circumstanțelor, fără stabilirea precisă a timpului pentru implementarea obiectivelor asumate.

Parlamentul European la 19 aprilie 2023 a adoptat Rezoluția privind provocările cu care se confruntă Republica Moldova prin care a solicitat UE și statelor membre să monitorizeze îndeaproape situația din Republica Moldova și să ia măsuri pentru a contracara utilizarea mijloacelor hibride de către Federația Rusă. Comisia Europeană și SEAE au fost invitate să își îmbunătățească comunicarea strategică despre UE în Republica Moldova și să susțină în continuare independența mass-media în Republica Moldova, prin creșterea eforturilor de alfabetizare media și a abilităților de analiză critică la nivel de societate, pentru a îmbunătăți capacitatea populației de a detecta dezinformarea. Cooperarea UE cu Republica Moldova va spori, pentru a asigura rezistența țării în fața amenințărilor hibride, inclusiv prin a dezvolta împreună o strategie de salvgardare a integrității și mediului de securitate la alegerile locale din 2023, alegerile prezidențiale din 2024 și alegerile parlamentare din 2025, inclusiv prin sprijinirea activității jurnaliștilor și a organizațiilor societății civile, care încearcă să contracareze dezinformarea.

În continuare, Parlamentul European a solicitat Comisiei Europene să continue să ofere sprijin umanitar Republicii Moldova prin Mecanismul UE de protecție civilă, sprijin pentru gestionarea frontierelor prin Frontex și EUBAM relocată. Totodată Parlamentul European recunoaște rolul Republicii Moldova de furnizor regional de securitate, în special de la începutul invaziei militare a Rusiei împotriva Ucrainei și salută activitatea continuă în cadrul Dialogului politic și de securitate la nivel înalt dintre UE și Republica Moldova, pentru a consolida cooperarea în domeniul PESC, a aborda problemele relevante pentru securitatea și stabilitatea regională, pentru a discuta posibilitățile de coordonare strânsă și eficientă. Astfel, Parlamentul European și-a reafirmat angajamentul față de aderarea Republicii Moldova la UE și consideră că ar reprezenta o investiție geostrategică într-o Europă unită și puternică, încurajând liderii UE și statele membre să viziteze țara, pentru a arăta angajamentul UE față de viitorul european al Republicii Moldova și invită Comisia Europeană să indice criterii și repere clare, măsurabile și coerente privind cele 9 recomandări identificate pentru Republica Moldova ca să avanseze spre aderare la UE. În rezultat, Parlamentul European așteaptă cu interes îndeplinirea de către Republica Moldova a celor 9 recomandări menționate în Avizul Comisiei Europene și în Raportul de evaluare a Comisiei, ca parte a Pachetului de Extindere pentru anul 2023, dar solicită, în acest context, Comisiei Europene și Consiliului European să înceapă negocierile de aderare la UE până la sfârșitul anului 2023, după îndeplinirea celor 9 recomandări [342].

Criza energetică și repercusiunile invaziei militare ale Rusiei împotriva Ucrainei au fost discutate la prima întâlnire a Comunității Politice Europene, care a avut loc la 6 octombrie 2022, la Praga, și a reunit 44 de lideri ai statelor membre și ale țărilor nemembre cu aspirații europene, printre care și președintele Republicii Moldova, Maia Sandu. La Praga s-a decis ca Republica

Moldova să găzduiască cel de-al doilea Summit EPC, care a fost organizat la Bulboaca, la 1 iunie 2023, datorită căruia țara noastră a câștigat o vizibilitate internațională semnificativă. În opinia noastră, decizia de a organiza cel de-al doilea Summit al EPC în Republica Moldova a fost un semnal clar al angajamentului oferit țării noastre de către forumul pan-european și o expresie a sprijinului pentru guvernarea de la Chișinău [128].

Expertul Davide Denti consideră că procesul de aderare a noilor state la UE va fi însoțit de reforma internă a UE. Franța deja a subliniat că aderările viitoare vor trebui să se desfășoare paralel cu reformele interne din cadrul UE, pentru a asigura o guvernanță eficientă într-o Uniune de 30 de state sau mai multe țări membre, în dependență de „*capacitatea de absorbție*" [96]. În luna august 2022, cancelarul RFG, Olaf Scholz a afirmat că „*tratatele europene nu sunt bătute în piatră*", adică în contextul unei noi extinderi Tratatul de la Lisabona ar putea fi supus revizuirii după 15 ani de la implementare. De exemplu, perspectiva extinderii spre Est a UE a determinat reformele tratatelor de la Amsterdam (1999), Nisa (2001) și Lisabona (2007). Probabil, că noua Uniune va fi o entitate mai funcțională, cu mai puține drepturi de veto și mai multe competențe; o Uniune capabilă să acționeze atât pe plan intern, cât și pe plan internațional; o Uniune care va accepta actualele țări candidate în componența sa, dar fără drepturi de vot, caracteristice statului membru, însă cu dreptul de a asista la activitățile instituțiilor europene și de a implementa politicile UE, ceea ce ar semnifica „*integrarea europeană graduală*".

Reieșind din informațiile relatate, considerăm că UE manifestă un interes sporit față de Republica Moldova, prin acordarea statutului de țară candidată la UE, prin oferirea sprijinului instituțional, tehnic, logistic și financiar. La începutul lunii aprilie 2023 Republica Moldova a prezentat Primul raport de evaluare a gradului de ajustare și a progreselor înregistrate în urma implementării celor 9 recomandări ale Comisiei Europene, menționate în Avizul privind cererea de aderare a Republicii Moldova la UE (17 aprilie 2022), dar totodată a elaborat un raport pentru Comisia Europeană privind nivelul de progres al Republicii Moldova pe cele 33 capitole de politici publice, care structurează procesul de aderare la UE. În baza informațiilor acumulate, în luna octombrie 2023 Comisia Europeană va trebui să decidă, dacă este necesar să recomande Consiliului European începerea negocierilor de aderare cu Republica Moldova, iar în luna decembrie 2023 Consiliul European vor decide, dacă susține sau nu recomandarea Comisiei Europene. La moment domeniul justiției reprezintă cea mai dificilă recomandare, care necesită multiple reforme instituționale, procedurale și de conformare la noile standarde europene. Statutul de țară candidată a Republicii Moldova semnifică avansarea relațiilor moldo-europene de la nivelul de asociere politică și integrare economică la nivelul de preaderare, care prevede pe lângă implementarea în continuare a AA UE-Republica Moldova și ZLSAC, inclusiv realizarea celor 9

recomandări ale Comisiei Europene și pregătirea dosarului constituit din 33 capitole pentru negocierile de aderare cu UE.

4.3. Concluzii la capitolul 4

1. După perioada „*pragmatismului strategic al UE*” (12 noiembrie 2019 – 6 august 2021), s-a lansat cea de-a *zece perioadă*, denumită convențional „perioada obținerii și valorificării statutului de țară-candidată la UE, la 6 august 2021 care durează până în prezent, caracterizată de aprofundarea asocierii politice și integrării economice a Republicii Moldova în UE, depunerea cererii de aderare la UE, la 3 martie 2022, obținerea statutului de țară-candidată la UE – la 23 iunie 2022 și îndeplinirea celor nouă recomandări din Avizul Comisiei Europene (17 iunie 2022), pentru demararea negocierilor de aderare a Republicii Moldova la UE.

2. Asistență financiară este acordată de UE în funcție de realizarea priorităților definite de Agenda de Asociere UE-Republica Moldova prin intermediul Instrumentului de Vecinătate, Dezvoltare și Cooperare Internațională – „Europa Globală”, principiului de condiționalitate, determinat de progresele obținute în urma implementării reformei justiției, consolidării statului de drept, combaterii corupției, eradicării sărăciei și dezvoltării economiei.

3. În contextul declanșării crizei de aprovizionare cu gaze, UE a oferit sprijin Republicii Moldova sub formă de consultanță de specialitate, pentru a dezvolta opțiuni alternative și elabora scenarii privind diversificarea surselor și rutelor de aprovizionare cu gaze, inclusiv suport financiar. UE a subliniat importanța separării transportului, distribuției de gaz și electricitate ca mijloc de consolidare a rezilienței Republicii Moldova.

4. Un indicator important al sprijinului european, pentru accelerarea procesului de aderare a Republicii Moldova la UE îl reprezintă votarea de către Parlamentul European, la 23 noiembrie 2022, a Noii Strategii de Extindere a UE, care menționează că extinderea este cel mai eficient instrument de politică externă a UE și una dintre politicile cele mai de succes ale Uniunii, fiind o investiție geopolitică strategică, orientată spre viitor, pace, securitate, stabilitate și prosperitate pe continentul european, iar din cauza amenințărilor tot mai mari ale Rusiei la adresa păcii, securității și stabilității europene, politica consolidată de extindere constituie cel mai puternic instrument geopolitic de care dispune UE.

5. UE pentru Republica Moldova este principalul partener strategic, cel mai important partener comercial, furnizor de investiții și asistență macrofinanciară. Suportul politic, tehnic și financiar european este un catalizator important, pentru realizarea progresului în îndeplinirea celor 9 recomandări prevăzute de Avizul cererii de aderare a Republicii Moldova la UE. În opinia

noastră asistența de preaderare trebuie să fie coerentă, eficientă, vizibilă și transparentă, care să reflecte clar prioritățile în domeniile fundamentale și să fie susținute din fonduri europene.

CONCLUZII SI RECOMANDĂRI

Problema științifică importantă soluționată în domeniul științelor politice, teoriei integrării europene și politicii externe constă în reflectarea evoluției relațiilor politice dintre Republica Moldova și UE pe parcursul anilor 1991-2023, care a fost partajată în zece etape, inclusiv evidențierea celor patru perioade distincte de oferire a asistenței oficiale pentru dezvoltare a țării noastre de către Uniune. Schimbarea calitativă a relațiilor de cooperare dintre Republica Moldova și UE s-a realizat în perioada 2009-2014, în urma instaurării partidelor politice pro-europene la guvernare, care s-a soldat cu obținerea regimului liberalizat de vize, negocierea, semnarea și intrarea în vigoare a AA UE-Republica Moldova și a ZLSAC. Perioada, care a demarat la 6 august 2021 și durează până în prezent, este distinctă, fiind marcată de obținerea la 23 iunie 2022 a statutului de țară candidată a Republicii Moldova la UE, realizarea celor nouă condiționalități ale Comisiei Europene și conformarea cu „criteriile de la Copenhaga", în vederea pregătirii pentru negocierile de aderare la Uniunea Europeană.

Raționamentele științifice din conținutul tezei reprezintă rezultatul investigației autorului, fiind formulate de sine stătător și elucidate în 8 articole științifice, prezentate la 7 foruri științifice internaționale și naționale.

Rezultatele obținute au permis autorului să formuleze următoarele **concluzii**:

1. În procesul de investigație a problemei evoluției relațiilor dintre Republica Moldova și Uniunea Europeană au fost identificate studii, analize și publicații ale reprezentanților mediului academic și experților societatii civile din Republica Moldova și de peste hotare, care au prezentat diverse abordări geostrategice ale cooperării moldo-europene. În opinia noastră cercetătorii naționali, care s-au preocupat de problematica relațiilor moldo-europene, pot fi divizați în două categorii: 1) *scepticii,* care în pofida semnării AA/ZLSAC de către Republica Moldova, manifestă reticență față de viitorul european al țării noastre; și 2) *teoreticienii fermi,* care sunt convinși că Republica Moldova are toate șansele de a deveni parte a familiei europene [148, p.197].

2. Aspectele teoretico-metodologice ale cercetării evoluției relațiilor dintre Republica Moldova și UE sunt teoria cooperării internaționale, teoria integrării europene, aparatul categorial, inclusiv metodele, care implică analiza și evaluarea parteneriatului și asocierii politice moldo-europene la diverse etape. În opinia noastră, cercetarea problemei evoluției relațiilor dintre Republica Moldova și UE necesită aplicarea diverselor metode, printre care vom menționa metoda dialectică, metoda sinergetică, metoda behavioristă, metoda instituțională, metoda descriptivă și metoda prospectivă. Considerăm că la baza studierii dezvoltării relațiilor moldo-europene se află principiul interdisciplinarității și principiul obiectivității [148, p.195. 199-201].

3. Temeiul stabilirii relațiilor de cooperare dintre CE/UE și Republica Moldova a fost Declarația Cooperării Politice Europene din 16 decembrie 1991 privind orientările de recunoaștere a noilor state din Europa de Est și ex-URSS. Negocierile de încheiere a APC CE-Republica Moldova au început în urma constatării schimbărilor democratice care s-au produs în Republica Moldova, precum organizarea primelor alegeri parlamentare pluripartidiste (27 februarie 1994), adoptarea Constituției Republicii Moldova (29 iulie 1994), liberalizarea economiei naționale și democratizarea societății moldovenești. În opinia noastră, semnarea APC la 28 noiembrie 1994 a semnificat recunoașterea oficială a Republicii Moldova ca partener direct de către CE/UE, crearea primei baze politico-juridice de dezvoltare a dialogului politic de interes comun, încurajarea procesului de cooperare regională moldo-europeană, dezvoltarea comerțului și atragerea investițiilor statelor membre ale UE în economia Republicii Moldova [146, p. 181].

4. AA UE-Republica Moldova reprezintă un cadru normativ-juridic calitativ nou, care a avansat relațiile moldo-europene pe o treaptă calitativ superioară între UE, Euratom și statele membre, pe de o parte, și Republica Moldova, pe de altă parte, având misiunea de a asigura asocierea politică și integrarea economică. În viziunea noastră, pe parcursul implementării AA relațiile dintre Republica Moldova și UE au evoluat conform sinusoidei, prin alternanța perioadelor și stărilor de progres și regres, ceea ce demonstrează caracterul bidimensional al relațiilor de cooperare moldo-europene. AA a cauzat efecte pozitive pentru Republica Moldova, prin adoptarea de noi legi, lansarea și realizarea reformelor în domeniile de administrare publică, justiție, educație și economie, adoptarea unor strategii etc. Lacunele depistate în realizarea angajamentelor asumate prin AA se referă la existența unui sistem public politizat și birocratizat excesiv, absența profesioniștilor de înaltă calificare și a instrumentelor de punere în aplicare a legislației naționale armonizate cu legislația UE [145, p.231-232].

5. Evoluția instrumentelor UE de asistență financiară destinate reformării Republicii Moldova poate fi partajată în patru perioade distincte: *prima perioadă* - 1991-2008, caracterizată de implementarea programului TACIS; a *doua perioadă* - 2004-2014, aplicarea Instrumentului European de Vecinătate și Parteneriat; a *treia perioadă* - 2014-2020, marcată de lansarea programelor de asistență ale UE pentru implementarea AA/ZLSAC; a *patra perioadă* - 2021-2027, caracterizată de realizarea Instrumentului de Vecinătate, Dezvoltare și Cooperare Internațională „Europa Globală” (NDICI-„Europa Globală”) [143, p.160].

6. Uniunea Europeană a început să susțină Republica Moldova financiar și tehnic începând cu anul 1991, imediat după adoptarea Declarației de independență (27 august 1991). Primul program de asistență tehnică, oferit de CE pentru dezvoltarea republicilor ex-sovietice, inclusiv Republicii Moldova, a fost TACIS, care era lipsit de componenta politică și fără diferențiere în

grup, cu condiționalitate redusă și fonduri foarte limitate. Instrumentul European de Vecinătate și Parteneriat a fost mai flexibil decât TACIS și cu un buget mai semnificativ, fiind un mecanism nou financiar lansat în contextul PEV, pentru a oferi forme mai avansate de cooperare, precum cooperarea transfrontalieră, programele TAIEX, Twinning, transformarea relațiilor de cooperare dintre UE și țările vecine, din asistență tehnică la cooperare deplină. Programul Twinning este un instrument principal al UE, pentru a facilita crearea instituțiilor conform modelului și standardelor europene în statele-partenere. TAIEX este un program finanțat de UE, care se axează pe asistarea țărilor partenere în procesul de armonizare a legislației și este bazat pe seminare, instruiri, mese rotunde, vizite de studiu etc. [143, p.160-161].

7. După o perioadă de instabilitate politică și de regres democratic, parcursul european al Republicii Moldova a fost reconfirmat la 15 noiembrie 2020, când alegerile prezidențiale au fost câștigate de candidatul pro-european, doamna Maia Sandu, inclusiv la 11 iulie 2021, când în urma victoriei din cadrul alegerilor parlamentare anticipate, Partidul Acțiune și Solidaritate și-a asumat mandatul de a realiza integrarea europeană, prin reforme structurale, combatere a corupției, îmbunătățire a sistemului de justiție și eradicare a sărăciei. Implementarea AA UE-Republica Moldova (2021-2027) va servi la consolidarea și promovarea valorilor comune ale democrației, respectarea drepturilor omului și a libertăților fundamentale, a statului de drept, fiind supus monitorizării, raportării anuale și evaluării în baza indicatorilor stabiliți de proiectele finanțate de UE [145].

8. După 24 februarie 2022, Republica Moldova a demonstrat că este unul dintre partenerii UE în contextul invaziei militare a Rusiei împotriva Ucrainei. Gestionarea organizată a fluxului de refugiați către statele membre ale UE, asigurarea tranzitului transportului comercial și umanitar din UE către Ucraina, dar și respectarea regimului de sancțiuni financiare al UE împotriva Federației Ruse sunt exemple, care demonstrează contribuțiile autorităților Republicii Moldova de susținere a Ucrainei. Acordarea statutului de țară-candidat a Republicii Moldova la UE, la 23 iunie 2022, a fost mai mult o decizie politică, care a marcat lansarea unui proces tehnic de lungă durată, însoțit de negocierea a 33 capitole de aderare. Considerăm că statutul de țară-candidat la UE nu semnifică intrarea într-o alianță politico-militară, deoarece nu există o garanție de securitate și clauza de solidaritate din Tratatul de la Lisabona nu este comparabilă cu articolul 5 din Tratatul NATO, iar acordarea statutului de țară-candidat nu are o semnificație substanțială pentru politica de securitate și apărare comună a UE.

În baza rezultatelor obținute, prin atingerea scopului și obiectivelor propuse, înaintăm următoarele **recomandări,** direcționate către următoarele instituții responsabile:

1. *Parlamentului Republicii Moldova*: pentru a face schimb de experiență legislativă și pentru a urgenta armonizarea legislației Republicii Moldova cu legislația UE, este necesar de intensificat relațiile cu Parlamentul European și organele legislative ale statelor membre ale UE;

2. *Guvernului Republicii Moldova*: în vederea realizării celor 9 recomandări ale Comisiei Europene, este necesar să se creeze un consens larg în societate privind continuarea reformei justiției, prin implicarea tuturor părților cointeresate, eliminarea riscurilor corupției, delimitarea competențelor între instituțiile abilitate cu combaterea corupției, îmbunătățirea mecanismului de investigație a corupției;

3. *Ministerului Afacerilor Externe și Integrării Europene al Republicii Moldova*: pentru a se pregăti de cele 33 de capitole de negociere și pentru a consolida capacitatea instituțională, este necesar de angajat cadre tinere și de perfecționat funcționarii publici ai serviciului diplomatic, pentru a îmbunătăți procesele de comunicare și negociere cu partenerii europeni, pentru a elabora și implementa programe și proiecte europene. Recomandăm MAEIE să colaboreze cu moldovenii care activează în prezent în cadrul Instituțiilor UE ;

4. *Ministerului Afacerilor Externe și Integrării Europene al Republicii Moldova*: este important de a promova obiectivul de aderare a Republicii Moldova la UE la nivel politico-diplomatic, prin următoarele căi: a) consolidarea cooperării cu statele membre ale Uniunii în domeniile politic, economic, comercial, al securității și apărării; b) menținerea permanentă a dialogului cu fiecare stat membru al UE; c) aprofundarea parteneriatului strategic cu România prin proiecte concrete; e) valorificarea cooperării cu organizațiile internaționale, precum NATO, Consiliul Europei, OSCE.

5. *Ministerului Justiției al Republicii Moldova*: pentru a dezoligarhiza Republica Moldova, este necesar să se elaboreze un plan de acțiuni privind dezoligarhizarea, pentru a elimina orice formă de activitate cu aplicarea resurselor financiare nejustificate și a combate înțelegerile de cartel. În pofida faptului că avizele Comisiei de la Veneția au un caracter consultativ, consideram necesar implementarea recomandărilor și transpunerea lor în practică;

Perspectivele cercetării problemelor științifice constau în monitorizarea și interpretarea procesului de implementare a celor nouă condiționalități formulate de Comisia Europeană, a rapoartelor de progres ale Republicii Moldova pe cele 33 de capitole ale politicilor publice, care vor determina conținutul negocierilor și perspectivele de aderarea Republicii Moldova la UE. Raportul privind politica de extindere a UE va fi publicat în luna noiembrie 2023 și va prezenta evaluarea progreselor înregistrate de Republica Moldova în urma implementării celor nouă recomandări, care ar putea fi completat cu un set nou de recomandări privind convergența

economică. Materialele empirice vor fi colectate și vor servi, pentru elaborarea unui studiu științific consacrat statutului de țară candidată a Republicii Moldova la UE.

BIBLIOGRAFIE

1. A fost publicat raportul interimar GRECO pentru Republica Moldova. [citat: 05.06.2023]. Disponibil:https://www.ipn.md/ro/a-fost-publicat-raportul-interimar-greco-pentru-republica-moldova-7967_1087722.html

2. A Global Strategy for the European Union's Foreign and Security Policy. [citat: 09.06.2023]. Disponibil: https://www.eeas.europa.eu/eeas/global-strategy-european-unions-foreign-and-security-policy_en

3. Achievements of the Stability Pact for Southeast Europe. [citat: 12.05.2023]. Disponibil:https://1997-2001.state.gov/regions/eur/see/fs_000406_see_achieve.html

4. Acord de Asociere între Uniunea Europeană și Comunitatea Europeană a Energiei Atomice și statele membre ale acestora, pe de o parte, și Republica Moldova, pe de altă parte. În: Monitorul Oficial 185-199/442, 18.07.2014 [citat: 05.06.2023]. Disponibil: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/RO/TXT/?uri=CELEX:22014A0830(01)

5. Acordul de împrumut dintre Republica Moldova şi Uniunea Europeană privind asistența macrofinanciară pentru Republica Moldova în valoare de 100 milioane EUR (2020) – OMNIBUS. [citat: 19.12.2022]. Disponibil: http://amp.gov.md/aim/viewActivityPreview.do~public=true~pageId=2~activityId=15423~language=ro

6. Acordul de Parteneriat şi Cooperare între Comunitățile Europene şi Statele lor membre, de o parte, şi Republica Moldova, de altă parte. [citat: 30.09.2022]. Disponibil: https://old.mf.gov.md/common/programstrategy/APC_ro.pdf

7. Activity Report 2008 – 2012. Neighbourhood Investment Facility. [citat: 23.05.2023]. Disponibil:https://neighbourhood-enlargement.ec.europa.eu/system/files/2016-12/20150731-nif-activity-report-overview-2008-2012.pdf

8. AFANAS, Nicolai. *Impactul Acordului de Asociere Republica Moldova – Uniunea Europeană asupra regiunii transnistrene*. In: Revista de Filosofie, Sociologie şi Ştiinţe Politice, 2017, nr. 2(174), pp. 209-218. ISSN 1957-2294

9. Al II-lea Raport Alternativ privind implementarea Acordului de Asociere cu UE (Trimestrul I-III 2017). [citat: 21.05.2023]. Disponibil: https://ipre.md/2017/12/22/al-ii-lea-raport-alternativ-privind-implementarea-acordului-de-asociere-cu-ue-trimestrul-i-iii-2017/

10. ALBU, Natalia. *Influența crizei din Ucraina asupra securității Republicii Moldova*. In: Revista Militară. Studii de securitate şi apărare, 2015, nr. 2(14), pp. 29-37. ISSN 1857-405X.

11. Alegerile parlamentare din 2021 în Republica Moldova. [citat: 03.06.2023]. Disponibil:https://alegeri.md/w/Alegerile_parlamentare_din_2021_%C3%AEn_Republica_Moldova

12. ALEXE, Dan, CEAPAI, Alla. *Ce poate şi ce nu poate Comisia de la Veneţia*. [citat: 05.06.2023]. Disponibil: https://moldova.europalibera.org/a/ce-poate-%C8%99i-ce-nu-poate-comisia-de-la-vene%C5%A3ia/29999517.html

13. ALMQVIST, Jessica. *EU and the Recognition of New States*. Euborders Working Paper 12 September 2017. [citat: 01.05.2023]. Disponibil: https://www.ibei.org/working-paper-12-euborders_145144.pdf

14. ANDRIEȘ, Vasile. *Dimensiuni politice ale procesului de integrare europeană (cazul Republicii Moldova).* Teză de doctor în ştiințe politice. Chişinău, 2009. 146 p. ISSN 1857-1549.

15. Anexe la Propunerea Comisiei de Decizie a Consiliului privind poziția Uniunii în cadrul Consiliului de cooperare instituit prin Acordul de parteneriat și cooperare dintre Comunitatea Europeană și statele sale membre, pe de o parte, și Republica Moldova, pe de altă parte, cu privire la adoptarea unei recomandări privind punerea în aplicare a Programului de asociere UE-Republica Moldova. [citat: 20.05.2023]. Disponibil:https://eur-lex.europa.eu/legal-content/RO/TXT/DOC/?uri=CELEX:52014PC0359&from=EN

16. Annual report 1998. [citat: 28.05.2023]. Disponibil: https://www.ebrd.com/publications/annual-report-1998-english.pdf

17. ARGINT Mariana. Concepţia integrării europene - în sfârşit. [citat: 07.05.2023]. Disponibil: http://www.cisr-md.org/ROM/Adept%20rom/note13.html

18. Armonizarea legislaţiei naţionale cu acquis-ul comunitar. [citat: 11.05.2023]. Disponibil:https://cie.library.usmf.md/images/files/documents/Strategia_europeana_Partea_6.pdf

19. Asistenţa UE pentru Moldova. Pagina oficială de internet a Ministerului Afacerilor Externe și Integrării Europene al Republicii Moldova [citat 19.05.2023]. Disponibil: http://www.eumission.mfa.md/asistenta-ue-pentru-moldova/

20. Association Agenda between the European Union and the Republic of Moldova. [citat: 07.06.2023]. Disponibil: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/HTML/?uri=CELEX:52022PC0069

21. Aviz privind cererea Moldovei de aderare la UE. [citat: 28.12.2022]. Disponibil: https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/ro/qanda_22_3801

22. AXELROD, Robert. *The evolution of cooperation*. New York: Basic Books, 1984. ISBN- 9780465005642

23. BARANOVSCHI, G., Zapadnaya Evropa : voenno-politicheskaya integratsiya . M .: Mezhdunar . otnosheniya , 1988. – 200 s . ISBN 5-7133-0137-0

24. BĂRBULESCU Iordan Gheorghe, BRIE Mircea, TODERAȘ Nicolae. *Cooperarea transfrontalieră între România și Ucraina, respectiv între România și Republica Moldova. Oportunități și provocări în perioada 2014-2020*. În: Studii de strategie și politici SPOS 2015. Studiul nr. 2. București, 2016. 35 p. ISBN: 978-606-8202-49-5

25. BARROW Amy. UN Security Council Resolutions 1325 and 1820: constructing gender in armed conflict and international humanitarian law. În: International Review of the Red Cross. 2010. March. Volume 92. Number 877. [citat: 28.12.2022]. Disponibil: https://www.icrc.org/en/doc/assets/files/other/irrc-877-barrow.pdf

26. BENIUC, Valentin, BENIUC, Liliana. *Republica Moldova în contextul politicii de securitate și apărare comună.* În: Mandatul de securitate: probleme actuale de interpretare, legislație și practică. Chișinău, 2020. p.272-281. ISBN 978-9975-56-783-1.

27. BENIUC, Valentin. *Politica externă, de securitate şi apărare a Uniunii Europene*. Chișinău: Print-Caro, 2020. 135 p. ISBN 978-9975-56-776-3

28. BENIUC, Valentin. Uniunea europeană din perspectiva gândirii politice și abordărilor teoreticometodologice contemporane. In: Promotion of Social and Economic Values in the Context of European Integration: 4th International Conference, Ed. 4, 3-4 decembrie 2021, Chișinău. Chișinău, Republica Moldova: 2021, Ediția 4, Vol.1, pp. 277-282. ISBN 978-9975-3527-1-0.

29. BENIUC, Liliana, MOSCVICIOV, Leonid. *„Trio asociat" ca formă de cooperare şi dialog consolidat în cadrul Parteneriatului Estic.* In: Promotion of Social and Economic Values in the Context of European Integration: 4th International Conference, Ed. 4, 3-4 decembrie 2021, Chișinău. Chișinău, Republica Moldova: 2021, Ediția 4, Vol.1, pp. 284-287. ISBN 978-9975-3527-1-0.

30. BENIUC, Liliana. *Analiza procesului de implementare a Acordului de Asociere între Uniunea Europeană şi Republica Moldova prin prisma raporturilor oficiale şi de alternativă*. In: Relaţii internaţionale. Plus, 2018, nr. 2(14), pp. 59-71. ISSN 1857-4440.

31. BENIUC, Liliana. *Impactul războiului din Ucraina asupra politicii externe a Uniunii Europene*. In: Integrare prin cercetare și inovare.: Ştiinţe umanistice. Ştiinţe sociale, 10-11 noiembrie 2022, Chișinău. Chisinau, Republica Moldova: Centrul Editorial-Poligrafic al USM, 2022, SU, SS, pp. 227-229. ISBN 978-9975-62-470-1.

32. BENIUC, Valentin, BENIUC, Liliana. *Politica de securitate şi apărare a Uniunii Europene în contextul crizelor regionale din vecinătatea estică (cazul conflictului transnistrean).*

In: Managementul politicilor de securitate al Uniunii Europene în Europa de Sud-Est, 3 mai 2017, Chișinău. Chișinău, Republica Moldova: "Print-Caro" SRL, 2017, pp. 8-22. ISBN 978-9975-56-444-1.

33. BENIUC, Valentin, BENIUC, Liliana. *Procesele de integrare europeană prin prisma politicii de securitate și apărare comună a Uniunii Europene*. În: Studii naționale de Securitate. 2020. Nr. 1(1). p. 169-183. ISSN 2587-3822. DOI: 10.5281/zenodo.3989426

34. BERD acordă un nou împrumut în valoare de 23,5 milioane de euro Căilor Ferate din Moldova. [citat 20.10.2021]. Disponibil: https://www.ebrd.com/EBRD-moldova-railways

35. BOIAN, Victoria. *Investirea și evaluarea asistenței financiare acordate Moldovei de Uniunea Europeană*. Asociația pentru Politică Externă. Chișinău, 2010. [citat: 28.07.2017]. http://old.ape.md/public/publications/1273156_md_boian_victoria.pdf

36. BORZEL, T, LEBANIDZE B. *The transformative power of Europe beyond enlargement: the EU's performance in promoting democracy in its neighborhood*. În: East European Politics. 2017. vol. 33. nr. 1. p. 25. [citat: 28.07.2017]. https://www.researchgate.net/publication/313494042_The_transformative_power_of_Europe_beyond_enlargement_the_EU's_performance_in_promoting_democracy_in_its_neighbourhood

37. BOSKOVIC, Marina Matic. *Instrumente și cadrul viitor de politici pentru reformarea sectorului justiției în Republica Moldova*. Decembrie 2015. [citat: 28.05.2023]. Disponibil: https://www.justice.gov.md/public/files/transparenta_in_procesul_decizional/consultatii_publice/1.8_ATT_N_New_Policy_Instruments_Report_rom.pdf

38. BOȚAN, Igor, PROHNIȚCHI, Valeriu, LUPUȘOR, Alexandru, AFANASIEVA, N. *Integrarea Europeană: un pas înainte și doi înapoi?* Expert-Grup. Chisinau, 2013. [citat: 10.10.2022]. Disponibil: https://www.expert-grup.org/ro/biblioteca/item/download/1025_f93c2fff7b7d3d5dc073193e030598ce

39. BOȚAN, Igor. *Prevederile Acordului de Asociere RM-UE*. Ghid. Chisinau: Arc, 2014, 83 p. ISBN 978-9975-61-815-1.

40. BRIE, Mircea. *A New European Neighbourhood Policy toward Ukraine and the Republic of Moldova in the Context of the Eastern Partnership (EaP) and the Association Agreements (AA)*. În: Revista Studii Europene. Chișinău, 2017. nr. 10. p. 148. [citat 19.05.2023]. Disponibil: http://www.studiieu.org/files/publications/SE-10-2017-18405.pdf

41. Buletin Informativ APC, Programul TACIS – Implementarea APC. Volumul 2 Ediţia 1, Chişinău, 2000.

42. Buletinul Informativ "TWINNING, TAIEX, SIGMA, CIB, Coordonarea asistenței externe - Moldova". Ediția 5. Chișinău, 2012. 5 p.

43. BURIAN, Alexandru. *Geopolitica lumii contemporane*. Curs de lecții Chișinău, 2003, 352 p. ISBN:9975-78-251-5

44. BURUIANĂ, Ion. *Acordul de asociere între Republica Moldova și Uniunea Europeană ca izvor al dreptului comerțului internațional*. În: Revista Studii Europene. Chișinău, 2016. nr. 8. pp. 9-14. [citat: 11.09.2021]. Disponibil: http://www.studiieu.org/files/publications/Studii%20Europene%20nr.%208.pdf

45. BUȘCĂNEANU, Sergiu. *Cât de substanțială este oferta PEV pentru Moldova*. Leeds, 2006. anexa 5. [citat: 25.07.2017]. Disponibil: http://www.e-democracy.md/files/enp-moldova.pdf

46. BUȘCĂNEANU, Sergiu. *Imaginea statului Republica Moldova ca factor al integrarii în Uniunea Europeană*. Chişinău: IPP, 2001. [citat 29.05.2019]. Disponibil: https://ip.md/old/libview.php?l=ro&id=494&idc=167

47. BUȘCĂNEANU, Sergiu. *Moldova şi UE în contextul Politicii Europene de Vecinătate. Realizarea Planului de Acţiuni UE-Moldova (februarie 2005 – ianuarie 2008)*. Asociaţia pentru

Democraţie Participativă ADEPT şi EXPERT-GRUP. Chisinau, 2008, 21 p. [citat 30.05.2019]. Disponibil: http://www.e-democracy.md/files/realizarea-pauem.pdf

48. CĂLDARE, Gheorghe. *Negocierea Acordului de Asociere a Republicii Moldova la Uniunea Europeană*. În: Strategii de integrare europeană pentru Republica Moldova. Știința politică în Republica Moldova: Realizări și perspective. USM, 2011. 186 p. [citat 30.05.2019]. Disponibil:https://ibn.idsi.md/sites/default/files/imag_file/Colaborarea%20Republicii%20Moldova%20cu%20Uniunea%20Europeana%20probleme%20si%20prioritati.pdf

49. CALUS, K. *Moldova: from oligarchic pluralism to Plahotniuc's hegemony*. Centre for Eastern Studies. Warsaw, 07.04.2016. p.9. [citat 30.05.2017]. Disponibil https://www.osw.waw.pl/en/publikacje/osw-commentary/2016-04-11/moldova-oligarchic-pluralism-to-plahotniucs-hegemony

50. CEBOTARI, Svetlana. *Interesul național al Republicii Moldova între Uniunea Europeană și Comunitatea Statelor Independente*. În: Moldoscopie: (Probleme de analiză politică). Revistă științifică trimestrială. Chișinău: USM, nr.2 (XXIX). 2005. p.139-149. ISSN 1812-2566.

51. CEBOTARI, Svetlana. *Politica externă a Republicii Moldova în contextul proceselor integraționiste: interese şi priorități.* Teză de doctor în ştiinţe politice. Chişinău, 2007. 169 p.

52. Cel de-al șaptelea program Cadru (PC7). Site-ul oficial al Comisiei Europene - Cercetare & Inovare, [citat 19.05.2013]. Disponibil: http://ec.europa.eu/research/leaflets/fp7/page_03_ro.html

53. CENUȘĂ Deonisie. "Stat capturat" și "oligarhi utili" în proximitatea UE: Moldova, Georgia și Ucraina, OP-ED. Info Prim-Neo, [citat: 04. 05. 2016]. Disponibil: http://www.ipn.md/ro/integrare-europeana/79645

54. Cererea de aderare a Moldovei la UE, prezentată reprezentantului permanent al Franței de lângă UE. [citat 16.04.2022]. Disponibil: https://www.ipn.md/ro/cererea-de-aderare-a-moldovei-la-ue-prezentata-reprezentantului-7965_1088294.html

55. CHARLES, P. *International Theory and European Integration, Faber and Faber*, London, 2 June 1978, p. 75-76, 149. ISBN 0-268-04346-9

56. CHEPTINE, Andriana. *Ex-Premierul Filat amintește de programul „Relansăm Moldova": „Am semnat angajamente de sprijin și împrumut de peste 2,6 miliarde de dolari".* [citat: 12.07.2023]. Disponibil: http://curentul.md/stiri/ex-premierul-filat-aminteste-de-programul-relansam-moldova-am-semnat-angajamente-de-sprijin-si-imprumut-de-peste-26-miliarde-de-dolari.html

57. CHIRILĂ, Victor. *Relații Republicii Moldova cu Uniunea Europeană*. În: Evoluția politicii externe a Republicii Moldova (1998-2008). Chișinău: Cartdidact, 2009, p.49-78. ISBN 978-606-035-050-7.

58. Chișinăul și Tiraspolul au convenit să redeschidă podul de peste Nistru de la Gura Bîcului–Bîcioc. 03 noiembrie 2017. [citat: 01.06.2023]. Disponibil: https://moldova.europalibera.org/a/28833804.html

59. CHRYSSOCHOOU, Dimitris N. *Democracy and symbiosis in the European Union: Towards a confederal consociation?* În: West European Politics Journal. 1994. Volumul 17 (4). [citat 16.04.2020]. Disponibil: https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/01402389408425040

60. CICARIOV, Nicolae. *Unele acceptiuni privind procesul de europenizare a administratiei publice din Republica Moldova*. In: Contribuția tinerilor cercetători la dezvoltarea administrației publice, Ed. 8, 25 februarie 2022, Chișinău. Chișinău: Tipografia «Print-Caro», 2022, Ediția 8, pp. 30-34. ISBN (pdf): 978-9975-3542-2-6

61. CINI, M. *European Union Politics*. New York: Oxford University Press, 2007. 496 p. ISBN, 0199281955, 9780199281954

62. CLAUDE, I.L. *Swords Into Plowshares: The Problems and Progress of International Organization*. Random House, 1971. 103 p. ISBN-978-0394340531

63. Codul Vamal. Nr. 95. 24-08-2021. În: Monitorul Oficial. 17-09-2021. Nr. 219-225. art. 238. [citat: 09.05.2023]. Disponibil: https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=130520&lang=ro

64. COJOCARU, Gheorghe. *Dilema politic versus economic în construcția europeană*. Chișinău: GAZETA SRL, 2006, 133 p. ISSN 1857-0550

65. Comerțul internațional cu mărfuri al Republicii Moldovaîn anul 2020. [citat: 03.06.2023]. Disponibil: https://statistica.gov.md/ro/comertul-international-cu-marfuri-al-republicii-moldova-in-anul-2020-9539_3396.html

66. Comisia Europeană recomandă Consiliului să confirme perspectiva Ucrainei, a Republicii Moldova și a Georgiei de a deveni membre ale UE și își dă avizul cu privire la acordarea statutului de țară candidată. [citat: 08.06.2023]. Disponibil: https://www.eeas.europa.eu/delegations/moldova/comisia-european%C4%83-recomand%C4%83-consiliului-s%C4%83-confirme-perspectiva-ucrainei_ro?s=223

67. Comisia guvernamentală pentru integrarea europeană şi-a stabilit priorităţile pentru semestrul II al anului 2016. [citat: 20.05.2023]. Disponibil: https://dcfta.md/rus/comisia-guvernamentala-pentru-integrarea-europeana-si-a-stabilit-prioritatile-pentru-semestrul-ii-al-anului-2016

68. Commission Analytical report on Moldova's alignment with the EU acquis. [citat: 10.05.2023]. Disponibil:https://neighbourhood-enlargement.ec.europa.eu/commission-analytical-report-moldovas-alignment-eu-acquis_en

69. Commission assesses the implementation of Visa Liberalisation Action Plans by Moldova, Ukraine and Georgia. Press release 15 November 2013. [citat: 17.05.2023]. Disponibil:https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/IP_13_1085

70. Commission Opinion on the Republic of Moldova's application for membership of the European Union. [citat: 17.05.2023]. Disponibil:https://neighbourhood-enlargement.ec.europa.eu/system/files/2022-06/Republic%20of%20Moldova%20Opinion%20and%20Annex.pdf

71. Commission proposes visa-free regime to Moldova. Press release. 27 November 2013. [citat: 17.05.2023]. Disponibil: https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/IP_13_1170

72. Communication from the commission to the European Parliament and the Council. Eastern Partnership. [citat: 26.05.2023]. Disponibil: https://www.europarl.europa.eu/cmsdata/219089/EaP_COM(2008)823.pdf

73. Comunicarea Comisiei Europene către Consiliu UE și Parlamentul European privind consolidarea PEV. COM (2006) 726 final, 4 December 2006, punctul 3.1 [citat 19.02.2022]. Disponibil: http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A52006DC0726

74. Comunicarea Comisiei Europene. Europa lărgită – Vecinătatea: O nouă structură pentru relațiile cu vecinii noștri din Est și din Sud. Bruxelles, 2003. [citat 30.10.2022]. Disponibil: https://commission.europa.eu/strategy-and-policy/policies/european-neighbourhood-policy_ro

75. Comunicat de presă privind remarcile Președintelui Consiliului European H. Van Rompuy, după Summitul UE-Ucraina, 25.02.2013, EUCO 48/13[citat 19.09.2017]. Disponibil: http://europa.eu/rapid/press-release_PRES-13-74_en.htm

76. Conclusions of the Maastricht European Council (9 and 10 december 1991) [citat: 10.05.2023]. Disponibil: https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/ro/DOC_91_7

77. Concluziile Consiliului privind Republica Moldova. 15 februarie 2016. [citat: 19.05.2023]. Disponibil: https://www.consilium.europa.eu/ro/press/press-releases/2016/02/15/fac-moldova-conclusions/

78. Concluziile reuniunii Consiliului European (23 martie 2023). [citat: 02.06.2023]. Disponibil: https://data.consilium.europa.eu/doc/document/ST-4-2023-INIT/ro/pdf (04 iunie 2023)

79. Consiliul adoptă o asistență în valoare de 150 de milioane EUR pentru Republica Moldova, [citat 19.05.2022]. Disponibil: https://www.consilium.europa.eu/ro/press/press-releases/2022/04/04/council-adopts-150-million-assistance-to-the-republic-of-moldova/

80. Consolidarea capacităților Parlamentului Republicii Moldova în procesul de armonizare a legislației naționale cu legislația UE - 13 ENPI OT 02 17 (MD/28). [citat: 02.06.2023]. Disponibil: https://www.parlament.md/Rela%C5%A3iiexterneparlamentare/ProiectulTwinning/tabid/261/language/ro-RO/Default.aspx

81. Consumatorul e limitat în alegere. Ce riscuri și avantaje întrevede mediul de business în modificările rapide operate la Legea cu privire la comerțul interior. [citat 21.05.2023]. Disponibil: https://agora.md/stiri/81221/consumatorul-e-limitat-in-alegere-ce-riscuri-si-avantaje-intrevede-mediul-de-business-in-modificarile-rapide-operate-la-legea-cu-privire-la-comertul-interior-video

82. CREANGĂ, Ion, BOSTAN, Olesea. *Beneficiile Acordului de Asociere UE-RM*. Chisinau: IDIS Viitorul, 2015. [citat: 02.06.2020]. Disponibil: http://www.viitorul.org/files/library/4946294_md_ghid_ue_final_.pdf

83. DANU, Marin. *Politica de Securitate și Apărare Comună a Uniunii Europene: implicații pentru Republica Moldova*. [citat 19.05.2023]. Disponibil: http://www.ape.md/wp-content/uploads/2017/06/Studiu-PSAC-2017-06-28-redact.pdf

84. Datoria Externă. [citat 19.01.2023]. Disponibil: https://www.bnm.md/en/tags/datoria-externa

85. DAVID, M. *Theories of Political Integration*. In: Hans Michelmann and P. Soldatas, eds., Theories of European Integration. University Press of America, 1994, 29 p. ISBN- 978-0819194558

86. De la implementarea PAUEM la elaborarea de politici. Programul Inițiative Europene al Fundației Soros-Moldova. Chișinău: Editura Cartier, 2009. ISBN 978-9975-61-454-2

87. Decizia Consiliului din 26 iulie 2010 privind organizarea și funcționarea Serviciului European de Acțiune Externă (2010/427/UE). [citat: 03.06.2023]. Disponibil: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/RO/TXT/PDF/?uri=CELEX:32010D0427&from=MT

88. Decizia Consiliului privind poziția Uniunii în cadrul Consiliului de cooperare instituit prin Acordul de parteneriat și cooperare dintre Cominitatea Europeană și statele sale membre, pe de o parte, și Republica Moldova, pe de altă parte, cu privire la adoptarea unei recomandări privind punerea în aplicare a Programului de asociere UE-Republoca Moldova. [citat: 20.05.2023]. Disponibil:https://eur-lex.europa.eu/legal-content/RO/TXT/DOC/?uri=CELEX:52014PC0359&from=EN

89. Decizia nr. 1/2015 a Consiliului de asociere UE-Republica Moldova din 18 decembrie 2015 privind aplicarea titlului V din Acordul de asociere între Uniunea Europeană și Comunitatea Europeană a Energiei Atomice și statele membre ale acestora, pe de o parte, și Republica Moldova, pe de altă parte pe întreg teritoriul Republicii Moldova [2015/2445] [citat 10.05.2022]. Disponibil: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/RO/TXT/?uri=uriserv:OJ.L_.2015.336.01.0093.01.RON&toc=OJ:L:2015:336:TOC

90. Decizie a Parlamentului European și a Consiliului de acordare de asistență macrofinanciară Republicii Moldova [citat 10.05.2022]. Disponibil: https://data.consilium.europa.eu/doc/document/PE-9-2022-INIT/ro/pdf

91. Declarația Președintei Maia Sandu după întrevederea cu Președinta Comisiei Europene, Ursula von der Leyen. [citat 20.11.2022]. Disponibil: https://www.presedinte.md/rom/discursuri/declaratia-presedintei-maia-sandu-dupa-intrevederea-cu-presedinta-comisiei-europene-ursula-von-der-leyen

92. Declarație comună privind art. 4. Textul declarației este atașat la textul Acordului de Parteneriat și Cooperare. [citat 20.11.2022]. Disponibil: https://sfs.md/uploads/files/Docs/cooperare-internationala/acord-asociere-ue/Extrasul_din_Acordul_de_Asociere_dintre_Uniunea_European%C4%83_%C8%99i_Republica_Moldova.pdf

93. Declaration on the `Guidelines on the Recognition of New States in Eastern Europe and in the Soviet Union' (16 December 1991). [citat 10.05.2023]. Disponibil: https://www.dipublico.org/100636/declaration-on-the-guidelines-on-the-recognition-of-new-states-in-eastern-europe-and-in-the-soviet-union-16-december-1991/

94. Decretul Președintelui Republicii Moldova privind constituirea Comisiei naţionale pentru integrare europeană. Nr. 957. 13-11-2002. În: Monitorul Oficial. 14-11-2002. Nr. 151-153, art. 1197. [citat 10.05.2019]. Disponibil: https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=41769&lang=ro

95. DELCOUR, Laure, TULMETS, Elsa. *La Moldavie et la politique de voisinage de l'Union Européenne: quel partenariat?* In: Revue d'études comparatives Est-Ouest, 2015/1 (Nr. 46), p.137-159. DOI: 10.3917/receo.461.0137. [citat: 23.05.2023]. Disponibil: https://www.cairn.info/revue-d-etudes-comparatives-est-ouest1-2015-1-page-137.htm (accesat: 23 mai 2023)

96. DENTI, Davide *A New Geopolitics for the Western Balkans, a Thessaloniki Moment for the Eastern Partners, and a New Big Project for Europe. The Effects of Russia's Invasion of Ukraine on the EU's Neighbourhood and Enlargement Policies*. [citat: 23.05.2023]. Disponibil: https://cadmus.eui.eu/bitstream/handle/1814/75524/QM-03-23-131-EN-N.pdf?sequence=1&isAllowed=y

97. Detalii de la Nicu Popescu, privind îndeplinirea celor nouă recomandări venite de la Comisia Europeană pentru aderarea la UE. [citat: 10 iunie 2023]. Disponibil: https://protv.md/politic/detalii-de-la-nicu-popescu-privind-indeplinirea-celor-noua-recomandari-venite-de-la-comisia-europeana-pentru-aderarea-la-ue-la-ce-etapa-suntem-video---2651831.html

98. DEUTSCH, Karl W. *Analiza relațiilor internaționale*. Chişinău: Tehnica-info, 2006. 192 p. ISBN 978-9975-63-008-5.

99. DEUTSCH, Karl W. *Comparison of French and German Elites in the European Political Environment*. In Deutsch, Karl W. France, Germany and the Western Alliance: A Study of Elite Attitudes on European Integration and World Politics. New York: Charles Scribner's Sons, 1967. 218 p. IA40755417.

100.DEUTSCH, Karl W. et al. *Political Community and the North Atlantic Area: International Organization in the Light of Historical Experience*, Princeton University Press. 1957. p. 66-68. [citat: 10 iunie 2017]. Disponibil: https://www.lsu.edu/faculty/lray2/teaching/7971_1s2009/deutsch1957.pdf

101.DEUTSCH, Karl W. *Integration and Arms Control in the European Political Environment*. A Summary Report. In: American Political Science Review, 06 1966. Vol. 60, No. 2. 354 p. ISBN: 978-3-319-02910-8.

102.DEUTSCH, Karl W. *Political community at the international level: problems of definition and measurement.* Garden City, N.Y., Doubleday, 1954. 79 p. ISBN 9780208009036

103.DEUTSCH, Karl, BURRELL, S., KANN, R., LEE, M., LICHTERMAN, M., LINDGREN, R., LOEWENHEIM, F., and WAGENEN, R. *Political Community and the North Atlantic Area, in International Political Communities: An Anthology, Doubleday and Company*. Garden City, New-York, 1966. ISBN: 9780691649429

104.Dezbateri. Noua stretegue de extindere a UE. Miercuri, 23 noiembrie 2022 – Strasbourg. [citat 23.12.2022]. Disponibil: https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/CRE-9-2022-11-23-ITM-018-03_RO.html

105.DIACON, Maria, JUC, Victor, CONSTANTINOV, Valentin. *Uniunea Europeană: istoria și actualitate*. Chișinău: Tipografia UST, 2016. 235 p. ISBN 978-9975-76-189-5.

106.Din experiențele refugiaților: „Moldova, țara în care e loc pentru fiecare". [citat 23.12.2022]. Disponibil: https://www.undp.org/ro/moldova/blog/din-experientele-refugiatilor-moldova-tara-care-e-loc-pentru-fiecare

107.DOBRESCU, E.M. *Integrarea economică*. București: Editura Academiei Române, 1996. ISBN 973-590-728-3

108.DODU-SAVCA, Carolina, JUC, Victor. *La dynamique des relations politiques et juridiques entre la République de Moldova et l'Union européenne*. În: Studii Europene. 2013. nr.1, p. 88-101. [citat: 09.07.2022]. Disponibil: https://www.ssoar.info/ssoar/bitstream/handle/document/40452/ssoar-studeuropene-2013-1-juc_et_al-La_dynamique_des_relations_politiques.pdf?sequence=1&isAllowed=y&lnkname=ssoar-studeuropene-2013-1-juc_et_al-La_dynamique_des_relations_politiques.pdf

109.DOJAN, Sorin. *Mizele conferinței de sprijin pentru Republica Moldova la Paris. Cum ajută România.* [citat: 09.06.2023]. Disponibil: https://romania.europalibera.org/a/conferinta-moldova-sprijin-financiar-energie/32141388.html

110.DREZNER Daniel W. *The sanctions paradox: Economic statecraft and international relations*. New York: Cambridge University Press, 1999. 336 p. ISBN- 978-0521644150

111.Eastern Chessboard Geopolitical Determinants and Challenges in Eastern Europe and the South Caucasus. Edited by Piotr Bajor and Kamila Schöll-Mazurek. Kraków: 2005. 270 p. ISBN 978-83-7638-670-6 (e-book). DOI: 10.12797/9788376386706.01

112.EICHENGREEN B. *Elusive Stability: Essays in the History of International Finance, 1919–1939* (Studies in Macroeconomic History) Cambridge University Press, New York, 1990. p. 113-152. ISBN :978-0521448475

113.EJOVA, Cristina, EJOV, Alexandr. *Conceptul de europenizare și cadrul său teoretic*. În: Revista de Filosofie, Sociologie și Științe Politice, Academia de Științe a Moldovei. 2015. 1 (167). ISSN 1957-2294

114.EJOVA, Cristina, EȘANU, Anastasia. *Public diplomacy of the European Union and its reflection in the Republic of Moldova*. In: Moldoscopie, 2021, nr. 1(92), pp. 43-53. ISSN 1812-2566. DOI: 10.52388/1812-2566.2021.1(92).04

115.EMERSON, M., CENUȘA, D. *Deepening EU-Moldovan Relations: What, why and how?* CEPS Special Report, Rowman & Littlefield International, Centre for European Policy Studies, 23 August 2016. ISBN 978-1-78660-174-2

116.EPSTEIN, Rachel A., SEDELMEIER, Ulrich. *Beyond conditionality: international institutions in post-communist Europe after enlargement.* In: R.A. Epstein, U. Sedelmeier. International Influence Beyond Conditionality. Postcommunist Europe after EU enlargement. Routledge, Abingdon, Great Britain, 2009. ISBN 9780415845250

117.ERIZANU, Paula. *People can't afford milk: Moldovans weigh political future as Ukraine war hits economy*. [citat: 09.06.2023]. Disponibil: https://www.theguardian.com/world/2022/dec/12/moldova-inflation-economy-energy-russia-invasion-ukraine

118.ETERIA, Emir. *Impact of the EU Deep and Comprehensive Free Trade Area Agreements on Trade Performance of Georgia and Moldova*. În: CES Working Papers. Centre for European Studies. Alexandru Ioan Cuza University. vol. 12(3). p.198-212. December. [citat: 09.06.2023]. Disponibil: https://ideas.repec.org/a/jes/wpaper/y2020v12i3p198-212.html

119.ETZIONI, A. *The Epigenesis of Political Communities at the International Level, in International Politics and Foreign Policy: A Reader in Research and Theory*. The Free Press, New-York, 1969. 214 p. [citat: 15.06.2020]. Disponibil:

https://www.researchgate.net/publication/235356849_The_Epigenesis_of_Political_Communities_at_the_International_Level

120.EU - Moldova Relations. [citat: 20.06.2018]. Disponibil: https://neighbourhood-enlargement.ec.europa.eu/european-neighbourhood-policy/countries-region/moldova_en

121.EU support measures to Moldova. [citat 20.06.2018]. Disponibil: https://neighbourhood-enlargement.ec.europa.eu/european-neighbourhood-policy/countries-region/moldova_en

122.European Commission. Overview - Instrument for Pre-accession Assistance. [citat 20.06.2018]. Disponibil: https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/instruments/overview_en

123.European Council conclusions on Ukraine, the membership applications of Ukraine, the Republic of Moldova and Georgia, Western Balkans and external relations, 23 June 2022. [citat 08.06.2023]. Disponibil: https://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2022/06/23/european-council-conclusions-on-ukraine-the-membership-applications-of-ukraine-the-republic-of-moldova-and-georgia-western-balkans-and-external-relations-23-june-2022/

124.European Council. European Council in Copenhagen 21-22 June 1993. Conclusions of the Presidency. European Council, Copenhagen, Denmark. 13 p. [citat 14.07.2021]. Disponibil: https://www.consilium.europa.eu/media/21225/72921.pdf

125.European Court of Auditors. Press Release. Special report: EU assistance for strengthening the public administration in Moldova, Luxemburg, 01.09.2016 [citat 19.05.2022]. Disponibil: http://www.eca.europa.eu/en/Pages/DocItem.aspx?did=37235

126.European Neighbourhood Policy and Enlargement Negotiations. [citat 15.08.2022]. Disponibil:https://neighbourhood-enlargement.ec.europa.eu/enlargement-policy/conditions-membership_ro

127.European Parliament recommendation of 23 November 2022 to the Council, the Commission and the Vice-President of the Commission / High Representative of the Union for Foreign Affairs and Security Policy concerning the new EU strategy for enlargement (2022/2064(INI)). [citat: 04.06.2023]. Disponibil: https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/TA-9-2022-0406_EN.html

128.European Political Community meets for the first time in Prague to discuss energy and security. [citat: 08.10.2022]. Disponibil: https://euneighbourseast.eu/news/latest-news/european-political-community-meets-for-the-first-time-in-prague-to-discuss-energy-and-security/

129.European Union launches a new program to support sustainable socio-economic development of Cahul municipality and neighboring localities. [citat 10.11.2022]. Disponibil: https://www.undp.org/moldova/press-releases/european-union-launches-new-programme-support-sustainable-socio-economic-development-cahul-municipality-and-neighboring

130.EVANS, P. *Development as institutional change: The pitfalls of mono-cropping and potential of deliberation*. În: Studies in Comparative International Development, 2004, p. 34. [citat 10.11.2022]. Disponibil: https://www.undp.org/moldova/press-releases/european-union-launches-new-programme- support-sustainable-socio-economic-development-cahul-municipality-and-neighboring

131.Experte Härtel zu EU und Ukraine. Der Kandidatenstatus macht die Russen nervös. 23.06.2022. [citat 05.06.2022]. Disponibil:https://www.n-tv.de/politik/Ukraine-Experte-Haertel-EU-Kandidatenstatus-der-Ukraine-macht-die-Russen-nervoes-article23415052.html

132.Facilitatea europeană pentru pace: Consiliul adoptă măsuri de asistență pentru sprijinirea sectorului de apărare al Republicii Moldova și Georgiei. [citat: 28.05.2023]. Disponibil: https://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2023/05/04/european-peace-facility-council-adopts-assistance-measures-to-support-defence-sector-of-the-republic-of-moldova-and-georgia/

133.FALCĂ Gheorghe: „Moment istoric pentru Republica Moldova”. [citat 20.07.2022]. Disponibil: https://www.arq.ro/gheorghe-falca-moment-istoric-pentru-republica-moldova-/47727

134.Fonduri europene Interreg NEXT 2021-2027 în beneficiul cetățenilor din Republica Moldova. [citat 04.06.2023]. Disponibil: https://livada-moldovei.md/fonduri-europene-interreg-next-2021-2027-in-beneficiul-cetatenilor-din-republica-moldova/

135.From EU membership application to accession negotiations: frequently asked questions. [citat: 20.11.2022]. Disponibil: https://neighbourhood-enlargement.ec.europa.eu/system/files/2022-06/FAQ%20accession%20negotiations.pdf

136.FULE, Stefan. *Speech on the recent events in North Africa. European Parliament*. Brussels, [citat: 19.05.2017]. Disponibil: http://europa.eu/rapid/press-release_SPEECH-11-130_de.htm

137.GABALDÓN, T., HORTA, H., MEYER, D. M., PEREIRA-LEAL, J. B. *Career Paths and Mobility of Researchers in Europe*. Proceedings of the Conference Early Stage Researcher Mobility in Europe: Meeting the Challenges and Promoting Best Practice, Lisbon 2004 & MCFA Contributions to the Career Programme of the Euro Science Open Forum, Stockholm 2004, Germany, 2005. 73 p. [citat: 11.07.2018]. Disponibil: https://www.researchgate.net/publication/264874233_Career_Paths_and_Mobility_of_Researchers_in_Europe

138.GABANYI, Anneli Ute. *The european Neighbourhood Policy. The perspective of Moldova*. Germany, Trier, 2006. [citat: 19.05.2019]. Disponibil: https://apps.dtic.mil/sti/tr/pdf/ADA473997.pdf

139.GAIBU, Corina, LITRA, Leonid, LOZOVANU, Valentin, GÎRBU, Viorel. *Evaluarea capacităţii de absorbţie a asistenţei externe acordate Republicii Moldova*. [citat: 02.06.2023]. Disponibil: www.viitorul.org/files/library/STUDIU%20Absorbtie.pdf

140.GATEVA, E. *European Union Enlargement Conditionality. Palgrave Macmillan*, London, United Kingdom, 2015. 24 p. ISBN-978-1137482426

141.**GAVRILUŢA, Luminiţa**. *Armonizarea legislaţiei naţionale cu acquis-ul comunitar*. In: International Conference of Young Researchers, Ed. 8, 11-12 noiembrie 2010, Chişinău. Chişinău: Tipogr. Simbol-NP SRL, 2010, Ediția 8, R, p. 134. ISBN 978-9975-9898-4-8.

142.**GAVRILUŢA, Luminiţa**. *Beneficii și costuri de adere a Republicii Moldova la Uniunea Europeană*. În: Administrarea Publică. 2013. Nr. 4(80), p. 134-140. ISSN 1813-8489.

143.**GAVRILUŢA, Luminiţa**. *Caracteristici definitorii ale programelor de asistență pentru dezvoltare ale Uniunii Europene în Republica Moldova*. In: Revista de Filosofie, Sociologie şi Ştiinţe Politice, 2017, nr. 3(175), pp. 159-171. ISSN 1957-2294.

144.**GAVRILUŢA, Luminiţa**. *Eficientizarea programelor de asistență pentru Republica Moldova în reformarea cadrului economic, politic și social*. În: Revista de Filosofie, Sociologie şi Ştiinţe Politice, 2013, nr. 3(163), p. 187-197. ISSN 1957-2294.

145.**GAVRILUŢA, Luminiţa**. *Evaluarea implementării acordului de asociere: principalele dificultăți și recomandări de eficientizare.* In: Integrare prin cercetare și inovare.: Ştiinţe umanistice. Ştiinţe sociale, 10-11 noiembrie 2022, Chișinău. Chisinau, Republica Moldova: Centrul Editorial-Poligrafic al USM, 2022, SU, SS, pp. 230-232. ISBN 978-9975-62-470-1.

146.**GAVRILUŢA, Luminiţa**. *Evoluția relațiilor dintre Republica Moldova și Uniunea Europeană: de la Acordul de Parteneriat și Cooperare la Acordul de Asociere*. In: Moldoscopie, 2017, nr. 3(78), pp. 180-189. ISSN 1812-2566.

147.**GAVRILUŢA, Luminiţa**. *Impactul implementării acordului de asociere dintre Republica Moldova și Uniunea Europeană în perioada 2014-2016: realități și mituri.* În: Analele Ştiinţifice ale Universităţii de Studii Europene din Moldova, 2023, pp. 40-50. ISSN 2435-1114.

148.**GAVRILUŢA, Luminiţa**. *Repere teoretico-metodologice applicate în cercetarea relațiilor dintre Republica Moldova și Uniunea Europeană*. In: Revista de Filosofie, Sociologie şi Ştiinţe Politice, 2015, nr. 2(168), pp. 195-202. ISSN 1957-2294.

149.Gazoductul Iaşi-Ungheni va fi inaugurat mâine. [citat: 20.05.2023]. Disponibil: https://me.gov.md/ro/content/gazoductul-iasi-ungheni-va-fi-inaugurat-maine

150.GHEORGHIU, V. *Cadrul institutional al aderarii Republicii Moldova la Uniunea Europeana*. [citat: 09.05.2023]. Disponibil: https://ipp.md/old/libview.php?l=ro&idc=167&id=493

151.Ghidul integrării europene a Republicii Moldova. IDIS Viitorul. Chișinău, 2006. ISAM, 27-28.10

152.GHINEA, C, IVAN, P. *Parteneriatul Estic- instrucțiuni de utilizare*. Centrul Român de Politici Europene. București, 2010. 6 p. ISBN 978-9975-3069-4-2.

153.GÎRBU, Viorel. *Problems and Prospects for Economic Growth in Moldova: A Critical View on Institutions*. Master Thesis, University of Applied Sciences, Berlin, 2010. [citat: 18.05.2017]. Disponibil: https://www.academia.edu/3747292/Problems_and_Prospects_for_Economic_Growth_in_Moldova_A_Critical_View_on_Institutions

154.Global Europe: Competing in the world. [citat: 18.05.2023]. Disponibil: https://eur-lex.europa.eu/EN/legal-content/summary/global-europe-competing-in-the-world.html (accesat: 18 mai 2023)

155.GORBATIUC, Marina. *The liberalization of the visa regime for the Republic of moldova in the European Union.* În: Revista de Filozofie, Sociologie și Științe Politice, Comunicări Științifice, Academia de Științe a Moldovei, 2 (159), 2012. pp. 196-201 ISSN 1957-2294.

156.GORINCIOI, Radu. *Cooperarea Republicii Moldova cu statele vecine şi cu actorii geopolitici internaționali. Moldova pe calea democratiei și stabilității*. Chișinău, 2005. p. 221-224, [citat: 18.02.2019]. Disponibil: http://www.viitorul.org/files/36.pdf

157.GOTIȘAN, Iurie. *Evoluţii, tendinţe şi pronosticuri referitoare la piaţa muncii din Republica Moldova în apropierea acesteia de standardele UE. Asociația pentru Democrație Participativă*. ADEPT, Centrul Analitic Independent Expert-Grup, Chișinău, 2007. [citat 29.05.2019]. Disponibil: https://expert-grup.org/en/biblioteca/item/download/840_97df8a1faa8a0f16a3782dcbc54402ba

158.GRÂU, Lina. „*Este nevoie de acest pod, pentru că suntem un popor*". 20 noiembrie 2017. [citat: 01.06.2023]. https://moldova.europalibera.org/a/28868440.html t: 1 iunie 2023)

159.GRIECO, J. *Cooperation among Nations*. New York: Cornell Univercity Press, 1990. 47 p. ISBN 978-0801496998

160.GROOM, J. R. *International Institutions at Work*. In:International Affairs 65 (2): 316, September 1990. ISBN 0312020961

161.GROZA, Iulian, JOPP, M., LEANCA, Iurie, RUSU, Iulian, SIEG Martin. *Assessing the state of European integration and potential for Transatlantic cooperation in the post-Soviet space: the case of Moldova*. Institut fur Europaische Politik, Berlin, February 2017. [citat 21.07.2019]. Disponibil:https://www.tepsa.eu/assessing-the-state-of-european-integration-and-potential-for-transatlantic-cooperation-in-the-post-soviet-space-the-case-of-moldova-iulian-groza-mathias-jopp-iurie-leanca-iulian-rusu-hans-marti/

162.GROZA, Iulian, JOPP M., LEANCA Iurie, RUSU Iulian, SIEG Martin. *Evaluarea procesului de integrare europeană și a potențialului pentru cooperarea transatlantică în spațiul ex-Sovietic: cazul Moldovei*. Berlin: Institut fur Europaische Politik, 2017. [citat 21.07.2019]. Disponibil: http://archiv.iep-berlin.de/en/wp-content/uploads/sites/2/2017/02/170209_Studie.pdf

163.GROZA, Iulian, RUSU, Iulian, GHILEȚCHI, Stanislav, NEMERENCO, Victoria. *Raport Alternativ IPRE: Șapte ani de implementare a Acordului de Asociere UE-Moldova – Progrese, Constrângeri și Priorități.* [citat: 08.06.2023]. Disponibil:

https://ipre.md/2021/11/26/raport-alternativ-ipre-sapte-ani-de-implementare-a-acordului-de-asociere-ue-moldova-progrese-constrangeri-si-prioritati/

164.GROZA, Iulian, RUSU, Iulian, GHILEȚCHI, Stanislav, PLATON, Mariana, BĂLUȚEL, Adrian. *Al III-lea Raport Alternativ privind implementarea Acordului de Asociere cu UE (Semestrul I 2018)* [citat: 21.05.2023]. Disponibil: https://ipre.md/2018/09/11/al-iii-lea-raport-alternativ-privind-implementarea-acordului-de-asociere-cu-ue-semestrul-i-2018/

165.GROZA, Iulian, RUSU, Iulian, GHILEȚCHI, Stanislav, PLATON, Mariana, NEMERENCO, Victoria. *Raportul Alternativ: Șase ani de implementare a Acordului de Asociere UE-Moldova.* [citat: 21.05.2023]. Disponibil: https://ipre.md/2020/10/12/raportul-alternativ-sase-ani-de-implementare-a-acordului-de-asociere-ue-moldova/

166.GROZA, Iulian, RUSU, Iulian, LUTENCO, Andrei. *Al II-lea raport de evaluare a implementării Acordului de Asociere RM-UE. 30 noiembrie 2015*. [citat: 20.065.2023]. Disponibil:https://ipre.md/2015/11/30/al-ii-lea-raport-de-evaluare-a-implementarii-acordului-de-asociere-rm-ue/

167.GROZA, Iulian, RUSU, Iulian, LUTENCO, Andrei. *Al treilea Raport IPRE privind monitorizarea implementării Acordului de Asociere RM-UE (noiembrie 2015 - martie 2016)* [citat: 20.05.2023]. Disponibil: https://ipre.md/2016/04/28/al-treilea-raport-ipre-privind-monitorizarea-implementarii-acordului-de-asociere-rm-ue-noiembrie-2015-martie-2016/

168.GROZA Iulian, RUSU Iulian, PLATON M., ERMURACHI A. *Raportul de progres privind implementarea Acordului de Asociere (PNAIAA) – 2016-2017*. Institutul pentru Politici și Reforme Europene, Chișinău, 24.03.2017. [citat 17.08.2018]. Disponibil: http://ipre.md/2017/03/24/5175/

169.GROZA, Iulian. *Raport preliminar: La un an de la începerea implementării provizorii a Acordului de Asociere RM-UE: Ce a realizat Moldova în acest timp?* [citat: 20.05.2023]. Disponibil: https://ipre.md/2015/09/01/preliminary-report-one-year-after-the-start-of-the-provisional-implementation-of-the-rm-eu-association-agreement-what-has-moldova-achieved-in-this-time/?lang=en

170.GSTÖHL, S. and Hanf, D. *The EU's Post-Lisbon Free Trade Agreements: Commercial Interests in a Changing Constitutional Context*. European Law Journal. 2014. 20(6), pp. 733–748. [citat: 07.07.2017]. Disponibil: https://www.europeansources.info/record/the-eus-post-lisbon-free-trade-agreements-commercial-interests-in-a-changing-constitutional-context/

171.GUDÎM, Anatol. *Proiectul „Implementarea Acordului de Parteneriat şi Cooperare RM – UE"*. Centrul de Investigaţii Strategice şi Reforme. Chişinău, 2002. 35 p. citat: 07.07.2019]. Disponibil: https://www.cisr-md.org/pdf/0208%20Republica%20Moldova%20si%20Uniunea%20Europeana%20ca%20parteneri.pdf

172.GUDÎM, Anatol. *Republica Moldova şi Uniunea Europeană ca partener*i. Chişinău: TACIS, Centrul de Investigații Strategice și Reforme, 2002. 52 p. [citat 29.05.2019]. Disponibil: https://www.cisr-md.org/pdf/0208%20Republica%20Moldova%20si%20Uniunea%20Europeana%20ca%20parteneri.pdf

173.GWENDOLYN, S. *The European Neighbourhood Policy: Conditionality Policy revisited for the EU's Eastern Neighbours*. In: Europe-Asia Studies. 2008. March. Vol. 60, no. 2. p. 295-297. [citat 29.05.2019]. Disponibil: https://www.researchgate.net/publication/237957412_The_European_Neighbourhood_Policy_Conditionality_Revisited_for_the_EU%27s_Eastern_Neighbours

174.HAAS, Ernst B. *International Integration: The European and the Universal Process. In International Political Communities*. Garden City, N.Y.: Doubleday, 1966. 93 p. [citat

29.05.2019]. Disponibil: https://www.lsu.edu/faculty/lray2/teaching/7971_1s2009/haas1961.pdf

175.HAAS, Ernst B. *The Uniting of Europe: Political, Social, and Economic Forces, 1950-1957*. Stanford: Stanford University Press, 1958. 552 p. ISBN 0-268-04346-9.

176.HEATHER, Grabbe. *'How does Europeanization affect CEE governance? Conditionality, diffusion and diversity'* In: Journal of European Public Policy, December, 2001. [citat 20.07.2019]. Disponibil: https://www.researchgate.net/publication/254194638_How_Does_Europeanization_Affect_CEE_Governance_Conditionality_Diffusion_and_Diversity

177.HODGES, M. *Introduction: European Integration*. Penguin, Harmondswoth, 1972, 13 p. ISBN 0140807217

178.Hotărâre de Guvern cu privire la aprobarea măsurilor adiționale la Programul Național de implementare a Planului de Acțiuni Republica Moldova – Uniunea Europeană în domeniul liberalizării regimului de vize. Nr. 130. 2012. 24 februarie. În: Monitorul Oficial. 2012. 02 martie. Nr. 42-45 art. 158. [citat 10.06.2023]. Disponibil: https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=12100&lang=ro

179.Hotărâre de Guvern cu privire la aprobarea Planului de acțiuni al Guvernului pentru anul 2023. Nr. 90. 28-02-2023. În: Monitorul Oficial Nr. 108-111. art. 238. 2023. 31 martie. [citat 08.06.2023]. Disponibil: https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=136209&lang=ro

180.Hotărâre de Guvern cu privire la aprobarea Planului național de acțiuni pentru implementarea Acordului de Asociere Republica Moldova – Uniunea Europeană în perioada 2014-2016. Nr. 808. 07-10-2014. În: Monitorul Oficial. 2014. 10 octombrie. Nr. 297-309 art. 851. [citat 09.06.2023]. Disponibil: https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=88616&lang=ro

181.Hotărâre de Guvern cu privire la aprobarea Planului național de acțiuni pentru implementarea Acordului de Asociere Republica Moldova–Uniunea Europeană în perioada 2017–2019. Nr. 1472. 2016. 30 decembrie. În: Monitorul Oficial. 2017. 31 martie. Nr. 103-108 art. 271. [citat 09.06.2023]. Disponibil: https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=119199&lang=ro

182.Hotărâre de Guvern cu privire la armonizarea legislației Republicii Moldova cu legislația Uniunii Europene. Nr. 1345 din 24 noiembrie 2006. În: Monitorul Oficial. 2006. 15 decembrie. Nr. 189, art. 1470. [citat 10.06.2023]. Disponibil: https://cancelaria.gov.md/sites/default/files/document/attachments/proiectul_87.pdf

183.Hotărârea Guvernului cu privire la deschiderea Misiunii Diplomatice a Republicii Moldova pe lângă Comunitățile Europene. Nr. 1035 din 21-09-2004. În: Monitorul Oficial. 01-10-2004. Nr. 178-180 art. 1223. [citat: 10.06.2023]. Disponibil: https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=28072&lang=ro

184.Hotărâre pentru aprobarea Regulamentului privind armonizarea legislației Republicii Moldova cu legislația Uniunii Europene. nr.1171 din 28-11-2018 În: Monitorul Oficial. 21-12-2018. Nr. 499-503 art. 1314. [citat: 10.06.2023]. Disponibil: https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=109962&lang=ro

185.Hotărâre de Guvern Republicii Moldova privind adoptarea Programului de activitate al Guvernului Republicii Moldova pe anii 2000-2002 „Legalitate, Consolidare şi Reforme - întru Bunăstarea Naţiunii". nr. 20 din 11.01.2000 [citat: 07.05.2023]. Disponibil: http://www.e-democracy.md/files/parties/program-activitate-guvern-moldova-2000-2002-ro.pdf

186.Hotărâre de Guvern Republicii Moldova privind adoptarea Programului de activitate al guvernului Republicii Moldova pe anii 1999-2002 „Supremaţia legii, revitalizare economică, integrare europeană". Nr. 270 din 08.04.1999. [citat 30.07.2022]. Disponibil: http://www.e-democracy.md/files/parties/program-activitate-guvern-moldova-1999-2002-ro.pdf

187.Hotărâre de Guvern Republicii Moldova privind adoptarea Programului de activitate al Guvernului Republicii Moldova pe anii 1998-2001. nr. 523 din 04.06.1998 [citat: 07.05.2023].

Disponibil: http://www.e-democracy.md/files/parties/program-activitate-guvern-moldova-1998-2001-ro.pdf

188.HOTĂRÂRE privind Mandatul şi proiectul Acordului între Republica Moldova şi Comunităţile Europene. Nr. 680 din 13.11.2009 [citat: 21.05.2022]. Disponibil: http://lex.justice.md/viewdoc.php?action=view&view=doc&id=332728&lang=1

189.Hotărârea Parlamentului pentru acordarea votului de încredere asupra Programului de activitate şi a întregii liste a Guvernului. nr. 77 din 19.04.2001 În: Monitorul Oficial. 20.04.2001. Nr. 46, art. 207. [citat: 21.05.2022]. Disponibil: https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=60256&lang=ro

190.Hotărârea Parlamentului privind constituirea Comisiei Parlamentului Republicii Moldova pentru integrare europeană. Nr. HP84/2003 din 28.02.2003. În: Monitorul Oficial. 11.03.2003. Nr. 38-39, art. 169. [citat: 21.05.2022]. Disponibil: https://www.parlament.md/ProcesulLegislativ/Proiectedeactelegislative/tabid/61/LegislativId/5601/language/ro-RO/Default.aspx

191.Hotărârea Parlamentului Republicii Moldova pentru aprobarea Concepţiei politicii externe a Republicii Moldova. Nr. HP368/1995 din 08.02.1995 În: Monitorul Oficial. 06.04.1995. Nr. 20, art. 187. [citat: 21.05.2022]. Disponibil: https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=60504&lang=ro

192.HRANT, K. *Assessing European Neighborhoods Policy*. Rowman & Littlefield International. London, 2017. ISBN: 978-1-78660-446-0

193.Implementation of the European Neighbourhood Policy in the Republic of Moldova. Neighbourhood at the Crossroads: Implementation of the European Neighbourhood Policy in 2013, European Commission, Brussels, 27.03.2014, p. 2, 5. [citat: 11.08.2017]. Disponibil: https://neighbourhood-enlargement.ec.europa.eu/european-neighbourhood-policy/countries-region/moldova_en

194.Instrumentul de Vecinătate, Cooperare pentru Dezvoltare și Cooperare Internațională: Coreperul aprobă acordul provizoriu cu Parlamentul European. 18 decembrie 2020. Consiliul UE. [citat: 01.06.2023]. Disponibil: https://www.consilium.europa.eu/ro/press/press-releases/2020/12/18/neighbourhood-development-and-international-cooperation-instrument-coreper-endorses-provisional-agreement-with-the-european-parliament/

195.Instrumentul European pentru Pace: Consiliul adoptă o măsură de asistență în sprijinul Forțelor Armate ale Republicii Moldova. [citat 30.07.2022]. Disponibil: https://www.eeas.europa.eu/delegations/moldova/instrumentul-european-pentru-pace-consiliul-adopt%C4%83-o-m%C4%83sur%C4%83-de-asisten%C8%9B%C4%83-%C3%AEn_ro?s=22+3

196.ISPAS, R. *Armonizarea legislativă conformă acquis-ului comunitar*. În: Annales Universitatis Apulensis Series Oeconomica, Nr. 8, 2006, volumul 2. [citat 19.12.2019]. Disponibil: http://www.oeconomica.uab.ro/upload/lucrari/820062/36.pdf

197.Joint Communication on the Review of the European Neighbourhood Policy. The European Commission and High Representative, Brussels, 18.11.2015. [citat: 08.05.2023]. Disponibil:https://neighbourhood-enlargement.ec.europa.eu/review-european-neighbourhood-policy-enp_en

198.Joint press statement following the sixth Association Council meeting between the European Union and the Republic of Moldova. [citat: 08.05.2023]. Disponibil: https://www.consilium.europa.eu/ro/press/press-releases/2021/10/28/joint-press-statement-following-the-sixth-association-council-meeting-between-the-european-union-and-the-republic-of-moldova/

199.Joint Staff Working Document. Implementation of the European Neighbourhood Policy in the Republic of Moldova Progress in 2014 and recommendations for actions. [citat: 20.05.2022].

Disponibil: https://eeas.europa.eu/archives/docs/enp/pdf/2015/repulic-of-moldova-enp-report-2015_en.pdf

200.Joint Staff Working Paper. First progress report of the implementation by the Republic of Moldova of the Action Plan on Visa Liberalisation. European Commission. High Representative of the European Union for Foreign Affairs and Security Policy Brussels, 16.9.2011 SEC(2011) 1075 final. [citat 17.05.2023]. Disponibil: https://home-affairs.ec.europa.eu/system/files/2020-09/md_vlap_1st_progress_report_sec_2011_1075_f_en_document_travail_service.pdf

201.JUC, Victor, BENIUC, Liliana. *Acțiunea de politică externă a Uniunii Europene.* Chișinău, 2019. 299 p. Chișinău: F.E.-P. „Tipografia Centrală", 2019. 300 p. ISBN 978-9975-146-95-1.

202.JUC, Victor, UNGUREANU, Veaceslav. *Asigurarea securității naționale a Republicii Moldova în contextul integrării europene*. În: Moldoscopie, nr.3 (LVIII), Chișinău, 2012. 169 p. ISSN 1812-2566.

203.JUC, Victor. *2.1. Republica Moldova: de la integrare europeană la apropiere europeană*. In: Top 10 probleme politice a societăţii în contextul pandemiei de coronavirus de tip nou, Chişinău: 2022, pp. 101-123. ISBN 978-5-88554-064-3

204.JUC, Victor. *Edificarea relațiilor internaționale postrăzboi rece: aspecte teoretico-metodologice și replieri geostrategice*. Chișinău, 2012. [citat 10.10.2017]. Disponibil: http://www.cnaa.md/files/theses/2012/21590/victor_juc_thesis.pdf

205.JUC, Victor. *Evoluția relațiilor dintre Republica Moldova și Uniunea Europeană de la parteneriat și cooperare la asociere și integrare*. In: Modernizarea social-politică a Republicii Moldova în contextul extinderii procesului integraționist European, 21 noiembrie 2018, Chișinău. Chișinău, Republica Moldova: Institutul de Cercetări Juridice, Politice și Sociologice, 2018, pp. 5-43. ISBN 978-9975-3043-8-2.

206.JUC, Victor. *Formarea ordinii mondiale policentriste după încheierea Războiului Rece*. În: Revista de Filosofie, Sociologie şi Ştiinţe Politice. 2010, nr. 1(152), p.83-90. ISSN 1957-2294.

207.JUC, Victor. *Integrarea europeană – dimensiune a interesului național al Republicii Moldova.* În: Guceac Ion, Juc Victor, Moraru Victor, Ungureanu Veaceslav. Republica Mldova și Uniunea Europeană. Chișinău: Tipografia Sirius, 2016. ISBN: 9789975304351

208.JUC, Victor. *Integrarea europeană. In: Republica Moldova pe calea modernizării*. În. Studiu enciclopedic, 1 ianuarie 2015, Chișinău. Republica Moldova: F.E.-P. "Tipografia Centrală", 2015, pp. 257-278. ISBN 978-9975-3073-0-7.

209.JUC, Victor. *Opțiunea de integrare europeană a Republicii Moldova prin prisma interesului național*. În: Revista Națională de Drept. România: Editura Vasiliana-98, 2010, nr.3, pp. 105 - 121 ISSN 1811-0770.

210.JUC, Victor, RUSANDU, Ion, UNGUREANU, Veaceslav. *Consolidarea securităţii politice a Republicii Moldova: aspecte geopolitice*. In: Moldoscopie, 2010, nr. 2(49), pp. 90-95. ISSN 1812-2566.

211.Keeping Europe's promises on Financing for Development. [citat: 24.05.2023]. Disponibil: http://publications.europa.eu/resource/cellar/fe66437a-c71d-411b-8ee6-cc1ff14f7f87.0002.02/DOC_2

212.KENNETH, N. Waltz. *Theory of International Politics*. University of California, USA, 1979, p. 70-71. ISBN-13: 978-1577666707

213.KEOHANE, Judith G. & Robert O. *Ideas and Foreign Policy Beliefs, Institutions, and Political Change*. Cornell University Press, 1993. 386 p. ISBN-13: 978-0801481529

214.KEOHANE, R. *After Hegemony: Cooperation & Discord in the World Political Economy*. Princeton University Press, USA,1984, p. 90, ISBN 978-0691122489

215.KINDLEBERGER, C.P. *The World in Depression, 1929–1939*. Berkeley: University of California Press, 1973. 344 p. ISBN: 9780520275850

216.KLIPII, Igor. *Evoluția cadrului politic al problemei integrării europene*. În: Moldova şi integrarea europeană. Chişinău: IPP, 2001. [citat: 19.07.2020]. Disponibil: http://www.ip.md/old/libview.php?l=ro&idc=167&id=494

217.KOSIENKOWSKI, M., SCHREIBER, W. *Moldova: Arena of International Influences*. Great Britain: Lexington Books, 2012. ISBN-10: 073917391X.

218.KUBILIUS, Andrius. *Keep the EU enlargement door open*. [citat: 05.06.2023]. Disponibil: https://www.eppgroup.eu/newsroom/news/keep-the-eu-enlargement-door-open

219.LANNON, E. *The 2015 review of the European neighbourhood policy and the future of Euro-Mediterranean relationship*. În: Dis Politika – Foreign Policy, vol. 42, nr. 2, Ancara, 2015, p. 69-83. [citat: 24.05.2017]. Disponibil: https://foreignpolicy.org.tr/the-2015-review-of-the-european-neighbourhood-policy-and-the-future-of-euro-mediterranean-relationships/

220.LAUR Victoria. Podul Leova-Bumbăta, dat în exploatare. Cine îl va putea traversa? [citat: 04.06.2023]. Disponibil: https://realitatea.md/bani-md-podul-leova-bumbata-dat-in-exploatare-cine-il-va-putea-traversa/

221.Legea Nr. 112 din 02.07.2014 pentru ratificarea Acordului de Asociere între Republica Moldova, pe de o parte, şi Uniunea Europeană şi Comunitatea Europeană a Energiei Atomice şi statele membre ale acestora, pe de altă parte. În: Monitorul Oficial. 18.07.2014. Nr. 185-199. art nr : 442 [citat: 19.12.2021]. Disponibil: https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=83489&lang=ro

222.Legea Nr. 231 din 25-11-2011 privind aprobarea Strategiei de reformă a sectorului justiţiei pentru anii 2011–2016. În: Monitorul Oficial. 06-01-2012.Nr. 1-6, art. 06.

223.Legislaţia Uniunii Europene. [citat 19.12.2021]. Disponibil: http://www.mfa.gov.md/legislatia-ue/

224.LINDBERG, Leon N. *The Political Dynamics of European Economic Integration*. Stanford: Stanford University Press, 1963. 367 p. ISBN 9780804701679.

225.LITRA Leonid. Liberalizarea regimului de vize cu UE: o misiune imposibilă sau un obiectiv atins? IDIS Viitorul. Chișinău, 2010, 2 p. [citat 10.10.2017]. Disponibil: http://www.old.viitorul.org/public/publications/2880/ro/Policy%20Statewatch5%20ro.pdf

226.LOZOVANU Valentin, GÂRBU Viorel. *Asistența Externă și Dezvoltarea Economică a Republicii Moldova*. IDIS Viitorul. Septembrie, 2010. [citat: 10.10.2015]. Disponibil: https://www.files.ethz.ch/isn/121717/IDIS_11%20RO.pdf

227.LUPUȘOR, Alexandru, GUMENE, Vadim. *Demontarea miturilor privind eșecurile comerciale ale RM ca urmare a implementării Acordului de Asociere cu UE*. Expert-Grup, Chișinău, 2017, 11p. [citat: 10710.2018]. Disponibil: https://www.expert-grup.org/ro/biblioteca/comentarii/item/1382-demontarea-miturilor-privind-esecurile-comerciale-ale-republicii-moldova&category=5

228.LUPUȘOR Alexandru, PÎNTEA, Dumitru, GHILEȚHI, Eugen, GROZA, Iulian, RUSU, Iulian, GHILEȚCHI, Stanislav, GUMENE, Vadim. *Raport alternativ: Acordul de Asociere Republica Moldova – Uniunea Europeană. Cinci ani de implementare (2014-2019): Progrese. Constrângeri. Priorități*. [citat: 21.10.2023]. Disponibil: https://ipre.md/2019/10/30/raport-alternativ-acordul-de-asociere-republica-moldova-uniunea-europeana-cinci-ani-de-implementare-2014-2019-progrese-constrangeri-prioritati/

229.LUTENCO, Andrei. *Carul înaintea boilor: Cum are loc reforma justiției pe hârtie și în realitate*. [citat 19.05.2022]. Disponibil: http://sic.md/carul-inaintea-boilor-cum-are-loc-reforma-justitiei-pe-hartie-si-in-realitate/#fn:2

230.MANOLE, Daniela. *Planul de acțiuni Republica Moldova-UE esență și funcționalitate*. În: Viziuni din Moldova. Studii Internaționale. Revista Științifico-metodică. USM, 2006. 155 p. ISSN 1814-3199.

231.MARESCEAU, M. *Les accords d'intégration dans les relations de proximité de l'Union européenne*. În: Blumann C. Les frontières de l'Union européenne, Brussels, Bruylant, 2013, pp. 151-192. ISBN 9782802741176.

232.MARGA, A. *Filosofia unificării europene*. Cluj-Napoca: Editura Fundației pentru Studii Europene, 2001. 178 p. ISBN 973825406X

233.MARTIN, Lisa. *Coercive cooperation: Explaining multilateral economic sanctions*. Princeton, NJ: Princeton University Press, 1992. 324 p. ISBN: 9780691034768

234.MEARSHEIMER, John J. *Back to the Future: Instability in Europe after the Cold War*. In: International Security, Vol. 15, No. 1 (Summer, 1990), p. 5-56 [citat: 04.06.2023].Disponibil:http://www.rochelleterman.com/ir/sites/default/files/mearsheimer%201990.pdf

235.MELNIC, Violeta. *Republica Moldova în contextul Politicii Europene de Vecinătate şi Parteneriatului Estic*. În: Revista Studii Europene, nr. 6, Chișinău, 2015. [citat 15.02.2019]. Disponibil: http://www.studiieu.org/files/publications/SE%20N6.pdf

236.Memorandum of understanding between the Republic of Moldova and the European Union regarding the Single Support Framework for EU support to the Republic of Moldova (2014-2017), signed on 29.01.2015, Republic of Moldova, Chisinau. [citat: 04.08.2022]. Disponibil: https://neighbourhood-enlargement.ec.europa.eu/system/files/2018-12/single_support_framework_2017-2020.pdf

237.MILNER, H. *International Theories of Cooperation Among Nations. Strengths and Weaknesses*. In: World Politics. 1992. No. 3. Vol. 44. 475 p. [citat: 04.08.2017]. Disponibil:http://www.rochelleterman.com/ir/sites/default/files/Milter1992_0.pdf

238.Miniștrii de externe Nicu Popescu și Bogdan Aurescu au semnat Foaia de parcurs privind domeniile prioritare de cooperare Republica Moldova și România. [citat: 04.06.2023]. Disponibil: https://mfa.gov.md/ro/content/ministrii-de-externe-nicu-popescu-si-bogdan-aurescu-au-semnat-foaia-de-parcurs-privind

239.MÎNZĂRARI, Dumitru. *Planul de Acțiuni: restanțe sau eşec total?* În: Discussion Paper, nr.2, ianuarie 2008. [citat 10.10.2017]. Disponibil: http://www.viitorul.org/files/28.pdf

240.MOCANU, Gheorghe. *Ghidul integrării europene a Republicii Moldova*. IDIS Viitorul. Chișinău, 2006.

241.MOGÎLDEA, Mihai. *Ce urmează după depunerea cererii de aderare? Mize pe termen scurt și mediu pentru Republica Moldova*. Op-Ed de Mihai Mogîldea. [citat 08.06.2023]. Disponibil: https://www.ipn.md/ro/ce-urmeaza-dupa-depunerea-cererii-de-aderare-mize-pe-7978_1088974.html

242.MOGILDEA, Mihai. *Moldova's European leap of faith*. [citat: 04.06.2023]. Disponibil: https://www.ips-journal.eu/topics/european-integration/moldovas-european-leap-of-faith-6012/

243.Moldova poate primi statutul de candidat, în condițiile în care se parcurg următorii pași [citat 12.12.2022]. Disponibil: https://omniapres.md/2022/06/17/comisia-ue-recomanda-ca-republicii-moldova-sa-i-se-acorde-statutul-de-candidat-in-conditiile-in-care-se-parcurg-urmatorii-pasi/

244.Moldova, pe de altă parte din 28.11.1994. În: Tratate internaţionale, Chișinău, 1999. Volumul 10. ISBN: 9975-73-037-X

245.Moldova: Indicatori Selectivi, 2004–2008. [citat: 29.05.2023]. Disponibil: https://www.imf.md/press/tables-RO.pdf

246.Moldova: Statement by the High Representative Josep Borrell on the recent security incidents in the Transnistrian region. [citat: 07.06.2023]. Disponibil: https://www.eeas.europa.eu/eeas/moldova-statement-high-representative-josep-borrell-recent-security-incidents-transnistrian_en?s=223

247.MORARI, Cristina. *Dimensiunile externe şi interne în procesul de integrare europeană. Cazul Republicii Moldova*. Teză de doctor în științe politice. Chișinău, 2017. 173 p. [citat:

04.06.2023]. Disponibil: http://www.cnaa.md/files/theses/2017/52429/cristina_morari_thesis.pdf

248.MORARI, Cristina. *Relațiile Republicii Moldova cu Uniunea Europeană la etapa actuală: realități și perspective*. În: „Evoluția Uniunii Europene în contextul noilor provocări politico-instituționale". Materialele Conferinței științifico-practice naționale, organizată în contextul implementării proiectului Jean Monnet Chair „Theoretical and empirical cognition of the European Union" (EUTEC). 12 mai 2022. Chișinău, 2022. ISBN 978-9975-3508-4-6

249.MORARU, Victor. *Dimensiunea axiologică a procesului de integrare europeană*. In: Pregătim viitorul promovând excelența: Congresul International al Universității Apollonia: secțiunea Științe Social-Umane, Ed. 26, 3-5 martie 2016, Iași. Iași, România: Editura Apollonia, 2016, Ediția 26, pp. 43-56. ISBN 978-606-8410-74-6.

250.MORARU, Victor. *Republica Moldova: examenul opțiunii europene*. In: Современные достижения науки и пути инновационного восхождения экономики региона, страны, 18 mai 2017, Комрат. Комрат: Tipogr. "Centrografic", 2017, pp. 45-48. ISBN 978-9975-83-055-3.

251.MORARU, Victor. *Valențele valorilor europene*. In: Moldoscopie, 2016, nr. 2(73), pp. 111-120. ISSN 1812-2566.

252.MORAVCSIK, A. *Negotiating the Single European Act*. In: Keohane and Hoffmann (eds.) The New European Community. Decisionmaking and Institutional Change, 1991. 75 p. [citat: 04.06.2023]. Disponibil: https://www.princeton.edu/~amoravcs/library/sea.pdf

253.MOST [citat: 20.05.2023]. Disponibil: https://www.h2020.md/en/most

254.Multiannual Indicative Programme (2021-2027). Neighbourhood, Development and International Cooperation Instrument. European Commission. [citat: 02.06.2023]. Disponibil: https://neighbourhood-enlargement.ec.europa.eu/system/files/2022-07/C_2022_4323_F1_ANNEX_EN_V2_P1_1925530.PDF

255.MUREȘAN, Siegfried: *Cerem instituțiilor europene să asigure sprijin financiar suplimentar Republicii Moldova* [citat: 08.06.2023]. Disponibil:https://www.ipn.md/ro/siegfried-muresan-cerem-institutiilor-europene-sa-asigure-sprijin-financiar-7965_1093137.html

256.MUȘCHEI, Ion. *The Relationship Between Institutions and Trade, Empirical Analysis from the Republic of Moldova Case*. În: Eastern European Journal of Regional Studies. 2019. December. Volume 5. Issues 2. p. 4-23. [citat: 04.07.2022]. Disponibil: https://ideas.repec.org/a/aem/journl/v5y2019i2p4-23.html

257.National Indicative Programme 2007-2010. Republic of Moldova. European Neighbourhood and Partnership Instrument. [citat: 29.05.2023]. Disponibil: https://eeas.europa.eu/archives/docs/enp/pdf/financing-the-enp/moldova_national_indicative_programme_2007-2010_en.pdf

258.Negocierea unui nou acord. [citat: 21.05.2023]. Disponibil: https://mfa.gov.md/ro/content/negocierea-unui-nou-acord

259.NIZHNIKAU, R. *Promoting reforms in Moldova*. În: Problems of Post-Communism, 2017. 107 p. [citat: 04.06.2023]. Disponibil: https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/10758216.2016.1219617

260.Nota 8.6 din 10 pentru acțiunile din faza I. Centrul Român de Politici Europene și Asociația pentru Politică Externă. Chișinău, 2012. [citat: 04.06.2017]. Disponibil: https://www.ipn.md/ro/nota-86-din-10-pentru-actiunile-din-faza-i-de-ce-ar-trebui-comisia-europeana-sa--7542_1064914.html

261.Notă analitică IPRE: Încotro ne duce politica „pașilor mici" în reglementarea conflictului transnistrean? [citat: 21.05.2023]. Disponibil: https://ipre.md/2019/10/11/nota-analitica-ipre-incotro-ne-duce-politica-pasilor-mici-in-reglementarea-conflictului-transnistrean/

262.Noua strategie de extindere a UE (dezbatere). [citat: 09.06.2023]. Disponibil:https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/CRE-9-2022-11-22-ITM-023_RO.html

263.Noul consens european privind dezvoltarea – UE și statele membre semnează o strategie comună de eradicare a sărăciei. Comunicat de presă. 7 iunie 2017. [citat: 23.05.2023]. Disponibil:https://www.consilium.europa.eu/ro/press/press-releases/2017/06/07/joint-strategy-european-consensus-development/

264.NYE, J. *Comparative Regional Integration: Concept and Measurement*, International Organisations 22, autumns 1968. p. 855-880. [citat: 04.08.2017]. Disponibil: https://econpapers.repec.org/article/cupintorg/v_3a22_3ay_3a1968_3ai_3a04_3ap_3a855-880_5f01.htm

265.OLEKSY, P. *Moldova. Values and geopolitics. New Eastern Europe*. [citat 12.08.2022]. Disponibil: http://neweasterneurope.eu/articles-and-commentary/1996-moldova-values-and-geopolitics

266.*Oligarchs stand in the way of Moldovan's corruption fight*, World Politics Review. [citat 19.05.2015]. Disponibil:http://www.worldpoliticsreview.com/trend-lines/17300/oligarchs-stand-in-the-way-of-moldova-s-corruption-fight

267.OLSON, Mancur. *The logic of collective action: Public goods and the theory of groups*. Cambridge, MA: Harvard University Press, 1965. 198 p. ISBN 9780674537514

268.Opinie privind modificările din 24 august 2021 aduse Legii cu privire la Procuratură, adoptată de către Comisia de la Veneția în cea de-a 129-a sesiune plenară (Veneția/online, 10-11 decembrie 2021). [citat: 02.06.2023]. Disponibil: https://csp.md/sites/default/files/inline-files/trad.%20eng-rom%20CSP%2015.12.21%20%284%29_0.pdf

269.Opinion on the EU membership application by Moldova. Questions and answers. 17 June 2022. Brussels. [citat: 28.05.2023]. Disponibil: https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/qanda_22_3801

270.Oportunitățile ZLSAC în contextul crizei pandemice: cum poate ZLSAC amortiza șocurile și consolida reziliența? [citat: 03.06.2023]. Disponibil: https://www.expert-grup.org/media/k2/attachments/FES-ZLSAC_2020-ROM.pdf

271.Opt ani de la liberalizarea regimului de vize. [citat: 17.06.2023]. Disponibil:https://dcfta.md/opt-ani-de-la-liberalizarea-regimului-de-vize

272.OYE, Kenneth A. *Cooperation under Anarchy*. Princeton: Princeton Univercity Press, 1986. 18 p. ISBN 0691076952

273.Pact international cu privire la drepturile civile şi politice. Nr. 31 din 16-12-1966. În: Tratate Internationale. 30-12-1998 Nr. 1 art. 31. [citat: 10.06.2023]. Disponibil: https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=115567&lang=ro

274.Pact internațional cu privire la drepturile economice, sociale şi culturale. Nr. 19 din 16-12-1966. În: Tratate Internaționale. 30-12-1998. Nr. 1 art. 19. [citat: 10.06.2023]. Disponibil:https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=115566&lang=ro

275.Până la 21 iunie, Moldova va prezenta noi informații pentru Raportul Comisiei Europene pentru politica de extindere - Nicu Popescu. [citat: 10.06.2023]. Disponibil: https://www.infotag.md/politics-ro/308090/

276.Parlamentul European a votat liberalizarea unor noi exporturi din Republica Moldova. [citat: 19.08.2022]. Disponibil:https://moldova.europalibera.org/a/parlamentul-european-a-votat-liberalizarea-unor-noi-exporturi-din-r-moldova/31930134.html

277.Parlamentul European cere accelerarea procesului de aderare a Moldovei la UE. [citat 23.11.2022]. Disponibil: https://stiri.md/article/politica/parlamentul-european-cere-accelerarea-procesului-de-aderare-a-moldovei-la-ue

278.Parteneriatul Estic este o ancoră pentru Republica Moldova pe calea integrării europene. Interviu Info-Prim Neo cu Victor Chirilă, director de programe la Asociația pentru Politică Externă (APE) [citat: 18.05.2023]. Disponibil: https://www.ipn.md/ro/parteneriatul-estic-este-o-ancora-pentru-r-moldova-pe-calea-integrarii-europene--7965_975412.html

279.Parteneriatul Estic și agenda europeană a Republicii Moldova: De la entuziasm și beneficii spre deziluzii și provocări. [citat: 03.06.2023]. Disponibil: https://agora.md/stiri/89782/analizA-parteneriatul-estic-si-agenda-europeana-a-republicii-moldova-de-la-entuziasm-si-beneficii-spre-deziluzii-si-provocari

280.PAUL, T. *The European Union in the 1990s*. Oxford University Press, 1996. ISBN: 9780761962861

281.PENTLAND, C. *Functionalism and Theories of International Political Integration*. In Groom and Taylor. Functionalism. University of London Press, London, 1975. 9 p. ISBN 9780340161531

282.PERJU, Ion, CHIVRIGA, Viorel, FALA, Alexandru. *Impactul viitorului Acord de Liber Schimb între Republica Moldova și UE asupra sectorului agroalimentar din Republica Moldova*. Fundația Soros Moldova, Chișinău, 2010, 52 p. [citat 15.10.2017]. Disponibil:https://soros.md/wp-content/uploads/2022/11/IMPACTUL-VIITOR.-ACORD-DE-LIBER-SCHIMB-INTRE-RM-SI-UE-ASUPRA-SECT-AGROALIM.pdf

283.PETER, H. *Saving the Mediterranean*. New York: Columbia University Press, 1990. ISBN: 9780231070126

284.PETROV, R., VAN ELSUWEGE, P. *Ce înseamnă Acorduril de Asociere pentru Ucraina, UE și statele membre. O evaluare juridică*. În: Heringa W. A. Primul referendum consultativ. Acordul de Asociere UE-Ucraina. Den Haag: Montesquieu Institute, 2016. [citat: 19.09.2020]. Disponibil: https://www.researchgate.net/publication/303078233_What_does_the_Association_Agreement_mean_for_Ukraine_the_EU_and_its_Member_States_A_Legal_appraisal

285.Planul de Acțiuni UE – Moldova: document accesibil publicului. [citat: 19.05.2023]. Disponibil:https://www.expert-grup.org/ro/activitate/proiecte/item/739-planul-de-ac%C8%9Biuni-ue-%E2%80%93-moldova-document-accesibil-publicului&category=6

286.Planul de recuperare economică al UE pentru Republica Moldova presupune ajutor financiar pentru cinci domenii. Katarína Mathernová: Principalele condiții sunt continuarea reformelor și instaurarea unui Parlament și a unui Guvern orientat spre reforme. [citat: 03.06.2023]. Disponibil: https://radiochisinau.md/planul-de-recuperare-economica-al-ue-pentru-rmoldova-presupune-ajutor-financiar-pentru-cinci-domenii-katar-na-mathernov-principalele-conditii-sunt-continuarea-reformelor-si-instaurarea-unui-parlament-si-a-unui-guvern-orientat-spre-reforme---134832.html

287.Platforma pentru gestionarea asistenței externe. Corporația Provocările Mileniului. [citat: 19.07.2021]. Disponibil: http://amp.gov.md/portal/node/35?language=ro

288.Platforma societății civile UE-Moldova. [citat: 09.06.2023]. Disponibil: https://www.eesc.europa.eu/ro/sections-other-bodies/other/platforma-societatii-civile-ue-moldova

289.PLESCA, Laurentiu. *Assessing the Implications for Moldova in Hosting the European Political Community Summit*. [citat: 09.06.2023]. Disponibil: https://www.gmfus.org/news/assessing-implications-moldova-hosting-european-political-community-summit

290.Politica europeană de vecinătate. [citat: 23.05.2023]. Disponibil: https://www.europarl.europa.eu/factsheets/ro/sheet/170/politica-europeana-de-vecinatate

291.POP, Adrian, CORNEANU, C. *Prăbuşirea imperiului sovietic. „Lecţii" în retrospective*. Târgovişte: Editura Cetatea de Scaun, 2012. 297 p. ISBN 978-606-537-132-3.

292.POPESCU, L. *Optimizarea practicilor şi politicilor Republicii Moldova de utilizare constructivă a ofertei asistenţei UE*. Expert-Grup/ADEPT, 2006. [citat: 10.07.2023]. Disponibil: http://www.e-democracy.md/files/optimizarea-practicilor.pdf

293.POPESCU Nicu: După realizarea celor 9 recomandări ale Comisiei Europene, s-ar putea să mai primim un set. [citat: 10.06.2023]. Disponibil: https://www.ipn.md/ro/nicu-popescu-dupa-realizarea-celor-9-recomandari-ale-comisiei-7965_1094056.html

294.PRAPORȘCIC, Sergiu. *10.05 - Chișinău: Declarația pe tema priorității integrării R. Moldova în UE*. Citat: 10 ugust 2023. Disponibil: https://moldova.europalibera.org/a/2037135.html

295.Președinta Maia Sandu a semnat cererea de aderare a Republicii Moldova la Uniunea Europeană. [citat: 08.06.2023]. Disponibil:https://presedinte.md/rom/comunicate-de-presa/presedinta-maia-sandu-a-semnat-cererea-de-aderare-a-republicii-moldova-la-uniunea-europeana

296.PRODI, Romano. *Europa lărgită – o politică de proximitate drept cheia pentru asigurarea stabilității*. Discursul Președintelui Comisiei Europene. Bruxelles, 2002. [citat: 30.09.2022]. Disponibil: http://europa.eu/rapid/press-release_SPEECH-02-619_en.htm

297.Program de activitate al Guvernului „Moldova vremurilor bune". 3 august 2021. [citat: 05.06.2023]. Disponibil: https://gov.md/sites/default/files/document/attachments/programul_de_activitate_al_guvernului_moldova_vremurilor_bune.pdf

298.Programarea în Republica Moldova până în 2020: Raportul de analiză comună a Uniunii Europene. Septembrie 2016. [citat: 05.06.2023]. Disponibil: https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/A-9-2020-0166_RO.html

299.Programme TACIS: Assistance Technique des Communautes Europeennes enfaveur de la Communaute des Etats Independants et de la Georgie. Fiche d'information. 14 septembre 1992. [citat: 25.05.2023]. Disponibil: https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/fr/MEMO_92_54

300.Programul de activitate a Guvernului pe anii 2005-2009 „Modernizarea ţării – bunăstarea poporului" [citat: 07.05.2023]. Disponibil:https://alegeri.md/images/0/0e/Program-activitate-guvern-moldova-2005-2009-ro.pdf

301.Programul de activitate al Guvernului „Moldova prosperă, sigură, europeană", aprobat prin Hotărârea Parlamentului Republicii Moldova, nr. 28 din 16 februarie 2023. [citat: 04.06.2023]. Disponibil: https://gov.md/sites/default/files/document/attachments/program_de_guv-final_ro.pdf

302.Programul de activitate al Guvernului Republicii Moldova „Integrarea Europeană: Libertate, Democraţie, Bunăstare" 2009-2013.Chişinău, 2009. [citat:13.05.2023]. Disponibil: http://www.e-democracy.md/files/parties/program-activitate-guvern-moldova-2009-2013-ro.pdf

303.Programul de activitate al Guvernului Republicii Moldova 2016-2018. [citat: 19.05.2023]. Disponibil:https://alegeri.md/images/0/06/Program-activitate-guvern-moldova-2016-2018-ro.pdf

304.PROHNIŢCHI, Valeriu, POPA, A., OPRUNENCO, Alexandru. *Acordul de Liber Schimb între Republica Moldova şi Uniunea Europeană: Fezabilitatea, perspectivele şi impactul potenţial*. Chisinau: Expert-Grup, 2009, 100 p. [citat: 19.05.2022]. Disponibil: https://www.expert-grup.org/ro/biblioteca/item/download/811_aff5120a898a33c277a81026f16a556d

305.PROHNIŢCHI, Valeriu. *Asistenţa financiară a Uniunii Europene pentru Republica Moldova şi oportunităţile de finanţare pentru autorităţile publice locale*. În: Revista de Analize și sinteze: Guvernare și Democrație. Chișinău: Asociația pentru Democrație Participativă - ADEPT, 2010. Nr.2. [citat: 19.05.2022]. Disponibil: http://www.e-democracy.md/adept/publications/guvernare-democratie/

306.PROHNIȚCHI, Valeriu. *Integrarea Republicii Moldova în Uniunea Europeana. Actiuni si implicatii geoeconomice*. Chişinău: IPP, 2001. [citat 19.05.2022]. Disponibil: http://www.ip.md/old/libview.php?l=ro&idc=167&id=494

307.PROHNIȚCHI Valeriu. ZLSAC dintre UE şi Republica Moldova: evaluarea impactului liberalizării comerțului cu servicii asupra economiei moldovenești. [citat:18.05.2023]. Disponibil:https://dcfta.md/uploads/0/images/large/zlsac-dintre-ue-ui-rm-evaluarea-impactului-liberalizirii-comeryului-cu-servicii-asupra-economiei-moldoveneuti.pdf

308.Proiectele UE în Republica Moldova. Delegaţia Uniunii Europene în Republica Moldova, Chisinau, 12 mai 2016, [citat: 19.07.2017]. Disponibil: https://eeas.europa.eu/delegations/moldova/1539/eu-projects-republic-moldova_en

309.Proposal for a Regulation of the European Parliament and the Council "establishing a European Neighbourhood Instrument" Brussels, 7.12.2011 COM (2011) 839 final.

310.Propunere comună de rezoluție referitoare la situația actuală a cooperării dintre UE și Republica Moldova. [citat: 06.05.2022]. Disponibil: https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/RC-9-2022-0240_RO.html

311.Protecția civilă la nivelul UE. [citat 16.08.2022]. Disponibil: https://www.consilium.europa.eu/ro/policies/civil-protection/

312.Raport anual 2015 cu privire la asistența externă acordată Republicii Moldova. [citat: 16.08.2022]. Disponibil: https://cancelaria.gov.md/sites/default/files/document/attachments/aod_raport_asistenta_externa_20151.pdf

313.Raport de progres privind nivelul de realizare a Planului Național de Acțiuni pentru implementarea Acordului de Asociere Republica Moldova – Uniunea Europeană 2014-2016. Guvernul Republicii Moldova, 2017, p. 35. [citat: 16.08.2022]. Disponibil: https://mfa.gov.md/sites/default/files/raport-privind-implementarea-aa-2014_2016.pdf

314.Raport privind realizarea Planului Național de Acțiuni pentru implementarea Acordului de Asociere RM – UE în anii 2017-2019. [citat 09.01.2023]. Disponibil: https://mfa.gov.md/sites/default/files/raport_pna_aa_2017-2019_final_pentru_publicare_website.pdf

315.Raport privind sărăcia şi impactul politicilor. 2005. Chișinău Noiembrie, 2006.[citat: 29.05.2023]. Disponibil: https://me.gov.md/sites/default/files/raport-privind-saracia-si-impactul-politicilor-2005.pdf

316.Raportul anual referitor la punerea în aplicare a Acordului de asociere UE-Republica Moldova. Rezoluția Parlamentului European din 19 mai 2022 referitoare la punerea în aplicare a Acordului de Asociere UE – Republica Moldova (2021/2237(INI)). [citat: 07.05.2023]. Disponibil: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/RO/TXT/PDF/?uri=CELEX:52022IP0211&from=EN

317.Raportul național privind asistența oficială pentru dezvoltare acordată de România în anul 2020. [citat: 02.06.2023]. Disponibil: https://www.mae.ro/sites/default/files/file/anul_2022/2022_pdf/raport_na%C8%9Bional_aod_2020_ro.pdf

318.Raportul privind 100 de zile de activitate a Guvernului. 4 ianuarie 2010. [citat: 13.05.2023]. Disponibil:https://alegeri.md/w/Guvernul_Vlad_Filat

319.RECKNAGEL C. Explainer: What Can Moldova's Crisis Teach The EU? Radio Free Europe. [citat 19.09.2023]. Disponibil: http://www.rferl.org/a/moldova-crisis-eu-lessons-explainer/27380231.html

320.Recomandarea nr. 1/2017 a Consiliului de Asociere UE-Republica Moldova din 4 august 2017 privind Programul de asociere UE-Republica Moldova [2017/1489]. [citat: 25.05.2023]. Disponibil: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/RO/TXT/?uri=CELEX:22017D1489

321.Recomandarea Nr. 1/2022 a Consiliului de Asociere UE-Republica Moldova din 22 august 2022 privind Programul de asociere UE-Republica Moldova [2022/1997]. [citat:

02.06.2023]. Disponibil: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/RO/TXT/PDF/?uri=CELEX:22022D1997&from=EN

322.Recomandarea Parlamentului European din 23 noiembrie 2022 adresată Consiliului, Comisiei și Vicepreședintelui Comisiei/Înaltului Reprezentant al Uniunii pentru afaceri externe și politica de securitate privind noua strategie de extindere a UE. [citat: 04.06.2023]. Disponibil: https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/TA-9-2022-0406_RO.html

323.Regulamentul 2021/947 al Parlamentului European și al Consiliului din 9 iunie 2021 de instituire a Instrumentului de vecinătate, cooperare pentru dezvoltare și cooperare internațională - „Europa globală", de modificare și abrogare a Deciziei nr. 466/2014/UE a Parlamentului European și a Consiliului și de abrogare a Regulamentului (UE) 2017/1601 al Parlamentului European și al Consiliului și a Regulamentului (CE, Euratom) nr. 480/2009 al Consiliului (JO L 209, 14.6.2021, p. 1. [citat: 27.07.2022]. Disponibil: https://www.cdep.ro/afaceri_europene/CE/2022/PE%2023-24%20martie.pdf

324.Regular Donors' Meeting. Office of The Resident Coordinator in Moldova. United Nations, 2010. [citat: 17.04.2013]. Disponibil: http://www.un.md/donors/meetings/

325.Regulation (EC) No 1638/2006 of the European Parliament and of the Council of 24 October 2006 laying down general provisions establishing a European Neighbourhood and Partnership Instrument. [citat: 25.05.2023]. Disponibil: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A32006R1638

326.REINERT, Erik, AMAÏZO, Y.E, KATTEL, R. *The economics of failed, failing, and fragile states: productive structure as the missing* Link. Tallinn University of Technology. Tallin, 2009. [citat: 25.05.2023]. Disponibil: https://econpapers.repec.org/paper/tthwpaper/18.htm

327.REINERT Erik. *Globalization, Economic Development and Inequality: An Alternative Perspective*. Edward Elgard Publishing limited, 2007. 352 p. ISBN: 9781858988917

328.Relațiile cu țările care nu sunt situate în vecinătatea Europei. [citat: 11.06.2023]. Disponibil: https://www.europarl.europa.eu/factsheets/ro/sheet/177/russia

329.Relațiile UE cu Republica Moldova [citat: 19.05.2022]. Disponibil: https://www.consilium.europa.eu/ro/policies/eastern-partnership/moldova/

330.RENKO, W. *Conditionality versus membership perspective as an instrument of democratic change: România and Moldova. A comparative case study of approaches and policies.* College of Europe, Warsaw, 2012. 25 p..

331.Report from the Commission to the Council - A New Euro-Mediterranean Bank/SEC/2002/0218 final [citat: 28.05.2023]. Disponibil: https://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:52002SC0218:EN:HTML

332.Report from the Commission to the European Parliament and the Council Possible Migratory and Security Impacts of Future Visa Liberalisation for the Republic of Moldova on the European Union Preliminary Assessment. [citat: 17.05.2023]. Disponibil:https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/ALL/?uri=CELEX%3A52012DC0443

333.Report from the Commission. Tacis Annual Report 1998. [citat: 01.06.2023]. Disponibil:http://aei.pitt.edu/6078/1/6078.pdf

334.Republica Moldova și Ucraina au finalizat procesul de sincronizare la rețeaua energetică europeană ENTSO-E. Martie 16, 2022. [citat: 29.05.2023]. Disponibil: https://midr.gov.md/noutati/republica-moldova-si-ucraina-au-finalizat-procesul-de-sincronizare-la-reteaua-energetica-europeana-entso-e

335.Republica Moldova va relua livrările de gaze naturale prin gazoductul Iași-Ungheni. [citat: 20.05.2023]. Disponibil:https://economedia.ro/republica-moldova-va-relua-livrarile-de-gaze-naturale-prin-gazoductul-iasi-ungheni.html

336.Republica Moldova: Consiliul adoptă o decizie de semnare a unui acord privind sprijinul operațional acordat de Frontex în contextul invadării Ucrainei de către Rusia. [citat 21.04.2022]. Disponibil: https://www.consilium.europa.eu/ro/press/press-releases/2022/03/17/moldova-

council-adopts-decision-to-sign-agreement-for-frontex-operational-support-in-light-of-russia-s-invasion-of-ukraine/

337.Rețelele electrice din Republica Moldova și Ucraina au fost sincronizate cu succes la rețelele electrice din UE. [citat: 15.04.2022]. Disponibil: https://www.caleaeuropeana.ro/retelele-electrice-din-r-moldova-si-ucraina-au-fost-sincronizate-cu-succes-la-retelele-electrice-din-ue/

338.Reuniunea a 11 a Platformei Societății Civile Uniunea Europeană – Republica Moldova [citat: 19.05.2023]. Disponibil: https://www.cnpm.md/noutatile-cnpm/reuniunea-11-platformei-societatii-civile-uniunea-europeana-republica-moldova/

339.Reuniunea informală a șefilor de stat și de guvern Declarația de la Versailles 10-11 martie 2022. [citat: 04.06.2023]. Disponibil: https://www.consilium.europa.eu/media/54785/20220311-versailles-declaration-ro.pdf

340.Reuniunea Subcomitetului vamal RM-UE: Serviciul Vamal a prezentat principalele realizări în implementarea Acordului de Asociere. [citat:21.05.2023]. Disponibil: https://customs.gov.md/ro/articles/reuniunea-subcomitetului-vamal-rm-ue-serviciul-vamal-a-prezentat-principalele-realizari-in-implementarea-acordului-de-asociere-1150-ro

341.Rezoluţia Parlamentului European din 17 aprilie 2014 referitoare la presiunea exercitată de Rusia asupra țărilor din Parteneriatul estic și, în special, destabilizarea Ucrainei de est (2014/2699(RSP)). [citat: 19.05.2023]. Disponibil:https://eur-lex.europa.eu/legal-content/RO/TXT/PDF/?uri=CELEX:52014IP0457&from=EN

342.Rezoluția Parlamentului European din 19 aprilie 2023 referitoare la provocările cu care se confruntă Republica Moldova (2023/2595(RSP)). [citat: 10 iunie 2023]. Disponibil: https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/TA-9-2023-0112_RO.html

343.Rezoluţia Parlamentului European din 21 ianuarie 2016 referitoare la acordurile de asociere/zonele de liber schimb aprofundat și cuprinzător cu Georgia, Republica Moldova și Ucraina (2015/3032(RSP)) (accesat: 19 mai 2023)

344.ROMAN, Alexandru. *Geneza Europei şi evoluţia fenomenului europenizării în context istoric*. In: Ştiinţa politică şi administrativă: provocări globale, soluţii locale, 13 noiembrie 2020, Chişinău. Chişinău: Tipografia "Fox Trading", 2021. p 190-197. ISBN 978-9975-3459-7-2.

345.România, Germania şi Franţa vor lansa „Platforma de sprijin pentru R. Moldova". Miniştrii de externe ai celor trei ţări vor găzdui o conferinţă la Berlin pe 5 aprilie. [citat: 04.06.2023]. Disponibil: https://tvrmoldova.md/politic/romania-germania-si-franta-vor-lansa-platforma-de-sprijin-pentru-r-moldova-ministrii-de-externe-ai-celor-trei-tari-vor-gazdui-o-conferinta-la-berlin-pe-5-aprilie/

346.RUSU, Octavian. *Care sunt perspectivele apropierii Republicii Moldova de UE?* IDIS Viitorul, Chișinău, 2011, p. 2.

347.SAGRERA, Raul Hernadezi. *Moldova: lider în cooperarea in domeniul justiției și afacerilor interne din cadrul parteneriatului estic, buletin de politica externa*. IDIS Viitorul. Chișinău, 2011.

348.SANDU Maia i-a mulțumit prim-ministrului Cehiei, Petr Fiala, pentru participarea la Summitul CPE și susținerea consecventă a R. Moldova. [citat: 03.06.2023]. Disponibil: https://radiochisinau.md/maia-sandu-ia-multumit-primministrul-cehiei-petr-fiala-pentru-participarea-la-summitul-cpe-si-sustinerea-consecventa-a-r-moldovei---181286.html

349.SAVA Cristian. *Peste 600 000 de refugiați ucraineni au trecut prin Republica Moldova, de la începutul războiului. Bilanț MAI*. [citat: 05.06.2023]. Disponibil: https://tvrmoldova.md/article/224a3ac4d0aed8f6/peste-600-000-de-refugiati-ucraineni-au-trecut-prin-republica-moldova-de-la-inceputul-razboiului-bilant-mai.html

350.SCHELLING, T.C. *The strategy of conflict. Cambridge* MA: Harvard University Press, 1980. 319 p. ISBN- 9780674840317

351.SCHIMMELFENNIG, F., SEDELMEIER, U. *Governance by Conditionality: EU Rule Transfer to the Candidate Countries of Central and Eastern Europe*. În: Journal of European Public Policy 1, Taylor & Francis Ltd, 2004, nr. 11(4). 671 p. ISSN: 1350-1763.

352.SCHIMMELFENNING, F., ENGERT S., KNOBEL H. *Cost, Commitment and Compliance: The Impact of EU Democratic Conditionality on Latvia, Slovakia and Turkey*. In: Journal of Common Market Studies, June 2003, p. 495. [citat: 15.07.2020]. Disponibil: https://ethz.ch/content/dam/ethz/special-interest/gess/cis/european-politics-dam/documents/People/Publications/Democracy_Promotion/CostsCommitment.pdf

353.SCHIMMELFENNING, F., SEDELMEIER, U. *The Politics of European Union Enlargement: Theoretical Approaches*. Routledge, Abingdon, Great Britain, 2005. p. 11. ISBN 9780415498944

354.SEREBRIAN, Oleg. *Evaluarea stării actuale a procesului de integrare a Republicii Moldova în Uniunea Europeană*. În: Moldova şi integrarea europeană. Chişinău: IPP, 2001. p. 221 [citat 29.05.2022]. Disponibil:https://ipp.md/old/libview.php?l=ro&id=494&idc=167

355.Site-ul oficial al Comisiei Europene. Țări și regiuni – Ucraina. [citat: 18.09.2022]. Disponibil: http://ec.europa.eu/trade/policy/countries-and-regions/countries/ukraine/

356.Site-ul oficial al Programului de cooperare transfrontalieră IEVP: Programul trilateral România – Moldova – Ucraina şi Programul Bazinul Mării Negre. [citat: 19.05.2013]. Disponibil: http://www.ro-ua-md.net/index.php?option=com_content&view=article&id=190&Itemid=226

357.SLEPTSOVA, E. *Câteva observații privind comerțul de liberalizare a comerțului UE-Moldova*. IDIS Viitorul. Chișinău, 2010. [citat 10.10.2022]. Disponibil: http://www.comunicate.md/upload/3588_Policy_Statewatch13_ro.pdf

358.SMITHER, Cleaver. *Translating the Monterrey Consensus into practice*. [citat: 22.05.2023]. Disponibil:https://europeanlaw.lawlegal.eu/translating-the-monterrey-consensus-into-practice/?amp=1

359.SNIDAL, D. *Relative gains and the pattern of international cooperation*. In: American Political Science Review. 1991. Nr. 85(3). p. 701–726. [citat: 12.05.2017]. https://econpapers.repec.org/article/cupapsrev/v_3a85_3ay_3a1991_3ai_3a03_3ap_3a701-726_5f17.htm

360.SOBJÁK, A. *Anti-corruption in Moldova and Ukraine. A V4 Handbook of Best Practices*, The Polish Institute of International Affairs, Warsaw, June 2015. ISBN 978-83-64895-44-9

361.SOLOMON, Constantin. *Cadrul politico-juridic al relaţiilor Republicii Moldova cu Uniunea Europeană*. In: Strategia Securității Uniunii Europene în contextul Metamorfozelor Relațiilor Internaționale, 23 aprilie 2021, Chişinău. Chişinău: Tipogr. „Print-Caro”, 2021, Vol.1, pp. 122-129. ISBN 978-9975-56-874-6

362.SOLOMON, Constantin. *Parteneriatul Estic şi perspectiva Europeană a Republicii Moldova*. In: Strategia Securității Uniunii Europene în contextul Metamorfozelor Relațiilor Internaționale, 22 aprilie 2022, Chişinău. Chişinău: Tipogr. „Print-Caro”, 2022, Vol.2, pp. 26-30. ISBN 978-9975-56-874-6.

363.Special report No 13/2016: EU assistance for strengthening the public administration in Moldova. [citat: 28.05.2023]. Disponibil: https://www.eca.europa.eu/en/publications?did=37235

364.Sprijin pentru mass-media independentă pentru combaterea dezinformărilor în Republica Moldova. [citat 19.06.2022]. Disponibil: https://www.coe.int/ro/web/chisinau/-/support-to-independent-media-to-tackle-information-disorder-in-moldova

365.Stability Pact for South Eastern Europe (Cologne Document). [citat: 08.05.2023]. Disponibil:https://reliefweb.int/report/albania/stability-pact-south-eastern-europe-cologne-document

366.Statele membre ale Uniunii Europene / Simon Bulmer, Christian Lequesne. Chişinău: Cartier, 2009. 37 p. ISSN 1857-0550

367.Statul de drept și buna guvernare în Republica Moldova. Raport realizat de Dumitru Fornea, membru CESE. [citat: 19.05.2023]. Disponibil: https://www.eesc.europa.eu/sites/default/files/resources/docs/eesc-2016-02693-00-01-tcd-tra-ro.pdf

368.Steps towards joining. [citat 12.12.2022]. Disponibil: https://neighbourhood-enlargement.ec.europa.eu/enlargement-policy/steps-towards-joining_ro

369.Strategia de țară 2002-2006. Programul Indicativ 2002-2003. Moldova. TACIS, Bruxelles, 2001.

370.Strategia europeană a Republicii Moldova. Chișinău, 2005. [citat: 22.05.2023]. Disponibil: https://cie.library.usmf.md/index.php/republica-moldova-si-oms

371.SUSSEX, Mithchel. *The European Consensus on Development*. [citat: 22.05.2023]. Disponibil:https://europeanlaw.lawlegal.eu/the-european-consensus-on-development/?amp=1

372.TABARANU, Irina. *Regiunea transnistreană a fost scutită de taxe de export de milioane de dolari datorită Acordului de Liber Schimb RM-UE*. [citat: 21.05.2023]. Disponibil: https://zonadesecuritate.md/regiunea-transnistreana-a-fost-scutita-de-taxe-de-export-de-milioane-de-dolari-datorita-acordul-de-liber-schimb-rm-ue/

373.Tacis programme (2000-2006). [citat: 28.05.2023]. Disponibil:https://eur-lex.europa.eu/EN/legal-content/summary/tacis-programme-2000-2006.html

374.ȚÂGANKOV, P. *Teoria relațiilor internaționale: manual*. Moscova: Gardariki, 2002. 400 p.

375.TAIEX supports Moldova's justice reform. [citat: 02.06.2023]. Disponibil: https://www.eeas.europa.eu/delegations/moldova/taiex-supports-moldova%E2%80%99s-justice-reform_ro?s=223

376.TAIEX. [citat: 02.06.2023]. Disponibil: https://neighbourhood-enlargement.ec.europa.eu/funding-and-technical-assistance/taiex_en

377.TAYLOR, Michael. *Anarchy and cooperation*. London: Wiley, 1976. 151 p. ISBN 978-0471846475

378.TAYLOR, Simon. *Plan to reform Tacis scheme*. [citat: 24.05.2023]. Disponibil: https://www.politico.eu/article/plan-to-reform-tacis-scheme/

379.TEOSA, Valentina, STAMATIN, Elena. *Relaţiile de cooperare dintre Consiliul Europei şi Republica Moldova în contextul integrării europene*. In: Moldoscopie, 2010, nr. 2(49), pp. 107-121. ISSN 1812-2566.

380.The 2006 Communication of the European Commission 'Strengthening the European Neighbourhood Policy', Brussels, 4 December 2006, COM (2006) 726 final. [citat: 05.06.2023]. Disponibil: https://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2006:0726:FIN:EN:PDF

381.The meaning of 'association' under EU law. A study on the law and practice of EU association agreements. ISBN 978-92-846-4607-4|doi: 10.2861/97808| QA-04-19-168-EN-N [citat: 05.06.2023]. Disponibil: https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2019/608861/IPOL_STU(2019)608861_EN.pdf

382.TONRA, Ben, CHRISTIANSEN, Thomas. *Rethinking European Union Foreign Policy*. Manchester and New York: Manchester University Press, 2004. 175 p. ISBN 0 7190 6001 X.

383.Tratatul privind Uniunea Europeană (versiune consolidată). [citat: 04.06.2023]. Disponibil:https://eur-lex.europa.eu/resource.html?uri=cellar:2bf140bf-a3f8-4ab2-b506-fd71826e6da6.0001.02/DOC_1&format=PDF

384.TWINNING. [citat: 02.06.2023]. Disponibil: https://mfa.gov.md/ro/content/twinning

385.U.S.-EU Cooperation in the Balkans. [citat: 12.05.2023]. Disponibil: https://2001-2009.state.gov/p/eur/rls/fs/48475.htm

386.UE alocă 75 de milioane de euro Moldovei pentru a sprijini reziliența societății și a statului. [citat: 19.09.2022]. Disponibil: https://eu4moldova.eu/ro/ue-aloca-75-milioane-euro-moldovei-pentru-a-sprijini-rezilienta-societatii-si-a-statului/

387.UE anunță că va acorda încă 52 de milioane EUR pentru a sprijini reziliența, redresarea și reformele pe termen lung în Republica Moldova. [citat 20.06.2022]. Disponibil: https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/ro/ip_22_2783

388.UE și Moldova lansează un dialog politic și de securitate la nivel înalt. [citat: 21.12.2022]. Disponibil: https://euneighbourseast.eu/ro/news/latest-news/ue-si-moldova-lanseaza-un-dialog-politic-si-de-securitate-la-nivel-inalt/

389.Ukraine refugee situation, [citat: 16.11.2022]. Disponibil: https://data.unhcr.org/en/situations/ukraine

390.UMANEŢ, Victoria. *Politica de asistenţă a Uniunii Europene. Oportunităţi pentru Republica Moldova*. Institutul de Politici Publice. Chișinău, 2010. [citat: 10.10.2013]. Disponibil: https://ipp.md/old/doc.php?l=ro&idc=167&id=514

391.Un nou plan TACIS. [citat: 25.05.2023]. Disponibil:https://www.moldova.org/un-nou-plan-tacis-2058-rom/

392.UNGUREANU, Oleg. *Pactul de Stabilitate pentru Europa de Sud-Est și perspectivele includerii Republicii Moldova*. [citat: 08.05.2023]. Disponibil: https://ipp.md/old/public/files/Publicatii/2001/integrarea_europeana/Ungureanu.doc

393.UPSC la Forumul Internațional: „Impulsionarea absorbției fondurilor europene de către Republica Moldova – țară candidată la UE" [citat: 02.06.2023]. Disponibil: https://upsc.md/2022/11/23/upsc-la-forumul-international-impulsionarea-absorbtiei-fondurilor-europene-de-catre-republica-moldova-tara-candidata-la-ue/

394.VAN DER LOO, Guillaume, VAN ELSUWEGE Peter, PETROV, Roman. *EU-Ukraine Association Agreement: Evaluation of an innovative legal instrument*. European University Institute, Italy, 2014, 37p. ISSN: 1725-6739.

395.VAN DER LOO Guillaume. *Strengthening the prospects of the EU Deep and Comprehensive Free Trade Areas in the Mediterranean area: lessons from the Eastern Partnership*. Belgium: Center for European Policy Studies, 24 June 2015. [citat: 04.08.2017]. Disponibil: https://www.ceps.eu/ceps-publications/enhancing-prospects-eus-deep-and-comprehensive-free-trade-areas-mediterranean-lessons/

396.VARZARI Vitalie. Societatea contemporană în viziunea tinerilor cercetători: provocări, contribuții, perspective. Conferința științifică Națională. Chișinău, 2010, p. 108. ISSN 1957-2294

397.VASILESCU, Dumitru. *Politica de dezvoltare a businessului mic şi mijlociu – o cale de integrare europeană*. În: Conferința internațională Integrarea europeană: Filosofie, politică, cultură. coord.: Vasile Ţ. Chişinău: CEP USM, 2005, p.245-248. ISSN 1857-0550

398.VASILESCU, Grigore, COJOCARU, Ghenadie. *Calitatea integrării europene vs. dezvoltarea comunitară*. In: Moldoscopie, 2013, nr. 2(61), pp. 197-207. ISSN 1812-2566.

399.VASILESCU, Grigore, MORARI, Cristina. *Procesul de integrare europeană prin dimensiunile sale externă şi internă: aspecte teoretico-conceptuale*. În: Moldoscopie, 2013, nr. 3(62), pp. 185-199. ISSN 1812-2566.

400.VASILESCU, Grigore. *Sarcini şi mecanisme interne de integrare europeană a Republicii Moldova*. În: Studii Internaționale. Viziuni din Moldova, 2008, Vol.8, nr1(6), p. 48. ISSN 2345-1017

401.VASILESCU, Grigore. *Strategii de integrare europeană pentru Republica Moldova*. În: Ştiința politică în Republica Moldova: realizări şi perspective. Studii Internaționale. Chişinău: CEP USM, 2011, p. 247-254. ISSN 1814-3199

402. Versiune consolidată a Tratatului privind Uniunea Europeană și a Tratatului privind funcționarea Uniunii Europene, 2012/C 326/01. [citat 19.09.2022]. Disponibil: http://eur-lex.europa.eu/legal-content/RO/TXT/?uri=celex%3A12012E%2FTXT

403. Vicepremierul Nicu Popescu după publicarea raportului analitic al Comisiei Europene care evaluează situația aferentă a 33 de capitole ale legislației UE: „Împreună am pornit aderarea la Uniunea Europeană, împreună vom reuși să aducem Moldova în UE" [citat: 10.06.2023]. Disponibil: https://mfa.gov.md/ro/content/vicepremierul-nicu-popescu-dupa-publicarea-raportului-analitic-al-comisiei-europene-care

404. Viziune comună, acțiuni comune: o Europă mai puternică. O strategie globală pentru politica externă și de securitate a Uniunii Europene [citat: 24.05.2023]. Disponibil: https://europa.eu/globalstrategy/en/global-strategy-foreign-and-security-policy-european-union

405. VORONIN apara Moscova de „Parteneriatul Estic. [citat: 05.06.2023]. Disponibil: https://forum.md/ru/782057

406. VRÂNCEANU, N. *Contribuția Consiliului legislativ la armonizarea legislației Române*. În: Buletin de informare legislativă nr. 3, România, 2002. 4 p. [citat: 03.07.2015]. Disponibil: http://www.clr.ro/download/buletine/buletin_informare_legislativa_2002/Buletin_3_2002.pdf

407. VUKADINOVIC, Radovan. *American Policy in the South East Europe*. October 2000. Copenhagen Peace Research Institute. [citat: 12.05.2023]. Disponibil: https://ciaotest.cc.columbia.edu/wps/vur01/

408. WARLEIGH, A. *Democracy and the European union: Theory, practice and reform*. SAGE Publications, 2003. 132 p. ISBN 0761972811

409. WILSON A., POPESCU Nicu. *Transformarea prezenţei în putere: lecţii din vecinătatea estică. European Council on Foreign Relations*. Policy Brief. mai, 2011. [citat: 19.05.2022]. Disponibil: https://ecfr.eu/publication/turning_presence_into_power_the_eu_in_its_eastern_neighbourhood/

410. WOLFGANG, T. W., JOSEPH, H., HOROWITZ W. *European Political Cooperation and the Challenge of Theory*. In: European Political Cooperation in the 1980s, edited by A. Pijpers et al. Dordrecht, The Netherlands: Martinus Nijhoff, 1988. 238 p. ISBN: 9789024737734

411. Zona de Liber Schimb iul Republicii Moldova, incluzând regiunea transnistreană. [citat: 20.05.2023].Disponibil:https://me.gov.md/ro/content/zona-de-liber-schimb-aprofundat-si-cuprinzator-zlsac-se-extinde-de-la-1-ianuarie-2016-pe

412. Восточное партнерство. Цели – опыт – вызовы. Анализ процесса имплементации в государствах, охваченных программой. Под научной редакцией Петра Байора. Краков, 2013. 435 p. ISBN 978-83-7638-419-1.

413. ГАМУРАРЬ, Виталие. *Осуществление суверенных прав государствами членами НАТО и ЕС в условиях современных интеграционных процессов*. În: Studii Juridice Universitare, 2009, nr. 1-2, pp. 141-156. ISSN 1857-4122.

414. КОЛАЦКИ, Анджела, МОШНЯГА, Валериу. *Европейская политика соседства как отражение теории «разумного эгоизма»*. In: Moldoscopie, 2009, nr. 2(45), pp. 153-164. ISSN 1812-2566.

ANEXE

Anexa 1.

Tabelul 2.1 Diferențele instituționale dintre Acordul de Parteneriat și Cooperare și Acordul de Asociere UE-Republica Moldova

Acordul de Parteneriat și Cooperare (1998-2008)	**Acordul de Asociere (2014-prezent)**
Consiliul de Cooperare	Consiliul de Asociere
Comitetul de Cooperare	Comitetul de Asociere
Subcomitete pentru implementarea PAUEM	Subcomitete pentru implementarea AA
Comitetul Parlamentar de Cooperare	Comitetul Parlamentar de Asociere
Platforma Societății Civile, ca parte componentă a Parteneriatului Estic.	Platforma Societății Civile

Anexa 2.

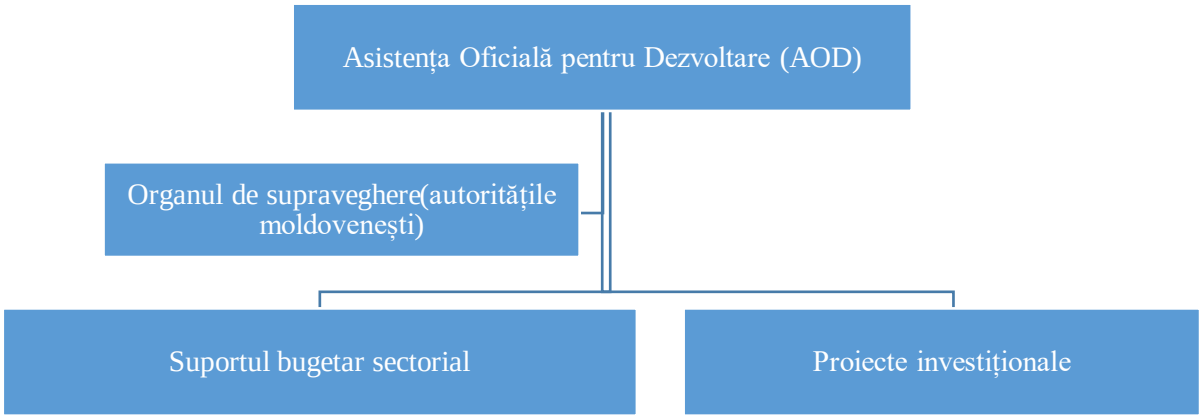

Fig. 3.1 Asistența oficială pentru dezvoltare acordată Republicii Moldova din partea UE

Anexa 3.

Tabelul 3.1 Proiectele finanțate de UE în Republica Moldova prin intermediul Suportului Bugetar Sectorial

Nr.	Anul contractului	Programul / proiectul	Anul de Semnare	Anul de încheiere	Suma planificată (mil. Euro)	Suma debursată (mil. Euro)
1	2013	Reforma justiției	2013	2017	58	28,2
2	2014	Liberalizarea regimului de vize	2014	2018	20	5,8
3	2014	Reforma sectorului energetic	2014	2015	10	0
4	2014	Reforma sistemului de educație, instruire și pregătirea profesională (vocațională)	2014	2017	25	0
5	2013	Suportul economiei în regiunea rurală	2012	2014	14	13
6	2014	Reforma politicilor de finanțe publice	2014	2019	33	8
7	2014	Implementarea ZLSAC	2014	2018	25	8
8	2015	Suportul economiei în regiunea rurală (extins)	2014	2016	12	0
9	2015	Programul de vecinătate europeană pentru agricultură și dezvoltarea rurală	2015	2020	53	0

Anexa 4.

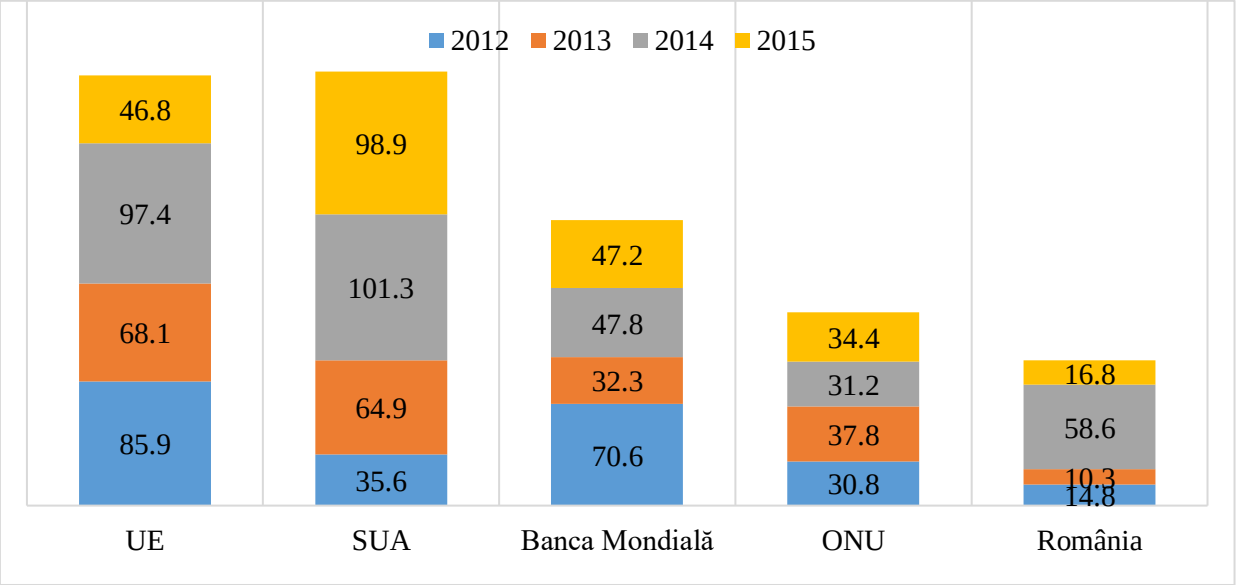

Fig. 3.2 Distribuirea AOD în Republica Moldova după țara sau organizația donatoare/creditoare și după an

Anexa 5

Tabelul 3.2 Distribuția de fonduri pe fiecare program din Cadrul Unic de Asistență UE-Republica Moldova pentru 2014-2017

Sectorul de intervenție	**Suma sub formă de % din total**	**Perioada**
Reforma administrației publice	30%	2014-2017
Agricultura și dezvoltarea rurală	30%	2014- 2017
Reforma poliției și managementul frontierei	20%	2015-2017
Suport complementar: - Dezvoltarea capacităților și consolidarea instituțională - Societatea civilă	15% 5%	2014- 2017

Anexa 6

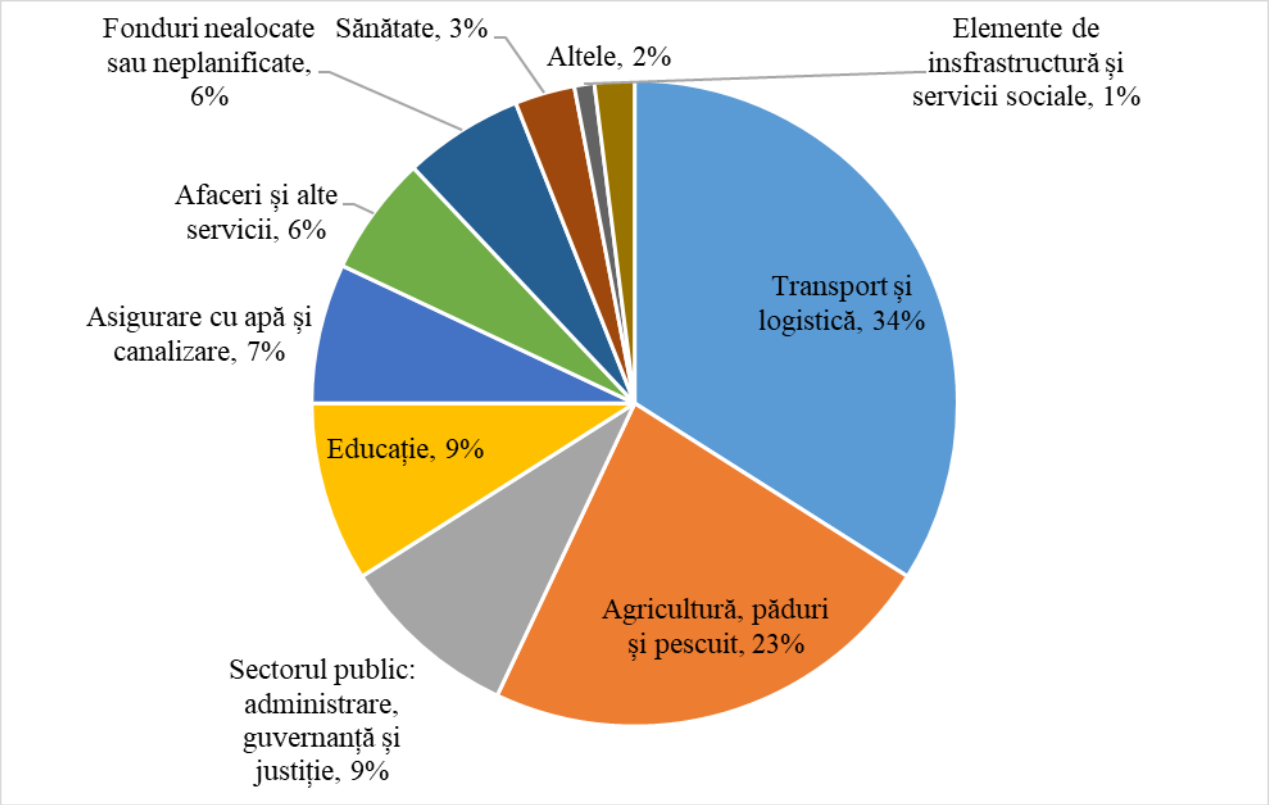

Fig. 3.3 Distribuirea AOD a UE pentru Republica Moldova pe domenii

Anexa 7.

Tabelul 3.3 Asistența UE pentru Republica Moldova, 1991-2006 (în milioane euro)

	1991-1998	**1999**	**2000**	**2001**	**2002**	**2003**	**2004**	**2005**	**2006**	**Total**
Programul național TACIS	41,1	14,7	-	14,8	-	25	-	42	-	**137,6**
Cooperarea transfrontalieră TACIS	-	-	2	3	1,1	2	1	3,6	10	**22,7**
Programul regional TACIS	-	-	0,9	-	1,25	-	6,6	5,1	12,3	**26,15**
Programul de Securitate alimentară	-	-	5,5	-	10,4	-	10	-	10	**35,9**
Asistență macrofinanciară	87	-	-	-	-	-	-	-	-	**87**
Asistență umanitară	-	3,9	0,8	0,8	-	-	-	-	-	**5,5**
Cofinanțarea PVD-ONG	-	-	-	-	-	0,5	-	-	-	**0,5**
Inițiativa Europeană pentru Democrație și Drepturile omului (EIDHR)	-	-	0,2	0,47	-	-	-	-	-	**0,67**
SPP	-	-	4,7	-	-	-	-	-	-	**4,7**
Total	**128,1**	**18,6**	**9,4**	**23,77**	**12,75**	**27,5**	**17,6**	**50,7**	**32,3**	**320,72**

Anexa 8.

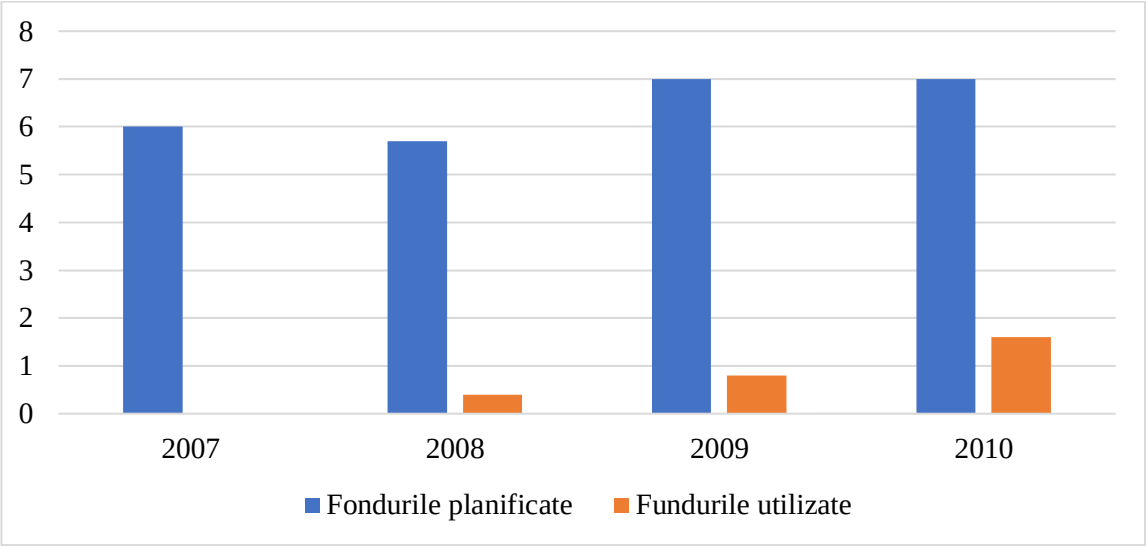

Fig. 3.4 Proiectele Twinning planificate vs cele realizate în perioada 2007-2010 (milioane de euro)

Anexa 9

Tabelul 3.4 Întârzierile de acordare a asistenței tehnice pentru programele de Suport Bugetar Sectorial

Programul SBS	**Asistența tehnică preconizată (mil euro)**	**Începerea programului SBS**	**Începerea asistenței tehnice**	**Discrepanțele de timp**
Sănătate	3,15	Februarie 2009	Iunie 2010	16 luni
Justiție	1,8	Iunie 2013	Nu a început	-
Finanțele publice	4	Octombrie 2014	Octombrie 2015	12 luni
Apă	3	August 2009	Septembrie 2011	25 de luni

DECLARAŢIA PRIVIND ASUMAREA RĂSPUNDERII

Subsemnata, Gavriluța Luminița, studentă-doctorandă la Departamentul Relații Internaționale, Universitatea de Stat din Moldova, declar pe răspundere personală că teza de doctorat este elaborată doar de mine, pe baza efortului personal de cercetare şi redactare. În cadrul lucrării precizez sursa tuturor ideilor, datelor şi formulărilor care nu îmi aparţin, conform normelor de citare a surselor și a respectării legislației privind drepturile de autor. Declar că toate afirmaţiile din lucrare referitoare la datele şi informaţiile analizate, la metodele prin care acestea au fost obţinute şi la sursele din care le-am obţinut sunt adevărate. Conştientizez că, în caz contrar, urmează să suport consecinţele în conformitate cu legislaţia în vigoare.

Gavriluța Luminița _____ 20 martie 2023

europass

Gavriluța Luminița

Data nașterii: 23/05/1984 | **Cetățenie:** moldoveană | **Număr de telefon:** (+33) 0651559348 (Număr de telefon mobil) | **E-mail:** luminita_robu@yahoo.com |

Adresă: bd. Stefan cel Mare 127, 2004, Chisinau, Moldova (Acasă)

EXPERIENȚA PROFESIONALĂ

15/11/2011 – ÎN CURS Nancy, Franța
ȘEF PROIECT CABINET DE TRADUCERI

19/11/2019 – ÎN CURS Chisinau, Moldova
PRESEDINTE FONDATOR ROTARY E-CLUB MOLDOVA INTERNATIONAL

2006 – 2008 Chisinau, Moldova
SPECIALIST PRINCIPAL ACADEMIA DE ȘTIINȚE A MOLDOVEI, DIRECȚIA MANAGEMENT ÎN SFERA ȘTIINȚEI ȘI INOVĂRII,

2002 – 2003 Chisinau, Moldova
ȘEF PROIECT FȘP "ECOTEH" SRL,

EDUCAȚIE ȘI FORMARE PROFESIONALĂ

2008 – ÎN CURS Chisinau, Moldova
DOCTORANDĂ LA SPECIALITATEA RELAȚII INTERNAȚIONALE, Universitatea de Stat din Moldova

2007 – 2008 Chisinau, Moldova
MASTER ÎN RELAȚII INTERNAȚIONALE Academia de Administrare Publică pe lîngа Președintele Republicii Moldova,

2003 – 2006 Chisinau, Moldova
LICENȚIATĂ IN RELAȚII INTERNAȚIONALE Universitatea de Stat din Republica Moldova.

1997 – 2003 Moldova
STUDII LICEALE Liceul Academic Român - Englez "Mircea Eliade"

1991 – 1997 Moldova
STUDII GIMNAZIALE Liceul “Nicolae Iorga” or. Chișinău

2022 Sibiu, România
THE FROZEN CONFLICT IN TRANSNISTRIA, A MAJOR IMPEDIMENT FOR THE INTEGRATION OF THE REPUBLIC OF MOLDOVA INTO THE EUROPEAN UNION, INTERNATIONAL CONFERENCE ”HUMAN SECURITY. THEORETICAL APPROACHES AND PRACTICAL APPLICATIONS'',

2022 Moldova
IMPLEMENTAREA ACORDULUI DE ASOCIERE: PRINCIPALELE DIFICULTĂȚI ȘI RECOMANDĂRI DE EFICIENTIZARE, CONFERINȚA INTERNAȚIONALĂ “INTEGRARE PRIN CERCETARE ȘI INOVARE”

2011 Sankt-Petersbourg, Rusia
INTERFERENCE OF EASTERN EUROPE COUNTRIES TO THE EUROPEAN UNION AND THE NORTH ATLANTIC TREATY ORGANIZATION, ГЕОПОЛИТИКА, МЕЖДУНАРОДНЫЕ ОТНОШЕНИЯ, ГОСУДАРСТВЕННАЯ БЕЗОПАСНОСТЬ, ФУНДАМЕНТАЛЬНЫЕ И ПРИКЛАДНЫЕ ИССЛЕДОВАНИЯ.

2009 Moldova
"LEADERSHIP AND POLITICAL COMMUNICATION " IRI, Chisinau, Republica Moldova

2009 Moldova
CONFERINȚA ȘTIINȚIFICĂ INTERNAȚIONALĂ "SISTEMUL POLITIC DIN REPUBLICA MOLDOVA ȘI PUTEREA DE STAT: EVOLUȚIE ȘI PERSPECTIVE", Institutul Integrare Europeană și Științe Politice, Academia de Științe a Moldovei

2008 Moldova
INTERNATIONAL CONFERENCE FOR THE CENTRAL AND EASTERN EUROPE, BALKANS, CAUCASUS AND BALTIC STATES Academia de Stiinte a Moldovei

2008 Moldova
SEMINAR IN PUBLIC SPEAKING, MEDITERRANEAN CENTRE FOR PUBLIC SPEAKING AND COMMUNICATION

2007 Moldova
ORGANIZAREA CAMPANIEI ELECTORALE" Asociația ADEPT

2006 – 2007 Moldova
ȘCOALA TÂNĂRULUI LIDER POLITIC, EDIȚIA 2006-2007. Asociația ADEPT

2007 Dusseldorf,, Germania
ROTARY YOUTH CAMP "EUROPEAN YOUTH - A BRIDGE TO THE FUTURE", Emmerich-Rees Rotary Club,

2006 Moldova
"BRITISH AND EUROPEAN POLITICS FOR MOLDOVAN YOUNG POLITICIANS", Ambasada Marii Britanii, Chișinău, Republica Moldova

Iași, România
"ROLUL TINERILOR ÎN POLITICĂ", Fundația Friedrich Naumann

2006 Moldova
ROLUL FEMEILOR ÎN POLITICĂ" IRI, Chișinău,

2006 Danemarca
PROGRAM DE SCHIMB DE EXPERIENȚĂ, KONGENS LYNGBY ROTARY CLUB, COPENHAGA, DANEMARCA

2004 Moldova
CONFERINȚA ORGANIZATĂ DE AMBASADOARE AMERICII, HEATHER M. HODGES CU TEMA:"THE MEDIA'S ROLE IN ENSURING AN INFORMED PUBLIC" Ambasada SUA

2004 Moldova
CONFERINȚA PRIVIND INTEGRAREA A 13 STATE IN UE, ÎNTÂLNIREA CU AMBASADORII: UK SI IRLANDEI DE NORD, UNGARIA, POLONIA, FRANȚA, GERMANIA.

2004 Bulgaria
STABILITY AND PROSPERITY PERSPECTIVES FOR THE NEW NEIGHBORS OF THE ENLARGED EU" FUNDAȚIA FRIEDRICH NAUMANN, VAMA BULGARIA.

2003 – 2004 Moldova

CURSUL DE EXPERT ANALIST IN RELAȚII INTERNAȚIONALE

1996 – 1998 Moldova

CURS DE LIMBA ENGLEZĂ "STUDIUM"

COMPETENȚE LINGVISTICE

Limbă(i) maternă(e): **ROMANA**

Altă limbă (Alte limbi):

	COMPREHENSIUNE		VORBIT		SCRIS
	Comprehensiune orală	Citit	Exprimare scrisă	Conversație	
ENGLEZA	C1	C1	C1	C1	C1
FRANCEZĂ	C1	C1	C1	C1	B2
RUSĂ	C1	C1	B1	C1	B1

Niveluri: A1 și A2 Utilizator de bază B1 și B2 Utilizator independent C1 și C2 Utilizator experimentat

COMPETENȚE DIGITALE

Navigare Internet | Microsoft Office (Excel PowerPoint Word) - nivel intermediar | Microsoft Word | Social Media | Buna Utilizare a PC | Utilizare buna a programelor de comunicare(mail messenger skype) | buna utilizare a retelelor de socializare | Microsoft PowerPoint | Microsoft Excel